

PAN TADEUSZ

ELLER

SISTA NÄVRÄTTSDUSTEN I LITAUEN

EN ADELSHISTORIA FRÅN ÅREN
1811 OCH 1812 I TOLV BÖCKER

AV

ADAM MICKIEWICZ

ÖVERSÄTTNING AV

E. WEER

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

STOCKHOLM

ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1926

INLEDNING.

Adam Mickiewicz (uttal: Mitskjévitj), Polens störste skald, var född 1798 i en by i Litauen. Vid sin hembygd, som han lämnade vid tjugufem års ålder och aldrig mera återsåg, var han varmt fästad, och *Pan Tadeusz* (uttal: Tadeusz) inledes också med en kärleksförklaring till Litauen, det lantliga, skogiga och friska. Men storfurstendömet Litauen var för Mickiewicz en del av Polen; icke blott adelskretsarna, utan också den provinsstad, där han vuxit upp, talade polska och kände polskt. I universitetet i Vilna, där Mickiewicz studerade och insöp den gryende romantikens idéer, var en av centralhårdarna för nationella polska kultursträvanden.

Som gosse hade han upplevat Napoleons väldiga tillrustningar för fälttåget mot Ryssland; drömmen om Polens återuppståndelse, gynnad och smekt av den franske kejsaren, eldade alla polska patrioters sinnen och sporrade dem till hjältemodigt deltagande i kriget. Utgången var förkrossande, men självständighetsviljan rörde sig trots alla besvikelser även hos den generation som Mickiewicz tillhörde. Skalden var medlem av akademiska sammanslutningar, som, utan att direkt driva politisk agitation, arbetade för fosterlandskärlekens väckande och den polska nationalitetens stärkande; det medförde att

han 1823 häktades och ett år senare bortfördes till Ryssland. Hela sitt återstående liv förblev han en hemlös emigrant.

Redan i Vilna och Kovno hade Mickiewicz framträtt som romantisk poet, starkt påverkad av Goethe och lord Byron. Under vistelsen i Ryss'and, där han tjänstgjorde dels som lärare, dels som kanslist, skrev han den episka berättelsen Konrad Wallenrod, som i förklädnad ger uttryck för hans hat till det ryska förtrycket; den demoniske hjälten gör sig skyldig till kallblodigt beräknande svek för att hämnas sitt olyckliga fosterland och fördärva dess fiender. Mickiewicz omfattades av Pusjkin och andra ryska författare med vänskap och beundran, och då han efter fem år fick tillstånd att lämna Ryssland, var han erkänd som en stor polsk diktare.

De följande åren tillbragte Mickiewicz i Tyskland, Schweiz och Italien; vid det polska upprorets utbrott 1831 ville han ett ögonblick återvända till hemlandet för att ta del i den hopplösa kampen. Men det var framför allt genom sin penna och sitt ord som han kom att kämpa för Polens sak; han blev efterhand den främste målsmannen för de i Europa förströdda polska emigranterna, vilkas moraliska lidanden och yttre trångmål han delade. Åren 1832—1834 fullbordade han så sitt stora mästerverk, Pan Tadeusz, ett av de få moderna epos, som äro helt levande.

Under det att Mickiewicz i sin tidigare diktning bländat med sin lidelse, sin praktfulla värtalighet och sin djärva subjektivism, är Pan Tadeusz ett verk, som präglas av klassisk ro och en sällsynt objektivitet. Goethes Hermann

und Dorothea, som likaledes skildrar familjens liv under upprörda politiska brytningar, har uppenbarligen tjänat honom till förebild, men han har också lärt mycket av Walter Scott: det är hembygdens åldriga seder och bruk, de historiska traditionernas makt i en patriarkalisk miljö som han vill återge. Med episk bredd, i pittoreska scener och livliga uppträden, ställer han fram för läsaren en bild av det gamla polska adelssamhället i Litauen, med dess vardagliga hemtrevnad, dess bullrande festglädje och dess vilda förvecklingar. Det oroliga, självsvåldiga, men ridderliga polska temperamentet kommer förträffligt fram i denna berättelse om den sista »utmätningen», då lagens utslag genomdrives med hjälp av nävrätten. Den stora, förvirrade rådplägningen i sjunde sången ger en klassisk bild av oenighet, villervalla och våldsamt, som så ofta lett till Polens ruin. Men på samma gång ger Mickiewicz' epos starka uttryck för den okuvliga fosterlandskärlek, som under århundraden av nöd och förtryck burit det polska folket och hållit det samman, alla delningar till trots. Resningen mot Ryssland 1811 bildar bakgrunden till händelserna, och från de röda krigsmolnen kastas ett vemodigt och patetiskt skimmer över den sista sången, som skildrar hur man på herrgården med liv och lust dansar polonäsen, den stora polonäsen till minne av konstitutionsdagen den 3 maj 1791, och hur själva juden Jankiel i patriotisk yra spelar på sin cymbal Dombrovskimarschen, »Än är Polen ej förlorat», i generalens egen närvaro.

I P a n T a d e u s z förenas åskådlig realism och lidelsefull romantik, gyllene humor och mäktigt patos, lugn episk kraft och lyrisk glans. Den i polska språket obehänd-

rade kan blott efter hörsägner drömma om versens mästerskap och prakt, och det torde vara rätt utsiktslöst att på svenska söka återge de smidiga rytmerna i originalet. Men Pan Tadeusz är ett så plastiskt verk, det innehåller en sådan rikedom på scener och motiv, att även en prosaisk översättning bevarar mycket av dess anda. För några år sedan utkom en översättning till engelsk prosa, som mottagits med stort erkännande och livligt intresse, och det därmed givna exemplet har här följts.

Pan Tadeusz blev Mickiewicz' svanesång. Från år 1832 vistades han i Paris och Lausanne, och år 1840 blev han professor i slavisk litteratur vid Collège de France. Outtröttligt verkade han för att sprida kännedom om sitt fosterland, dess språk, litteratur och kultur, men då han blev allt djupare invecklad i utopiska rörelser av politiskt-religiös färg måste han snart lämna sin lärostol. Hoppet om Polens återuppståndelse släppte han aldrig. Under Krimkriget skickades han av Napoleon III till Konstantinopel i ett hemligt politiskt uppdrag och avled där 1855. Hans lik har till slut funnit sin vilostad i den krypta av Wawelkatedralen i Krakov, där de gamla polska kungarnas kistor sova.

FÖRSTA BOKEN

Gården.

Unga herrns återkomst. — Första mötet i kammarn, det andra vid bordet. — Lagmannen ger en lektion i artighet. — Länsherrns politiska reflexioner över moderna. — Början till trätan om Stubb och Falk. — Kommissariens klagan. — Den siste gevaldigern. — En blick på de politiska förhållandena i Litauen och Europa vid denna tid.

Litauen, mitt fosterland, du liknar hälsan; hur högt du bör skattas, det röner först den som har förlorat dig. I all dess härlighet ser jag nu din fägring och skildrar den, ty jag längtar till dig.

Heliga jungfru, som värnar det höga Czenstochowa och strålar i Ostra Brama! Du som beskyddar Nowogrodeks borg och dess trogna folk! Liksom du genom ett under återgav mig hälsan i min barndom — då jag av min gråtande moder befalld i ditt beskydd lyfte mina i dödsdvala slutna ögon och strax kunde vandra till din helgedoms tröskel att tacka Gud för det återskänkta livet — så skall du förvisso en gång genom ett under återföra oss till fäderneslandets sköte... För, till dess, min längtande själ till de skogklädda kullarna, de gröna ängarna, som breda sig kring den blåa Niemen; till fälten prunkande av allsköns säd, förgyllda av vete och försilvrade av råg, där åkersenapen står gul som bärnsten och bovetet vitt som snö, där klövern glöder likt en rodnande flickas kinder — alltsammans omslutet med ett bräm av gröna åkerrenar, där ett och annat sakta vajande päronträd reser sig.

I en dylik nejd låg för årtal sedan en adelsgård. Den låg på en liten kulle i en björkdunge, vid randen av en å. Huset var av trä, men hade hög stenfot; de vitrappade väggarna lyste på långt håll, dess vitare som de tecknade sig mot de mörkgröna popplarna, vilka skyddade dem för höstens stormar. Manbyggnaden var ej stor, men utmärkt pryddlig, och bredvid den väldiga ladan stodo trenne stackar hö, som ej rymts under dess tak. Man såg att trakten var bördig, och man förstod av alla vålmarna, sållade tätt som stjärnor över markerna, av alla plogarna, som redan så tidigt plöjde upp de väldiga, mullsvarta trädorna, omskötta och ansade likt trädgårdsland, att i detta hus rådde ordning och välstånd. Den vidöppna porten förkunnade att det var gästfritt och bjöd alla till sig.

En ung herre kom just åkande upp på gården i parvagn, svängde planen runt och stannade framför förstutrappan. Han steg ur, och lämnade åt sig själva började hästarna beta gräs och långsamt styra mot grinden. Huset var tomt, ty förstuporten var förbommad och det satt en sprint i märlan. Resenären sprang ej över till statbyggnaden för att skaffa sig upplysningar av tjänstfolket, han öppnade och hastade in i huset, ivrig att hälsa det. Han hade ej sett det på länge, ty han hade bedrivit sina studier i en avlägsen stad och nu äntligen fullbordat dem. Han ilade in, och med blickar ömma som om han hälsat gamla vänner överfor han de åldriga väggarna. Han såg samma möbler, samma bonader som han brukat leka med i barnåren, men inte så stora och inte så vackra som de fordom synts honom. Och samma porträtt hängde på väggarna.

Där stod Kosciuszko i den kända dräkten, med ögonen lyfte mot himlen och båda händerna på svärdfästet — alldeles sådan som då han vid altarrunden svor att med detta svärd skulle han driva de tre mäktiga inkräktarna ur Polen eller också själv falla för det. Ett stycke ifrån satt Rejtan², polskklädd, förgrämd över frihetens förlust. I handen höll han en dolk med udden riktad mot barmen och framför honom låg Phædon och Katos leverne. Vidare stodo där Jasinski, en vacker, dystert blickande yngling, och Korsak³, den oskiljaktige kamraten, på Pragas skansar, på högar av moskoviter, och mejade ned fiender, medan Praga redan brann omkring dem. Till och med det gamla spelverksuret i träfodralet kände han igen, där det stod på sin plats vid kammardörren, och barnsligt glad drog han i snöret för att få höra Dombrowskis gamla masurka⁴. Han sprang igenom hela huset och letade efter rummet där han hade bott som barn, för tio år sedan. Han trädde in, men ryggade tillbaka och såg sig häpen omkring — hans rum en kvinnoboning! Vem kunde bo här? Den gamle farbrodern var ej gift, och fastern bodde sedan årtal i Petersburg. Inte kunde det väl vara hushållerskans rum? Ett fortepiano! På det noter och böcker — allt slarvigt kringkastat. Men vilket förtjusande slarv! Det var då säkert inga gamla händer som så huserat. Och över en stolskarm hängde en vit klänning, nyss nedtagen från hängarn för att sättas på. Och i fönstren krukor med doftande blomster, geranium, lövkoja, astrar och violer.

Resenären trädde fram till ett av fönstren — ett nytt under! Stranden, som här förr varit övervuxen med nässlor, var förvandlad till en liten trädgård, skuren av

gångar, full av blomstergrupper, rajgräs och mynta. Utmed ett litet nätt trästaket i konstfullt slingat mönster löpte lister av färgprunkande belliser. Rabatterna voro tydligen nyss vattnade: en fylld vattenkanna stod på gången, men trädgårdens vårdarinna syntes ej till. Hon hade just gått! Ännu dallrade den lilla grinden, nyss öppnad, invid grinden syntes fotspår i sanden — varken skor eller strumpor hade hon haft på. I den torra, fina snövita sanden skönjdes tydliga, fast lätta fjät, man anade att någon som knappt snuddat vid marken hade satt dem med små fötter stadda i snabbt språng.

Resenären blev länge stående vid fönstret, blickade tankfull ut och andades in blommornas doft. Han lutade ansiktet tätt inpå violerna, spejade utåt gångarna och lät blicken på nytt stanna vid de små fotspåren; han funderade över dem och försökte gissa vems de voro. Av en händelse såg han upp, och där stod en ung flicka på planket... Den vita klänningen skylde hennes smärta gestalt blott upp över bröstet och lämnade skuldrorna och den svanvita halsen bara. I sådan dräkt går en ung litauiska klädd endast om mornarna; i sådan dräkt ses hon aldrig av män. Fastän ingen var inom synhåll, hade hon också lagt armarna över bröstet för att skyla där dräkten ej skylde. Håret, som ej var upplagt i lockar utan snott i små flätor ombundna med vita papiljotter, smyckade härligt hennes huvud, ty det lyste i solskenet likt kronan på en helgonbild. Ansiktet var ej synligt. Vänd mot fältet sökte hon med ögonen någon där långt borta. Hon fick syn på den hon sökte, brast i skratt och klappade händerna. Lik en vit fågel flög hon så från planket ned på gräsmattan, susade i väg genom

trädgården, över staket och blommor, och innan den resande visste ordet av hade hon på en bräda, som stod lutad mot husväggen, flugit in i rummet genom fönstret, glittrande, snabb och tyst och lätt som en månstråle. Gnolande ryckte hon till sig klänningen och sprang till spegeln. I detsamma blev hon ynglingen varse, klänningen föll ur hennes hand, och hennes kinder bleknade av förskräckelse och häpnad. Resenärens ansikte purprades likt ett moln som träffas av gryningsljuset, han ville säga något, be om ursäkt, men endast bugade och ryggade baklänges. Flickan gav till ett oartikulerat, ängsligt skri, likt ett barn som blir skrämt i sömnen. Den resande såg förskräckt upp, men då var hon redan försvunnen. Förlägen lämnade han rummet. Hans hjärta bultade, och han visste inte själv om han skulle skratta åt det besynnerliga mötet eller blygas, om han skulle vara ledsen eller glad.

Emellertid hade det ej undgått gårdsfolkets uppmärksamhet att en ny gäst hade åkt upp på gården. Redan hade hästarna letts till stallet, och redan hade man, såsom det anstod ett rejält hus, givit dem rikligt både havre och hö, ty lagmannen ville aldrig skicka en gästs hästar till inkvartering hos krögarjuden, såsom det numera brukades. Tjänstfolket hade ej tagit emot, men tro ingalunda att upppassningen sköttes försumligt i lagmannens hus. Tjänarna väntade att kommissarien, som just ordnade en supé ute i det fria, skulle hinna kläda om sig. Han företrädde husets herre, och i dennes frånvaro brukade han, i sin egenskap av avlägsen släkting och vän i huset, taga emot och underhålla gästerna. Vid åsynen av den främmande tog han

en bakväg upp till gården, ty han kunde ju ej komma och hälsa i hemvävd puderrock. I största hast iförde han sig därför söndagshabiten, som låg färdig sedan i morse, ty redan på morgonen hade han vetat att det skulle komma många gäster till supén.

Kommissarien igenkände den resande på långt håll, han sträckte ut armarna och slöt honom med ett glädjehöp i sin famn och kysste honom. Nu begynte ett sådant där ivrigt, oredigt samtal, då man söker innesluta flera års händelser i korta ord och berättaren oupphörligen avbryts av frågor, utrop och nya välkomnanden. När kommissarien frågat och sport nog, berättade han till sist denna dagens händelser.

— Det var tur, käre Tadeusz, ty så hette ynglingen, som bar Kosciuszkos namn till minne av att han var född under kriget — det var tur, käre Tadeusz, att du råkade komma just i dag, då vi ha så många unga damer här. Din farbror ämnar snart ställa till bröllop för dig. Här finns att välja på. Undan för undan, sedan några dagar, samlas här en massa folk med anledning av ägo gränsmålet som skall avdömas, så att det blir ett slut på den gamla tvisten med greven. Greven själv väntas hit i morgon. Länsherrn är redan kommen med hustru och döttrar. Ungherrarna ha givit sig av till skogen med bössor, de äldre och damerna se på skörden nedom skogen och vänta säkert på de unga där. Har du lust, ta vi en promenad åt det hållet, så möta vi snart farbror, länsherrskapet och de ärade damerna.

Kommissarien och Tadeusz följdes åt vägen mot skogen och hade ännu tusen saker att språka om. Solen närmade sig himlaranden och spred ett mindre starkt men vidare

sken än om dagen, blossande röd som en lantmans friska ansikte, då han slutat sitt arbete på åkrarna och vänder hem till vila. Redan sänkte sig den blossande skivan över skogen, och redan fylldes trädens toppar och grenverk av ett skymningstöcken som kom hela skogen att liksom gjuta sig samman. Den stod där lik en mörk jättebyggnad, och den röda solen ovan den gav intrycket att taket stod i brand. Men nu sjönk solen i djupet; ännu några ögonblick lyste den fram mellan grenarna som ett ljus genom springorna i en fönsterlucka, så slocknade den. I detsamma stannade liarna, som samfällt klungo genom säden, och räfsorna på ängen; så böd lagmannen, hos honom slöt åkerarbetet med dagen. »Världens Herre vet hur länge det bör arbetas; då solen, Hans arbetare, stiger ned från himlen, är det tid också för lantmannen att vända hem från åkrarna.» Så brukade lagmannen säga, och lagmannens vilja var helig för den hygglige förvaltarn. Ja, till och med skrindorna, som man börjat lasta med sädeskärvar, åkte halvtomma till ladan; oxarna fröjdade sig åt sitt ovanligt lätta lass.

Hela sällskapet vände just hemåt från skogen, en glättig, men ordnad skara. Först kommo småbarnen med sin vårdare, därpå kom lagmannen med länsherrns gemål, bredvid gick länsherrn omgiven av sina barn. Bakom de äldre gingo de unga damerna och vid sidan om dem ungherrarna, damerna vid pass ett halvt steg framför herrarna, såsom god sed bjuder. Ingen föreskrev ordningen, ingen ställde upp herrar och damer, utan var och en intog sin plats ofreflekterat. Lagmannen höll nämligen på gamla seder i sitt hus och tillät aldrig

att man åsidosatte hänsynen till ålder, börd, förstånd och ämbete. »Genom höviskt skick», brukade han säga, »vinna hem och nationer berömmelse, genom självsvald gå hem och nationer under.» Husfolk och tjänare vandes sålunda vid ordning, och den tillfällige gästen, frände eller främling, hade ej vistats länge i lagmannens hus förrän han tillägnat sig sedvanorna som där rådde.

Helt kort var den hälsning lagmannen gav sin brorson. Med värdighet räckte han honom sin hand att kyssa och gav honom själv en hjärtligt välkomnande kyss på pannan; men ehuru han av hänsyn till gästerna talade blott litet med honom, förstod man av tårarna, som han förstulet torkade med rockärmen, hur innerligt han älskade pan Tadeusz.

I husbondens spår vände fänad såväl som folk hem från åkrar och skog, från ängar och betesmarker. Här trängdes en skock bråkande får på vägen och drev upp ett moln av damm, bakom dem skred i sakta mak en hjord tyrolerstutar med skällor om halsen, där kommo gnäggande hästar i galopp från den slagna ängen. Alla styrde mot brunnen, vars träsvängel under ideligt knarrande fyllde hon med vatten.

Fastän trött och fast omgiven av gäster försummade lagmannen ej sina plikter som styresman på gården. Han begav sig själv till brunnen. På aftonen ser husbonden bäst hur det är fatt med boskapen, och denna besiktning anförtrodde lagmannen aldrig åt tjänarna; ty han visste att husbondens öga göder hästen.

Kommissarien och Protazy, rättsgevaldigern, stodo i förstugan med ljus i händerna och ordade en smula hett, ty under kommissariens frånvaro hade gevaldigern

i all tysthet givit order att supébordet skulle bäras ut och i hast placeras i den gamla slottsruinen i skogsbrynet. Vad skulle den där omflyttningen tjäna till? Kommissarien gjorde sura miner och bad lagmannen om ursäkt. Lagmannen var överraskad, men nu var det skett och kunde svårligen ändras, så sent som det var. Han föredrog att be gästerna om ursäkt och föra dem till ruinen. Under vägen utbreddes sig gevaldigern i förklaringar för lagmannen, varför han vidtagit denna egenmäktiga ändring i arrangemangen. I huset fanns ingen sal rymlig nog för så många och så högt aktade gäster; på slottet var den stora förstugan ännu i gott skick och valvtaket var helt — ena väggen var visserligen rämnad och fönstren saknade rutor, men sommartid gjorde det ju ingenting; källarens närhet var bekväm för betjäningen... Allt under det han så talade, blinkade han åt lagmannen; man såg på minen att han hade andra, viktigare skäl, men förteg dem.

Slottet reste sig ett par tusen steg från gården, en ståtlig, imponerande byggnad, den gamla ätten Horeszkos arvegod. Ägaren hade ljutit döden under oroligheterna inom landet, av godset, som alldeles ödelagts genom regeringens sekvestreringar, bristande tillsyn och rättstvister, hade en del tillfallit avlägsna släktingar på spinsidan och återstoden hade delats mellan fordringsägarna. Slottet hade ingen velat taga, ty en simpel adelsman skulle svårligen kunnat komma ut med kostnaderna för dess underhåll. En nära granne, en rik ung greve, släkt på långt håll med Horeszkos, fann emellertid, då han myndigbliven hemkom från en utrikesresa, behag i den gamla byggnaden, som han för-

klarade vara gotisk arkitektur, ehuru lagmannen med dokument bevisade att arkitekten varit en byggmästare från Wilna och ingalunda en got. Nog av, greven ville ha slottet. Helt plötsligt fick också lagmannen samma begär, ingen visste varför. De började en process i landsrätten, gingo sedan till högsta domstolen och senaten, så på nytt till landsrätten och guvernementsrådet. Slutligen, efter många kostnader och talrika ukaser, förvisades målet på nytt till gränsdomstolen.

Med rätta anmärkte gevaldigern att i slottshallen fanns utrymme både för domstolsledamöterna och de inbjudna gästerna. Hallen var stor som ett refektorium, med ett välvt tak vilande på pelare, golvet var stenlagt. Väggarna saknade alla ornamenteringar men voro murade av skickliga händer. Runt omkring sutto rådjurs- och hjorthuvuden med inskrifter, när och var dessa trofeer förvärvats. Jägarnas adliga vapen voro inhuggna bredvid jämte vars och ens namn; ätten Horeszkos vapen, Halva Bocken, prunkade i valvet.

Gästerna trädde in efter rang och blevo stående i en ring kring bordet. Översta platsen anvisades länsherrn, en heder som tillkom hans ålder och värdighet. På vägen dit bugade han för damerna och för de yngre såväl som för de äldre herrarna. Bredvid honom ställde sig en bernhardinmunk, en kvestarie, och lagmannen bredvid denne. Bernhardinen läste en kort bön på latin; herrarna bjödos brännvin, sedan satte sig alla och grepo sig under tystnad friskt an med den litauiska issallaten⁵.

Fastän så ung hade pan Tadeusz i sin egenskap av gäst fått plats vid övre bordsändan, bland damerna och bredvid husets herre; mellan honom och farbrodern

var en tom plats, som tycktes vänta på någon. Gång på gång gingo farbroderns blickar än till denna plats, än till dörren, liksom hade han varit viss om någons ankomst och otåligt väntat den. Tadeusz' blickar följde farbroderns, först till dörren och så till den tomma platsen. Hur förunderligt! Runt omkring suttu unga tärnor, som skulle varit värdiga att beskådas av en prins, allesammans av ädel börd, allesammans unga och sköna, men Tadeusz blickade dit där ingen satt. Den tomma platsen var en gåta och ungdom älskar gåtor. Förströdd yttrade han blott ett och annat ord till sin täcka granne, länsherrns dotter; han bytte ej hennes tallrikar, han fyllde ej hennes glas, han underhöll ej de unga damerna, röjde ej genom ämabel konversation att han fått sin uppfostran i en storstad. Denna enda, tomma platsen höll honom i undran och spänning. Den var för övrigt icke längre tom, ty han fyllde den med sitt grubbel. Tusende gissningar lupo över den likt grodor över en enslig äng efter ett regn. En syn dominerade, likt en näckros som en solskensdag lyfter sitt vita ännu över insjöns vatten.

Tredje rätten bjöds. Då hällde länsherrn en droppe vin i panna Rozas glas och sköt ett fat gurkor till den yngre dottern med orden: — Jag måste passa upp er, mina kära döttrar, fast jag är gammal och fumlig. Några ungherrar rusade upp från bordet och började betjäna fröknarna. Lagmannen kastade en sidoblick på Tadeusz, jämkade litet på kontuszärmarna och yttrade:

— Nu för tiden råder nya seder, vi sända ungdomen till huvudstaden att studera, och jag förnekar ej att våra söner och sonsöner äga större boklig lärdom än de äldre.

Men för var dag märker jag hur illa det är för de unga att det ej finns skolor, som undervisa i umgängesvett. Förr i världen drog den adliga ungdomen till magnat-hoven. Jag själv var i tio år hovman hos vojevoden, nådig länsherrns far — vid dessa ord omfattade han länsherrns knän. — Genom goda råd gjorde han mig skickad för offentliga värv och släppte mig ej ur sitt beskydd, förrän han gjort folk av mig. I mitt hus kommer hans minne att för evigt vara kärt, var dag beder jag Vår Herre för hans själ. Om jag icke drog lika stort gagn av vistelsen vid hans hov som andra, utan blev lantbrukare efter hemkomsten, medan andra, mera värdiga vojevodens åtanke sedermera uppnådde landets högsta värdigheter, har jag åtminstone vunnit det, att ingen någonsin föreivat mig att jag i mitt hus brister i gott bemötande, i artighet; och det vågar jag säga, artighet är en varken lätt eller ringa konst. Den är ej lätt, ty den består icke blott och bart i att kunna skrapa med foten, välkomna eller hälsa med ett älskvärt leende, ty den sortens nymodiga artighet synes mig vara krämarfjäsk och inte gammalpolsk och inte heller adlig. Hövlighet skall visas alla, men olika för alla. Ty icke ens barnakärleken saknar sin hövlighet, och mannens hänsyn mot hustrun i andras närvaro har sin och husbondens mot tjänarna har sin — och vart slag har sin särskilda nyans. Man måste gå länge i lära för att icke begå fel, utan visa envar den art av hövlighet som vederbör. Och de äldre gingo i lära: hos magna-terna voro samtalen landets levande historia, hos szlachtan gåvo de provinsens krönika. Därigenom kom szlachcicen att känna att alla hade reda på honom och att han

betydde något, därför vaktade han också på sina seder. Nu för tiden får man inte fråga någon vem han är, av vad börd, med vilka han levat samman och vad han haft för sig. Envar stiger på var det behagar honom, blott han ej är regeringsspion eller tiggare. Liksom Vespasianus i världen icke luktade på pengarna och ej ville veta varifrån de kommo, från vilka händer och länder, så vill man nu ej veta en persons börd och seder. Det är tillräckligt att han håller vikten och har stämpeln, med ett ord, man skattar vännerna som juden skattar penningen.

Så talande lät lagmannen blicken gå från gäst till gäst, ty nog för att han alltid talade väl och klokt, men han visste att den nutida ungdomen är otålig och att långa tal, om ock de allra ypperligaste, tråka ut den. Men alla lyssnade under djup tystnad. Lagmannens blick tycktes rådfråga länsherrn; denne avbröt ej talet med någon bifallsyttring, men nickade titt och tätt instämmande.

Lagmannen tystnade, men länsherrn uppmuntrade honom med en ny nick att fortsätta. Lagmannen fyllde då hans bägare och sitt eget glas och talade vidare:

— Höviskhet är ingen ringa ting; då en person lär sig att vederbörligt uppskatta andras ålder, börd, dygder och seder, då lär han sig samtidigt att uppskatta sig själv: liksom vi för att få veta vår egen vikt måste ställa en annan på motsatta vågbrädan. Och värdig mina ärade åhörarens särskilda uppmärksamhet är den höviskhet som de unga männen äro det täcka könet skyldiga, allra helst när familjens anseende och fortunas frikostighet förhöja medfödda behag och dygder. Det

är vägen som leder till böjelse och vidare till lysande unioner husen emellan — så tänkte våra fäder och därför... Här vände lagmannen plötsligt på huvudet, nickade åt Tadeusz och gav honom en allvarlig blick, det märktes att han nu kommit till själva kärnan i sitt tal.

Då knäppte länsherrn på sin guldsnusdosa och talade:

— Vän lagman, förr var det än värre. Jag vet ej, om nu för tiden modet förändrar även oss gamla eller om ungdomen är bättre, men jag ser mindre oskick. Ack, jag minns den tiden, då franska modet för första gången gjorde sitt intåg i vårt fädernesland, då hux flux en hop unga spolingar från främmande länder trängde in till oss likt en hord värre än tatarerna och gåvo sig till att i fäderneslandet förfölja Gud, fädernas tro, lagar och seder och till och med klädedräkten, av ålder brukad... Det var ömkligt att se de eländiga tuppkycklingarna, som talade genom näsan, ifall de hade den i behåll, och voro försedda med ströskrifter och allehanda gasetter, som predikade nya trosläror, lagar, toaletter. Det där följet fick stor makt över sinnena, ty då Vår Herre låter straffet komma över ett folk, berövar han medborgarna först deras förnuft. De kloka vågade ej opponera sig mot stollarna, och hela nationen hade en respekt för dem som för pesten, ty den kände redan sjukdomsfröen inom sig själv. Man ondgjorde sig över modenarrarna, men tog dem till mönster, tro, tal, lagar och klädedräkt ändrades. Det var en maskerad, en fastlagsyra, som inom kort skulle följas av den stora fastan — slaveriet.

Jag minns, fast jag endast var ett litet barn på den

tiden, när hovmarskalkens herr son kom åkande på besök till min far, i Oszmiana, i en fransysk vagn. Han var den förste i Litauen som uppträdde med franska moder i Litauen. Alla människor sprungo efter honom som efter ett underdjur. Man avundades det hus framför vilket hans tvåhjuliga kärra, som på franska kallades cabriolet, stannade. I stället för lakejer sutto två mopsar på baksätet, och på bocken satt en tysk kusk, han var tunn som en bräda, hans strumpklädda ben voro långa och smala som humlestöror, han hade skor med silverspännen och en peruk som hängde i en punk bak. De äldre brusto i gapskratt vid åsynen av det ekipaget, och chloperna gjorde korstecknet och sade att hin onde var ute och åkte i en tysk karet. Att beskriva den unge matadoren själv skulle bli för vidlyftigt, nog av att oss erinrade han om en apa eller papegoja i sin stora peruk, som han själv älskade att likna vid gyllene skinnets men vi kallade den okammade bondkaluven. Om än någon på den tiden kände inom sig, att den polska dräkten var vackrare än det efterapade utländska modet, teg han; annars skulle de unga ha skrikit att han ställde sig i vägen för kulturen, att han hindrade framsteg, var en förrädare. Så stor var fördomarnas makt på den tiden.

Hovmarskalkens unga son förkunnade att han skulle reformera och civilisera oss och ge oss en konstitution. Han lät oss veta att några värtaliga fransmän gjort en upptäckt: att människorna äro jämlikar — fast det för länge sedan sagts i den Heliga skrift, och varenda präst oröerar om det från predikstolen. Läran är gammal, nu skulle den bli tillämpad. Men på den tiden rådde

en sådan förblindelse att man inte trodde på något, om än aldrig så gammalt och befäst, ifall det inte stod att läsa i en fransk gasett. Jämlikheten till trots antog hovmarskalkens son titeln markis; som bekant komma titlarna från Paris, och just då var titeln markis på modet där. När emellertid modet ändrade sig med åren, tog samme markis titeln demokrat. Till sist, när modet, under Napoleon, återigen ändrats, kom demokraten från Paris som baron; ifall han levat längre, skulle han kanske bytt igen och från baron döpt om sig till demokrat än en gång. Ty Paris berömmar sig av sina täta modeväxlingar och vad helst fransosen finner upp, anammar polacken det med förtjusning.

Gudskelov att om våra unga män numera resa utomlands, är det inte längre för kläder, inte för att leta efter lagluntor i boklådorna eller lära sig vältalighet i pariskaféerna. Nu lagar Napoleon, en klok och resolut karl, att det inte blir tid att tänka på moder och snacka. Nu larma vapnen, och på oss gamla sväller hjärtat, när vi höra att det polska namnet på nytt genljuder i världen; äran ha vi, och då få vi ock republiken. Alltid är det från frihetsträdet lagern skjuter upp. Det är blott sorgligt för oss här hemma att åren gå i overksamhet och de alltjämt äro så långt borta. Det blir så långt att vänta, och till och med nyheterna komma så sparsamt. Fader Robak, sade han med sänkt röst till bernhardinen, jag har hört uppges att du fått tidender från andra sidan Niemen; kanske du vet någonting också om vår armé?

— Icke det bittersta, svarade Robak likgiltigt — det märktes att han ej funnit behag i samtalet. Politik

tråkar ut mig; får jag brev från Warschau, så är det i ordensärenden, i våra bernhardinska angelägenheter; vad är det att tala om vid bordet? Här sitta lekmän, som inte ha något intresse av sådant.

I det han så talade sände han en förstulen blick till en ryss, som satt bland bordsgästerna; det var kapten Rykov, en gammal knekt. Han låg inkvarterad i en närbelägen by, och lagmannen hade av artighet inbjudit honom till supén. Rykov åt med god aptit och blandade sig föga i samtalet, men då Warschau nämndes, lyfte han på huvudet och sade: — Länsherre! Jo, jo ni! Ni är alltid intresserad av Bonaparte, och alltid vill ni höra om Warschau. He! Fäderneslandet! Jag är ingen spion, men polska kan jag. Fäderneslandet! Jag har känsla för allt det där, jag förstår. Ni äro polacker, jag är ryss, nu slåss vi inte, det är vapenvila och vi äta och dricka i lag. Våra förposter bruka ofta prata med fransmännen och ta sig ett glas med dem; när det skriks hurra, så börjar kanonaden. Ett ryskt ordspråk säger: den jag slåss med trivs jag gott med. Smek och smisk skall kärestan ha. Här blir krig, det säger jag. I går kom en stabsofficer till major Plut: gör er marschfärdig. Vi skola ut antingen mot turken eller mot fransosen. Jo, den där Bonaparte det är just en figur. Nu när vi inte ha Suvorov ger han oss kanske på pälsen. Det sa's hos oss på regementet, när vi tågade mot fransoserna, att Bonaparte trollade; nå ja, men Suvorov trollade också, så det var trollkonster mot trollkonster. En gång under ett slag, vart tog han vägen? Borta — på språng efter Bonaparte. Den han förvandlade sig till en räv, men då blev Suvorov stövare,

Bonaparte förbytte sig till en katt och till att klösa med klorna, men Suvorov han förvandlade sig till en häst. Ni skall få höra hur det till slut gick med Bonaparte... Här avbröt sig Rykov och började äta. I detsamma kom betjänten in med fjärde rätten, och samtidigt öppnades en sidodörr helt plötsligt.

En ny, ung och vacker bordsgäst trädde in. Hennes plötsliga inträde, hennes fågring, hennes gestalt och dräkt riktade blickarna på henne; alla hälsade henne utom Tadeusz, det märktes att alla kände henne. Hennes figur var smärt och graciös, barmen lagom fyllig, hon bar en skär sidenklänning, uringad, med spetskrage och korta ärmar, i handen höll hon en solfjäder, som hon svängde på lek blott, ty det var ej varmt, den dansande, förgyllda solfjädern skickade ut ett regn av gnistor. Hennes huvud kunde ha skyltat hos en frisör; håret var idel bucklor och lockar och virat med skära band; en halvt dold diamant lyste mellan bucklorna likt en stjärna i en kometsvans — med ett ord, det var en galatoalett. Somliga viskade att den var alltför utsökt för landet och en vardag. Fastän klänningen var kort, såg man ej fötterna, så snabbt sprang hon eller rättare gled, likt marionetterna som på tre konungars dag skjutas fram och åter i marionettskåpet av osynliga gossar. Med en lätt bugning för alla i sällskapet styrde hon hän mot den plats som var avsedd för henne och ville intaga den. Men det var ingen lätt sak, ty det fanns ej stolar för gästerna, de sutto i fyra rader på fyra bänkar. Antingen måste en hel rad resa sig eller också måste hon taga ett hopp över bänken. Behändigt lyckades hon tränga sig in mellan två bänkar, och likt

en biljardkula flög hon sedan fram mellan raden av de sittande och bordet. Under loppet råkade hon komma i nära kontakt med vår unge man; en volang på hennes klänning häktade sig om någons knän, hon halkade lätt, och i distraktion lutade hon skuldran mot pan Tadeusz. Med en artig ursäkt intog hon sin plats mellan honom och farbrodern. Men hon åt ingenting, hon endast fläktade sig med solfjädern eller vred skaftet mellan fingrarna eller jämkade på kragen av brabantspetsar eller strök lätt med handen över hårets bucklor och de skära bandknippena.

Detta avbrott i samtalen hade varat en fem minuter. Vid ena bordsändan hade det emellertid börjat ljuda ett sakta sorl, som snart övergick i halvhögt prat. Männena resonerade om dagens jakt. Mellan assessorn⁷ och notarien uppstod ett hårdnackat och allt högljuddare gräl om en stubbsvansad stövare som notarien bröstdade sig över att vara ägare till och som han påstod hade tagit haren. Assessorn åter förfäktade i trots mot notarien att denna ära tillkom stövaren Falk. Man frågade andra om deras mening, och somliga togo parti för Stubb och andra för Falk, somliga som kännare, andra som ögonvittnen.

Vid andra ändan av bordet yttrade lagmannen halvhögt till sin nya granne:

— Jag ber om ursäkt, men vi måste sätta oss, det var omöjligt att uppskjuta supén längre. Gästerna voro hung- riga, de hade gjort en lång vandring utåt ägora. Jag trodde att du inte tänkte göra oss sällskap vid bordet i dag.

Därefter började han vid fylld bägare ett lågmält samtal i politiska ämnen med länsherrn.

Medan bägge bordsändarna sålunda voro upptagna, mönstrade Tadeusz den okända. Han erinrade sig att vid första blick på platsen hade han genast anat för vem den var bestämd. Han rodnade och hans hjärta bultade; han såg alltså sina hemliga aningar besannade; det var alltså på förhand bestämt att skönheten han hade sett i mörkret skulle taga plats vid hans sida. Visserligen föreföll hon nu ståtligare till växten, men det berodde väl på att hon var i toalett, ty kläderna komma människor att se antingen större eller mindre ut, och den andra hade haft kort, gullgult hår och denna hade långa svarta lockar. Färgen måste ha kommit av solstrålarna, som i kvällningen purpra allt. Ansiktet hade han inte sett då, hon hade försvunnit för hastigt; men ett vackert ansikte anar man sig alltid till. Han hade föreställt sig att hon hade svarta ögon, vit hy och läppar röda som ett par tvillingkörsbär; hos sin granne upptäckte han just sådana ögon och läppar och sådan hy. I åldern var kanske största skillnaden, hon i trädgården hade förefallit att vara en liten flicka, denna dam var en redan mogen kvinna. Men unga män spörja inte kyrkboken om vad som är vackert, ty för ynglingen är varje kvinna ung, och gossen ser i varje skönhet en jämnårig och den oskuldsfulle en jungfru i varje älskarinna.

Tadeusz var visserligen nära tjugu år och sedan barn-
domen hade han bott i storstaden Wilna, men till mentor
hade han haft en präst, som hållit noggrann uppsikt
över honom och fostrat honom i gamla tiders stränga
anda. Tadeusz återkom därför till hembygden med ren
själ, livligt sinne och oskyldigt hjärta, men på samma

gång en icke ringa lust att hoppa över skaåklorna. Han hade redan på förhand gjort upp att han ute på landet skulle börja njuta av den länge förvägrade friheten. Han visste att han såg bra ut, han kände sig ung och levnadslustig, och i arv efter föräldrarna hade han fått hälsa och ett käckt sinnelag. Han hette Soplica; alla Soplicas äro som känt storväxta, fylliga och kraftiga, enastående soldater, men mindre försigkomna i bokliga studier.

Tadeusz hade ej vansläktats. Han var en skicklig ryttare och en god fotgängare. Dum var han ej, men i studierna gjorde han ringa framsteg, fastän farbrodern aldrig sparat, då det gällt hans uppfostran. Skjuta och fäkta var hans nöje, han visste att man ämnade utbilda honom för armén och att hans far i sitt testamente hade uttryckt den önskan; på skolbänken längtade han beständigt ut till trummorna. Men helt plötsligt övergav farbrodern sin ursprungliga avsikt och befallde att han skulle komma hem för att gifta sig och övertaga lantbruket; han lovade att till en början ge honom en liten by och längre fram hela sitt gods.

Alla dessa Tadeusz' dygder och förtjänster hade observerats av hans granne, som var en vaken dam. Hon mätte med blicken hans välvuxna, resliga gestalt, hans kraftiga skuldror, hans breda bröst, och blickade upp i hans ansikte, som purprades var gång hans ögon mötte hennes. Ty hans första skygghet var nu helt övervunnen, och han såg på henne med djärva, glödande blickar. Sammalunda gjorde hon, och de fyra pupillerna brunno mittemot varann likt ljusen i en adventmessa.

Hon inledde ett samtal på franska. Han kom från

staden, från skolan, alltså begärde hon att få höra hans mening om nyutkomna böcker och deras författare, och ur svaren hämtade hon uppslag till nya frågor. Men inte nog med detta, sedan började hon tala om målar-konst, musik, dans och till och med skulptur. Det framgick att hon var lika förtrogen med penselns verk som med noter och böcker. Tadeusz rent häpnade över så mycken lärdom, han fruktade att han skulle bli ett mål för åtlöje och stammade likt skolgossen inför magistern. Lyckligtvis var skolmästaren vacker och över-seende. Hans granne anade orsaken till hans ängslan och ledde samtalet över på mindre svåra och invecklade ämnen, lantlivets enformighet och besvärligheter och hur man skall kunna förströ sig och hur dela in tiden för att göra livet på landet glatt och omväxlande. Tadeusz svarade modigare, samtalet flöt allt lättare, och inom en halvtimme voro de redan förtroliga och började till och med skämta och gnabbas litet smått. Till sist lade hon tre brödkulor framför honom, det var tre personer han fick att välja på; han tog den som låg närmast. Länsherrns båda döttrar rynkade ögonbrynen, hans granne brast i skratt, men sade icke vem denna lyckliga kula föreställde.

Vid andra bordsändan roade man sig på annat vis, ty där hade Falks parti helt hastigt växt i styrka och gick obarmhärtigt löst på Stubbs parti. Det blev en väldig träta, de sista rätterna fingo gå dem förbi, båda partierna hade rest sig upp och grälade och drucko ömsevis. Notarien पोste ilsknast, hans tal flödade utan avbrott, när han väl kommit i gång, och orden be-ledsagades av de mest målande åtbörder. (Notarien pan

Bolesta hade varit advokat i tiden och kallades predikaren, emedan han gjorde väl mycket gester.) Nu höll han händerna i sidorna, böjde armbågarna bakåt och stack fingrarna med de långa naglarna rätt ut — det skulle föreställa två koppel hundar. Han slutade just sitt tal:

— Pil! Vi släppte på en gång, assessorn och jag, på en gång som båda hanarna på en dubbelbössa fällda med samma finger. Pil! De till att driva och haren upp och som en blixträtt utåt fältet; hundarna efter (medan han talade, drog han handen över bordet och härmade mästerligt med fingrarna hundarnas lopp) hundarna efter, och tjo! en bit från skogen gensköt de honom. Falk rusade på — han är en duktig hund, men ohjälpligt het av sig — och låg väl så här långt, en fingerbredd, före Stubb. Jag förstod att han skulle missa. Harpaltén, den sluga rackarn, gjorde min att styra rätt utåt fältet, och hela kopplet efter honom. Den harrackarn! Så snart han vädrade att alla hundarna voro i flock, kastade han vips åt höger, och de dumma hundarna efter. Hej, i två skutt kastade han åt vänster, hej, hundarna efter åt vänster, han in i skogen och min Stubb — knips!

Lutat över bordet lät den orerande notarien fingrarna löpa till motsatta ändan av det och röt sitt »knips!» rätt i örat på Tadeusz. Denne och hans bordsdam, som överraskades av denna explosion mitt i ett samtal, ryckte ovillkorligt huvudena åtskils, likt två sammanflätade trädtoppar, då stormen lösgör dem; även händerna, som vilat helt nära varann under bordet, flögo åt var sitt håll, och över tvenne ansikten spred sig samma rodnad.

— Det är sant, herr notarie, inföll Tadeusz för att ej förråda sin tankspriddhet, alldeles sant, helt visst är

Stubb en vacker hund, och om han är lika god jakthund... — God jakthund? skrek notarien, skulle min favorithund inte vara god jakthund? — Tadeusz skyndade uttrycka sin glädje över att en så vacker hund var utan alla oarter och beklagade att han endast sett honom på hemväg från skogen och ej haft tid att lära känna hans goda egenskaper.

Vid dessa ord ryckte assessorn till, släppte bågaren och genomborrade Tadeusz med en blick lik basiliskens. Assessorn var mindre högröstad och mindre livlig än notarien, han var mera magerlagd och liten till växten, men en fruktad gestalt på assemblén, balen och lantdagen, ty det hette om honom att han hade gadd på tungan. Hans skämt voro så kvicka att de skulle kunnat tryckas i en kalender och alltid vassa och elaka. Förr en välbärgad man hade han gjort ända på fadersarvet och en brors förmögenhet därjämte under de år han levat med i stora världen. Nu hade han trätt i statens tjänst för att åtminstone spela en roll i provinzen. Han älskade jakt, dels som ett nöje, dels emedan jägarhornets smatter och anblicken av drevet erinrade honom om ungdomsåren, då han haft talrika jägare och utmärkta hundar. Av hela hundgården återstodo honom nu två stövare, och till på köpet ville man förringa den enes ära.

Han trädde alltså närmare, och i det han långsamt strök polisongerna sade han med ett giftigt leende:

— En jakthund utan svans är som en adelsman utan ämbete, svansen hjälper också hunden till betydligt ökad fart, men ni anser stubbsvansen som ett bevis på jaktduglighet. För övrigt, vi kunna ju underställa saken er

tants dom. Ehuru pani Telimena varit bosatt i huvudstaden och endast sedan kort tid tillbaka vistas i våra trakter, förstår hon sig bättre på jakt än de unga jägarna. Slik insikt kommer av sig själv med åren.

Tadeusz, över vars huvud denna åskby helt oförmodat hade urladdat sig, reste sig förlägen och stod för ett ögonblick stum, men såg på rivalen med allt mörkare, allt bistrare blickar. Till all lycka råkade läns herrn i detsamma nysa två gånger. »Prosit!» ropade alla, och han bugade för sällskapet och knäppte så sakteligt med fingrarna på snusdosan. Den var av guld, och mitt på locket satt infattat i diamanter ett porträtt av konung Stanislaw. Konungen själv hade förärat dosan åt läns herrns far, och läns herrn var den värdige arvingen. Då han knäppte på den, var det ett tecken att han ämnade taga till ordet. Alla tystnade och vågade ej öppna munnen. Han talade:

— Högt ärade szlachta, välaktade bröder! Endast skogar och marker äro jägarnas forum, inomhus avdömer jag icke dylika mål, och jag ajournerar vårt sammanträde till i morgon och tillåter ej parterna några ytterligare andraganden i dag. Kommissarie, uppropa målet till i morgon på öppna fältet! I morgon kommer också greven hit med hela sin jägarstab, och ni, granne lagman, följer ävenledes med oss och likaså pani Telimena och alla de övriga damerna. Med ett ord, det skall bli en storjakt å ämbetets vägnar; och kommissarien förvägrar oss säkert icke heller sitt sällskap.

Med dessa ord räckte han snusdosan åt gubben.

Kommissarien satt vid ena bordsändan bland jägarna, han lyssnade med hopknipta ögon och sade ej ordet,

fastän de unga ofta vädjade till hans mening, ty ingen begrep sig bättre på jakt än han. Nu förblev han tyst, vägde prisen han tagit i nypan och funderade länge, innan han till sist förde den till näsan. Han nös så att det ekade i hela rummet, och skakande på huvudet sade han med ett bittert löje:

— O, vad detta både bedrövar och förvånar mig, gamle man! Vad skulle gamla tiders jägare ha sagt, ifall de fått uppleva att en träta om en hundsvans skulle avgöras i en adelsförsamling som denna? Vad skulle gamle Rejtan ha sagt, om han levat? Han skulle ha återvänt till Lachowicz och lagt sig i graven. Vad skulle gamle vojevoden Niesiolowski⁸ ha sagt, han som allt fortfarande har de finaste stövarna i världen och efter magnat-sed håller två hundra jägare och har hundra vagnslaster nät i sitt slott Woroncza, men sedan årtal sluter sig inne som en munk på sin gård. Ingen kan förmå honom att antaga en inbjudan till en jakt, Bialopiotrowicz⁹ själv har han givit avslag. Ty vad skulle han jaga på era jakter? Det vore just något för en sådan storman att ge sig ut efter harpaltar, såsom modet är nu för tiden. På min tid, go' herrar, kallades på jägarspråket vildsvin, björn, hjort och varg ädelt villebråd, men djur som ej hade betar, horn eller klor överlämnades åt avlönat folk och underhavande. Ingen herreman skulle velat taga i sin hand en bössa som vanärats genom att det hållts fint hagel i den. Man höll visserligen stövare, ty på hemväg från jakten kunde det hända att en harstackare sprang upp framför en häst. För lustighets skull släppte man då drevhundarna, och smågossarna jagade den på sina ponies inför ögonen på föräldrarna,

som knappt värdigades åse den sortens jakt och än mindre råka i gräl om den. Jag vågar därför be att ert höga nåd läns herrn tackes återkalla sin befallning och förlåta mig att jag ej kan ge mig ut på en slik jakt, nej, aldrig i världen! Jag heter Hreczecha, och sedan konung Lechs¹⁰ dar har ingen Hreczecha jagat hare.

Här överröstades kommissariens tal av de ungas skratt. Man reste sig från bordet. Läns herrn gick i täten, en heder vartill hans ålder och hans höga ämbete berättigade honom, och under gången bugade han för damerna och de yngre såväl som de äldre herrarna. Efter honom kom kvestarien, lagmannen jämsides med denne. På tröskeln bjöd lagmannen läns herrinnan sin arm, Tadeusz Telimena, assessorn hovjunkarns dotter och notarien panna Hreczecha, kommissariens dotter.

Tadeusz styrde jämte några av gästerna kosan till logen. Han hade kommit ur gängorna och var dyster och förtretad. I tankarna genomgick han dagens alla händelser, mötet och supén vid den okändas sida, och ordet »tan» surrade oavlåttligt i hans öra likt en envis fluga. Han skulle velat utfråga gevaldigern om pani Telimena, men lyckades ej få rätt på honom. Kommissarien såg han inte heller till, ty strax efter supén hade allt husets folk som tillbörligt gått att ordna nattläger för gästerna. De äldre herrarna och damerna sovo i huvudbyggnaden, ungherrarna hade Tadeusz fått befallning att i värdens ställe följa till logen, där de skulle sova i höet.

Efter en halvtimme var det så tyst på hela gården som i ett kloster sedan det ringts till bön. Tystnaden

avbröts endast av nattvaktens rop. Alla hade somnat in. Lagmannen ensam slöt ej sina ögon. Han var gårdens överstyre och gjorde upp planer för en utfärd och en tilltänkt festlighet inomhus. Han gav order åt förvaltare, rättare och ladufogde, bokhållare, hushållerska, skogvaktare och stallkarlar, och han måste genomgå dagens alla räkenskaper. Slutligen förklarade han för gevaldigern att han önskade kläda av sig. Gevaldigern löste hans bälte, ett massivt Sluckbälte¹¹, på rätsidan av brokad med invävda purpurblommor och översållat med glittrande tofsar, på avigsidan av svart siden med silverrutor. Ett slikt bälte kan bäras med vilkendera sidan man behagar utåt, guldbrokaden vid galatillfällen, den svarta vid sorg. Gevaldigern var den ende som kunde konsten att knäppa upp och vika ihop detta bälte. Just i färd därmed fälde han dessa slutord:

— Vad var det för ont i att jag flyttade borden till gamla slottet? Ingen förlorade något på det och ni kanske vinner, ty målet som nu är före gäller ju slottet. Från och med i dag ha vi förvärvat oss rätten till slottet, och hur än motparten må rasa skall jag leda i bevis att vi tagit det i besittning. Den som inbjuder gäster på supé i ett slott måtte väl därmed bevisa att han äger eller tager besittningsrätten, vi skola till och med taga motparterna till vittnen, jag kommer ihåg liknande fall på min tid.

Lagmannen sov redan. Gevaldigern smög därför tyst ut i förstugan, satte sig vid ett ljus och tog fram en liten bok ur fickan, som gjorde tjänst som hans uppbyggelsebok och som han aldrig skildes från vare sig hemma eller på resor. Det var tingsjournalen. Där

stodo i ordning upptecknade alla mål som gevaldigern själv för årtal sedan hade uppropat inför domstolen eller som han sedermera blivit underkunnig om. Vanligt folk ser i Journalen blott och bart en namnförteckning, gevaldigern gav den konturerna till en rad stolta bilder. Han läste alltså eftertänksamt: Oginski och Wizgird, dominikanerna och Rzymsza, Rzymsza och Wysogird, Radziwill och Wereszczaka, Giedrojcz och Rodultowski, Obuchowicz och den judiska församlingen, Juraha och Piotrowski, Maleski och Mickiewicz och sist greven och Soplica; och allt medan han läste kallade namnen fram minnet av stora rättegångar, alla händelser under processens gång, och för sig såg han domstol, parter och vittnen, och sig själv skådade han, där han i vit sjupan och röd kontusz stod inför domarskranket med ena handen på sabeln och med den andra vinkade parterna fram till bordet, i det han ropade: »Tystnad!» Så drömmande och med aftonbönen på läpparna inslumrade småningom den siste rättsgevaldigern i Litauen.

Sådana voro nöjena och sådana striderna på den tiden i en undängömd litauisk bygd, medan resten av världen fördränktes i tårar och blod och krigsguden, omgiven av ett moln av regementen och väpnad med tusende kanoner, i sin char, för vilken han spänt de silverne örnarna¹³ jämsides med de gyllene, flög från de libyska öknarna till de himmelshöga Alperna och slungade vigg efter vigg, vid pyramiderna, vid Tabor, vid Marengo, Ulm, Austerlitz. Seger och makt ilade före och efter honom. Ryktet om alla bragder och

hjärtar rullade dånande från Nilen upp mot nordnen, tills det vid Niemens stränder studsade som mot en klippa mot moskoviternas led, vilka med murar av stål avspärrade Litauen från tidender, för Ryssland fasansfulla som pesten.

Då och då, som en sten från skyn, föll dock någon nyhet ner även i Litauen, då och då kom en tiggare utan arm eller ben, och när han fått sin allmosa blev han stående och såg sig spanande omkring. Då han ej upptäckte några ryska soldater på gården och varken judemössor eller röda kragar, yppade han vem han var: han var en legionär, som lemmalytt släpat sig hem till fosterjorden, den han icke längre förmådde försvara... Hur då hela familjen, ja, även tjänarskaran omfamnade honom under snyftningar! Han slog sig ner vid bordet och förtalde händelser underbarare än några sagor. Han berättade hur general Dombrowski arbetade för att få lämna Italien och draga mot Polen, hur Kniaziewicz utfärdade order från Kapitolium och sammandrog landsmän i Lombardiet och hur han i stolt triumf slungat hundra blodiga standar, från-ryckta cesarernas ättlingar, i ansiktet på fransmännen, hurusom Jablonowski hade dragit ända dit pepparn växer, där socker frambringas och där doftande skogar blomma i en evig vår; i spetsen för Donaulegionen kväste han där negrerna och suckade efter hemlandet¹².

Gubbens berättelser gingo sedan från mun till mun i byn. Ynglingen som hörde dem försvann helt plötsligt hemifrån, han smög sig genom skogar och moras, förföljd av ryssarna tog han ett språng ut i Niemen och simmade under vattnet till Furstendömet Warschau

strand, där han hälsades av ett ljuvligt klingande: »Välkommen, kamrat!» Men innan han gick vidare sprang han upp på ett berg och ropade tvärs över Niemen till ryssarna: »Vi ses igen!» På så sätt hade Gorecki, Pac och Obuchowicz stulit sig över, på så sätt Piotrowski, Obolewski, Rozycki, Janowicz, bröderna Mierzejewski och Bernatowicz, Brochowski, Kupsc, Gedymin och andra som jag ej skall räkna upp. De hade övergivit föräldrar och ett älskat hemland och sina gods, som konfiskerades av ryska staten.

Ibland kom en kvestarie från främmande kloster till Litauen, och när han blivit närmare bekant med gårdens bebyggare visade han dem en tidning, som han tog fram ur sitt skapulär. Där stod angivet såväl antalet soldater som namnet på varje befälhavare i legionen och vars och ens triumfer eller undergång beskrevs. För första gången på årtal fick familjen underrättelser om sonen, om att han levde eller om hans ärofulla död. Huset klädde sig i sorg, men man vågade ej säga vem sorgen gällde. Grannarna blott anade, och endast herrskapens stilla vemod eller stilla glädje var folkets tidning.

Robak var antagligen en kvestarie av detta mystiska slag. Ofta hade han samtal i enrum med lagmannen och efter dessa samtal spred sig alltid någon nyhet i trakten. Bernhardinens yttre antydde att den munken inte alltid gått klädd i kåpa och inte åldrats inom klostermurarna. Över högra örat, litet ovanför tinningen, hade han ett handsbrett ärr och på hakan ett färskare märke efter en lans eller en kula. De där såren hade han säkert inte fått under läsningen av mässboken. Men

icke blott hans bistra uppsyn och ärren, även hans hållning och hans stämman hade något martialiskt.

Under mässan, då han med upplyfta händer vände sig från altaret mot församlingen för att säga: »Herren vare med eder», gjorde han ofta en helomvändning så taktfast som om han lystrat till en kaptens: höger om! och liturgiens ord framsade han för folket i samma ton som officern talar till sin skvadron. Mässgossarna lade märke till det. Robak var också mera bevandrad i politiska ärenden än i helgonlegenderna, och på sina färder som allmosesamlare stannade han ofta i kretsstaden. Han hade massor av bestyr. Än fick han brev, som han aldrig öppnade i vittnens närvaro, än skickade han av budbärare, men vart och i vad ärende omtalade han ej; ofta smög han sig nattetid bort till herrgårdarna, beständigt viskade han med szlachtan, han genomströvade varenda by i omnejden och förde långa samtal med bönderna på krogarna och alltid om vad som tilldrog sig i främmande länder.

Nu kom han och väckte lagmannen, som redan sovit i en timme; säkert hade han några nyheter att förmäla.

ANDRA BOKEN

Slottet.

Harjakten. — En gäst på slottet. — Den siste av hovmännen berättar den siste Horeszkos historia. — En blick in i trädgården. — Flickan vid gurklisten. — Frukosten. — Pani Telimenas anekdot från Petersburg. — Nytt utbrott av grälet om Stubb och Falk. — Robaks medling. — Kommissariens tal. — Vadet. — Ut på svamplockning.

Vem ibland oss minns ej de åren, då han som yngling med bössa på axeln visslande gav sig utåt fälten, där ingen mur, ingen gårdsgård hejdade vandringen, där man gick över en rågång utan att märka att man kom in på andras ägor. Ty i Litauen liknar jägaren ett skepp på havet. Han strövar omkring på vidderna bäst honom lyster och i vad riktning honom lyster; eller han blickar likt en profet upp mot himlen, där många tecken, synliga för ett jägaröga, stå skrivna i molnen, eller ock talar han likt en besvärjare med jorden, som stum för stadsinnevärnaren viskar i hans öra med otaliga stämmor.

Där flöjtat en vaktel borta på ängen, men det vore fåfängt att söka honom, ty han kilar genom gräset som en gädda i Niemen, där, högt över huvudet, klingar vårklockan — lärkan, lika djupt gömd i skyn. Där susar en örn på breda vingar genom rymden och skrämmer sparvarna som kometen skrämmer furstarna. En hök, som hänger under den blåa himmelskupan, flaxar med vingarna som en fjäril stucken på nål, tills han nere på ängen blir varse en fågel eller en hare och skjuter rätt ned på den likt en fallande stjärna.

När skall Herren Gud beskära oss att vända åter från våra irrfärder och, på nytt bofasta på fädernejorden, tjäna i det rytteri, som krigar med hararna, eller i infanteriet, som bär vapen mot fåglarna; när skall han låta oss slippa andra vapen än lie och skära och andra tidningar än hushållsräkenskaperna?

Över Soplicowo hade solen gått upp. Den stod redan ovan taken och letade sig in genom springorna i logväggen. På det mörkgröna, färska, doftande höet, där ungdomarna rett sina läger, bredde sig lysande gyllene strimmor från luckan i det svarta taket likt fladdrande hårbånd och med sitt morgonsken kittlade solen de sovandes läppar, som flickan väcker hjärtevännen med ett sädesstrå. Redan började sparvarna hoppa och kvittra under taket, redan hade gåsbonden kacklat tre gånger, och som ett eko svarade honom ankors och kalkoners kör, och man hörde boskapen råma på väg ut i vall.

De andra ungdomarna hade stigit upp. Tadeusz sov ännu, men så hade han också somnat sist. Gårdags-supén hade kvarlämnat en sådan oro i hans sinne att han ännu vid hanegället ej fått en blund i ögonen utan låg och vred sig på sitt läger så att han sjönk i höet som i ett vatten. Till sist somnade han tungt — och vaknade vid en kall vindpust rätt i ansiktet. Den knarande logdörren hade slagits upp med en skräll och bernhardinen pater Robak trädde in, ropade »Surge, puer,» och svängde skämtsamt sitt knutade midjerep över hans axlar.

Ute på gården skallade redan jägarhojtet. Hästar leddes ut, vagnar åkte upp, det var knappt att gården rymde hela myllret. Hornen smattrade, hundgårdarna

öppnades och en flock stövare rusade ut tjutande av fröjd. Vid åsynen av jägarnas hästar och drevkarlarnas piskor började hundarna ränna gården runt som galningar, sedan kommo de framspringande och sträckte fram halsen för att få halsbanden på. Allt detta bådade lyckad jakt.

Slutligen gav läns herrn order till uppbrott. Jägarna satte sig långsamt i gång den ene tätt efter den andre, men väl utanför grinden spredde de sig i en lång kedja. I mitten redo assessorn och notarien sida vid sida, men fast de emellanåt gåvo varann hätska ögonkast samspråkade de broderligt, såsom det höves män av ära som gå att avgöra en dödlig tvist; av talet skulle ingen kunnat ana deras förbittring. Notarien ledde Stubb, assessorn Falk. Bakom kommo damerna i vagnar, ungherrarna galopperade på ömse sidor, tätt inpå hjulen, och konverserade med damerna.

Fader Robak vandrade med långsamma steg av och an på den nu tomma gården och läste morgonbönerna till ända; men hans blickar gingo till Tadeusz, och än rynkade han pannan, än smålog han och slutligen vinkade han åt honom. Tadeusz red fram, Robak satte hotande upp fingret mot näsan, men trots Tadeusz frågor och böner att han tydligt skulle förklara sig, värdigades bernhardinen varken svara eller ge honom en blick; han blott drog hättan över ansiktet och fortsatte sin bön, vadan Tadeusz red ifrån honom och sällade sig till gästerna.

Just i detta ögonblick drogo jägarna åt sig kopplen, och alla blevo stående orörliga. Den ene gav den andre tecken till tystnad och alla riktade blickarna på lagmannen,

som stod vid en sten. Han hade varseblivit ett villebråd och tecknade med händerna sina befallningar. Alla förstodo: de förblevo stående, medan assessorn och notarien långsamt travade utåt fältet. Tadeusz, som var dem närmast och i förväg, stannade bredvid lagmannen och följde dem med ögonen. Det var längesedan han varit ute i markerna. På den gråa slätten var det inte lätt att upptäcka en grå hare, bland stenar till på köpet. Lagmannen pekade ut den för honom. Den stackars haren tryckte under en sten, med öronen rätt i vädret, och mötte jägarnas blick med sina röda ögon, och som förhäxad, anande sitt öde förmådde han av skräck icke slita sin blick från deras utan satt som själv av sten under stenen. Emellertid började dammet yra på slätten närmare och närmare, Stubb kom sättande i koppel, följd av den snabbe Falk, och assessorn och notarien gastade med en mun tätt bakom dem: »Pil! pil!» och försvunno jämte hundarna i dammolnet.

Medan haren sålunda förföljdes, uppenbarade sig greven i slottsskogens bryn. Det var känt i trakten att denne herre aldrig infann sig på utsatt tid. Även i dag hade han försovit sig, vilket föranlett honom att skurpena tjänstfolket. Då han varnade jägarna ute på slätten, styrde han i galopp emot dem. Skörten på hans långa, vita syrtut av engelskt snitt fladdrade för vinden, bakom honom redo betjänter i små blanka, svarta hattar, som liknade svampar, jackor, kragstövlar och vita pantalonger. Betjänterna, som greven uniformerade på detta sätt, kallades på hans slott för jockejer.

Just som skaran galopperade ner på slätten, varseblev greven slottet och höll in sin häst. Det var första

gången han såg det en morgon, och han ville icke tro att det var samma murar, så förskönades byggnaden av morgondagern. Greven förundrade sig över en syn så ny. Tornet föreföll dubbelt så högt, ty det reste sig ovan morgondimman, plåttaket förgylldes av solen, och nedanför det blixtrade återstoderna av de utslagna rutorna i fönsterramarna och bröto strålarna från öster i regnbågens alla färger. De undre våningarna voro svepta i ett dimdok, som för ögat dolde alla rämnor och gapande hål. Burna av vinden ekade jägarnas avlägsna rop gång efter annan mot slottsmurarna. Man skulle kunnat svära att skriet kom inifrån, att slottet, hade återuppförts bakom dimridån och på nytt befolkats.

Greven älskade nya och ovanliga syner, han kallade dem romantiska och brukade säga att han hade ett romantiskt sinne. I själva verket var han en underlig kurre. Icke sällan, då han i karriär jagade en räv eller hare, stannade han helt plötsligt och blickade svårmodigt upp mot skyn, lik en katt som varsnar en sparv i toppen av en furu; ofta strövade han utan hund och bössa omkring i lunderna likt en förrymd rekryt; ofta satt han orörlig vid en bäck med huvudet lutat över vattnet lik en fiskljuse som slukar fisken med ögonen. Sådana voro grevens sällsamma vanor. Alla sade att han hade en skruv lös. Man respekterade honom emellertid, ty han var av urgammal högadel, rik, god mot chloperna och hygglig mot grannarna och till och med mot judarna.

Den grevliga hästen, som styrts ned av vägen, travade rätt över fältet fram till slottets port. Greven, vorden

ensam, suckade, blickade upp mot murarna, tog fram papper och penna och började teckna. Men så råkade han kasta en blick åt sidan, och på ett tjugutal stegs avstånd blev han varse en man, som, tydligen också en beundrare av det pittoreska, med bakåtböjt huvud och händerna i fickorna tycktes stå och räkna stenarna med ögonen. Greven kände genast igen honom, men måste ropa några gånger, innan Gerwazy hörde.

Det var en szlachcic, fordom i tjänst hos slottets herrar, den siste kvarlevande av Horeszkos hovmän, en lång, gråhårig gubbe med friskt och rödlätt men fårat ansikte och barsk och dyster uppsyn. Förr hade han varit omtalad bland szlachtan för sitt glada lynne, men alltsedan bataljen, då slottsherrn stupat, hade Gerwazy varit förändrad, och på många år hade han ej besökt vare sig marknader eller fester, hans kvicka skämt voro förstummade och aldrig såg man ett leende över hans drag. Han bar alltid Horeszkos gamla livré: en gul syrtut med galoner, som, nu gula, en gång i tiden säkert varit förgyllda. Den var kantad med det silkesbroderade vapnet, Halva Bocken, och därför gick den gamle szlachcicen i hela trakten under namnet Halvbocken. Ibland fick han också heta »junker» efter det tilltalsord han själv beständigt använde, ibland »Repa», emedan hela hans kala hjässa var repad av ärr. Hans verkliga namn var Rembajlo, men om hans vapensköld visste ingen besked. Han lät titulera sig slottsfogde, enär han för årtal sedan hade beklätt den befattningen på slottet, och alltjämt bar han vid bältet en stor nyckelknippa, som hängde i ett band med silvertofs. Han hade ingenting att öppna med dem, ty slottsportarna

stodo på vid gavel, men han hade letat rätt på ett par dörrar, som han på egen bekostnad reparerat och satt in, och dem roade han sig med att dagligen låsa upp och stänga. I ett av de tomma rummen hade han tagit sin bostad; han skulle kunnat leva på nåder hos greven, men ville ej, ty han vantrivdes och kom ur sitt esse, så snart han inte andades slottsluften.

Då han blev greven varse, skyndade han att lyfta på mössan, och vördnadsfullt bugande för sina herrars frände böjde han sin skalliga hjässa, som lyste lång väg och var korsad av ärr som en huggkubbe. Han strök med handen över den, trädde närmare, bugade än en gång djupt och sade sorgset:

— Gunstig junker, unga herre, förlåt att jag så säger, ers grevliga nåde, det är en vana hos mig och inte vanvördnad. Gunstig junker, sade alla Horeszkoer, den siste hovmarskalken, min husbonde, använde jämt det uttrycket. Är det sant, gunstig junker, att ni inte vill kosta på litet slantar till en process, utan avstår det här slottet åt Soplicas? Jag ville inte tro det, men så sägs det i hela trakten.

Han kastade en blick på slottet och suckade tag på tag.

— Är det underligt? sade greven. Kostnaden är stor och obehaget är än större. Jag vill ha ett slut på saken, men den odräglige szlachcicen envisas; han har räknat med att han skulle lyckas trötta ut mig. Jag står heller inte ut längre, och i dag sträcker jag vapen, jag antar de förlikningsvillkor som domstolen bestämmer.

— Förlikning, skrek Gerwazy, förlikning med Soplicas? Med Soplicas, junker? — Och han förvred munnen som om han häpnat över sina egna ord. Förlikning med Sopli-

cas? Junker, unga herre, ni skämtar väl? Skulle slottet, Horeszkos arvegods, övergå i Soplicas händer? Världigas stiga av hästen, och låt oss följas åt in i slottet. Ni skall få se! Ni vet inte själv vad ni gör. Vägra inte! Stig av, herre! Och han höll stigbygeln åt honom.

De gingo in i slottet. Gerwazy stannade på tröskeln till förstugan. — Här, sade han, brukade de forna slottsherrarna ofta sitta i länstolar om eftermiddagarna omgivna av hovet. Slottsherrn avgjorde de underhavandes tvister, var han på gott humör, berättade han lustiga historier för gästerna eller hade själv roligt åt deras anekdoter och skämt. Ungdomen roade sig med käppfäktning ute på gården eller red på husbondens turkiska hästar.

De trädde in i förstugan. — I denna väldiga, stenlagda förstuga, sade Gerwazy, finner ni ej så många stenar som här slogos upp vinfat i den gamla goda tiden: szlachtan drog faten i livbältena från källaren, då den var inbjuden med anledning av riksdag eller landsting, till namnsdagskalas eller jakt. Under gästbudet spelade ett kapell däruppe på läktaren — orgel och alla möjliga instrument; och då skålar utbragtes smattrade trumpeterna som på domedagen, och leveropen kommo i den vederbörliga ordningen. Det första vivat gällde hans nåde konungen, sedan kom primas, sedan hennes nåd drottningen, sedan szlachtan och hela republiken och slutligen, när femte bågaren tömts, utbragtes skålen »Älskom varann», och efter den följde ett vivat utan ände, som om det höjts på dagen skallade ända till morgonen, när hästar och vagnar redan stodo och väntade att föra envar hem till sitt.

De passerade igenom några rum. Gerwazy gick tyst och lät blicken dröja än vid en vägg, än vid ett valv och återkallade ömsom sorgsna, ömsom glada minnen. Ibland nickade han melankoliskt, som ville han säga: »allt är förbi», ibland gjorde han en avvärande åtbörd med handen. Man såg att blotta hågkomsten var honom en plåga och att han ville jaga den ifrån sig. Till sist stannade de i övre våningen, i en stor, fordom spegelklädd sal. Nu voro speglarna borta, ramarna hängde tomma, fönstren voro utslagna. Mittemot dörren var en altan. Den gamle trädde ut på den, sänkte grubblande sitt huvud och satte händerna för ansiktet. Då han blottade det på nytt, hade det ett uttryck av djupaste sorg och förtvivlan.

Ehuru greven icke visste vad allt detta betydde, blev han dock rörd, då han såg den gamles uppsyn, och tryckte hans hand. För ett ögonblick rådde tystnad. Gubben bröt den, i det han skakade sin lyfta hand:

— Ingen förlikning är möjlig, junker, mellan Soplica och Horeszkos, i edra ådror rinner Horeszkos blod, ni är släkt med hovmarskalken genom er mor hovjägmästarinnan, som är dotter till näst äldsta dottern till kastellanen, vilken som bekant var min husbondes farbror. Lyssna till en händelse inom er egen släkt, som tilldrog sig i just detta rum.

Min salig husbonde, hovmarskalken, störste potentaten inom länet, rik och högförnäm, hade ett enda barn, en dotter skön som en ängel; intet under därför att hon hade gott om friare både bland szlachtan och högadeln. Bland szlachtan fanns en galenpanna och grälmakare, Jacek Soplica, på skämt kallad vojevoden; i

själva verket hade han mycket att säga i vojevodskapet, ty hela släkten Soplica dansade efter hans pipa och han bestämde över deras trehundra röster efter sitt godtycke, fast han själv ingenting ägde förutom en bit jord, en sabel och ett par stora knävelborrar, som gingo från ena örat till det andra. Nu hände inte sällan att herr hovmarskalken bjöd den där krabaten till sig på sitt slott, särskilt under lantdagarna, i syfte att göra sig populär bland hans släktingar och anhängare. Karlen blev så uppblåst över det artiga mottagandet att han fick för sig han skulle försöka bli måg här. Allt oftare kom han objuden till slottet, och till sist slog han sig riktigt ner hos oss och skulle just till att fria, men man begrep i tid och serverade honom svartsocker vid bordet¹⁴. Det kan nog hända att hovmarskalkens dotter fattat behag till Soplica, men för sina föräldrar dolde hon det väl.

Det där hände under Kosciuszkos dagar. Hovmarskalken var anhängare av 3:dje majkonstitutionen och drog just samman szlachta för att komma de konfedererade till hjälp, då plötsligt en natt moskoviterna omringade slottet. Det blev jämt och nätt tid att fyra av ett larmskott med mörsaren och stänga och bomma för portarna. På hela slottet funnos endast herr hovmarskalken, jag, hennes nåd, kocken och två kökspojkar, alla tre druckna, kaplanen, en lakej och fyra hejdukar, oförskräckta karlar. Vi fram med gevären, och till fönstren. En svärm moskoviter svämmade under hurraskrän genom ytterportarna in över terrassen, men vi fyrade av våra tio gevär, »stopp där!» Vi kunde ingenting se, tjänarna sköto oavbrutet från bottenvåningen och jag och hans

nåd från altanen. Allt gick med ordning och kläm, fast vi blivit så överrumplade. Tjugu gevär lågo här, på detta golv; så snart vi skjutit av skottet i det ena räcktes oss ett annat. Det var prästen, som nitiskt skötte den sysslan, och hennes nåd och fröken och hovfruntimret. Skyttarna voro tre och det underhölls en oavbruten eld. Moskoviternas kulor haglade nedifrån, våra uppifrån kommo sparsammare, men med större effekt. Tre gånger voro de där lymlarna ända framme vid porten, men var gång beto tre av dem i gräset. Till sist flydde de bakom visthusboden; det var då redan ljusan dag. Hovmarskalken trädde helt nyter ut på altanen med sitt gevär, och var gång en moskovit stack fram näsan bakom bodknuten, gav han genast eld, och han sköt aldrig bom, var gång föll en svart tsjakå i gräset, och till sist var det sällan någon tordes smyga sig om knuten. Då hovmarskalken såg att fienderna voro skrämde, beslöt han att göra ett utfall, han ryckte till sig en sabel, ropade från altanen några order åt tjänarna och vände sig så till mig med orden: »Du följer mig, Gerwazy.» I detsamma föll ett skott bortifrån porten, hovmarskalken stapplade på målet, rodnade, bleknade, ville tala, men började spotta blod. I detsamma blev jag varse att han hade träffats av en kula rätt i bröstet, och vacklande pekade han åt porten till. Jag kände igen den skurken Sopllica, jag kände igen honom! På figuren och på knävelborrharna! Det var för hans skott hovmarskalken stupat, jag såg det. Den skurken, alltjämt höll han geväret riktat uppåt, ännu rökte det ur pipan. Jag siktade på honom, och han stod där som förstenad, banditen. Två gånger gav jag eld, men båda gångerna

sköt jag bom, om av raseri eller av sorg, men jag siktade fel... Jag hörde ett anskri från kvinnorna och vände mig om... min herre var död.

Här tystnade Gerwazy och brast i tårar. Omsider slöt han: — Moskoviten hade redan sprängt porten, ty efter hovmarskalkens död var jag som lamslagen och visste inte vad som skedde omkring mig. Till all lycka kom Parafianowicz till vår undsättning och hade med sig tvåhundra Mickiewiczar från Horbatowicze, en talrik och duktig szlachta, som sen urminnes tid hatar släkten Soplica.

Så omkom en mäktig, from och rättskaffens herre, vars fäder suttit i senaten, burit ordensband och hetmansstavar, en far för sina underhavande, en bror för szlachtan; och ingen son efterlämnade han, som kunde svära hämnd på hans grav. Men trogna tjänare hade han. Jag doppade min huggvärja, sprättkniven kallad, i blodet från hans sår (säkert har ni hört talas om min sprättkniv, som gjort sig beryktad på varenda riksdag, marknad och lantdag) och svor att hugga den slö på Soplicanackar. Jag var efter dem på riksdagar, inritter och marknader, två högg jag ner i ett gräl, två i duell, en brände jag inne i ett träskjul, när jag följde Rymza på inritten i Korelicze — där blev han stekt som en palt, alla jag högg öronen av kan jag inte räkna. Endast en är kvar som ännu inte fått en minnesbeta av mig. Knävelborrns köttslige bror lever alltjämt och bröstas sig över sina rikedomar, hans gränsmärken ligga tätt inpå Horeszkos slott, han åtnjuter anseende i länet, bekläder ett ämbete, är lagman. Och ni tänker överlämna slottet åt honom? Hans ovärdiga fötter skola plåna ut spären

av min herres blod från detta golv? Nej! Så länge Gerwazy har för en styver själ och anda och så mycket krafter att han om så med bara ett lillfinger orkar röra sin sprättniv, som ännu hänger på väggen, så länge får inte Soplica detta slott!

— O, utbrast greven och sträckte armarna mot höjden, det var en riktig aning som kom mig att älska dessa murar, fastän jag icke visste att de rymde en sådan skatt, så många dramatiska scener och så många traditioner! Så snart jag fråntagit Soplicas mina förfäders slott, skall jag anställa dig som borggreve inom dess murar. Din berättelse, Gerwazy, har djupt fånglat mig. Det var skada att du icke förde mig hit en nattlig timme. Draperad i min kappa skulle jag suttit på ruinerna och du skulle ha förtalt mig om de blodiga dåden. Skada också att du inte har någon större berättargåva. Mer än en gång har jag hört och läst liknande sägner. I England och Skottland har varje lords slott, i Tyskland varje grevlig borg varit skådeplatsen för mord. Inom varje gammal förnäm adlig släkt finns en tradition om något blodigt eller förrådiskt dåd, som ättingarna få i arv att hämnas. I Polen är det första gången jag hör talas om en dylik händelse. Jag känner att Horeszkos tappra blod flyter i mina ådror, jag vet vad jag är skyldig äran och min ätt. Ja, jag måste bryta alla överenskommelser med Soplica, om det också skulle ända med pistoler eller värja. Hedern bjuder det...

Sagt, och med högtidliga steg vandrade han vidare och Gerwazy följde efter under djup tystnad. Framför porten stannade greven, mumlade något för sig själv, kastade en blick upp mot slottet och steg raskt i sadeln.

— Skada, slöt han tankfull sin monolog, att gubben Soplica inte har hustru eller en vacker dotter, vars behag jag dyrkar. Det bleve ju en ytterligare förveckling i romanen, om jag älskade henne men inte kunde få hennes hand: hjärtat å ena sidan, plikten å den andra, hämnden å ena sidan, kärleken å den andra.

Så viskande sporrade han hästen, och det bar i galopp mot lagmansgården, samtidigt med att jägarna kommo ridande ut ur skogen från motsatta hållet. Greven var intresserad av jakt, och knappt hade han blivit jägarna varse förrän han glömde allt och galopperade rätt emot dem förbi grindar, park och staket. Vid en krök kom han att se sig om och höll in hästen vid staketet. Där låg en liten trädgård. Frukträd planterade i rad skuggade öppna fältet, nedanför voro trädgårdsland. Här stodo kålhuvuden med lutande gråa hjässor och sågo ut att grubbla över grönsaksvärldens lott, där hade en gänglig störböna flätat sig in i en morots gröna plym och stirrade på den med tusen ögon, här lyfte majsen sin gyllne plym, på ett annat ställe sågs en tjockmagad pumpa, som från sin stjälk hade letat sig in som gäst bland rödbetorna ett långt stycke ifrån.

Landen voro skurna av gångar. Som på vakt stod vid var gång en rad hampa, köksträdgårdens cypresser, stumma, raka och gröna. Deras blad och doft tjänstgjorde som skydd för landen, ty ormen vågar ej slingra sig igenom bladverket och lukten dödar insekter och maskar. Längre bort reste sig vallmon på vitgrå stänglar. Det såg ut som om en svärm fjärilar slagit ned på dem och fladdrade med vingarna, skimrande likt ädelstenar i regnbågens alla färger; med en sådan rikedom av levande,

skiftande färger tjusar vallmon ögat. I blommornas mitt likt fullmånen bland stjärnorna, stod en rund solros och vände sitt stora, glödande ansikte efter solen från dess uppgång till dess nedgång.

Utefter staketet sträckte sig långa, smala lister utan träd, buskar och blommor; det var gurksängarna. De hade frodats förträffligt, deras täta, vitt förgrenade bladverk täckte sängarna som med ett böljande draperi. Mellan dem gick en vitklädd flicka, upp till knäna dold av majgrönskan. Hon föreföll att inte gå utan simma bland bladen och bada sig i deras färg, där hon skred allt djupare ned i gångarna. På huvudet hade hon en halmhatt, vid tinningarna fladdrade två skära band och några ljusa hårlänkar, som löst sig ur flätan. I handen höll hon en korg, och hon gick med sänkta ögon och högra handen lyft som redo att plocka. Lik ett badande barn, då det försöker fånga fisken som kilar kring de små fötterna, så lutade hon sig oupphörligt ned och sträckte hand och korg efter frukten som hon kände med foten eller varnade med ögat.

Greven höll stilla, bedårad av den tjusande synen. Då han på avstånd hörde sina följeslagares hovslag, gav han med handen ett tecken att de skulle hejda hästarna. De gjorde halt. Själv försjönk han i betraktan med framsträckt hals, lik en långnäbbad trana, som håller vakt, skild från flocken, och stirrande med vaksamma ögon står på ett ben och håller en sten i andra klon för att inte somna.

Greven väcktes av ett vinande kring skuldror och tinningar. Det var bernhardinen, kvestarien Robak, med gisslet i sin lyfta hand. — Ni vill visst ha gurkor?

skrek han, här får ni! Akta er för att göra ohägn här, frukten på de här landen är inte för er; försök inte.

Han hytte med fingret, jämkade på kapuschongen och gick. Greven dröjde kvar ännu några ögonblick, på en gång skrattande och svärjande över det plötsliga avbrottet. Hans blick vände åter till trädgården, men hon var icke längre där; han blott fångade en skymt av hennes skära band och vita klänning i ett fönster. Det syntes på trädgårdslandet vilken väg hon tagit, ty de gröna bladen som hon rört med foten reste sig och skälvde ett ögonblick, innan de blevo orörliga igen, likt ett vatten som en fågel krusat med sina vingslag. Där hon stått låg den kastade lilla spånkorgen tom och upp- och nedvänd på bladen och ännu vaggande på den gröna vågen.

Efter ett ögonblick låg hela trädgården tyst och öde. Greven riktade blicken mot boningshuset och spände örat, och alltjämt dröjde han försjunken i tankar och alltjämt stodo hans jägare orörliga bakom honom. Men i det tysta, övergivna huset uppstod under tiden först ett sakta gny, sedan muntert larm, liksom då bien vända åter till den tomma kupan. Det var ett tecken att gästerna kommit tillbaka från jakten och tjänstfolket dukade fram frukosten.

I vartenda rum härskade också rörelse och spring, det bars omkring rätter, tallrikar och buteljer. Männen vandrade med tallrikar och glas omkring i rummen i sina gröna kostymer, just sådana som de kommit från jakten, åto och drucko eller språkade, lutade mot fönsterposterna, om bössor, hundar och harar. Länsherrn med gemål och lagmannen hade slagit sig ned vid ett bord,

och i en vrå viskade de unga fröknarna med varann. Det var inte den ordning som iaktogs vid middagar och supéer, det var en eftergift för nya mod i detta gammalpolska hus. Vid frukostarna tillät lagmannen, om än motsträvigt, en dylik frihet, men han gillade den ej.

Olika rätter serverades herrarna och damerna. Här bars det omkring brickor med fullständig kaffeservis; väldiga brickor med konstnärligt målade blommönster, på dem ljuvligt doftande tennkannor och förgyllda koppar av sachsiskt porslin; vid var och en stod en liten gräddkanna. Sådant kaffe som i Polen finns ej i något annat land. I varje välbärgat gammaldags polskt hus finns en tjänarinna, som har till sin speciella uppgift att koka kaffe, hon kallas kaffekokan. Hon anskaffar från staden eller hämtar från flodbåtarna¹⁵ bönor av bästa slag och har sina hemliga metoder att bereda en dryck, som har kolets svärta, bärnstenens genomskinlighet, mockans doft och honungens tjocklek. Det är en känd sak vad god grädde betyder för kaffet. På landet är det ingen konst att få sådan: tidigt på morgonen, då kaffekokan satt sina pannor på elden, går hon till mejeriet och skummar själv försiktigt av den färska grädden i en särskild liten kanna till var kopp, så att var och en skall få sin egen kapprock på.

De äldre damerna, som stigit tidigare upp, hade redan druckit sitt kaffe, nu gjorde de sig ett andra mål av varmt öl tillsatt med grädde, vari det sam ostbitar.

För herrarna stodo allehanda rökta rätter framsatta: fett gåsbröst, skinka, tunga, alltsammans förträffligt, allt enrisrökt hemma på gården; som sista rätt bars det slutligen in köttbullar. Sådan var frukosten i lagmannens hus.

Två skilda grupper hade slagit sig ned i var sitt rum. De äldre sutto för sig kring ett litet bord och resonerade om nya lantbruksmetoder, om de nya och allt strängare tsariska ukaserna, läns herrn uttalade sin mening om de cirkulerande krigsryktena och drog sina politiska slutledningar. Kommissariens dotter hade satt på sig blåa glasögon och roade läns herrinnan med en kortkonst. I det andra rummet resonerade de yngre herrarna om jakt på ett lugnare och stillsammare sätt än vanligt, ty assessorn och notarien, båda stora talare, de största jaktexperterna och de bästa skyttarna, sutto buttra och ilskna mittemot varann. Båda hade fått sina hundar i god fart och båda hade känt sig vissa om segern, då där mitt på slätten hade dykt upp en åker med ännu omejad vårsäd tillhörig en chlop. Dit rusade haren in; Snabb och Falk hade just varit på vippen att taga honom, då lagmannen hejdade jägarna vid rågången. De måste lyda, men stor var deras harm. Hundarna återkommo ensamma, och ingen visste med säkerhet om villebrådet undkommit eller tagits, ingen kunde gissa om det råkat i Stubbs eller i Falks käftar eller i bägges samtidigt; parterna voro av olika mening och tvisten förblev oavgjord tills vidare.

Gubben kommissarien vandrade ur rum i rum och såg sig åt alla håll med förströdda blickar. Han blandade sig varken i jägarnas eller de gamles samtal, och man kunde se att han hade tankarna upptagna på annat håll. Han höll en lädersmälla i handen, och ibland blev han stående, grubblade länge och — slog så ihjäl en fluga på vägen.

Tadeusz och Telimena stodo allena på en dörrtröskel

och samtalade. Det var ej långt till åhörare och därför viskade de. Tadeusz fick nu veta att tant Telimena var en rik dam, att de ej voro så nära släkt att kyrkolagen skilde dem åt och att det till och med var osäkert, om tant Telimena alls var släkt med brorsonen, fastän farbrodern kallade henne syster, ty deras föräldrar hade brukat kalla dem så trots ålderskillnaden; samt att hon sedermera under sin långa vistelse i huvudstaden hade gjort lagmannen stora tjänster. Därför värderade henne lagmannen särdeles och älskade, kanske av fåfänga, att inför världen kalla sig hennes bror, vilket Telimena av vänskap icke förmenade honom. Dessa bekännelser gjorde Tadeusz lättare om hjärtat. Många andra saker anförtrodde de varandra också, och allt detta tilldrog sig på några korta ögonblick.

Men i rummet bredvid satte notarien assessorn på prov och anmärkte som i förbigående:

— Jag sade i går att vår jakt ej skulle lyckas. Det är ännu för tidigt, ännu står säden på rot och ännu ha chloperna många lappar oskuren vårsäd. Därför infann sig icke heller greven trots inbjudningen. Greven är en erfaren jägare, han brukar ofta resonera om jakt, om rätta tiden och platsen. Greven har sedan barndomen uppfostrats i främmande länder, och han säger att det är ett tecken till barbari att jaga, såsom det brukas hos oss, utan några hänsyn till lagar och förordningar, utan att respektera gränsmärken och rågångar, rida över främmande marker utan ägarens vetskap, vår såväl som sommar ströva kors och tvärs på fält och i skog, ofta döda en rävd, då han faller hår, eller tillåta hundarna att falla över eller rättare ihjälpinna en dräktig harhona i vinter-

såden, till stort men för villebrådsbeståndet. Därför klagar greven att civilisationen är högre bland ryssarna, ty där finnas tsariska ukaser om jakten och polisuppsikt och straff för de skyldige.

Vänd mot rummet på vänster hand fläktade Telimena sina skuldror med en liten battistnäsduk och inföll:

— Sannerligen, greven har ej orätt. Jag känner väl till Ryssland. Herrskapet har inte velat tro mig, då jag ofta har sagt er vilken i många avseenden lofvärd vak-samhet och stränghet myndigheterna där visa. Jag har varit i Petersburg mer än en gång. Ljuva minnen! Sköna hägringar ur det förflutna! Vilken stad! Ingen av herrarna har ju varit i Petersburg? Kanske ni vill se en plankarta? Jag har stadsplanen i min sekretär. Om sommarn vistas Petersburgssocieteten i »datschy», det vill säga i lantliga slott (datscha betyder lantställe). Jag bodde i ett litet slott som låg vid Nevaflodens strand, inte för nära staden och inte för långt ifrån den, på en med konst åstadkommen liten höjd. Ack, så alltför nätt det var! Jag har ännu planritningen i min sekretär. Men så hände till min olycka att en liten tschinovnik, som satt i en undersökningskommission, hyrde ett hus i närheten. Han höll några jakthundar. Vilken tortyr att ha en liten tschinovnik och en hundgård i sitt grannskap! Var gång jag med en bok gick ut i parken för att njuta av månskenet, aftonsvalkan, strax kom en hund springande och viftade med svansen och klippte med öronen som om han varit galen. Ofta blev jag alldeles förskräckt. Mitt hjärta bebådade mig att någon olycka skulle komma av de där hundarna. Så hände också, ty när jag en morgon promenerade i

parken bet en jakthund ihjäl min lilla bologneserhund framför mina fötter. Ack, vilket förtjusande litet djur det var! Jag hade fått henne som minnesgåva av furst Sukin; hon var så klok och livlig som en ekorre. Jag har ett porträtt av henne, jag vill bara inte gå och hämta det i sekretären nu. Då jag såg henne strypt fick jag av alteration svimningsattacker, spasmer och hjärtpalpitationer. Kanske jag till och med skulle ha blivit sjuk på allvar, om inte till all lycka Kirilo Gavrilitsch Kozodusin, överhovjägmästaren, just hade kommit på visit. Han frågade om anledningen till mitt illabefinnande och lät genast tjänstemannen släpas vid örat inför honom. Blek och skälvande, nästan halvdöd stod han där. Hur understår du dig, röt Kirilo med åsklik stämma, att ställa till drev på en dräktig hind vid vårtid, rätt för tsarens näsa? Den häpne tschinovniken bedyrade förgäves att han ännu inte börjat jaga och att med överjägmästarens benägna tillåtelse tycktes honom det dödade djuret vara en hund och inte en hjort. Vad för slag? skrek Kirilo, vågar du, din skälm, förstå dig bättre på jakt och villebråd än jag, Kozodusin, kejsrerlig jägmästare? Polismästaren skall ögonblickligt döma emellan oss. Polismästaren tillkallades och fick befallning att sätta upp förhørsprotokoll. — Jag, sade Kozodusin, intygar att det var en hind; han där pratar om att det var en sällskapshund. Döm emellan oss, vem som begriper mest om villebråd och jakt. Polismästaren förstod sin ämbetsmannaplikt; han häpnade storligen över tschinovnikens djärvhet, och han tog honom avsidet och tillrådde honom broderligt att erkänna sig skyldig och därigenom avplana sin synd. Den blickade överhovjägmästaren

lovade att han skulle lägga sig ut för tschinovniken hos kejsaren och utverka mildring i straffet. Det slöt med att hundarna blevo hängda och tschinovniken fick fyra veckors arrest. Hela kvällen hade vi roligt åt skämtet, och dagen därpå spred sig historien att överjägmästaren ställt till rättegång om min hund, och jag vet till och med säkert att kejsaren själv skrattade.

Det blev stor munterhet i båda rummen. Lagmannen och bernhardinen sutto och spelade mariage, och med sina trumf i spader skulle lagmannen just till att göra ett stort spel och patern satt där i andlös spänning, då lagmannen råkade höra början av historien. Han vart så intresserad att han med bakåtlutad huvud och kortet lyft till utspel blev sittande orörlig och höll bernhardinen i fortsatt spänning. Först när historien var slut, spelade han ut sin knekt och sade skrattande:

— Må vem som vill prisa tyskarnas civilisation, ryssarnas disciplin, må storpolackerna av preussarna lära sig att gå till rätta om en räv och kalla poliskonstaplar att arresteras en hund för att han kommit in på andras marker. I Litauen råder gudskelov gamla seder. Vi ha nog med villebråd för både oss själva och grannarna och skulle aldrig ställa till rättegång om en sådan sak, och säd ha vi nog, hundarna svälta inte ut oss för att de springa genom vårvetet eller rågen; men på chlopernas mark förbjuder jag jakt.

Från rummet på vänster hand utlät sig inspektorn:

— Intet under, ers nåd, så dyrt som ni betalar dylikt villebråd. Chloperna äro rentav glada, då en jakthund rusar in i deras vårsäd; rister han ur tio veteax, så lämnar ni en skyl i ersättning, och inte nöjd med det

tycker ni ändå inte ni äro kvitt: ofta ha chloperna och fått sig en taler på köpet. Tro mig, folket blir fräckt om . . . Återstoden av inspektorns tal hörde ej lagmannen, ty mitt under deras resonemang hade det kommit i gång ett dussin samtal, det berättades anekdoter och det disputerades.

Alldeles förgättna av de övriga glömde Tadeusz och Telimena dess mindre varann. Hon var smickrad över att han visat sig så road av hennes skämtsamma berättelse och ynglingen å sin sida överhopade henne med komplimanger. Telimena talade allt långsammare och lågmäldare, och Tadeusz låtsade att han inte hörde i sorlet och lutade sig viskande så nära henne att han kände den ljuva värmen från hennes kind; med återhållen andedräkt fångade han hennes suckar med sina läppar och hennes ögons strålar med sin blick. Då for plötsligt först en fluga och tätt efter flugan kommissariens flugsmälla mellan deras båda munnar.

I Litauen finns det gott om flugor. Bland dem märkes en särskild art kallad adelsflugan. Till färg och form äro dessa flugor fullkomligt lika de andra, men de ha bredare bröst och större mage än de vanliga. Då de flyga, brumma de högljutt och surra olidligt, och så starka äro de att de gå rätt igenom ett spindelnät. Fastnar en, sitter hon där och surrar i tre dagar, ty hon håller spindeln stängen i envig. Allt detta hade kommissarien studerat, och han påstod vidare att dessa adelsflugor voro upphovet till småfolket och bland flugorna motsvarade drottningarna i bisvärmen samt att genom deras utrotande de återstående flygfäna skulle försvinna. Visserligen ville varken hushållerskan eller sockenprästen

tro på dessa kommissariens hypoteser utan hyllade andra åsikter om flugsläktet, men kommissarien frångick ej sin gamla vana; knappt fick han syn på en dylik fluga förrän han började jaga den. Just nu surrade en »szlachcio» till vid hans öra. Två gånger slog kommissarien efter den, men måttade till sin förvåning fel; tredje gången slog han till, så att det var på vippen att han slagit ut ett fönster. Flugan, som såg två personer på dörrtröskeln stänga reträten, flög i förtvivlan, huvudyr av allt smattret, rätt emellan deras ansikten. Även där var kommissarien efter med lyftad arm. Slaget var så energiskt att de två huvudena flögo åtskils likt ett träd som klyves av en åskvigg. Och båda huvudena smällde så hårt i dörrposterna att de fingo blåmärken. Lyckligtvis var det ingen som märkte händelsen, ty det hittills livliga och högljudda men rätt belevade samspråket hade plötsligt övergått i ett väldigt larm. Liksom när jägare dragit till skogs efter räv man då och då hör brakets av en gren, skott och hundskall, men så, vid att drevkarlen oväntat får upp ett vildsvin och ger signal, hela hopen av jägare och hundar med ens börja larma, så att det låter som om storskogens alla träd fått röst, så plägar det gå med ett samspråk. Det fortgår helt sakteligt, tills det stöter på en brännande fråga liksom drevet stöter upp ett vildsvin. Vildsvinet i jägarnas samspråk var den hårdnackade tvisten mellan notarien och assessorn om deras berömda hundar. Den varade kort, men mycket hanns på en blink, ty de utöste samtidigt så många tillmälen och otidigheter att de redan genomlöpt en trätas sedvanliga tre stadier — stickord, vrede och utmaning — och nu stodo i begrepp att taga till knytnävarna.

Från andra rummet rusade alla till, och likt en stormvåg välte de fram genom dörren och ryckte med sig paret, som stod på tröskeln likt den tvehövdade Janus.

Innan Tadeusz och Telimena hunnit släta till håret över pannan hade det vreda mullret tystnat. Sorl och skratt spred sig i den täta skaran; tvisten hade bilagts, och den som gjort slut på den var kvestarien, gammal till åren men kraftig och axelbred. Just då assessorn rusade på notarien och herrarnas åtbörder redan bådade ett slagsmål, grep han helt snabbt båda bakifrån i kragen, slog ett par gånger deras pannor hårt mot varann likt påskäggs, sträckte ut armarna som ett par vägväisare och slängde dem i var sin vrå av rummet. Ett ögonblick blev han stående orörlig med armarna alltjämt sträckta och ropade: — Pax, Pax vobiscum, frid vare eder!

Båda sidorna häpnade och började till och med skratta. På grund av den vördnad man var skyldig en andans man vågade ingen gräla på munken, och efter ett dylikt kraftprov hade heller ingen lust att börja gräl med honom. Vad kvestarien Robak beträffar märktes det, så snart han tystat skocken, att han ingalunda eftertraktat en triumf, han varken hotade grälmakarna vidare eller bannade dem, han blott jämkade på kapuschongen, stack händerna innanför bältet och gick helt stilla ut ur rummet.

Under tiden hade läns herrn och lagmannen fattat posto emellan de båda parterna. Kommissarien, som tycktes vakna ur djupt grubbel, sällade sig till dem och kastade en ljungande blick över skaran, och var helst han alltjämt uppfångade ett mummel, där viftade han ned-

tystande med sin flugsmälla som prästen med vigvattenskvasten. Till sist sträckte han högtidligt skaftet i vädret likt en marskalkstav och befalldet tystnad.

— Var stilla, upprepade han, och besinnen, I som ären de främsta skyttarna i länet, vad som blir följden av ert skandalösa kiv! Vad? Jo, att de unga, fosterlandets hopp, som skola bringa ära över våra skogar och lunder, men som tyvärr redan förut försumma jakten, kanske taga ny anledning att förakta den, då de se att de som skulle vara exempel för andra endast bringa hem gräl och osämja från jakterna. Haven också skyldig vördnad för mina gråa hår, ty jag har känt större jägare än I ären och har ofta varit skiljedomare mellan dem. Vem i de litauiska skogarna kunde mäta sig med Rejtan? Vem går upp mot Jerzy Bialopiotrowicz, då det gäller att ordna ett drev eller möta ett villebråd? Var finns nu för tiden en skytt sådan som szlachcic Zegota, som fällde en katt i språng med en pistolkula? Terajewicz kände jag, som då han gick ut på vildsvinsjakt aldrig tog med sig annat vapen än spjutet, Budrewicz som brukade utkämpa envig med björnen. Slika män skådade våra skogar i forna dar. Kom det till en tvist, hur avgjorde de tvisten? Jo, de utsågo en domare och ställde panter. Oginski förlorade en gång hundra tunnland skog på en varg. En grävling kostade Niesiolowski några byar. Och I, mina herrar, följ den gamles exempel och avgören er tvist på samma vis, om ock med lägre vad. Ordet är en väderpust, på ordgräl blir det aldrig någon ända; synd att längre träta tungan torr om en hare. Väljen alltså först och främst skiljedomare, och vilket utslag de än må fälla, så fogen er till punkt

och pricka. Jag skall be lagmannen att han ej förbjuder drev ens genom vetet, och jag räknar på att hans nåd skall bevilja denna ynnest.

Med dessa ord omfattade han lagmannens knän.

— En häst, skrek notarien, jag sätter upp en häst med betsel, och därtill skall jag lämna skriftlig förbindelse inför landsrätten att jag deponerar denna ring i salarium åt skiljedomaren.

— Jag, sade assessorn, sätter upp mina hundhalsband av guld, fodrade med ödleskinn och med ringar av guld, och min hundpiska av spunnet silke, ett arbete inte mindre utomordentligt än ädelstenen som blixtrar på den. Jag hade tänkt lämna denna min ägodel i arv åt mina barn, ifall jag gifte mig; jag fick den i föräring av furst Dominik¹⁶ en gång, då jag var ute på jakt med honom, marskalken furst Sanguszko och general Mejen¹⁷ och utmanade dem alla på tävlan — mina hundar mot deras. Det var den gången det i jaktannalerna oerhörda hände att jag med en enda tik tog sex harar. Vi jagade på ängarna vid Kupisko. Furst Radziwill kunde inte sitta stilla på hästen, han satt av, slog armarna om min famösa tik Kania, kysste henne tre gånger mitt på pannan och gav henne så tre slag på nosen och sade »Jag utnämner dig från denna stund till furstinna av Kupisko.» På samma sätt ger Napoleon sina generaler furstendömen, uppkallade efter orterna där de vunnit stora segrar.

Telimena, som blivit trött på allt pratet, ville gå ut i det fria, men såg sig om efter sällskap. Hon tog en liten korg från en hängare. — Herrarna vilja sitta i ro

kan jag se, men jag går ut och plockar svamp. Kom med den som vill.

Med dessa ord virade hon sin röda kaschmirsjal om huvudet, fattade länsherrns unga dotter vid handen och lyfte med den andra klänningsfållen upp till vristen. Tadeusz skyndade stum efter henne ut på svampplockning.

Förslaget till en promenad upptogs med stor tillfredsställelse av lagmannen, som däri såg ett sätt att få slut på den bullersamma trätan. Han ropade därför:

— Mina herrar, till skogs efter svamp! Den som lägger fram den finaste svampen på bordet får sitta bredvid den vackraste flickan. Han skall få välja ut henne själv. Om en dam hittar den, väljer hon ut den ståtligaste ungersvennen.

TREDJE BOKEN

Kurtis.

Grevens expedition i trädgården. — En mystisk nyf som vallar gäss. — Svampplockningens likhet med de elyseeiska skuggornas irrande. — Svamparterna. — Telimena i drömmarnas tempel. — Rådplägningen om Tadeusz levnadsbana. — Greven som landskapsmålare. — Tadeusz' artistiska funderingar om träd och moln. — Grevens tankar om konsten. — Klockan. — Biljetten. — En björn, nådig herre!

Greven kom till sina sinnen igen, men höll in hästen och vände på huvudet gång efter annan. Han stirrade inåt trädgården, och bäst det var tyckte han att åter skymtade den mystiska vita klänningen i fönstret och någonting luftigt svingade sig ner, ilsnabbt flög genom trädgården och lyste fram mellan de gröna gurkbäddarna. Likt en solstråle, som letat sig fram ur ett moln och faller på en av åkerns kiselstenar eller på en liten vattenspegel i en grönskande äng och spelar sig i den likt en lampa, så kastade den vita klänningen sitt sken över gången mellan listerna.

Greven steg av hästen, skickade hem sina tjänare och smög själv bort till trädgården. Snart var han framme vid planket, fann en öppning i det och trängde sig försiktigt in som en varg i fällan. Olyckligtvis törnade han emot en torr stickelbärsbuske. Lilla trädgårdsmästarn såg sig omkring som skrämmd av bullret, men blev ingenting varse; icke dess mindre flyktade hon till mötsatta ändan av trädgården. På alla fyra, skuttande som en groda mellan kummin och kardborrestånd, kröp greven i

all tysthet närmare, stack fram huvudet och fick se en tjusande syn.

I denna del av trädgården stodo spridda körsbärsträd, och mellan dem växte åkerväxter av med avsikt blandade slag: vete, majs, bönor, korn, hirs, ärter och till och med buskar och blommor. Det var fjäderfänas trädgård och en anläggning av hushållerskan, den för sin kunnighet berömda fru Pulla, född Kalkonowicz. Hennes uppfinning har bildat epok i fjäderfäskötseln; numera är den allmänt känd, men på den tiden var den ännu en nyhet och delgavs i förtroende åt ett fåtal, tills en kalenderutgivare publicerade den under titeln: Ett medel mot hök och glada eller ett nytt sätt att uppföda fjäderfän — och det var just denna trädgård.

När vakthavande tuppen blir stående stilla och med orörlig, uppåtvänd näbb och det kammprydda huvudet på sned för att dess lättare kunna måtta med ögat åt skyn, blir varse höken uppe bland molnen och ger en gäll signal: — strax gömma sig då hönsen i den där trädgården, ja, även gäss och påfåglar och duvorna, då de i den plötsliga förskräckelsen icke hinna upp i duvslaget. Nu syntes ingen fiende i skyn, blott sommar-solen brände glödhet och fåglarna gömde sig för den i sädesskogen; somliga lågo i gräset, andra badade sig i sanden.

Bland fågelhuvudena stack det upp små människohuvuden, små bara huvuden med kort, linvitt hår och halsar blottade till skuldrorna. Mitt ibland dem sågs en flicka huvudet högre än de och med längre hår. Tätt bakom barnen satt en påfågel och bredde ut sina stjärt-

fjädrar i en färgskimrande regnbåge, mot vilken de vita små huvudena tecknade sig som mot en helgontavlas bakgrund. Omramade av påfågelsögonen som av en stjärnkrans lyste de som i en eter bland majsens gyllene stänglar och det silverrandade rajgräset, den korallröda tusenskönan och den gröna bingeln, vilkas former och färger voro vävda samman likt ett galler, flätat av silver och guld, och fladdrade för vinden likt ett tunt draperi.

Över den täta massan av ax och stjälkar i alla de färger hängde som en baldakin ett ljusst moln av trollsländor, vilkas dubbla vingpar, tunna som spindelväv och genomskinliga som glas, knappt äro synliga i luften och som man tror vara orörliga, fastän de surra.

I sin lyfta hand svängde flickan en grå vippra, lik en bunt strutsfjädrar, och tycktes med den skydda de små barnhuvudena för det gyllene fjärilsregnet. I hennes andra hand lyste någonting krumböjt, förgyllt, tydligen något att mata barn med, ty hon förde det i tur och ordning till barnamunnarna — det såg ut som Amaltheas gyllene horn.

Sålunda upptagen vände hon ändå huvudet mot krusbärsbuskarna, som hon nyss hört prassla, utan att ana att fridstöraren redan nalkades från motsatta sidan, ringlande som en orm över landen. Med ens sprang han fram ur kardborrsnåren. Hon tittade till — han stod blott fyra sängar ifrån henne och bugade djupt. Redan var hon med bortvänt huvud och sträckta armar färdig att flyga sin kos likt en skrämmd fågel, redan svävade hennes lätta fötter över grönskan, då barnen började storskrika av förskräckelse över den främmande uppen-

barelsen och flickans flykt. Hon hörde det och kände att det var illa att överge skrämda små barn. Hon vände dröjande om, men vända om måste hon, likt en motspänstig ande frammanad av besvärjarens trollformler. Hon skyndade hän till det barn som skrek högljuddast, satte sig bredvid det på marken och tog det i famnen, de andra stillade hon med smekningar av handen och ömma ord, tills de slutligen lugnade slogo sina små armar om hennes knän och lutade huvudena samman som kycklingar under moderns vingar. — Skall ni skrika på det viset? sade hon. Passar det? Är det vackert gjort? Den där herrn blir rädd för er, han ville inte skrämma er, han är ingen ful tiggargubbe, han är en gäst, en snäll herre, se bara så vacker han är!

Hon gav honom en blick själv. Greven log hult, tydligen tacksam för lovorden. Helt generad tystnade hon, slog ned ögonen och blev röd som en rosenknopp.

En vacker herre var han verkligen, ståtlig till växten, med ovalt ansikte, blekt men friskt i färgen, milda blåa ögon och långt, ljust hår. Gröna blad och grässtrån, som han ryckt av då han krupit över landen, hängde i håret likt en sönderriven krans.

— O du, sade han, med vad för namn jag än må nämna dig, du må vara en gudomlighet eller en nymf, en ande eller en spöksyn, tala! Är det din egen vilja som har fört dig till jorden eller är det en främmande makt som binder dig i denna sorgedal? Ack, jag tror mig förstå! En försmådd tillbedjare, någon mäktig storman eller en svartsjuk förmyndare håller dig inspärrad i denna slottspark likt en förtrollad prinsessa. Och väl är du värd att riddare strida för dig med väpnad arm,

att besjungas i gripande ballader. Yppa för mig, sköna dam, ditt grymma ödes hemlighet; du skall finna en räddare! Och må du hädanefter, såsom du råder över mitt hjärta, också med en vink råda över min arm!

Han sträckte ut armen.

Hon lyssnade till honom, jungfruligt rodnande, men också med ett löje över dragen. Liksom ett barn tycker om att se på granna tavlor och finner ett nöje i blanka spelmarker, innan det lärt sig förstå deras värde, så smektes hennes öra av de klingande orden, vilkas mening hon ej förstod. Till sist frågade hon:

— Varifrån kommer ni och vad söker ni, min herre, här i trädgårdslanden?

Greven spärrade upp ögonen, förlägen, förundrad. Det blev tyst, men slutligen utlät han sig i förändrad ton:

— Ursäkta, lilla fröken. Jag ser att jag stört leken. Ack, förlåt, jag var just på väg till frukosten, det är sent och jag ville hinna fram i tid, fröken vet att vägen går i en krök, och ginast kommer man visst till gården genom trädgården... — Där skall herrn gå, sade flickan. Men akta rabatten. Över gräsplanen där går en stig... — Åt vänster? frågade greven, eller åt höger?

Lilla trädgårdsmästarn slog upp sina blåa ögon och såg undrande på honom, ty några stenkast bort låg byggnaden klart synlig, och greven frågade efter vägen. Men greven ville nödvändigt fortsätta samtalen och sökte förevändningar. — Fröken bor här? I närheten av trädgården? Eller i byn kanske? Hur kan det komma sig att jag inte sett fröken på herrgården? Har fröken nyss kommit hit? Är här på besök kanske?

Flickan skakade på huvudet. — Jag ber om förlåtelse, fröken, men är det inte ert rum det där med det lilla fönstret?

I sitt sinne tänkte han: — Om hon inte är en balladhjältinna, är hon i alla fall en ung och förtjusande flicka. Hur ofta kan inte en stor själ, en hög ande fördold för världen blomma likt en ros i skogarnas enslighet! Det behövs blott att flytta den ut i världen, ställa den i solen, för att den skall tjusa åskådarna med tusen strålande färger.

Under tiden hade lilla trädgårdsmästarn stum rest sig, lyfte upp ett barn, som hängde på hennes skuldra, tog ett annat vid handen, drev de övriga framför sig som gåsungar och började gå genom trädgården.

Vändande sig om sade hon: — Skulle inte herrn kunna mota mina bortskrämda fjäderfän tillbaka in i säden? — Jag mota fjäderfän? skrek greven häpen... Hon hade emellertid försvunnit i trädens skugga. Ännu ett ögonblick glittrade något likt två ögon bakom en spaljés majgröna hängen.

Den övergivne greven blev länge stående i trädgården. Likt marken efter solnedgången så kylnade hans själ undan för undan och sveptes i mörker. Han började drömma, men drömde mycket obehagliga drömmar. Han vaknade och visste inte själv på vem han harmades. Tyvärr, han hade funnit så föga, han hade hoppats på för mycket. Ty då han krupit över trädgårdslandet på väg mot herdinnan, hade hans sinne stått i brand och hjärtat hade bultat i bröstet, så många behag hade han i andanom skådat hos den hemlighetsfulla nymfen, så förförisk hade han målat henne, så många under hade

han anat. Men alltigenom hade han blivit besviken. Visserligen hade hon ett vackert ansikte och en smärt gestalt, men hur otymplig! Och de runda kinderna och den blomstrande ansiktsfärgen, som vittnade om en överdriven, trivial levnadsglädje! Ett tecken att själen ännu slumrade, att hjärtat var oberört. Och de där svaren, så lantliga, så vulgära! Varför bedraga sig själv! utropade han. Jag förstår — så dags nu — att min mystiska nymf helt enkelt vallar gäss.

Med nymfens försvinnande var hela trolleriet borta. Girlanderna, det underbara nätverket av guld- och silvertråd, var det verkliga bara halm?

Med spasmodiskt knäppta händer såg greven på en kvast blåklint ombunden med grässtrån, som han hade tagit för en knippa strutsfjädrar i flickans hand. Han glömde inte heller den gyllne bågaren, Amaltheas horn — det var en morot. Han hade sett den i en barnamun, girigt slukad. Så det var slutet på feeriet, trolleriet, hela härligheten!

Det var som när en gosse får se cikoriablommor och lockas att med handen stryka de mjuka, tunna kronbladen, han närmar sig, andas på dem — och för fläkten sprider sig hela blomman som ett stoft i luften och i handen håller den alltför närgångne forskaren en naken grågrön stängel.

Greven tryckte ned hatten över ögonen och återvände åt det håll varifrån han kommit, men förkortade vägen genom att gå rätt igenom grönsaker, blommor och krusbärsbuskar. Med ett språng var han över planket och drog en befrielsens suck. Han erinrade sig att flickan talat om frukosten; kanske redan alla visste om hans

möte i trädgården, så nära huset? Kanske de skickat ut att söka honom? Märkt att han tagit till flykten? Vem vet vad de tänkte! Det var alltså ingen annan råd än att gå tillbaka. Smygande utmed gärdesgårdarna, längs renar och snår kom han slutligen efter tusen krokår lyckligt och väl ut på landsvägen, som ledde rätt upp till gården. Han följde staketet och vände bort huvudet från trädgården som en tjuv vänder sig från vishuset för att inte röja att han ämnar hemsöka det eller redan har hemsökt det. Så försiktig var greven, fastän ingen iakttog honom. Han tittade i motsatt riktning mot trädgården, åt höger.

Där låg en glest bevuxen hage med gräsklädd mark. Mellan vita björkstammar, under en baldakin av majgröna, svajande grenar, rörde sig på denna matta en mängd sällsamt klädda gestalter som i en sorts mystisk dans; man kom att tänka på andeväsen irrande i månens sken. Somliga voro iförda svarta, åtsittande dräkter, andra snövita, långa och fladdrande. En bar en bredskyggig hatt, som ett tunnband i omkrets, en annan var barhuvad, ännu andra gingo som svepta i ett moln, skyddande sig för blåsten med slöjor, som fladdrade efter dem som svansen efter kometen. Alla intogo de olika ställningar. En stod som fastvuxen vid marken, och endast de sänkta ögonen rörde sig, en annan stirrade rätt framför sig och skred sömngångarlikt, som om han gått på lina, utan att vika åt vare sig höger eller vänster. Men allesammans lutade sig oupphörligt ner mot marken i skilda riktningar, liksom ödmjukt bugande. Råkade de närma sig varann eller mötas, varken talade de eller hälsade, helt försjunkna i sig själva och sina egna djupa

funderingar. Greven såg i dem en bild av de elyseiska skuggorna, som otillgängliga för smärtor och sorger vandra omkring i stilla, fast glädjelös frid.

Vem skulle kunnat ana att dessa tystlåtna och stillsamma människor voro våra gamla bekanta, lagmannens gäster? Från en bullersam frukost hade de fågat ut till svampplockningens sakrala högtid, och såsom varande folk med urskillning visste de att vid alla tillfällen lämpa sitt tal och sina åthävor efter platsen och stunden. Därför hade de innan de följde efter lagmannen till skogen anlagt såväl ett annat sätt som annan klädsel. De hade ifört sig de vida lärftskappor, som på promenader bäras över kontuszerna, och satt halmhattar på huvudet. Därför lyste de vita som själar i skärselden. Ungdomen hade också klätt om sig, utom Telimena och några andra fransklädda.

Denna scen förstod ej greven, som var okunnig om lantlivets seder och bruk. Ytterligt häpen hastade han därför i frysprång mot hagen.

Svamp fanns i överflöd. Ynglingarna plockade kantareller, den i de litauiska folkvisorna så besjungna »rävsvampen», som är jungfrulighetens sinnebild, ty den angripes ej av mask och, förunderligt nog, ingen insekt slår någonsin ned på den. De unga flickorna jagade efter den smärta rörsoppen, som i visan kallas svamparnas överste. Alla fikade efter riskan, som oansenligare till växten och mindre besungen i visorna är så mycket godare i stället, vare sig färsk eller saltad, om hösten som om vintern. Men kommissarien samlade flugsvamp.

De övriga svamparna, släktets breda lager, ratas på grund av skadlighet eller dålig smak, men göra gagn

också de: de tjäna djuren till föda och insekterna till bon och pryda lunderna. På ängarnas gröna duk stå de som en uppradad bordsservis. De silvervita, gula och röda, rundkantade kremlorna likna små bågare fyllda med vin av olika slag, eldsoppen påminner om den runda botten på en upp- och nedvänd pokal, bläcksvamparna likna smäckra champanjeglas, buktriskorna, runda, vita, stora och flata, likna sachsiska koppar fulla med mjölk, och den kulformiga, med ett svartaktigt mjöl fyllda äggsvampen är lik en peppardosa. Vad beträffar de övrigas namn äro de kända blott på hararnas eller vargarnas språk, av människor äro de ej kristnade, och oräkneligt är deras tal. Men vargarnas och hararnas svampar värdigas ingen röra, och om någon råkar bocka sig efter dem, trampar han sönder eller sparkar svampen förargad över sitt misstag. Illa gjort av honom att osnygga gräset på det sättet.

Telimena plockade varken vargsvamp eller folksvamp. Tankspridd och uttråkad såg hon sig omkring med huvudet i vädret, varför notarien förargad sade om henne att hon letade efter svamp i träden; assessorn liknade henne elakare vid en höna, som ser sig omkring efter lämpliga platsen för ett bo. Hon föreföll att söka ensamhet och stillhet. Långsamt avlägsnade hon sig från sällskapet och styrde genom skogen upp mot en långsluttande kulle, tätt beskuggad av träd. På krönet låg ett gråstensblock; under stenen rann en bäck fram porlande och skummande, och som om den sökt skugga gömde den sig strax mellan de täta, höga gräsen, som bevattnade av den frodades runt omkring. Osynlig, lindad i gräs, bäddad på löv vart där den yre skälmen

helt stilla och tyst och jollrade knappt hörbart, likt ett skrikigt barn, då modern drager för vaggans gröna omhängen och strör vallmoblad under dess huvud. Det var en vacker och fridfull plats, Telimena tog ofta sin tillflykt dit och kallade den Drömmarnas tempel.

Hon stannade vid bäcken, drog sin mjukt fladdrande karneolröda schal från skuldrorna och kastade den i gräset, och lik en simmerska, som lutar sig över det kalla vattnet innan hon vågar kasta sig i, föll hon på knä och segnade långsamt på sidan; till sist, som dragen ner i en korallström, föll hon och sträckte ut sig i hela sin längd. Med armbågen stödd mot marken lät hon sitt sänkta huvud vila mot handen, nedanför det sänkta huvudet blänkte en fransk boks velängpapper, och över velängens alabaster ringlade svarta lockar och skära band.

I det frodiga, smaragdgröna gräset, på den karneolröda schalen, svept i den långa klänningen som i en hylsa av korall, mot vilken håret bröt sig i ena ändan, en svart sko i den andra, medan en bländvit strumpa, en bländvit näsduk, händernas och ansiktets liljefärg markerade sidorna, liknade hon på avstånd en brokig lövmask som krälar uppför ett grönt lönnblad.

Men ack! Denna tavlas alla behag och måleriska förtjänster väntade förgäves på konnässörer, ingen gav akt på dem, så ivrigt voro alla upptagna av svamplockningen. Tadeusz ensam observerade och kastade sidoblickar, och då han inte vågade gå raka vägen, närmade han sig på en omväg. Liksom jägaren, då han sittande i sin flyttbara risikoja på hjul smyger sig på trappfågel eller då han är ute på brockfågeljakt gömmer sig bakom hästen, lägger bössan på sadeln eller under hästens

hals och ger sig sken av att släpa på en plog eller följa en åkerren, allt medan han stadigt närmar sig fåglarna; så smög sig Tadeusz fram.

Lagmannen korsade hans beräkningar genom att i förväg skynda till källan. Morgonrockens vita skört och en stor näsduk, med ena snibben bunden vid bältet, fladdrade för vinden. Halmhatten fladdrade likaså i den snabba takten likt ett kardborrblad, och fasthållen av sin snodd föll den än ner på nacken, än över ögonen; i handen höll han en väldig käpp. Så stegade lagmannen fram. Först lutade han sig ned och tvättade händerna i bäcken, sedan satte han sig framför Telimena på stenblocket, och med båda händerna på det väldiga spanskrörets elfbenskrycka inledde han sitt tal sålunda:

— Söta kusin skall tro att jag har inte litet bekymmer sedan Tadeuszgossen kommit och hälsat på oss. Jag är barnlös och gammal; den där präktiga pojken han är ju min enda glädje i livet, den blivande arvtagaren till vad jag äger och har. Och det är gudilov ett gott stycke adligt bröd jag lämnar efter mig. Det är också på tiden att börja tänka på hans levnadsbana, ordna för hans framtid. Men hör här mitt bekymmer! Kusin vet att pan Jacek, min bror, Tadeusz' far — en konstig människa, svårt att förstå hans syften — inte vill vända åter till hemlandet. Gud vet var han håller sig dold, han vill inte ens låta sonen veta att han lever, men bestämma över honom skall han jämt. Först ville han skicka honom till legionerna, och det var jag alldeles förtvivlad över. Sedan gick han likvisst in på att han skulle få stanna hemma och gifta sig. Ja, nog kunde han få hustru; jag har redan ett parti i sikte. Ingen

här kan mäta sig med landsherrn vad namn och börd beträffar; hans äldsta dotter Anna är i giftasåldern och en vacker flicka med god hemgift. Jag tänkte börja underhandlingar... Vid dessa ord bleknade Telimena, slog igen boken och satte sig upp.

— I all världen, utbrast hon, finns något förnuft i detta, herr kusin? Vad tänker ni egentligen på? Tror ni verkligen att ni gör Tadeusz en tjänst genom att av unga pojken göra en lantpatron? Ni stänger ju hans framtid. Tro mig, han kommer att förbanna er en dag. Gräva ner en sådan begåvning här borta i skogarna! Tro mig, såvitt jag kunnat se är det huvud på gossen, och det skulle löna sig att låta honom komma ut i stora världen och få polityr. Kusin skulle göra klokt i att skicka honom till någon huvudstad. Till Warschau till exempel? Eller vet kusin vad jag tycker? Vad sägs om Petersburg? Jag reser säkert dit i vinter i en affär. Vi skola tillsammans överlägga om hur vi skola ställa det för Tadeusz. Jag känner många där, jag har försänkningar; det är bästa vägen att komma fram. Med min hjälp vinner han inträde i de främsta familjerna, och genom sin bekantskap med inflytelserika personer får han ett ämbete, en orden; sedan kan han om han så vill taga avsked från tjänsten och vända åter hem, då har han ju redan både en ställning och världskänedom. Vad säger kusin om det?

— Visst är det nyttigt att komma ut i unga år och se sig om i världen och få litet polityr. Jag var själv ganska vida omkring i min ungdom, jag var i Piotrkow, i Dubno, dels som domstolsledamot, dels i egna affärer, ja, jag gjorde till och med en resa till Warschau. Inte

lite nytta man hade av det! Jag skulle också vilja skicka ut min brorson bland folk, men som resenär blott och bart, som en vandrande gesäll, så att han förvärvade litet världskännedom. Men varken för rangs eller ordnars skull. Jag ber ödmjukast, vad är det väl bevänt med en moskovitisk rang eller orden? Vem av forna tiders herrar, ja, vilka av de något förmögnare bland traktens szlachta i våra dar till och med frågor efter slik strunt? De måtte väl vara estimerade ändå, ty vi buga oss för dem på grund av deras börd, deras goda namn eller ämbete, men ett ämbete som de äro kallade till genom sina medbröders val, inte genom några sorts favörer.

— Om kusin är av den meningen, inföll Telimena, så dess bättre. Skicka honom då ut på resor.

— Ja, ser kusin, sade lagmannen och kliade sig betänksamt i huvudet, jag skulle nog så gärna vilja, men hur skall jag bära mig åt? Här komma nya svårigheter, pan Jacek släpper inte förmynderskapet över sin son och har just skickat mig bernhardinen Robak på halsen. Han är en vän till min bror, har kommit över från andra sidan Weichsel, och är invigd i alla hans planer. De tu ha redan bestämt över Tadeusz' öde och vilja att han skall gifta sig med Zosia, kusins myndling. Utom arvet efter mig skall paret av Jacek få en hemgift i reda pengar; som kusin vet har han kapitaler. Vad jag har i den vägen har jag också honom att tacka för; han har alltså rätt att bestämma... Nu måste kusin se till att saken ordnas med minsta möjliga besvär. Vi måste göra dem bekanta med varann. Visserligen äro de mycket unga, i synnerhet Zosia är ju bara barnet, men det skadar inte.

Det är på tiden att Zosia äntligen släpps ut, hon håller ju ändå på att bli fullväxt.

Häpen, nästan förskräckt hade Telimena så småningom rest sig och låg nu på knä på schalen. Till en början lyssnade hon uppmärksamt, sedan gav hon sitt misshag till känna genom att med högra handen häftigt vifta sig för örat, alldeles som om hon jagat de obehagliga orden likt flygfän tillbaka till den talandes läppar.

— Såå, såå, det var något nytt! Om det skadar Tadeusz eller inte, sade hon vred, det må min nådige herr kusin själv avgöra. Jag har ingenting med Tadeusz att skaffa, över honom bestämma ni själva. Gör honom till inspektor eller sätt honom på en krog, han må gärna för mig stå bakom en krogdisk eller släpa hem villebråd från skogen. Med honom må ni göra vad ni behagar. Men Zosia! Vad ha ni med Zosia att göra? Jag bestämmer över hennes hand. Jag ensam. Därför att pan Jacek har lämnat pengar till Zosias uppfostran, har skänkt henne en liten årsränta och varit så god och lovat mer, har han väl ändå inte köpt henne ännu. För resten veta herrarna, och det är allmänt bekant också, att herrarnas frikostighet mot oss har sina skäl. . . Soplicas häfta nog i skuld till släkten Horeszko. (Denna del av talet åhörde lagmannen med obeskrivlig, smärtsam förlägenhet och påtagligt obehag. Han sänkte huvudet som om han bävat för fortsättningen, gjorde en jakande åtbörd med handen och rodnade djupt.)

Telimena slöt: — Jag har fostrat henne, jag är Zosias närmaste anhöriga och enda beskyddarinna. Ingen utom jag tänker på hennes lycka.

— Men om hon finner lycka i detta äktenskap? sade

lagmannen och lyfte blicken. Om hon fattar tycke för unge Tadeusz? — Tycke? Pärön på poppel! Tycke eller inte det gör mig detsamma. Zosia blir inte ett rikt parti, det är sant, men inte heller är hon någon knaperadelsfröken, hon stammar från högvälboret håll, är dotter till en vojevod och har en Horeszko på mödernet, så nog får hon man. Och vilken uppfostran vi ha givit henne! Och vilka omsorger vi nedlagt på hennes uppfostran! Det enda skulle vara om hon gått här och förvildats...

Lagmannen lyssnade uppmärksamt, med sin blick häftad vid Telimenas; tydligen hade hans misshumör lagt sig, ty han sade i rätt glättig ton:

— Nå, vad skall man då göra? Gud är mitt vittne att jag uppriktigt ville ställa till det bästa. Men bara ingen osämja! Om kusin vägrar sitt samtycke, så är det kusins rätt; det är ledsamt, men det är inte värt att bli ond. Jag gav rådet, ty jag hade min brors befallning, men ingen här har tanke på att försöka tvinga. Eftersom kusin avvisar pan Tadeusz skriver jag till Jacek att det, utan min förvållan, ej kan bli något av med förlovningen mellan Tadeusz och Zosia. Nu ämnar jag själv styra. Jag hoppas kunna komma till tals med läns herrn och ordna saken.

Under tiden hade Telimenas vrede svalnat.

— Jag avvisar visst inte projektet, kusin, inte alls. Kusin sade ju själv att det ännu är för tidigt, att de äro för unga; låt oss se oss för, låt oss vänta, det skadar ju inte. Låt oss göra de unga tu bekanta med varann; vi skola iakttaga dem; man kan ju icke överlämna andras väl och ve så där åt en slump. Jag endast varnar på förhand; kusin får inte övertala Tadeusz, inte söka

tvinga honom att förälska sig i Zosia, ty hjärtat är ingen träl, det lyder inga maktbud och låter sig ej med våld slås i fjättrar.

Härpå reste sig lagmannen och gick tankfull sina färde. Pan Tadeusz nalkades från motsatta hållet, låtsande att det var svampplockningen som förde honom hitåt. I samma riktning kom greven sakta skridande.

Under meningsbytet mellan lagmannen och Telimena hade greven stått bakom några träd, ytterligt förvånad över scenen. Han framtog ur fickan papper och penna — redskap han alltid förde med sig — bredde ut papperet på en lutande trädstam och började teckna en skiss. — Som om de enkom hade grupperat sig! sade han för sig själv. Han på stenblocket, hon i gräset. En målerisk grupp! Vilka karakteristiska huvuden! Vilka kontrasterande ansikten!

Han trädde närmare, torkade lorgnetten, for med näsduken över ögonen och fortsatte att stirra.

— Skall väl denna underbara, förtjusande syn försvinna eller förvandlas, då jag kommer nära? Skall gräsets sammet visa sig vara spenat? Skall nymfen där befinnas vara en hushållsmamsell?

Greven hade visserligen sett Telimena förr i lagmannens hus, som han ofta brukade gästa, men han hade givit föga akt på henne; han blev nu helt förvånad att i henne igenkänna modellen till sin skiss. Den vackra omgivningen, hennes behagfulla attityd och den smakfulla klädseln hade förvandlat henne nästan till oigenkännlighet. I ögonen blixtrade en ännu icke slocknad vrede, hennes ansikte, livat av vindens friska fläktar,

tvisten med lagmannen och de unga männens plötsliga annalkande, hade fått högre färg än vanligt.

— Min nådiga, sade greven, värdes förlåta min djärvhet. Jag kommer för att på en gång anhålla om ursäkt och frambära mina tacksägelser: anhålla om ursäkt för att jag i smyg följde edra steg och tacka, därför att jag fått vara vittne till er kontemperation. Stor är min förmyndelse mot er och stor är min skuld. Jag avbröt ett ögonblick av kontemperation, och jag står i skuld till er för några ögonblick av inspiration — saliga ögonblick! Klandra människan, men konstnären väntar er förlåtelse. Mycket har jag vågat, mera vågar jag. Döm!

Med dessa ord föll han på knä och räckte fram sin skiss.

Telimena uttalade sitt omdöme om utkastet i en ton som väl var artig men vittnade om kännaren. Njugg på lovord sparade hon dock ej på uppmuntran. — Bravo, sade hon, jag gratulerar, en icke obetydlig talang, men ni får ej försumma den. Framför allt måste ni uppsöka vacker natur... Ack, Italiens sälla himmel! Cesarernas rosengårdar! Ack, I Tiberns klassiska kaskader, I Posilippus vilda klippor! Det, greve, är ett land för målare. Här hemma — Gud förbarme sig! Ett musernas barn, som uppammas på Soplicowo, är givet dödens... Bästa greve, jag skall låta rama in det här eller sätta det i mitt album, införliva det med min samling skisser som jag sammanbragt från alla håll, jag har en hel mängd i min sekretär.

Och så började de ett samtal om blåa himlar, brusande hav, doftande vindar och alptinnar, och efter resenärers sed blandade de då och då in spøglosor om fädernes-

landet. Och kring dem sträckte sig ändå de litauiska skogarna, så allvarsbudande och så fulla av fågning. Häggar omslingrade av vildhumle, rönнар röda om kinden som unga herdinnor, hasseln lik en menad med gröna stavar, sirade av nötternas pärlband som av vindruvsklasar, och nedanför allt skogens småfolk: hagtorn famnad av fläder, blåbär som pressade sina svarta läppar mot smultronen. Träd och buskar flätade sina blad samman och togo i ring, likt jungfrur och ynglingar som ställa upp sig till dans kring ett brudpar. Mitt i kretsen stod paret, med sin ranka växt och sina ädla färger så vida överglänsande allt krattet: den vita björken, bruden, med sin make avenboken. Och längre bort, likt gamla, som tysta sitta och se på barn och barnbarn: grånade bokar, poppelmatroner, en långskäggig ek, som med fem sekel på sin böjda nacke stödde sig på andra ekars, sina förfäders förstenade kvarlevor som på störtade, splittrade gravpelare.

Pan Tadeusz slog sina lovar, icke måttligt uttråkad av det långa samtalet som han ej fick taga del i. Det övergick på utlandets vegetation, i tur och ordning räknade de upp alla trädslag: citroner, cypresser, oliver, mandelträd, kaktus, aloe, mahogny, sandel, murgröna, valnötter och till och med fikon, och prisade deras former, blommor och grenverk. Tadeusz lyssnade med oförminskat missnöje, och till sist förmådde han icke längre stävja sin vrede.

Han var inget ljus, men han hade känsla för naturens skönhet, och med blicken på sitt hemlands skog utbrast han hetsigt:

— I Wilnas botaniska trädgård har jag sett de där

bepriade träden som växa i österlandet och i södern — i det där härliga Italien. Vilka av dem kunna jämföras med våra träd? Aloen med sina stjälkar långa som åskledare? Citronen, den där dvärgen med förgyllda kulor, med lackerade blad, kort och tjock, just lik en liten och ful, men rik kvinna? Den bepriade cypressen, lång, smal och tanig, som förefaller att vara inte sorgens men tråkighetens träd? Det sägs att den ser så melankolisk ut på en grav; men då är det väl som en tysk lakej i hovsorg, som varken törs lyfta en hand eller vända på huvudet för att inte på något vis bryta mot etiketten.

Nej, långt vackrare är väl vår hederliga björk, som likt en bondkvinna, då hon begråter sin son eller sin man, vrider sina händer och låter sina lösta flåtor välla över skuldrorna ned mot marken. Stum av sorg uttrycker hon värtaligt sin känsla genom själva hållningen. Om greven älskar målarkonsten, varför målar icke greven våra träd som ni har runtomkring er? Sannerligen, grannarna komma att göra spe av er, därför att ni fast bosatt på den bördiga litauiska slätten endast målar klippor och ödemarker.

— Min vän, sade greven, den vackra naturen är form, bakgrund, ämne, ande är inspirationen, som höjer sig på fantasiens vingar, får sin polityr av smaken och stöder sig på regler. Det är icke nog med natur, icke nog med entusiasm; konstnären måste svinga sig upp i idealets sfär. Icke allt som är skönt låter måla sig. Med tiden får du lära allt det ur böcker. Vad målarkonsten beträffar så krävs för en tavla perspektiv, gruppering, ensemble och himmel... Italiens himmel! Därför var, är och förblir Italien landskapsmålarnas hemland. Där-

för också, var finnes i hela Norden — utom Breughel (men icke van der Helle, utan landskapsmålaren, ty det finns två Breughel) och utom Ruisdael — var finns det i hela Norden en landskapsmålare av första rang? Det vill himmel till, himmel!

— Vår målare Orłowski¹⁸, avbröt Telimena, hade smak som en Soplica — det är en svaghet hos alla Soplica, skall ni veta, att icke gilla något annat än fäderneslandet. Orłowski, som bodde i Petersburg och var en ryktbar målare — jag har några skisser av honom i min sekretär — fick bo på kejsarliga slottet, i kejsarens omedelbara närhet, och hade det som i paradiset. Men greven kan inte tro hur han längtade hem, ständigt och jämt talade han om ungdomstiden och prisade allt i Polen: jord, himmel, skogar.

— Och rätt hade han! utropade Tadeusz entusiastiskt. Herrskapets italienska himmel är ju efter vad jag har hört blå och klar; det vill säga, den är som fruset vatten. Är inte blåst och oväder tusen gånger vackrare? Blott man lyfter på huvudet här hemma, så många skådespel! Så många scenerier och bilder blott och bart i molnens lek! Ty vart moln är det andra olikt: höstmolnet till exempel kryper fram som en trög padda, tung av sitt våta innanmäte, och mellan himmel och jord står hållregnet likt långa uppluddade linor som molngubbar firar ned. Hagelmolnet flyger snabbt som en ballong med vinden, det är runt och mörkblått, i mitten lyser det gult och runtomkring hörs ett stort brus; och till och med de små vita molntapparna vi ha alla dar, se bara så skiftande de äro! Först likna de en flock vildgäss eller svanor, och bakifrån kommer vinden likt en falk och

driver dem samman, de flocka sig tätt, de förstoras och förtätas. Nya under! De få krokiga nackar, det växer ut manar på dem och rader av ben, och de flyga över himlavalvet som en flock silvervita fåglar över stäppen. De råka i oordning — plötsligt växer det fram master från deras nackar, av manarna blir det vida segel. Hjorden förvandlar sig till ett skepp som seglar stolt och stilla över himlens blåa ban.

Greven och Telimena blickade mot höjden, Tadeusz visade dem med ena handen på ett moln, med den andra tryckte han lätt Telimenas hand. Några minuter varade den stumma scenen, greven bredde ut ett papper på sin hatt och tog fram ritstiftet. Då skar dem herrgårds-klockans ringning i öronen, och med ens blev den tysta skogen full av larm och oväsen.

Greven nickade och sade i allvarlig ton: — Ja, allt i denna värld plär ju ända med ett klämtslag. Filosofens uträkningar, fantasiens hugskott, oskuldens nöjen, vänskapens fröjder, ömma hjärtans utgjutelser — då malmen klämtar i fjärran råkar allt i virrvarr, brister, fördunstar och försvinner... Med en öm blick på Telimena lade han till: Vad blir kvar? — Minnet..., svarade hon, och för att hjälpa till att skingra grevens svärmod räckte hon honom en förgätmigej hon brutit. Greven kysste den och fäste den vid sitt bröst. Tadeusz på hennes andra sida böjde undan en buske, seende att något vitt letade sig upp mot honom genom dess grönska; det var en liljevit liten hand. Han grep och kysste den, gömde stum sina läppar i den som biet gömmer sig i liljekalken. Han kände något kallt mot läppen och upptäckte en nyckel och ett hoprullat vitt papper. Det var

en biljett. Han ryckte till sig föremålen och stoppade dem i fickan. Han visste ej vad nyckeln hade att betyda, men den lilla vita biljetten skulle väl förklara det för honom.

Klockan ringde alltjämt, och ur de tysta skogarnas djup svarade ett eko av tusende rop och buller. Det var ett samlings- och kallelsetecken, en signal att svamp-plockningen var ändad för dagen, alls icke någon dyster dödsringning såsom det hade tyckts greven, utan en middagsringning helt enkelt. Klockan, som dagligen vid middagstid pinglade från taket, kallade gäster och husfolk hem till middag. Så hade det brukats på talrika gårdar i forna dar, och seden hade bevarats hos lagmannen. Ur skogen strömmade därför nu hela skaran, bärande på korgar av alla storlekar och hopbundna näsdukar fulla med svamp. De unga flickorna kommo med en stolt fjällskivling i ena handen, likt en hopfälld solfjäder, i den andra en massa tuvskivlingar, hopknippade som en bukett skogsblommor, och kremlor av skiftande färger. Kommissarien bar en flugsvamp. Med tomma händer kom Telimena följd av ungherrarna.

Gästerna inträdde i rangordning och blevo stående i ring kring bordet. Länsherrn intog översta platsen, en heder som tillkom honom på grund av hans ämbete och ålder. Under vägen bugade han för yngre som äldre. Bredvid honom ställde sig kvestarien, lagmannen närmast denne. Bernhardinen läste en kort bön på latin. Brännvin bjöds omkring. Därpå satte sig alla och inmundigade under tystnad, med frisk aptit den litauiska issallaten.

Middagen blev tystare än vad fallet plägar vara. Ingen

tog till ordet trots värdens uppmaningar. Parterna i den stora tvisten om hundarna tänkte på morgondagens tvekamp och vad; en stor tanke förseglar vanligen läpparna. Telimena underhöll sig livligt med Tadeusz, men måste ibland vända sig också till greven och ibland ge en blick även åt assessorn. Så tittar fågelfångaren samtidigt i nätet, dit han lockar steglitsorna, och i sparvsnarar. Tadeusz och greven voro båda nöjda med sig själva, båda lyckliga och hoppfulla och därför fåmälda. Greven kastade stolta blickar på sin blomma och Tadeusz sände förstulna ögonkast ner i sin ficka, för att övertyga sig att den där nyckeln ej hade rymt sin kos. Han till och med fingrade och vred på biljetten, som han ännu ej hunnit läsa. Lagmannen serverade läns herrn tokajer och champagne, passade artigt upp honom och fattade om hans knän titt och tätt, men till samtal med honom visade han ingen lust och det märktes att något hemligt bekymmer tryckte honom.

Tallrikar och rätter ömsades under tystnad. Men slutligen avbröts middagens ledsamma lopp av en oväntad gäst. Skogvaktaren kom inrusande, och utan att ens märka att man var mitt i middagen ilade han fram till husbonden. På hållning och min märktes att han bragte en viktig och ovanlig nyhet. Hela sällskapet blickar riktades på honom. Efter att ha hämtat andan ett ögonblick stötte han fram: — En björn, nådig herre! Resten gissade alla: djuret hade lämnat sitt ide och styrde mot storskogen på andra sidan Niemen; att man genast måste igångsätta förföljandet förstodo alla lika ögonblickligt, utan att behöva vare sig rådgöra eller fundera. En gemensam tanke röjdes i de beslutsamma dragen,

de livliga gesterna, de talrika befallningarna, som fastän de utdelades av så många munnar på en gång dock alla avsågo ett och samma mål. Sådan är enigheten, även i en stor församling, när var och en talar blott om vad han begriper.

— Till byn! ropade lagmannen. Ridande bud till byfogden! I dagbräckningen i morgon går drevet, men bara frivilligt folk. Den som inställer sig med tjuga får ett avdrag av två sockendagsverken och fem godsdagsverken.

— Fort, skrek länsherrn, sadla grälle och rid i karriär till min gård, hämta i hast de två bulldoggarna, som hela länet känner — hunden heter Mätut och tiken heter Böta — sätt munkorgar på dem, bind en säck över dem och tag dem hit på hästryggen för tidens vinnande.

— Vanka, skrek assessorn till sin betjäntpojke på ryska, slipa min Sanguszkojaktniv, jaktkniven du vet som jag fått i gåva av fursten, och se efter i jaktbältet att det finns kula i alla patroner. — Bössorna måste göras i ordning! skreko alla, och assessorn ropade: — Bly, bly! En kulstöpärs har jag i jaktväskan. — Ge kyrkherrn bud, tillfogade lagmannen, att han i morgon bitti skall läsa en mäsas i skogskapellet: bara ett kort litet offertorium för jägarna, den vanliga sankt Hubertusmässan.

Sedan alla befallningar utdelats följde tystnad. Var och en satt i funderingar och kastade blickar omkring sig som om han sökt någon. Småningom samlade sig alla dessa blickar kring kommissariens grånade huvud. Det var ett tecken att de sökte en ledare för den kommande expeditionen och att de ville ge fältherrestaven åt kommissarien.

Kommissarien reste sig, han förstod kamraternas önskan,

och han slog högtidligt handen i bordet och drog ur barmen upp en guldkedja, vid vilken en väldig klocka hängde likt ett stort äpple. — I morgon bitti halv fem, sade han, samla sig bröder jägare och drevfolksskaran vid skogskapellet.

Sade och gick från bordet. Skogsvaktarn följde honom. De båda skulle planera och ordna jakten. Så generalerna, då de förkunnat batalj nästa dag — soldaterna i lägret putsa vapnen och intaga sina mål eller lägga sig sorglöst till vila på kappor och sadlar — men generalerna smida sina planer i det tysta tältet.

Middagen avbröts, och återstoden av dagen åtgick till att sko hästarna, mata hundarna, samla ihop och putsa vapnen. Vid kvällsmaten var det knappast någon som satte sig till bords. Till och med Stubbs och Falks partier upphörde att befatta sig med sin stora outredda tvist. Assessorn och notarien togo varandra under armen och begåvo sig att leta efter bly. De övriga gingo trötta av mödor tidigt till sängs för att vara säkra om att vakna i gryningen.

Tadeusz hade i dag fått ett rum i huvudbyggningen. Inkömmen reglade han dörren och ställde ljuset i spisen för att det skulle se ut som om han somnat. Men han slöt ej sitt öga. Tydligen inväntade han natten, och tiden blev honom lång. Han ställde sig vid fönstret, och genom utskärningen i luckan iakttog han nattvakten, som oavlåtligt vankade omkring på gården. Då han omsider såg honom avlägsna sig hoppade han ut jämfota, stängde fönstret, hukade sig ner och började smyga längs väggen. Hans fortsatta vandring beslöjades av höstnattens täta mörker.

FJÄRDE BOKEN

Diplomati och jakt.

En andeskepnad i papiljotter väcker Tadeusz. — Misstaget för sent upptäckt. — Krogen. — Emissarien. — En fintligt brukad snusdosa leder diskussionen i rätta fåror. — Urskogen. — Björnen. — Twisten mellan Salgalasbössan och Sanguszkobössan sliten till förmån för Horeszkos flintbössa. — Bigos. — Kommisariens berättelse om duellen mellan Dowejko och Domeyko avbruten av en hetsjakt på hare. — Slutet av berättelsen om Dowejko och Domeyko.

I årsbarn med de litauiska storfurstarna! I Bialowiezas, Switez, Ponarys och Kuszelewos träd! En gång föll er skugga på den bistre Witenes och den store Mindowes¹⁹ krönte huvuden och på Gedymins, när han låg på sin björnfäll framför jägarbrasan på Ponarys berg, lyssnade till den vise Lizdejkos sånger och sövd av Wilias anblick och Wilejkos brus drömde om järnvargen och efter uppvaknandet på gudarnas uttryckliga befallning byggde staden Wilna²⁰, som ligger inne i skogarna som vargen bland bison, vildsvin och björnar. Ur denna stad Wilna utgick, som ur den romerska varginnan, Kiejstut och Olgierd och Olgierds söner, lika stora jägare som berömda riddare, på jakt än efter fiender, än efter vilda djur. En jägardröm har uppenbarat för oss en sanning för alla kommande tider: att Litauen behöver järn och skogar.

I skogar, den siste som kom att jaga bland er var den siste konung som bar Witolds kolpak, den siste framgångsrike krigaren av Jagiellonernas ätt och den siste jägarkungen i Litauen²¹. I mina fädernetråd! Om himlen tillståndjer mig att vända åter för att hälsa eder, gamla

vänner, skall jag måne återfinna er? Leven I alltjämt, I som jag en gång kröp omkring som barn? Lever den stora Baublis, i vars jättestam, urhålkad av sekel, tolv personer kunde sätta sig till bords som i en rymlig sal? Blommar Mendogs lund bakom sockenkyrkan? Och där borta i Ukraine, reser sig där alltjämt, framför Holowinskis hus vid stranden av Ros, linden med en krona så väldig att hundra ynglingar och hundra jungfrur kunde dansa par om par i dess skugga²²?

I vårt lands ärestoder! Hur många av er bräcker icke ärligen krämarns eller den ryska regeringens yxa! Den lämnar ej kvar ett hägn åt vare sig skogens sångare eller barderna, som hålla er skugga lika kär som fåglarna. Czarnolas lind, hur många strofer inspirerade den ej Jan, hur älskade den ej hans stämma! Hur många underbara ting sjöng ej den talande eken för den kosackiske barden²³!

Vad har ej jag er att tacka för, o hemmets träd! En dålig skytt som fick lida spott och spe för sina bommar, hur många drömmar fångade jag ej, då jag glömsk av jakten satte mig ned där långt inne i vilda skogen. Kring mig lyste på ena sidan silvervit mossa med blåa stänk av söndertrampade blåbär, på den andra rader av ljungtuvor virade med lingon som med radband av korall. Runtom var mörker, över mitt huvud hängde grenar likt gröna, täta, låga moln, ovan det orörliga valvet gick vinden fram med stön och brus, tjut och brak och åska. En sällsam, dövande olåt! Mig tycktes att där uppe över mitt huvud brusade ett hängande hav.

Men marken var som en ruinstad. Här sticker en

ekrot upp likt en jättelik takstol, och som spillror av väggar och pelare stöder den här ett stycke grenig stam, där en halvmultnad stubbe, allt inneslutet inom en häck av gräs. Att blicka innanför barrikaden är hemskt, där dväljas skogens herrar: vildsvin, björn och varg, utanför porten ligga några oförsiktiga gästers gnagda ben. Stundom springer ett par hjorthorn upp ur det gröna gräset likt två kaskader, och ett djur skymtar mellan träden som en gul strimma, som en ljusstråle faller mellan skogens träd och slocknar.

Så åter tystnad här nere. En hackspett knackar helt lätt på en gran och flyger vidare, försvinner; den har gömt sig, men upphör ej att knacka med näbben, lik ett barn som gömt sig men ropar för att man skall söka det. Närmare sitter en ekorre, han håller en nöt mellan tassarna och gnager; svansen har han svängt över ögonen som en hjälmbuske. Men bakom sin slöja ser han sig omkring, och då han blir främlingen varse börjar skogens dansmästare svinga från gren till gren, som blixten far han hän. Till sist försvinner han i ett osynligt hål i en trädstam, lik dryaden som vänder åter till sitt födelse-träd. Ny tystnad.

Då spritter en gren, och mellan undanböjda rönnbärs-klasar lyser ett ansikte fram, som tävlar i färg med dem. Det är en flicka som är ute och plockar bär eller nötter. Ur den simpla näverkorgen bjuder hon nyplockade lingon, röda som hennes läppar. En yngling går vid hennes sida och böjer ner hasselgrenarna, flickan fångar de svingande nötklasarna i flykten.

Plötsligt nå dem hornstötter och hundskall. De ana att

jägarskaran nalkas, och skrämnda försvinna de brått bland de täta snåren likt ett par skogens gudomligheter.

På Soplicowo rådde liv och rörelse. Men varken hundarnas oväsen eller gnäggande hästar eller gnisslande hjul eller jägarhornens uppbrottssignaler förmådde driva Tadeusz ur bädden. Påklädd hade han kastat sig på sängen och sov som ett murmeldjur i sitt hål. Ingen av de andra unga männen tänkte på att leta efter honom i huset. Var och en var upptagen av egna bestyr och hastade till sin anvisade plats, den sovande kamraten hade man alldeles förgätit.

Han snarkade. Genom den hjärtformiga utskärningen i fönsterluckan sände solen in en stråle, som lyste likt en eldstrimma i det mörka rummet och föll rätt på sjusovarens panna. Men han ville sova mer och vände på sig för att bli ljuset kvitt. Plötsligt hörde han en knackning och vaknade. Det var ett glatt uppvaknande. Han kände sig lätt som en fågel, andades fritt och lätt och smålog för sig själv. Vid tanken på allt som hade hänt honom i går rodnade han och suckade och hans hjärta bultade. Han kastade en blick mot fönstret. O under! I det solbelysta hjärtat tindrade två klara ögon, vidöppna som alltid, då blicken från dagsljuset riktas in i mörker. Han såg en liten hand, likt en solfjäder satt upp åt solsidan till skydd för ögat, de fina fingrarna, vända mot det skära ljuset, genomlystes av det och hade rubinens färg. Han såg en nyfiket halvöppnad mun och små tänder, som lyste likt pärlor bland korall, och ansiktet, fast skyddat för solen av den rosiga handen, var själv som en glödande ros.

Tadeusz låg nedanför fönstret. Själv dold i skuggan förblev han liggande på rygg och stirrade på den underbara synen, som han hade tätt ovanför sig, nästan inpå ansiktet. Han visste ej om han var vaken eller i drömmen såg ett av de ljuva, ljusa små barnaansikten vi bruka se i våra oskuldsårs drömmar. Det lilla ansiktet lutade sig ned. Skälvande av skräck och glädje varseblev han — o ve, alldeles tydligt varseblev han, erinrade sig, igenkände det korta, guldgula håret lindat i små snövita papiljotter lika silvervita ärtbaljor. Som glorian över en helgonbild lyste det i solskenet.

Han sprang upp, och i samma nu försvann uppenbarelsen skrämnd av bullret. Förgäves väntade han att den skulle återkomma. Han blott hörde en förnyad, tre gånger upprepad knackning och orden: — Stig upp, det är dags att börja jakten, ni har försovit er.

Han rusade ur bädden, och med båda händerna stötte han upp fönsterluckorna, så att de skallrade på sina gångjärn och dunkade mot väggen. Med ett språng var han ute och såg sig omkring, häpen och förlägen. Ej ett levande väsen syntes till, ej skynten av en människa. Icke långt från fönstret löpte trädgårdsplanket, humlebladen och blomrankorna på det dallrade. Hade lätta händer rört dem eller var det vinden? Längre stod Tadeusz och såg på dem, men vågade ej gå in i trädgården, han blott lutade sig mot planket och lyfte blicken, och med fingret tryckt mot munnen befallde han sig själv att ej med ett förfluet ord störa tystnaden. Sedan slog han sig för pannan som om han knackat på gamla minnen, som lågo slumrande där innanför, och till sist började han bita sig i fingrarna, bet tills de

blödde, och skrek till: — Det är rätt åt mig, rätt åt mig är det!

Gården, där det nyss rått sådant stim, var nu tyst och öde som en kyrkogård. Alla hade begivit sig till skogs. Tadeusz spetsade öronen, satte händerna om dem som lurar och lyddes, ända tills en vindil från skogen bar till honom ekot av hornstötar och jägarskarans larm.

Tadeusz häst väntade sadlad i stallet. Med bössa i hand kastade han sig alltså upp på hästryggen och satte av som en galning mot krogarna, som lågo i närheten av kapellet, där drevkarlarna skulle samla sig på morgonen.

De två krogarna stodo en på var sida om vägen och blängde fientligt på varandra med sina fönster. Den gamla tillhörde rättmätigt slottets ägare, den nya hade lagmannen fört upp slottet till förtret. I den förra förde Gerwazy spiran, i den senare tronade Protazy överst vid bordet.

Den nya krogen hade ingenting märkligt i sitt yttre, den gamla var uppförd i den uråldriga stil som uppfunnits av staden Tyrus timmermän och sedan spritts över världen av judarna, en arkitektur som är helt okänd för utländska byggmästare; vi ha ärvt den från judarna.

Krogen liknar på framsidan en ark, på baksidan ett tempel. Arken, Noaks kvadratiska låda upp i dagen, går i dag under den rättframman benämningen stall. Där härbergas husdjur av alla slag: hästar, kor, oxar, skäggiga getter, massor av fjäderfän under taket, åtminstone några par reptiler och även insekter. Bakre delen, som har

formen av ett sällsamt tempel, erinrar till sitt yttre om det Salomos tempel som Hiram's timmermän, de första byggmästarna, uppförde på Sion. Judarna efterbilda det alltjämt i sina skolor, och skolornas arkitektur går igen i krogar och stall. Taket är av ribb och halm, pekar spetsigt i vädret, men lutar på sned som en gammal uttjänt judemössa; från gaveln springer det ut en svale, som vilar på en rad av träpelare. Dessa pelare, ett arkitektoniskt mästerverk i sitt slag, stå orubbliga, fastän de äro halvmurkna och ha rests som tornet i Pisa. Efter grekiskt mönster äro de ej gjorda, ty de sakna både socklar och kapitåler. Över pelarna löpa halvrunda bågar också av trä, en imitation av den gotiska konsten. Ovanför ses konstnärliga ornament, utförda ej med gravstickel eller mejsel utan med en skickligt hanterad timmermansyxa, sneda som sabbatsstakarnas armar. I ändarna hänga kulor, litet påminnande om knapparna som judarna hänga på pannorna, när de förrätta sina böner, och som de på sitt språk kalla cyces. Med ett ord, på avstånd liknar den fallfärdiga, vinda krogen en jude, som står och vaggar i bön. Taket är mössan, den rufsiga takhalmen är skägget, de nedrökta, smutsiga väggarna den svarta manteln, och på framsidan sticka sniderierna ut just som cyces på pannan.

Krogens inre är delat itu som en judeskola. Ena delen upptages av en hop små trånga, avlånga kammare; den är avsedd uteslutande för resande damer och herrar. Andra hälften utgöres av en väldig sal. Utefter varje vägg löper ett långt, smalt träbord, och framför stå

bänkar, som, fastän lägre, äro så lika bordet som barnen fadern.

På dessa bänkar runt salen suto nu bönder, bondkvinnor och lågadel, alla i rad. Inspektorn ensam satt för sig själv. Efter morgonmässan i kapellet hade de, eftersom det var söndag, gått till Jankiel för att dricka ett glas och vara samman. Framför envar skummade redan en bågare grå vodka, och krögerskan sprang ut efter bänkarna med buteljen. Mitt i rummet stod krogarrendatorn Jankiel i fotsid kaftan knäppt med silverhäktor. Ena handen hade han stuckit innanför det svarta sammetsbältet, med den andra strök han betänksamt sitt gråa skägg. Med vaksamt öga följde han allt och utdelade sina befallningar, hälsade inträdande gäster, gick upp till dem som bänkat sig, inledde samtal, mäklade fred mellan de grälsjuka, men på ingen passade han upp. Han endast vandrade omkring.

Han var en gammal jude, vida känd för sin redbarhet. Sedan årtal tillbaka arrenderade han krogen, och ingen i byn, ingen av szlachten hade någonsin klagat på honom på herrgården. Vad skulle de klagat över? Han hade goda drycker i rikligt urval, han höll på sin förtjänst, men var aldrig oärlig. Lustighet hade han ingenting emot, men fylleri kunde han ej lida. Festligheter älskade han. Hos honom firades bröllop och dop, var söndag lejde han byns spelmän och där var både basfiol och säckpipor.

Han förstod sig på musik och var själv berömd för sin musikaliska talang. En gång i världen hade han vandrat omkring på gårdarna med cymbalen, sitt folks musikinstrument, och väckt stor beundran både genom

sitt spel och sina sånger, ty han var också en utlärdd, god sångare. Fastän jude talade han rätt god polska, och särskilt hade han fattat kärlek till de polska folksångerna. Var gång han var över på andra sidan Niemen hade han en hel mängd med sig hem: kolomyjkor från Halicz, masurkor från Warschau²⁴. I hela trakten gick ett rykte, jag vet ej om sannfärdigt, att han var den förste som från utlandet hemfört och i trakten spritt den sång som nu är världsberömd och som, på Ausoniens mark, legionernas polska trumpeter för första gången spelade för italienarna²⁵. Sångens gåva är en välsignad gåva i Litauen; den inbringar människornas kärlek, rykte och rikedom. Jankiel hade samlat förmögenhet, mätt på vinning och ära hade han hängt den niosträngade cymbalen på väggen, slagit sig ned på krogen med sin familj och ägnat sig åt krogrörelsen. Därjämte var han underrabbin i den närbelägna staden, städse en kär gäst allestädes och en anlitad rådgivare. I sädeshandeln på flodpråmarna var han väl bevandrad, såsom nödigt är på landet. Han hade också anseende för att vara en god polack.

Han och ingen annan gjorde ända på de ofta till och med blodiga striderna mellan de båda krogarna genom att arrendera dem båda. Horeszkos gamla anhängare och lagman Soplicas tjänare aktade honom lika högt. Han ensam hade lyckats sätta sig i respekt både hos Horeszkos bistre slottsfogde och den trätlystne gevaldigern. Inför Jankiel svalde de allt gammalt agg, både Gerwazy med den drabbande handen och Protazy med den bitande tungan.

Gerwazy var ej där; han hade följt med på jakten,

då han ej ville att greven, ung och oerfaren, ensam skulle ge sig ut på ett så svårt och viktigt företag. Han hade alltså följt med för att råda och även försvara honom.

Gerwazys plats — platsen kallad pokucie²⁶ längst från tröskeln mellan två bänkar i krogens bortersta hörn — intogs i dag av kvestarien Robak. Jankiel hade anvisat honom den. Det märktes att han aktade bernhardinen högt, ty så snart han såg att hans glas var tomt, skyndade han genast fram och lät hälla i mera julimjöd. Det sades att han och bernhardinen hade känt varandra i ungdomen någonstans borta i främmande länder. Robak gjorde ofta nattliga besök på krogen och höll hemliga rådplägingar med juden om viktiga ting; det påstods att munken smugglade varor, men det var säkert förtal.

Lutad mot bordet språkade Robak halvhögt. En skara szlachta omgav honom, lyssnade spánt och sänkte näsorna över munkens snusdosa; det togs pris efter pris och szlachtan nös som mörsare.

— Reverendissime, sade Skoluba nysande, det var mig ett präktigt snus, det känns ända upp i hårrötterna. Så länge som jag burit näsa — här strök han sin långa snabel — har jag inte prövat maken — här nös han för andra gången. Äkta bernhardinskt, säkert från Kowno, den för tobak och mjöd världsberömda staden. Jag har varit där en gång för årtal sen...

Robak avbröt honom:

— Väl bekomme, mina ärade herrar. Vad snuset beträffar, hm, så kommer det från avlägsnare håll än gunstig Skoluba tror. Det kommer från Jasna Gora. Paulinbröderna tillverka denna sortens snus i staden

Czenstochowa, som har den för så många underverk berömda bilden av den Heliga Jungfrun, Polska rikets drottning... ännu kallas hon ju också Litauens furstinna. Sitt drottningkall vårdar hon alltjämt... men i det litauiska furstendömet har ju nu uppstått schisma²⁷.

— Från Czenstochowa? sade Wilbik. Där biktade jag mig, när jag gjorde min pilgrimsvandring för trettio år sedan. Är det sant att fransosen nu gästar där i staden, att man vill riva kyrkan och lägga beslag på skatterna? Ty allt det står i Litauiska Kuriren.

— Det är icke sant, sade bernhardinen, nej! Hans majestät kejsar Napoleon är den mest oförvitliga katolik. Påven har ju smort honom, de leva i endräkt med varandra och omvända folket i Frankrike, som blivit lite fördärvat. Men sant är att från Czenstochowa har det skänkts mycket silver till nationalinsamlingen för fäderneslandet, för Polen. Så bjuder Gud själv, hans altaren äro städse fäderneslandets skattkammare. I furstendömet Warschau ha vi hundratusen man polska trupper och snart kanske mera. Men vem skall betala hären sold? Inte blir det väl ni litauer? Era skärvar gå blott till den ryska bössan.

— Böveln skulle ge, skrek Wilbik, de ta med våld av oss!

— Ack käre herre, utlät sig ödmjukt en liten chlop, i det han bugade för prästen och kliade sig i huvudet, för szlachtan går det väl ändå an, men oss flå de som lindbast... — Dumma bondtölp, skrek Skoluba, för er måtte det väl vara lättare, ni chloper äro vana som ålen att bli flådda; men vi av börd, vi välborna, fostrade

i vår gyllene frihet! Ack bröder, hur hette det förr: szlachcicen på sin gård...

— Ja visst, ja visst, ropade alla, är jämlik en vojevod!

— Nu förneka de vårt adelskap, ha oss till att leta i papper och med papper bevisa adelskapet.

— Vad er belangar må det så vara, ropade Juraha, ni stamma ju från adlade bönder hela högen. Men jag som är av furstlig börd! Fråga mig efter ett dokument som visar, när jag blev szlachcic! Det minns Vår Herre allena. Då kan ryssen så gärna gå ut i skogen och fråga eken vem som givit den brev på att få växa över allt krattet.

— Furstlig börd? sade Zagiel. Skryt lagom du! Här kan du finna furstekronor i åtskilliga hus.

— Ni har ett kors i vapnet ni! skrek Podhajski. Det är en förstucken anspelning på att det funnits en döpt jude i släkten.

— Lögn! inföll Birbasz. Jag härstammar ju från tatariska grevar, men över skeppet i mitt vapen är ett kors.

— Min vita ros, skrek Mickiewicz, med furstekrona på gyllene fält är ett furstligt vapen. Strykowski skriver ofta om det²⁸.

Härpå uppstod stort larm i hela krog salen. Bernhardinen tog tillflykt till sin snusdosa och bjöd talarna i tur och ordning. Lar met tystnade genast, var och en tog av artighet en pris och måste nysa tag på tag. Bernhardinen begagnade sig av pausen och fortsatte:

— Ack, stora män ha nyst av detta snuset! Vilja herrarna tro att herr general Dombrowski fyra gånger har tagit sig en pris ur denna dosa?

— Dombrowski? utropade de.

— Just, just, han själv, generalen. Jag var i lägret, då han tog Danzig från tyskarna. Han skulle till att skriva, och rädd att somna tog han en pris, nös och slog mig två gånger på axeln. Fader Robak, sade han, fader bernhardin, vi återses i Litauen kanske innan året är till ända. Hälsa litauerne att de skola ha Czenstochowasnus i beredskap åt mig, jag nyttjar intet annat.

Paterns tal väckte sådan förvåning, sådan glädje att hela den högröstade skaran förblev stum ett ögonblick. Sedan började man halvhögt upprepa: Snus från Polen? Czenstochowa? Dombrowski? Från Italiens land... Tills slutligen, alldeles som om tankarna av sig själva förenat sig och tagit en gemensam gestalt, alla med en mun, som på ett givet tecken, utbrusto: Dombrowski! Och alla till att skrika, alla till att omfamnas: chlopen och den tatariske greven, furstekronan och Korset, Vita rosen och Gripen och Skeppet. De glömde allt annat, till och med bernhardinen, och endast sjöngo och gastade: Vodka, mjöd, vin!

Länge lyssnade fader Robak till sången, men slutligen ville han avbryta den. Han fattade om snusdosan med båda händerna och föll in i sången med nysningar, och innan de kommit i takt igen, skyndade han att taga till ordet:

— Ni prisa mitt snus, gunstig herrar. Men se nu vad som försiggår inne i dosan.

Med dessa ord torkade han det nedsolkade locket med näsduken och visade dem en liten målad armé, lik en flugsvärm. I mitten satt en man på en springare stor som en tor dyvel, säkert truppens befälhavare. Han sporrade hästen som om han velat spränga rätt upp i

himlen, med ena handen höll han tyglarna, den andra förde han till näsan. — Sen noga på den mäktiga gestalten, sade Robak, kunnen I gissa vem det är?

Alla tittade nyfiket.

— Det är någon stor herre, en kejsare, men inte rysk, tsarerna ha aldrig brukat snus...

— Stor herre i kapprock, ropade Cydzik. Jag tänkte jag, att stora herrar gå klädda i guld. Hos ryssarna åtminstone liknar varenda general en gädda i saffransås.

— Prat, avbröt Rymsza, jag måtte väl i min ungdom ha sett Kosciuszko, vår hövding, en stor man om någon, och han gick klädd i den krakowska sukmanen, det vill säga en czamarka.

— Kallar ni det czamarka, gunstig herre? inföll Wilbik, det heter ju taratka²⁹.

— Nej, taratkan har snören och czamarkan är rät och slät! skrek Mickiewicz.

Därmed inleddes en allmän tvist om den olika fasonen på taratka och czamarka.

Den förståndige Robak, som såg att samtalet började löpa vill, grep sig på nytt an med att samla det kring en brännpunkt — sin snusdosa. Han spenderade, de andra nöso och önskade varandra väl bekomme, och han fortsatte sitt tal:

— Då kejsar Napoleon gång på gång tager sig en pris under en batalj, är det ett säkert tecken att han kommer att vinna slaget. Vid Austerlitz till exempel: fransmännen stodo där vid sina kanoner, och en hel hord av ryssar kom rusande emot dem, kejsarn tittade på och teg. Var gång fransmännen gävo fyr föllo hela regementen ryssar som mejat gräs. Regemente efter rege-

mente ryckte fram och stöp ur sadeln, var gång ett regemente stöp tog kejsaren en pris. Till slut tog Alexander till benen och bror Konstantin och tyske kejsaren Frans gjorde honom sällskap. Då såg kejsarn att bataljen var till ända, och han tittade efter dem, skrattade till och knäppte snuskornen av fingret. Alltså, om någon av de här närvarande herrarna skulle komma att tjäna i kejsarns armé, så lägg detta på minnet.

— Ack, fader kvestarie, utropade Skoluba, när kommer den dagen? Till var helgdag i almanackan profetera de ju att fransmännen skola komma. Man stirrar och stirrar, tills det grillrar för ögonen, men alltjämt ha vi moskoviten om strupen som vi ha haft. Det är så det, innan sol gått upp har daggen fördärvat ögonen.

— Herre, sade bernhardinen, det är kvinnfolkssed att jämra och judesed att lägga händerna i kors och vänta, tills någon kör fram till krogen och knackar på dörren. Att slå moskoviterna ihop med Napoleon är ingen konst. Tre gånger redan har han garvat skinnets på tyskarna, de otäcka preussarna har han kväst, engelsmännen har han kastat tillbaka över havet; säkert kommer han att ge moskoviterna allt vad de tåla. Men vad följer därav, vet min gunstig herre det? Jo, den litauiska szlachtan stiger förstås till häst och drager sabeln, när det inte längre finns någon att slåss med. Napoleon, som ensam har besekrat alla, säger till sist: Vad är ni för ena, er kan jag vara utan. Det är alltså inte nog att vänta på gästen, inte nog att inbjuda honom, man måste samla ihop tjänstfolket och duka borden, och före gästabudet måste man sopa huset rent från smuts, sopa huset rent, säger jag, barn!

Tystnad följde, sedan höjdes röster i hopen: — Sopa huset rent? Hur menar ni, fader? Vi skola göra allt vad ni vill, vi äro redo till allt, men ni måste förklara er tydligare, vördig fader.

Munken kastade en blick genom fönstret utan att svara och måtte ha varseblivit något intressant, ty han stack ut huvudet genom rutan. Efter några ögonblick reste han sig med orden:

— I dag ha vi ej tid. En annan gång skola vi talas vid utförligare. I morgon måste jag vara i kretsstaden för en angelägenhets skull, och under vägen tittar jag in till er, goda herrar, för allmosesamlandet.

— Laga då att ni kommer lagom för att övernatta på Niehrymow, sade inspektorn, ni blir så välkomnad av fanbärarn. Ett gammalt litauiskt ordspråk säger ju: Lycklig som en kvestarie på Niehrymow.

— Och vad ni gör, fader, kom till oss, sade Zubkowski. Vi kunna nog plocka fram en bunt lärft, en klimp smör, ett får eller en ko, och kom ihåg ett annat ordstäv: Han har tur som munken som kom till Zubkow. — Och till oss, sade Skoluba, och till oss, sade Terajewicz, ingen bernhardin har någonsin gått hungrig från Pucewicze.

Sålunda följde hela szlachtan patern med böner och löften, ända tills han i en blink var utom dörren.

Genom fönstret hade han varseblivit Tadeusz, som flög landsvägen framåt i full karriär, utan mössa, med sänkt huvud och blekt, dystert ansikte och oavlåtligt sporrande och piskande sin häst. Synen förskräckte bernhardinen, och med stora steg hastade han efter ynglingen i riktning mot den stora urskogen, som mörk reste sig längs hela synranden.

Vem har genomforskat de litauiska urskogarnas svindlande djup ända till deras innersta, till själva kärnan? Fiskaren har knappast ens vid stränderna pejlat havets botten. Jägaren kretsar kring de litauiska urskogarnas brädd och känner blott deras yta, deras gestalt, deras drag, men deras hjärtas innersta hemlighet är honom förborgad. Blott sägnen eller sagan vet vad som försiggår där inne. Ty tränger du dig än fram genom skogen och de täta snåren, träffar du där innanför på en skans av vindfällan, stubbar och rötter med utanverk av kärr och tusen strömmar och ett nät av snärjgräs och myrstackar och getingbon och hopringlade ormar. Om du än med övermänskligt hjältemod besegrar dessa hinder, möta dig längre fram än mångtaligare faror. Vid varje steg lura likt varggropar små tjärn, till hälften övervuxna med gräs och så djupa att ingen kan skönja deras botten. Mycket sannolikt är att djävlar ha sitt tillhåll i dem. Vattnet i dessa brunnar står blankt och brunfläckigt som av stelnat blod, och ur djupet stiger en ständig rök av vars vidriga dunster träden runt omkring mista löv och bark. Skalliga, förkrympta, maskstungna, sjuka, med slokande, mossslupna grenar, med knutiga stammar och skäggransar av otäcka svampar sitta de på huk kring vattnet, likt en flock häxor som värma sig över kitteln där likfettet kokar.

Bortom dessa tjärn vore det fåfängt att söka framtränga icke blott för foten utan till och med för ögat. Där är allt svept i dimmorna som oavbrutet stiga från gungande moras. Bakom dessa dimmor äntligen, så förmäler bygdesäggen, breder sig en skön och bördig nejd, huvudstaden i djurens och växternas rike. Där

liksom i Noaks ark hålles minst ett par av alla stora djurarter för fortplantningens skull. Mitt inne i staden, förmåles det, ha den forntida uroxen, visenten och björnen, urskogens imperatorer, sina gårdar, kring dem i träden sitta det snabbfotade lodjuret och den glupska järven som vaksamma ministrar. Utomkring, som undersåtar, ädelborna vasaller, dväljas vildsvin, vargar och behornade älgar. Uppe i skyn sväva otämnda falkar och örnar, hovens parasiter, som leva av smulorna från herrarnas bord.

Dessa de förnämligaste, patriarkaliska djurparen, som osedda av världen leva gömda i urskogens innersta, skicka sina barn som kolonister utom urskogens gräns, medan de själva framleva sina dagar i ro i huvudstaden; de stupa aldrig för hugg eller kula, utan dö naturlig död i sin ålders dar. De ha också sin kyrkogård, där vid dödens annalkande fåglarna lägga av sin fjäderskrud och fyrfotadjuren sina pälsar. Björnen, vars nötta tänder ej förmå tugga födan, den årbräckte hjörten, som med nöd förmår släpa sig fram, den gråsprängde haren, vars blod håller på att stelna i ådrorna, korpen som grånat, falken som blivit skumögd, örnen, vars gamla näbb har krökt sig, så att den slutet för alltid icke längre förmår skaffa föda åt strupen, alla vandra de till kyrkogården⁸⁰. Även vart mindre djur som sårats eller blivit sjukt ilar att dö i sin födelsebygd. Därför finner man heller aldrig ben av döda djur där människan går fram.

Det förmåles att där i huvudstaden råda goda seder bland djuren, ty de regera sig själva. Ännu ofördärvade av den mänskliga civilisationen veta de ej av äganderätten, som bringar strid i vår värld, varken dueller eller krigs-

konst känna de till. Som fäderna levde i paradiset, så leva nu barnen, på en gång vilda och tama, i kärlek och endräkt. Aldrig biter eller stångar den ene den andre, till och med om en människa förirrade sig dit, skulle hon, även om obeväpnad, lugnt kunna vandra fram bland djuren. De skulle se på henne med samma förvånade blick som deras stamfäder i Eden på sista, sjätte skapelsedagen betraktade Adam, innan de kommo i delo med honom. Men till all lycka förirrar sig människan ej inom den fridlysta ringen, ty Vedermöda och Skräck och Död spärra vägen.

Blott understundom händer att hundar i ursinnig jaktiver råka komma in bland träsk och mossar och hålor, men vid den hemska anblicken fly de tjutande och vettskrämda, och länge efteråt skälva de av skräck även vid husbondens fötter, smekta av hans hand. Dessa urgamla vildmarker, dessa skogens hemliga, för människorna okända rum kalla jägarna på sitt språk för »snärjor».

Du dumme björn! Om du suttit kvar i snärjan, skulle kommissarien aldrig fått veta om dig. Men vare sig nu att en honungskakas doft lockade dig eller du kände lust till mogen havre, gick du till utkanten, där skogen glesnar, och där spårade genast skogvaktarn upp dig och sände genast ut inringare, listiga spioner, att utröna var du betade och var du hade ditt nattläger. Nu har kommissarien ordnat en drevkedja och avskurit ditt återtåg till snärjan.

Tadeusz fick höra att en god stund hade gått sedan hundarna försvunnit i skogens djup. Det var tyst. Förgäves spände jägarna öronen, förgäves lyssnade de till tystnaden som till det mest fångslande tal och bidde

orörliga. Blott vildmarkens musik spelade för dem i fjärran. Hundarna hade dykt i urskogen som dykaren i havet, och med sina dubbelbössor riktade mot skogen häftade jägarna sina blickar på kommissarien. Han hade fallit på knä och lagt örat mot marken. Liksom vän-
nernas blickar i läkarens ansikte läsa domen över den de hålla kär, så fäste jägarna blickar av hopp och fruktan på kommissarien, i orubblig tillit till hans förfarenhet. — Där är han! Där är han! utbrast han med dämpad röst och sprang på fötter. Han hade hört. De andra fortsatte att lyss, men slutligen hörde också de. En hund gav skall, så två, så tjugu, hela den förspridda hundflocken fick väder på en gång, hävde upp ett väldigt vrål, kom på spåret, tjöt och skällde. Detta var inte det sävliga gläfsset från hundar som driva hare, räv eller rådjur, utan ett oavbrutet, stötigt, ursinnigt skall. Icke heller var det ett avlägset spår de fått upp, de hade villebrådet i sikte — med ens upphörde oväsendet, de hade hunnit upp besten. Nytt larm och nya tjut, djuret försvarade sig och delade säkert ut mångt banesår, med skallet blandade sig allt oftare döende hundars jämmer.

Skyttarna stodo beredda, envar med laddad bössa, kroppen böjd i båge och huvudet inne mellan trädstammarna. Men väntan blev dem olidlig. Redan smet den ene efter den andre från sitt pass och banade sig in i skogen, i hopp att bli den förste att möta villebrådet. Kommissarien bannade, kommissarien red från pass till pass och skrek, att eho som rörde sig från stället, simpel chlop eller herre, skulle få smaka ridpiskan, men vad hjälpte det! Trots förbudet rusade alla in i skogen.

Tre skott smällde samtidigt, sedan hördes ett oavbrutet smatter, tills björnen överröstade det med ett vrål som fyllde hela skogen med sitt eko. Ett ohyggligt vrål av smärta, raseri, förtvivlan. På vrålet svarade vilt hundskall, skrik från skyttarna och drevfolkets hornstötter, som kommo rullande inifrån skogsdjupen. Somliga av skyttarna hastade in i skogen, andra spände sina hanar, alla fröjdade sig. Endast kommissarien skrek förtvivlad att villebrådet kommit undan.

Jägare och drevkarlar hade alla gått åt ett håll, för att genskjuta djuret mellan morasen och storskogen, men björnen, skrämmd av massorna hundar och folk, hade kastat om och styrt kosan mot ett mindre bevakat pass, en mo varifrån de där uppställda skyttarna redan avlägsnat sig och där i stället för flera skytteled endast kommissarien, Tadeusz och greven stodo kvar jämte några drevkarlar.

Här var skogen glesare. Ur dess djup hördes brummanden och brak av grenar, tills slutligen björnen kom störtande ur snåren likt en ljungeld ur molnen. Omvärld av skällande och nafsande hundar reste han sig på bakbenen, såg sig omkring och uppgav ett hotfullt rytande, och med ramarna ryckte han upp än trädrötter, än kådiga stubbar, än stora stenar och slungade dem mot hundar och människor. Till sist bröt han av ett träd, och svingande det likt en klubba rusade han rätt på de yttersta posterna i ledet, greven och Tadeusz. De stodo oförfärat kvar med bösspiporna pekande mot besten likt två åskledare mot ett ovädersmolm. På en gång tryckte de av (de oerfarna!) och på en gång smällde skotten. Bägge bommade. Björnen kom rusande

emot dem. Fyra händer fattade om det enda, i marken nedstuckna spjutet och drogo åt var sitt håll. Tätt framför sig sågo de ett stort rött gap med två rader bländvita betar, och en klobeväpnad tass sänkte sig redan över deras hjässor. De bleknade, ryggade baklänges och rusade in bland de glesa träden. Bakom dem reste sig besten på bakbenen och var just redo att spanna klorna i dem, men måttade fel. Han sprang ett stycke till, reste sig på nytt och sträckte sin svarta ram mot grevens blonda hår. Som en hatt av huvudet skulle han ha ryckt huvudskålen av hjärnan, men i det samma kommo assessorn och notarien rusande från ömse sidor, och rätt fram, på en hundra stegs håll, uppenbarade sig Gerwazy, följd av Robak, som dock ej hade bössa. Dessa tre gåvo fyr på en gång, som på kommando. Björnen tog ett luftsprång som en hare för stövarna, tumlade på huvudet, slog en kullerbytta med alla fyra benen i vädret, och med hela sin väldiga tyngd rullade den blodiga kroppen mot grevens ben och sträckte honom till marken. Ännu vrålade besten, ännu då den rasande Böta och den ursinnige Mätut kastade sig över honom försökte han resa sig.

Kommissarien fattade sitt buffelhorn, som långt, småprickigt och vridet som en boorm hängde vid ett snöre. Med båda händerna pressade han det mot sina läppar och spände ut kinderna som ballonger; hans ögon blevo blodsprängda och han slöt dem till hälften, han drog in magen, så att också den försvann till hälften, pumpade upp hela dess förråd av luft i lungorna och begynte spela. Likt en virvlande cyklon lopp hornmusiken genom skogen och upprepades av ekot. Jägarna tystnade, drev-

karlarna blevo stående orörliga, gripna av tonernas kraft, renhet och underbara välljud. Den gamle utvecklade än en gång för jägarlaget det mästerskap han fordom varit berömd för i skogarna. Han satte liv i dungar och snår som om han släppt en hel hundgård lös och satt jakten i gång. Ty i spelet gavs jaktens historia i korta drag. Först en gäll, käck signal: det var purrningen, sedan gnäll och så skall och tjut: det var hundarna, och då och då en åsklik skräll: skotten.

Här avbröt han sig, men släppte ej hornet. Alla tyckte att kommissarien spelade alltjämt; men det var ekot som spelade.

Han började på nytt. Man fick ett intryck att hornet bytte gestalt, att det än tjocknade, än smalnade mellan kommissariens läppar, allteftersom det härmade skilda djurläten. Än tänjde det ut sig till en varghals och tjöt långdraget och genomträngande, än vidgade det sig liksom till en björnstrupe och vrålade; sedan sönderslets luften av en uroxes vrål.

Här avbröt han sig, men släppte ej hornet. Alla tyckte att kommissarien spelade alltjämt; men det var ekot som spelade. Då de hört mästerstycket till slut, upprepade ekarna det för andra ekar, bokarna för andra bokar.

På nytt blåste han. Som om hundrade horn hade spelat i hornet hördes ett larm av röster och läten, jägares, hundars och villebråds, det var lock, raseri och skräck. Till sist vände kommissarien hornet i vädret och sände en segerhymn mot skyn.

Här avbröt han sig, men släppte ej hornet. Alla tyckte att kommissarien spelade alltjämt; men det var

ekot som spelade. Så många träd i skogen, så många horn; undan för undan gåvo de varandra tonen, som kör åt kör, och allt vidare, allt längre gick musiken, allt saktare och allt renare och skönare, tills den slutligen svann någonstans i fjärran, vid himmelens tröskel.

Kommissarien släppte sitt tag om hornet och bredde ut armarna, hornet föll och svingade av och an i sin läderrem. Med uppsvällt, strålände ansikte och ögonen riktade mot höjden blev kommissarien stående som i extas och fångade med örat de sista, svinnande tonerna. Under tiden skallade tusen sinom tusen applåder, lyckönskningar och leverop.

Småningom tystnade larmet, och hela skarans blickar riktades på den väldige björnen som nyss fallit. Han låg överstänkt av blod, genomborrad av kulor med bröstet nedpressat och snärjt i det täta gräset och de sträckta ramarna vitt isär. Han andades ännu och blodet forsade ur näsborrarna vid andetagen, ögonen stodo öppna, men han rörde ej på huvudet. Läns herrns blodhundar hängde vid hans hals, Böta på vänstra sidan, Mätut på högra, strypte honom och sögo i sig det svarta blodet.

Kommissarien gav order att man skulle sticka en järnstång mellan hundarnas tänder och på så sätt bryta upp deras käftar. Med bösskolvarna vändes det döda djuret på rygg, och åter skallade ett trefaldigt leve mot skyn.

— Nå, vad sägs? ropade assessorn och vred om bösspipan. Vad sägs om min lilla knallbössa? Den träffar prick! En liten knatte bara, min knallbössa, men så den nu utmärkte sig! Det är inte första gången för

resten, den öder aldrig bort en laddning. Jag har fått den i föräring av furst Sanguszko.

Han visade bössan, som fastän liten var ett utomordentligt arbete, och började uppräknat dess förtjänster.

— Jag sprang, avbröt honom notarien och torkade svetten ur pannan, jag sprang hack i häl efter björnen. Kommissarien skrek: Stå stilla! Men hur skulle man kunnat det? Björnen styrde rätt utåt mon, han lade i väg som en hare, gjorde han, och kom allt längre och längre ifrån mig; jag miste både andan och hoppet att hinna upp honom. Men så råkade jag hitta åt höger, där stod han, och det var glest med träd. Jag tog sikte — stå nu still bara, nalle, tänkte jag — och pang, där låg han död! Prätigt bössa, en äkta Sagalas. Här står inskriften: Sagalas London à Balbanowka. (Där bodde en berömd polsk bössmed, som tillverkade polska bössor, men dekorerade dem i engelsk stil.)

— Vad? fnös assessorn. För hundra tusan björnar! Det låter som om ni fällt honom? Vad är det ni yrar om?

— Lugna er ni, genmälte notarien, vi stå inte inför domstol här, det här är ett jaktparti, och här skola alla inkallas att vittna.

Följden blev att hela sällskapet råkade i ett förbittrat gräl, somliga togo assessorns parti, andra notariens. Gerwazy kom ingen ihåg, ty alla hade kommit springande från ömse sidor och vad som skett där framme hade ingen märkt. Kommissarien tog till ordet:

— Nu finns åtminstone något att gräla om, ty nu, mina herrar, är det inte en usel harpalt det gäller utan en björn, nu kan det vara lovligt att kräva satisfaktion

med sabel eller till och med pistol. Er tvist är svår att bilägga, och enligt gammal sed ge vi därför vårt tillstånd till duell. Jag minns, det levde på sin tid två grannar, aktningsvärda män bägge två och av ur-gammal adel. De bodde på var sin sida om floden Wilejka, den ene hette Domeyko och den andre Doweyko. De sköto samtidigt på en björnhona. Det var svårt att avgöra vem som skjutit baneskottet, det blev en förskräcklig träta och de svuro att skjuta varann tvärs-över björnhuden. Det kallar jag en adlig strid, nästan pipa mot pipa. Duellen blev också vida beryktad; det diktades visor om den på den tiden. Jag var sekundant, och hur alltihop gick till skall jag berätta från början till slut.

Innan kommissarien hann börja sin berättelse, avgjorde Gerwazy tvisten. Efter att synande ha gått björnen runt tog han till sist fram sin jaktkniv, klöv nosen, blottade hjärnan och fann kulan i bakhuvudet. Han tog ut den, torkade den på rockskörtet, passade in den i en patronhylsa och lade den i bössan. Därpå sade han, med kulan i sin uppsträckta flata hand:

— Mina herrar, denna kula kommer ej från era vapen, den har skjutits med denna enkelpipiga Horeszkobössa, (här lyfte han en gammal flinta omlindad med snören), men det var icke jag som sköt. Den gången krävdes mod med besked; hemskt att minnas, det svartnade för mina ögon. Ty båda unga herrarna kommo rusande rätt emot mig och björnen var dem i hälarna — redan tätt inpå greven, den siste av ätten Horeszko, fast på spinnsidan. Jesus Maria, skrek jag, och Herrens änglar sände mig pater bernhardinen till hjälp. Han skämde

ut oss allesammans — sicken baddare, den munken! När jag darrade, när jag inte vågade röra vid trycket, ryckte han bössan ur handen på mig, siktade och sköt. Tänk: skjuta mellan två huvuden! på hundra stegs håll! och inte bomma! och mitt i gapet! slå ut tänderna på honom! Go herrar! Jag har levat länge, men endast en man har jag sett som skulle kunnat mäka maken till skott. Han som en gång var så beryktad här för sina dueller, han som sköt klackarna av damernas skor, han ärkeskälmen, namnkunnig för evärdeliga tider, han Jacek, vulgo kallad Knävelborrn; tillnamnet nämner jag ej. Men han har nog inte tillfälle att jaga björn nu, den rackarn sitter nog i svavel upp till knävelborrarna. Ära vare patern! Han har räddat två människoliv, ja, kanske tre. Gerwazy vill inte skryta, men om den siste av Horeszkos ätt hade råkat i bestens gap, skulle inte jag vara i livet och björnen skulle väl som bäst vara i färd med att gnaga på mina gamla ben. Hör hit, pater, vi måste dricka ers vördighets skål.

Man letade fåfängt efter munken. Det enda man visste var att sedan djuret fallit hade han dykt upp ett ögonblick och skyndat bort till greven och Tadeusz, men då han övertygat sig om att båda voro oskadda, hade han lyft blicken mot höjden och tyst läst en bön, och sedan hade han stuckit i väg som om han haft förföljare efter sig.

På kommissariens order hade det emellertid kastats upp ett bål av ljungtuvor, torra grenar och ris. Elden flammade upp, röken sköt i höjden likt en grå fura och bredde ut sig som en baldakin. Över lågan lades jaktspjut

i kors, och på spjutspetsarna hängdes bukiga kittlar. Från vagnarna ditburos grönsaker, mjöl, stekar och bröd.

Lagmannen öppnade en låst kantin, varur det stack upp rader av vita buteljalsar. Bland dem utvalde han den största kristallkaraffen (han hade fått den i gåva av pater Robak.) Det var Danzigbrännvin, en av polacken högt värderad dryck. — Leve staden Danzig, ropade lagmannen och lyfte flaskan i vädret, staden som en gång var vår och skall bli vår igen! Och han skänkte undan för undan i av den silverne drycken, tills den slutligen började drypa guld och blixtra i solen³¹.

I kittlarna kokades bigos — svårt är att med ord beskriva bigos underbara smak, dess färg och härliga doft. Man hör endast ordens klingklang och rimmens stadiga frammarsch, men deras innehåll fattar ingen stadsmage. För att rätt skatta litauiska visor och maträtter måste man ha hälsa, leva på landet och just vara återkommen från en jakt.

Men även utan dessa kryddor är bigos en utmärkt rätt, ty den är med stor konst beredd av den bästa bland grönsaker. Sönderhackad surkål, sådan där som enligt ordstävets rinner in i munnen av sig själv, sluter utvalda stycken av förstklassigt kött i sin våta famn i en kittel med lock och får koka, tills elden pressat ur den all dess must, tills spadet kokar över och hela luften doftar av ångorna.

Nu är bigos färdig.

Med ett trefaldigt leverop rusade skyttarna fram beväpnade med skedar och gingo till attack på kitteln. Kopparn klang, ångan vällde, bigos gick all världens

väg, försvann och förrann; men ur kittelns gap bolmade det som ur slocknade vulkaners kratrar.

När så jägarna äntligen fått sitt lystmäte av mat och dryck, lastade de djuret på en vagn och stego själva till häst, alla muntra och talföra utom assessorn och notarien, som voro än ilsknare än dagen förut och grälade om Sanguszkobössans och Sagalabössans respektive förtjänster. Greven och Tadeusz redo också mörka i hågen, skamsna över att ha bommat och retirerat. Ty den som släpper ett villebråd genom drevet i Litauen måste arbeta länge innan han reparerat sitt anseende.

Greven förklarade att han varit den förste att gripa spjutet och att Tadeusz förhindrat hans sammandrabbning med besten. Tadeusz påstod att som han var starkare och skickligare i att hantera det tunga spjutet, hade han velat avlösa greven. Ett och annat sådant ord slängde de till varandra genom jägarföljets sorl och larm.

Kommissarien red i mitten. Den aktade åldringen var vid strålande humör och ovanligt talträngd. För att förströ grälmakarna och bringa försoning å väga återupptog han sin berättelse om Dowejko och Domeyko.

— Assessor, om jag ville att du skulle duellera med notarien, så tro ej att jag törstar efter människoblod. Gud bevara mig, nej, jag ville roa er, jag ville så att säga uppföra en komedi för er, upprepa ett skämt — ett storartat skämt! — som jag hittade på för fyrtio år sedan. Ni äro unga, ni minnas det ej; men på sin tid var ryktet om det spritt från storskogen här till de polesiska skogarna.

Alla misshälligheterna mellan Domeyko och Dowejko härledde sig egendomligt nog från namnlikheten, som

verkligen var besvärlig. Ty då under lantdagarna Doweyskos vänner värvade anhängare och någon viskade till en szlachcic: rösta på Doweiko, hörde han fel och röstade på Domeyko. Då på något gästabud marskalk Rupeyko höjde bägaren och ropade: vivat Doweiko! ropade andra Domeyko; den som satt i salens mitt visste varken ut eller in, helst rösterna ju gärna bli otydliga vid middagsbordet.

Men inte nog därmed. En gång i Wilna duellerade en drucken szlachcic på sabel med Domeyko och fick två blesyrer. När sedan samme szlachcic reste hem från Wilna, ville slumpen att han träffade Doweiko vid färjan. När de så på samma färjbåt färdades utför Wilejka, frågade han vem grannen var och denne svarade Doweiko. Utan att besinna sig drog han sin huggare, och, klipp, klapp, Domeyko till straff högg han mustaschen av Doweiko.

Slutligen, till råga på allt, ville det sig inte bättre än att de båda namnarna råkade stå nära varandra på en jakt och sköto samtidigt på en och samma björn. Sant är att efter deras skott föll den stendöd, men redan förut hade den haft ett dussin kulor i magen. Många hade bössor av samma kaliber. Vem hade fällt björnen? Ja, hur skulle det bli utrönt?

Men nu skreko de: — Nog, det här måste få ett slut en gång, Gud eller hin onde har kopplat ihop oss, men nu måste vi skiljas. Som två solar så tycks två av oss vara för mycket för en värld. Och så drogo de då sablarna och ställde sig i posityr. Båda voro de aktningvärda män, men ju mer szlachtan försökte mäkla, dess hetsigare gingo de varann på livet. De ömsade

vapen, från sablar övergingo de till pistoler och ställde upp sig. Vi ropade att de hade ställt skranken för nära. I förtreten svuro de då att skjuta tvärs över björnhuden, en säker död, nästan mynning mot mynning. Båda voro skickliga skyttar. Sekundera du, Hreczecha! Gott, sade jag, men må då dödgravarn genast gräva graven, ty en sådan strid kan ej sluta på annat sätt. Men slåss åtminstone på adelsmannavis och inte på slaktarmaner! Det är väl nog att minska avståndet, jag ser att ni äro oförskräckta. Men ni vilja visst skjuta med mynningarna mot magen? Det tillåter jag ej. På pistol, må vara. Men ni skjuta på varken längre eller kortare håll än tvärs över hjörnhuden. Som sekundant skall jag breda ut huden på marken och själv ställa upp er. Ni där på ena sidan står vid ändan av nosen och ni där vid svansen. Antaget, skrånade de. Tiden? — I morgon. Platsen? Krogen Usza. De redo var och en hem till sitt. Jag gick till Virgilius.

Här avbröts kommissarien av ett rop: »Pil!» Rätt framför hästfötterna hade en hare sprungit upp, och Stubb och Falk voro redan efter honom. Man hade tagit stövarna med på jakten, eftersom det ju lätt skulle kunna hända att man stötte upp en jösse på hemvägen. De gingo lösa bredvid hästarna, och knappt hade de fått syn på haren förrän de satte av, innan jägarna hunnit tussa dem. Notarien och assessorn ville följa efter till häst, men kommissarien hejdade dem skrikande: — Stopp! Ni håller stilla och se på! Jag tillåter ingen att röra sig ur fläcken. Härifrån se vi bra allesammans, haren springar utåt öppna fältet.

Haren, som kände att han hade jägare och hundar

bakom sig, satte verkligen av utåt öppna fältet. Öronen stodo i vädret som två små rådjurshorn och kroppen låg som ett långt, grått streck över åkern, benen stucko ut som fyra pinnar; det föreföll som om han inte rörde dem, endast snuddade vid jordytan som en svala vid vattenytan. Bakom honom stod en dammsky, bakom dammskyn kommo hundarna, på avstånd såg det ut som om hare, damm och hundar bildade en enda kropp. Det var som om en orm ringlat över fältet; haren var huvudet, dammet bakom den blåa nacken, hundarna bildade en rastlöst slingrande kluven stjärt.

Notarien och assessorn stirrade med gapande mun och återhållen andedräkt. Plötsligt blev notarien vit som ett lärft i ansiktet, och även assessorn bleknade. De varnade att det artade sig till något fatalt. Den där ormen blev allt längre, ju längre bort den kom. Den brast itu, halsen av damm försvann, huvudet var redan nära skogen, men stjärten långt efter. Huvudet försvann, en sista vink liksom, så slöks det av skogen och stjärten föll sönder i skogsbrynet.

De arma hundarna rände huvudyra utefter skogsbrynet, och det var som om de rådgjort och anklagat varann. Slutligen vände de långsamt tillbaka över åkrarna med hängande öron och svansen mellan benen. Framkomna vågade de inte lyfta ögonen av blygsel, och i stället för att gå till sina herrar blevo de stående avsidet.

Notarien sänkte sin fördystrade panna mot bröstet, assessorn kastade blickar omkring sig som ej voro glada. Därpå började båda utlägga för åhörarna hurusom deras stövare ej voro vana att gå okopplade, hurusom haren sprungit upp så oväntat och hur svårt det var att driva

över en åker, där hundarna borde ha stövlar på, så fullt av vassa stenar som där var.

Som erfarna jägare hade de många kloka saker att säga och de andra skyttarna skulle kunnat lära mycket, men de lyssnade förstrött; somliga började vissla, andra gap-skrattade, ännu andra hade björnen i tankarna och talade om honom, helt uppe i storjaktens händelser.

Kommissarien kastade blott en flyktig blick efter haren, och seende att han kommit undan vände han likgiltigt på huvudet och återupptog sin avbrutna berättelse:

— Var var det nu jag stannade? Aha, vid att jag tog dem båda på deras ord, att de skulle skjuta på varann tvärs över björnhuden. Szlachtan till att skrika: Det är säker död! Mynning mot mynning så gott som! Men jag skrattade i mjugg, ty mig hade min vän Maro lärt att en djurhud inte är ett vanligt mått. Herrarna veta väl att drottning Dido kom seglande till Libya och där med stor möda skaffade sig löfte om ett så stort stycke land som lät sig täckas med en oxhud. På den jordbiten byggdes Kartago. Detta begrundade jag under natten.

Knappt hade det dagats förrän Doweiko kom åkande från ena hållet och Domeyko från det andra. Det första de fingo se var att det låg en raggig bro tvärsöver floden, ett bälte av björnhud skuren i remsor. Jag ställde Doweiko vid djurets svans på ena stranden, Domeyko på den andra. Bra på nu, sade jag, hela livet i ända om ni vill, men jag släpper er inte, förrän ni försonats. De blevo ursinniga, men szlachtan rullade sig på marken av skratt, och prästen och jag till att

läsa både evangelium och lagen för dem. Vad skulle de göra? De började skratta och måste förlikas.

Deras träta förbyttes sedan i livslång vänskap, och Dowejko gifte sig med Domeykos syster, Domeyko med svåger Dowejkos. De delade sin egendom i två lika delar, och på platsen där den märkvärdiga händelsen ägt rum byggde de en krog, som de döpte till Björnen.

FEMTE BOKEN

Slagsmålet.

Telimenas jaktplaner. — Lilla trädgårdsmästarn står redo att göra sitt inträde i stora världen och lyssnar till sin beskyddarinnas lärdomar. — Jägarna komma hem. — Tadeusz stora överraskning. — Nytt möte i Drömmarnas tempel och försoning åvägabrägt genom myrornas förmedling. — Jaktkonversation vid bordet. — Kommissariens berättelse om Rejtan och prins de Nassau blir avbruten. — Fredspreliminärer mellan parterna bli också avbrutna. — Uppenbarelsen med nyckeln. — Slagsmålet. — Greven och Gerwazy hålla krigsråd.

Medan kommissarien efter ärofullt ändad jakt var på väg hem från skogen höll Telimena jakt i det öde huset. Visserligen satt hon orörlig, med armarna korslagda över bröstet, men med tanken jagade hon tvenne villebråd; hon letade efter en utväg att samtidigt inringa och fånga båda: greven och Tadeusz. Greven var ett ungt högdjur, rik arvtagare, vacker och tilldragande, redan ett grand förälskad. Men ack, han kunde ändra sinne! Och dessutom, var det allvar med hans kärlek? Vilde han gifta sig? Med en kvinna flera år äldre än han! Inte rik! Skulle hans släktingar tillåta det? Vad skulle världen säga?

Fördjupad i dessa tankar reste sig Telimena från soffan och ställde sig på tåspetsarna; hon syntes växa. Hon blottade sin barm en smula, böjde lätt på kroppen, skärskådade sig själv med prövande blick och sporde spegeln till råds. Efter ett ögonblick sänkte hon blicken, suckade och satte sig ner.

Greven var en magnat. Rika människor äro ombytliga i sina tycken. Greven var blond. De blonda äro föga

passionerade. Och Tadeusz? En snäll, oerfaren gosse. Nästan ett barn. På väg att bli kär för första gången. Höll man efter honom, skulle han nog ha svårt att slita de första banden, dessutom hade han redan plikter mot Telimena. Så länge männen äro unga äro de, fastän ostadiga i sina tankar, mera stadiga i sina känslor än de äldre, ty de äro samvetsömma. Långe gömmer ett rent och ofördärvat ynglingahjärta tacksamhet för den första kärlekens lyckostunder. Det hälsar nöjet och bjuder det farväl med samma glada frimodighet, likt ett anspråkslöst gästbud firat med en vän. Endast en gammal drinkare, vars inälvor redan brinna, känner hat mot drycken som han njutit till övermått. Allt detta visste Telimena nogsamt, ty hon hade både förstånd och stor erfarenhet.

Men vad skulle människorna säga? Man kunde ju draga sig undan deras blickar, bege sig till någon undangömd vrå eller, bättre ändå, lämna trakten alldeles, till exempel göra en liten resa till huvudstaden. Där skulle hon föra ut ynglingen i stora världen, leda hans steg, råda och bistå honom, bilda hans sinne, skaffa sig en vän, en bror i honom — och för resten njuta livet medan ännu tid var.

Med dessa tankar i sinnet vandrade hon några slag genom rummet, käck och upprymd — men åter sänkte hon pannan.

Greven fick icke heller förgätas — skulle det ej kunna lyckas att intressera honom för Zosia? Hon var ju dignitärdotter, rätt fattig, men i börd var hon hans jämlike, av senatorsfamilj. Ifall det bleve parti av, skulle Telimena äga en tillflykt i deras hus för

framtiden, såsom nära anhörig till Zosia och den som bragt giftermålet till stånd, och som en mor skulle hon vara för det unga paret.

Hennes beslut var fattat, och genom fönstret ropade hon på Zosia ute i trädgården.

I morgonrock och barhuvad stod Zosia där med en sikt i den lyfta handen. Kring hennes fötter flockade sig allsköns fjäderfän. Från ett håll kommo burriga hönor rullande som nystan, från ett annat tuppar, som med vippande korallröda pickelhuvor kavade med vingarna genom snår och rösen och togo höga kliv med de sporr försedda fötterna. Efter dem kom en pösigt kalkon långsamt skridande, under missnöjt knorr över sin högröstade frus vippiga maner. Påfåglar seglade över gräsplanen likt flottar, styrda av den långa stjärten, och uppifrån skyn föll då och då en vit duva likt en snöflinga. Det bildade sig en ring av skrikande, flaxande fjäderfän, kantad av duvornas vita rad som med en vit bård och med ett grillar av stjärnor, prickar och ränder innanför. Bärnstensgula näbbar, korallröda kammar stucko upp ur fjädermassan som fiskar ur vågen, halsar sträcktes böljande som mjuka näckrosstänglar. Tusen ögon tindrade likt stjärnor mot Zosia.

Hon stod i kretsens mitt, högt ovan fåglarna; själv vit och klädd i vitt vred hon sig runt likt en fontän som spelar bland blomster. Med pärlvit hand öste hon ur sikten och lät ett tätt pärlregn av korngryn falla över vingar och huvuden. Dessa gryn, värdiga att spisas vid magnattaffel, tillverkas enkom för de litauiska kött-sopporna. Då Zosia stal dem ur hushållerskans skåp, tillfogade hon hushållet en verklig förlust.

Ropet »Zosia!» nådde henne — det var tantens röst. Hon öste ut hela resten av sitt namn åt fåglarna, och svingande och trummande sikten som dansösen sin tamburin gav sig den yra flickan till att hoppa över påfåglar, duvor och höns. Fjäderfäna flaxade skrämde i vädret hela flocken, men Zosia på sin lätta fot föreföll att sväva högre ändå. Främst i den flyende fåglaskaran flögo de vita duvorna, som framför kärleksgudinnans char.

Med ett ystert rop hoppade Zosia genom fönstret in i kabinettet och satte sig andfådd i tantens knä. Telimena kysste henne, strök henne över kinden och gladdede sig åt att se hur vacker och full av liv den lilla var. (Ty hon höll verkligen av sin skyddsling.) Men så anlade hon på nytt en allvarlig uppsyn, reste sig, började gå av och an i kabinettet med fingret för munnen och talade sålunda:

— Min kära Zosia, du glömmer då alldeles både ditt stånd och din ålder! Du ingår ju i dag i ditt fjortonde år, det är på tiden du överger kalkoner och höns. Fy, är det ett nöje som anstår en dignitärdotter! Och med de smutsiga bondbarnen har du också sannerligen sällskapat nog. Zosia, mitt hjärta svider, då jag ser på dig: du ser ju ut som en zigenerska, så solbränd är du, och du går och du rör dig just som en lantlolla. Men jag skall minsann laga att det blir andra ordningar! I denna dag gör jag början, i denna dag skall jag föra ut dig i världen, i salongen, bland gästerna, och här är ett stort sällskap samlat. Se till att du inte gör mig skam!

Zosia sprang upp och klappade händerna, hängde sig om tantens hals och grät och skrattade ömsom i sin glädje. — Ack tant! Det är så längesen jag såg

främmande! Det enda främmande jag sett under all den tid jag har levat här bland höns och kalkoner var en vildduva. Jag tycker det börjar bli litet långtrådigt att jämt sitta instängd i kabinettet, och lagmannen säger till och med att det inte är bra för hälsan.

— Lagmannen? inföll tanten. Han har både länge och väl envisats med mig att jag skall föra dig ut i världen, han har jämt gått och muttrat att du är fullvuxen nu. Han vet inte själv vad han pratar. Gubben har aldrig varit ute själv. Jag vet bättre hur länge en ung flicka bör bereda sig för att göra effekt, när hon kommer ut. Du skall veta, Zosia, att den som växer upp i allas åsyn, hon må vara aldrig så vacker och klok, gör ingen effekt, ty alla äro vana att se henne sedan hon var liten. Men låt en väl fostrad, fullvuxen ung flicka helt plötsligt och oförmodat uppenbara sig i all sin glans, då flocka sig alla kring henne av nyfikenhet, ge akt på varje hennes rörelse och ögonkast, lyssna till hennes ord och repetera dem för andra. Och då en ung person blott kommit på modet en gång, så måste alla lovprisa henne, om hon än skulle misshaga dem. Jag vill hoppas du förstår att skicka dig, du är ju uppvuxen i huvudstaden. Fastän du i två år bott här på landet, har du nog ännu inte alldeles glömt Petersburg. Seså, Zosia, gör nu toalett, öppna byrån, allt som behövs för toaletten ligger där färdigt. Skynda dig, ty vad stund som helst komma jägarna tillbaka.

Kammarjungfrun och en huspiga kallades in. En kanna vatten tömdes i ett silverhandfat, Zosia dök som en sparv i sanden och tvättade med huspigans hjälp händer, ansikte och hals. Telimena öppnade sina

Petersburgsförråd och plockade fram parfymflaskor och pomadburkar, bestänkte hela Zosia med en utsökt essans — vilken doft det blev i rummet! — och gned in håret med pomada. Medan Zosia drog på de genombrutna vita strumporna och de vita sidenskorna från Warschau, snörde kammarjungfrun korsetten; sedan kastade hon en puderkappa över hennes skuldror och började taga ur papiljotterna. Som lockarna voro för korta lades de upp i två flåtor, och över panna och tinningar lämnades håret slätt. En liten krans av ny-plockad blåklint räckte kammarjungfrun åt Telimena, som skickligt fäste den på Zosias huvud, där den vackert bröt sig mot det rågblonda håret. Puderkappan togs av, toaletten var fullbordad. Zosia drog en vit klänning över huvudet, rullade ihop en vit battistnäsduk i handen och stod där lik en vit lilja. Efter några sista justeringar av hår och dräkt fick hon order att gå av och an på golvet. Telimena mönstrade niecen med kännarblick, excercerade henne, vredgades och grimaserade. Till sist, då Zosia gjorde en nigning, skrek hon i förtvivlan:

— Jag olyckliga! Nu ser du, Zosia, följdén av att umgås med gäss och vallhjon. Du tar steg som en pojke och slänger ögonen åt höger och vänster som en annan snärta. Och så klumpigt du niger!

— Ack tant, sade Zosia sorgset, rår jag för det, tant har ju hållit mig instängd, jag har inte haft någon att dansa med. I brist på bättre roade jag mig med att mata hönsen och leka med småttingar. Men vänta, tant, bara jag får vara litet bland folk, skall tant få se hur jag bättrar mig.

— Nå ja, sade tanten, av två onda ting äro hönsen att föredra som sällskap framför det byke som hittills umgåtts här. Du minns väl våra gäster: kaplanen, som muttrade böner eller spelade domino, och de piprökande nämndemännen. Det var just sköna kavaljerer! Av dem skulle du ha lärt dig fina maner! Nu är här åtminstone någon att visa sig för. Vi ha ju verkligt fint främmande i huset. Så mycket du vet, Zosia, här är en ung greve, med bästa uppfostran, släkt med vojevoden, kom ihåg att vara artig mot honom.

Nu hördes gnäggningar och högljutt prat. Jägarna voro redan vid grinden, de voro här. Telimena tog Zosia vid handen och skyndade mot salen. Jägarna hade ännu icke gjort sitt inträde i våningen, de måste först byta kläder på sina rum, då de ej ville visa sig för damerna i jaktrockar. Först kommo greven och Tadeusz, efter en hastig toalett.

Telimena skötte en värdinnas åligganden, hälsade de inträdande, bjöd dem plats, underhöll dem och presenterade niecen för alla i tur och ordning, först för Tadeusz såsom nära släkting. Zosia neg artigt, han bugade djupt och öppnade just munnen för att säga något, men vid en samtidig blick på hennes ansikte vart han så häpen att han blev stående stum framför henne och rodnade och bleknade ömsom. Vad som rörde sig i hans hjärta förstod han inte själv. Han kände sig djupt olycklig. Han hade igenkänt henne — på växten, på det ljusa håret och på rösten. Denna gestalt och detta lilla huvud hade han sett på planket, denna intagande röst hade väckt honom till dagens jakt.

Till sist kom kommissarien honom till hjälp i hans förlägenhet. Seende att ynglingen stod där så blek och

vacklande rådde han honom att gå och vila på sitt rum. Men Tadeusz smög bort i en vrå, och lutad mot kaminen stod han där sedan stum och följde än tanten, än niecen med stela, stirrande ögon.

Telimena hade märkt vilket intryck Zosias anblick hade gjort på honom. Hela sammanhanget förstod hon ej, men blev förströdd och tog ej ögonen från ynglingen. Slutligen tog hon ett lägligt tillfälle i akt och hastade bort till honom. Hur stod det till? Varför så sorgsen? frågade hon enträget. Hon gjorde en anspelning på Zosia och började bry honom. Med armbågen mot kaminfrisen förblev Tadeusz stående stum och orörlig och blott rynkade ögonbrynen och gjorde bistra miner. Telimena blev alltmera bestört och förundrad. Hon ändrade min och ton, reste sig harmsen och började överösa honom med skarpa förebråelser. Också Tadeusz flög upp som stungen av ett bi, blängde stum, spottade till, sparkade undan en stol med foten, rusade ut ur rummet och slog igen dörren med en skräll. Lyckligtvis hade ingen av gästerna observerat scenen.

Rätt genom grinden bar det i väg med honom och ut i det fria. Liksom en gädda, då ljusstret har genomborrat den, dyker ner i djupet och tror att den flyr, men släpar med sig järn och rev vart den än tar vägen, så släpade också Tadeusz med sig sin vända, där han kravlade över diken och hoppade över gärdesgårdar, utan mål eller stig framför sig. Efter att ha irrat både länge och väl kom han till sist in i djupa skogen och hamnade, med flit eller av en slump, på kullen, som i går varit vittne till hans lycka, där han hade fått den där

biljetten, ömhetspanten. Platsen kallades som vi veta Drömmarnas tempel.

Då han kastade en blick omkring sig blev han varse — henne! Allena, försjunken i tankar, till hela sitt yttre en annan än i går, klädd i vitt, satt Telimena på klippan, själv som förstenad. Sitt sänkta ansikte hade hon begravt i händerna. Fastän inga snyftningar hördes, förstod man att hon var upplöst i tårar.

Förgäves värjde sig Tadeusz' hjärta; han veknade och kände medlidandet vakna. Långe betraktade han henne stum, dold bakom ett träd. Till sist suckade han och sade i vredesmod till sig själv: Nöt! Kan hon rå för att jag misstog mig? Varpå han så sakta började sträcka fram huvudet mot henne bakifrån trädet. Men plötsligt flög Telimena upp från sin plats, for hit och dit, tog ett språng över bäcken, och blek, med utsträckta armar och upplöst hår satte hon av inåt skogen. Hon tog höga språng, hon vacklade, hon föll och vred sig i gräset ur stånd att resa sig igen. Man kunde se på hennes rörelser vilka gräsliga kval hon led. Hon tog sig för bröstet, för halsen, om fötterna och knäna. Tadeusz rusade fram, i tanke att hon blivit sinnesförvirrad eller häftigt sjuk. Men de våldsamma åthävarna föranleddes av en annan orsak.

I en närbelägen björkhage var en stor myrstack. De idoga svarta krypen hade sina vägar kors och tvärs i gräset. Vare sig av nödtvång eller smak besökte de särskilt flitigt Drömmarnas tempel. Från sin stack och till källans rand hade de trampat upp en väg som deras skaror marscherade. Olyckligtvis hade Telimena råkat sätta sig mittpå denna väg. Lockade av den vita strum-

pans bländsken hade hela massor av myror skyndat upp och börjat kittla och sticka. Telimena måste fly och rista av sig och till sist sätta sig ned på gräsmattan och börja plocka krypen.

Tadeusz kunde ej förvägra henne sitt bistånd. Då han borstade av hennes kjol böjde han sig ända till hennes fötter, tillfälligtvis kom han att närma sina läppar till hennes tinning. Så förtroliga ställningar ledde till försoning, fast tvisten nyss ej blev nämnd, och det är ej gott att veta hur länge samvaron skulle ha räckt, om icke en ringning från Soplicowo väckt dem.

Det var kvällsmatsklockan som kallade. Det var på tiden att vända hem, helst grenar hördes knastra och braka på något avstånd. Månne man letade efter dem? Komma hem i sällskap passade ej, vadan Telimena smög åt höger, åt trädgården till, och Tadeusz sprang mot stora landsvägen, åt vänster. Båda kände sig litet oroliga under vandringen hem. Telimena tyckte sig en gång se Robaks magra ansikte skymta under kapuschongen bakom en buske. Tadeusz såg flera gånger tydligt en lång, smal skugga dyka upp på vänster hand. Vem det var visste han ej, men en aning sade honom att det var greven i hans långa engelska syrtut.

Kvällsmålet serverades på slottet. Utan att bry sig om lagmannens uttryckliga förbud hade den envise Protazy under herrskapens frånvaro för andra gången stormat borgen och som han sade bordlagt målet.

Gästerna trädde in efter rang och ställde sig i ring kring bordet. Länsherrn intog översta platsen, en heder som tillkom honom på grund av ålder och ämbete. På vägen bugade han för damerna och yngre såväl som

äldre herrar. Kvestarien var ej närvarande, hans plats till höger om länsherrn intog dennes fru gemål. Då gästerna intagit sina platser, läste lagmannen en bordsbön på latin. At männen bjöds vodka, därpå satte sig alla och började under tystnad raskt inmundiga issallaten.

Efter sallaten kommo kräftor, kyckling och sparris i sällskap med tokajer och malaga. Man åt och drack, men ingen sade ordet. Väl aldrig så länge dessa murar stått, som gästfritt härbärgerat så mycken szlachta och hört och återkastat så många vivatrop, hade de bevittnat en så dyster måltid. I den stora ödsliga slottsförstun ekade endast korkarnas smällar och tallrikarnas slammer. Det var som om en ond ande förseglat gästernas läppar.

Många voro anledningarna till tystlåtenheten. Jägarna hade återvänt från skogen rätt så talföra, men när hettan i sinnena lagt sig och de tänkte över jakten märkte de att någon stor ära hade de ej skördat på den. Var det fasoner att en munkkåpa skulle dyka upp Gud vete varifrån och taga loven av alla skyttarna i länet? O nesa! Vad skulle folk säga i Oszmiana och Lida, som sedan sekel tävlade med länet om jägarpalmen? På detta funderade alltså de.

Assessorn och notarien åter hade förutom den gemensamma förtreten sina stöwares nya nesa i tankarna. De sågo för sig den usla harpalten, sågo hur han skuttade i väg och hånfullt viftade åt dem med svansstumpen i skogsbrynet. Den där svansstumpen sargade deras hjärtan som ett gissel och de sutto med pannorna sänkta över tallrikarna. Assessorn fick dessutom nya anledningar till grämelse, då han såg på Telimena och sina rivaler.

Telimena satt vid Tadeusz' sida; men helt förlägen vågade hon knappt kasta en blick på honom. I stället sökte hon förströ den mulne greven, ville inleda ett längre samtal med honom, försätta honom på humör, ty greven hade återkommit så besynnerligt retlig från sin promenad eller snarare, som Tadeusz tänkte, från sitt spionage. Vid Telimenas tilltal knuckte han högdraget på nacken, rynkade ögonbrynen och såg på henne nästan med förakt. Sedan makade han sig så nära Zosia som möjligt och började servera henne vin och mat, sade henne tusen artigheter, bugade och log, men himlade sig och suckade dessemellan. Trots det skickliga spelet märktes det att han gjorde henne sin kur blott för att förtreta Telimena, ty alltemellanåt vände han liksom händelsevis på huvudet och sände Telimena en ljungande blick.

Telimena kunde ej fatta vad detta skulle betyda. Hon ryckte på axlarna och tänkte: »Kapriser!» När allt kom omkring var hon rätt belåten över grevens nya nyck och vände sig till sin andre granne.

Tadeusz var lika mulen och varken åt eller drack, han tycktes lyssna till samtalen och stirrade ner på sin tallrik. Då Telimena höll i vin åt honom, förargades han över hennes påflugenhets, då hon frågade hur han mådde, gäspade han. Det misshagade honom (så hade han förändrats på en enda kväll!) att Telimena var så fallen för att kokettera, det stötte honom att hennes klänning var så djupt, så oblygt uringad. Men rent förfärad blev han, då han äntligen höjde blicken. Hans öga var nu skarpare, och knappt hade han kastat en blick på Telimenas rosiga ansikte, förrän han med ens

upptäckte en stor, en fruktansvärd hemlighet. Vid Gud, hon var sminkad!

Vare sig nu sminket var av dålig sort eller händelsevis skrapats bort, nog av, på sina ställen låg det helt tunt och en fnasslig hud lyste igenom. Kanske det var Tadeusz själv som under samtalen i Drömmarnas tempel råkat komma för nära och sopat bort karminen, lättare än stoftet på en fjärilsvinge, från den vita puderbotten. Telimena hade kommit hem från skogen i sista minuten och ej haft tid att sminka om sig. Särskilt kring munnen syntes bruna fläckar, och när nu Tadeusz' misstänksamt spejande ögon hade upptäckt ett svek, fortsatte de sitt spioneri bland resten av behagen och upptäckte falsarier överallt. Två tänder fattades i munnen, pannan och tinningarna hade rynkor, under hakan gömde sig väl tusen.

Ack, Tadeusz kände hur illa det var att alltför när-
gånget syna ett skönt föremål, hur skamligt att spionera
på sin älskarinna, hur nedrigt att växla smak och tycke
— men vem är herre över sitt hjärta? Förgäves sökte
han fylla kärlekens tomma plats med samvetet, på nytt
värma upp sin isade själ med hennes blickars glans.
Lysande men utan värme som månen spred detta öga
sitt sken blott över den bottenfrusna själens yta. Sargad
av självförebärrelser och kval lutade han huvudet över
tallriken, teg och bet sig i läppen.

Emellertid ansatte honom en ond ande med en ny
frestelse: att lyssna till vad Zosia svarade greven. Till
en början blott rodnade hon och slog ned ögonen vid
grevens älskvärdheter, sedan började båda skratta, och
till sist fördjupade de sig i ett samtal om något oför-

modat möte i trädgården, om någon äventyrlig vandring genom kardborrstånd och över trädgårdsland. Tadeusz spände öronen till det yttersta, svalde de beska orden och idisslade dem i själen. Det var en förskräcklig måltid. Liksom en orm med sin kluvna gadd suger saften ur en giftig blomma i trädgården och sedan rullar ihop sig och blir liggande på gången, farlig för fötter som oförsiktigt komma ilande, så hade Tadeusz fyllt sig med svartsjukans gift, och fast till utseendet likgiltig var han nära att spricka av raseri.

Även i det allra gladaste sällskap är det nog att några råka ur humör för att deras förstämning tvärt skall sprida sig till alla de övriga. Jägarna hade länge varit tystlåtna, nu förstummades också andra sidan av bordet smittad av Tadeusz' misshumör.

Till och med länsherrn var påfallande dyster och miste alldeles lusten att prata, då han såg sina döttrar, täcka flickor med goda hemgifter, i blomman av sin ungdom och enligt allmänna åsikten bästa partierna i länet, sitta där tysta och försummade av de likaså tysta ungherrarna. Den gästfrie lagmannen tog också illa vid sig, och kommissarien fann sig av den allmänna tystnaden föranledd att kalla hela tillställningen ett ulvamål.

Hreczecha hade ett för tystnad mycket känsligt öra. En storpratare var han själv och storpratare älskade han. Intet under! Han hade tillbragt sitt liv samman med szlachtan på fester, jakter, sammankomster och lantdagsmöten. Han hade blivit van att alltid höra surr omkring sig, även när han själv satt tyst eller smög omkring med flugsmällan eller tog sig en blund. Om dagen sökte han samtal, om aftnarna måste man läsa radbandet

för honom eller berätta gamla sägner. Därför var han också en svuren fiende till tobakspipan, uppfunnen av tyskarna för att denationalisera oss. — Göra Polen tyst är att göra Polen tyskt, brukade han säga. Då gubben pratat ut, ville han alltså slumra till vid prat. Tystnad väckte honom ur slummern. Det var med honom som med mjölnarn, som somnar vid kvarnhjulens slammer och vaknar så fort de stanna och förskräckt ropar: Vad i Herrans namn står nu på?

Kommissarien bugade för läns herrn och böjde på huvudet för lagmannen med fingret på läppen, till tecken att han utbad sig ordet. De båda herrarna besvarade hans stumma bugning, vilket betydde: var så god! Kommissarien talade:

— Jag skulle vilja uppmana de unga herrarna att efter gammal sed göra sig glada vid bordet och inte bara tiga och äta. Vi äro väl inte kapucinfäder heller? Den som tiger i ett adligt lag gör just som jägaren som låter skrotet rosta i bössan. Nej, prisa vill jag våra fäders talförhet! Efter jakterna satte de sig till bords icke blott för att äta utan för att säga ut vad de hade på hjärtat. Jägares och drevkarlars förtjänster och fel, hundarna, skotten, allt kom på tapeten; det blev ett larm som i ett andra drev, ljuvt för jägaröron att höra. Jag vet nog var skon klämmer: detta svarta sorgemoln har nog stigit från Robaks kåpa. Ni blygas över era bommar. Men ni behöva ej skämmas, jag känner bättre skyttar än ni som ha bommat. Träffa, bomma och skjuta bättre nästa gång, det är jägarns lott. Jag själv har skjutit bom, fastän jag gått med bössa sen jag var barn, den berömde skytten Tuloszczyk sköt bom, inte

ens salig pan Rejtan siktade alltid rätt. Om Rejtan skall jag berätta sen. Vad beträffar att björnen släpptes igenom drevkedjan och de båda ungherrarna inte höllo stånd ordentligt, fast de hade spjutet i hand, så kan ingen vare sig prisa eller klandra det. Ty smita med laddad bössa var i gamla tider detsamma som att vara en ärkepultron, skjuta på måfå (som många göra) utan att släppa villebrådet inom håll och utan att sikta är likaså skamligt. Men den som tar stadigt sikte och släpper villebrådet in på sig på lämpligt håll, han kan retirera utan vanära, om han bommar, eller också kan han gripa till spjutet; men av egen fri vilja, inte av nödtvång. Ty spjutet ha jägarna fått icke till angrepp, utan blott till självförsvär. Så var det i gamla tider. Tro alltså på mig och lägg ej er reträtt på sinnet, käre Tadeusz och nådige greve. Så ofta ni tänka på dagens äventyr, minnens då också gamle kommissariens förmaning: aldrig gå varandra i vägen och aldrig skjuta två på samma...

Kommissarien skulle just uttala ordet »villebråd», då assessorn halvviskande föll in: — Flamma. Bravo! ropade ungherrarna, det blev sorl och skratt, Hreczechas förmaning gick från mun till mun, men när en del hunnit till »samma» föllo andra gapskrattande in med ett »flamma», notarien viskade »kvinna», assessorn föll in med »tigrinna» och gav Telimena en dolkvass blick.

Kommissarien hade ej haft tanke på att göra några personliga anspelningar och frågade inte efter vad man viskade och tisslade. Helt belåten att han lyckats narra ungdomen att skratta vände han sig till jägarna, i hopp

att lyckas muntra upp även dem. Han fyllde sin vinbägare och började:

— Förgäves spanar jag efter bernhardinen. Jag skulle vilja berätta för honom en egendomlig händelse, som erinrar om vad som hände på vår jakt i dag. Slottsfogden säger att han känt endast en man som sköt lika säkert på långt håll som Robak. Jag för min del har känt ännu en. Med ett lika säkert skott räddade denne två höga herrar; jag såg det själv. Det var när Rejtan, riksdagsmannen, och prins Denassow³² hade dragit på jakt till Nalibokis skogar. De höga herrarna avundades ej szlachcicen hans ära, tvärtom de voro de första att dricka hans skål vid bordet, de gåvo honom presenter utan ände och skinnet av ett fällt vildsvin. Om detta vildsvin och om skottet skall jag, som var ögonvittne, berätta er, ty det var en händelse som påminde om dagens och den hände de största skyttarna på min tid, riksdagsmannen Rejtan och prins Denassow.

Nu fyllde lagmannen en pokal och utlät sig:

— Klinga med mig! Jag dricker Robaks skål. Kommissarie, om vi ej kunna ge kvestarien någon stor gåva, skola vi åtminstone försöka betala honom för krutet; vi gå i god för att björnen, som fällts i skogen i dag, skall räcka åt klosterköket i två år. Men skinnet ger jag ej patern. Antingen tar jag det med våld eller måste munken av kristlighet avstå det åt mig, eller också köper jag det om så för tio sobelskinn. Över björnhuden vilja vi själva bestämma. Första priset och högsta äran har kommit på Guds tjänares del. Huden må hans höga nåde vår länsherre ge åt den som gjort sig förtjänt av andra priset.

Länsherrn strök sig över pannan och rynkade ögonbrynen. Skyttarna började sorla, alla hade något att säga, den ene att han träffat på villebrådet, den andre att han sårat det, en hade lockat på hundarna, en annan hade motat djuret tillbaka i reviret. Assessorn och notarien kommo i nytt gräl om sina skjutvapen, den ene prisade sin Sanguszko, den andre sin Sagalas.

— Granne lagman, utlät sig slutligen länsherrn, första priset har Guds tjänare med rätta fått sig tilldelat. Men det är ingen lätt sak att avgöra vem som bör komma därefter, ty alla synas mig ha lika stora förtjänster, alla äro varandra jämlika i skjutskicklighet, raskhet och mod. Två har emellertid ödet i dag skänkt farans utmärkelse, två voro närmast björnens klor, Tadeusz och herr greven. Dem tillkommer huden. Pan Tadeusz avstår — därom är jag säker — såsom den yngre och såsom släkting till värden. Alltså tager hans nåd greven spolia opima. Må detta byte smycka ditt jaktrum, må det vara ett minne av dagens nöje, ett jaktlyckans emblem, en sporre till framtida bragder!

Han tystnade förnöjd, i tro att han berett greven en glädje. Han anade ej vilket smärtsamt sting han tillfogat honom. Ty vid omnämmandet av hans jaktrum lyfte greven ofrivilligt blicken. Och dessa hjorthuvuden, dessa greniga horn — en lagerskog sådd av fädernas hand till ärekransar åt sönerna — dessa pelare smyckade med rader av porträtt, detta urgamla vapen — Halva bocken — som glimmade i valvet, allt talade till honom med röster ur det förflutna. Han vaknade ur sina drömmar, erinrade sig var och vem han gästade — Horeszkos arvtagare gäst innanför sina egna trösklar,

gäst hos Soplicas, sina arvfiender! Den svartsjuka förbittring han kände mot Tadeusz retade dessutom ytterligare upp honom mot Soplicas.

Med ett bittert leende svarade han därför: — Mitt hus är alltför litet, det äger ingen värdig plats för en så storartad gåva. Det är nog bäst att björnen väntar bland de här behornade troféerna, tills lagmannen täckes överlämna honom till mig samman med slottet.

Länsherrn, som förstod att det drog ihop sig till oväder, knackade på sin guldsnusdosa och begärde ordet:

— Du är värd beröm, min greve och granne, sade han, för att du tänker på affärer även vid bordet, du är ej lik din tids ungherrar, som taga dagen som den kommer. Jag hoppas och önskar att få avskriva målet i min länsdomstol genom parternas förlikning. Den enda svårigheten hittills ligger i frågan om åbyggnaderna. Jag har redan gjort upp ett förslag om inlösen av byggnader med jord, på följande sätt.

Här började han noggrant som hans vana var redogöra för planen för den tilltänkta byteshandeln. Han var mitt inne i sitt tal, då det uppstod en plötslig rörelse vid andra bordsändan. Somliga hade varsnat något och pekade med fingret, andra riktade blickarna åt det anvisade hållet, och till sist hade alla huvuden likt ax för vinden vänt sig ifrån länsherrn, åt en vrå av rummet.

I vrån där det hängde ett porträtt av salig hovmarskalken, den siste av Horeszkoätten, gled ljudlöst som ett spöke en gestalt ut genom en liten lönndörr bakom pelarna. Det var Gerwazy. Man kände igen honom på växten, på dragen, på de försilvrade bockarna på den

gula rocken. Han skred fram rak som en påk, stum och bister, utan att taga av mössan, utan att ens böja på huvudet. I handen höll han en blänkande nyckel som om det varit en dolk. Han öppnade ett skåp och började vrida om något där inne.

Vid ett par pelare i förstugans vrår stodo tvenne spelverksur i fodral, ett par gamla original, som ej på länge dragit jämt med solen och ofta visade middag i solnedgången. Gerwazy vågade sig ej på att försöka reparera urverken, men uppdragningen försummade han ej. Var kväll drog han upp dem. Just nu var tiden inne. Medan läns herrn upptog de intresserade parterna med sin utredning, började Gerwazy draga upp lodet, och de rostiga hjulen till att gnissla med sina trasiga tänder. Läns herrn ryckte till och avbröt sitt föredrag. — Min gubbe, sade han, vänta litet med ditt angelägna bestyr, varpå han fortsatte redogörelsen för sitt bytesförslag. Men på kiv vred slottsfogden om nyckeln än kraftigare, och en bofink som satt överst på klockan började helt plötsligt flaxa med vingarna och kvittra en melodi. Fågeln var förträffligt gjord, bara synd att den råkat i olag. Den hackade och gnisslade allt värre och värre. Gästerna till att storskratta, läns herrn måste på nytt avbryta sig. — Hör du, skrikuggla, röt han, är du rädd om din näbb, så hör upp med det där oljudet!

Men Gerwazy blev ej minsta rädd för hotet. Han lade högtidligt sin högra hand på klockan, den vänstra satte han i sidan och dundrade:

— Min käre läns herre, att skämta står er fritt. Sparven är mindre än ugglan, men under egen ås är han oräddare än ugglan i främmande gård. Det är inte

jag som är uggla här, den som smiter in under andras tak om natten, han är en uggla och jag tänker mota av honom.

— På dörren med honom! röt läns herrn.

— Herr greve! ropade slottsfogden. Vad säger ni om detta? Är er ära icke nog fläckad genom att ni äter och dricker med dessa Soplicas, skall till på köpet jag, en slottstjänsteman, Gerwazy Rembajlo, Horeszkos slottsfogde, bli okvädad i mina herrars hus och ni tål det?

Då ropade Protazy tre gånger å rad: — Tyst i salen, parterna avträda! Jag Protazy Baltazar Brzechalski, med tvenne titlar betitlad, förutvarande tribunalgeneral³³, vulgo rättsbetjänt, kallar härmed å ämbetets vägnar och i laga ordning alla här närvarande välborna män till vittnen och uppfordrar herr assessorn till rättslig undersökning på anmälan av nådig lagman Soplica med anledning av inkursion, det vill säga intrång å annans mark och hemfridsbrott å slottet, där lagmannen hittills varit rätter herre, såsom klarligen bevisas av att han sitter och äter på slottet.

— Gaphalski, skrånade slottsfogden, jag skall lära dig jag! Och han drog sina järnnycklar ur bältet, svängde dem över sitt huvud och slungade dem med all sin kraft. Nyckelknippan flög som sten ur slunga och skulle säkert ha spräckt Protazys hjässa, men lyckligtvis hann gevaldigern böja sig och undgick döden.

Alla sprungo upp från sina platser, ett ögonblick rådde dov tystnad, men så skrek lagmannen: — I stocken med den lymmeln! Hitåt, pojkar! och betjäningen rusade rakt in i den smala passagen mellan väggen och bänken. Men greven skyndade sig att spärra

vägen för dem med en stol, och med foten på denna bräckliga skans ropade han: — Tag er i akt, lagman! Ingen har rätt att bära hand på min tjänare i mitt eget hus. Har någon klagomål att anföra mot gubben, må han framföra dem till mig.

Länsherrn kastade en sneglände blick på greven: — Jag mäktar nog straffa en fräck gynnare herrarnas hjälp förutan. Och ni, nådig greve, tillskansar er detta slott i förtid, innan utslaget fallit. Det är inte ni som är herre här, inte ni som är vår värd. Sitt stilla på er plats; om ni ej har försyn för ett grånat huvud, så hav försyn för högsta myndigheten i länet.

— Frågar jag efter det? muttrade greven. Nog nu med det här pratet. Ni tråkar ut folk med era myndigheter och långrandigheter. Jag gjorde en tillräcklig dumhet, då jag tog del i herrarnas rummel, som ändas med råa gräl. Ni skola ge mig upprättelse för min skymfade ära, vi återses, då ni nyktrat till — kom, Gerwazy!

Ett sådant svar hade länsherrn ej väntat sig. Han hade just fyllt sin bägare, men som träffad av åskan vid grevens trotsiga svar lät han buteljen vila mot glaset, lade huvudet på sned, liksom lyssnande, stirrade med ögonen och gapade med munnen. Han teg, men pressade handen så hårt mot bägaren att glaset klingande sprang i stycken och drycken stänkte honom upp i ansiktet. Det var som om vinets glöd hade tänt hans själ i brand, så purprades hans ansikte, så flammade hans ögon. Han ville tala, men malde och malde utan att få fram orden, tills de slutligen kommo väsende mellan tänderna: — Narr! Strungreve där! Jag skall ge dig! Tomasz! Min sabel! Jag skall lära dig mores,

din narr, böveln anamma! Tal om makt och myndighet stöter de delikata öronen. Men jag skall smälla dem jag! Ut härifrån! Fram med värjan! Tomasz, min sabel!

Då rusade vännerna fram till länsherrn, lagmannen grep hans hand: — Halt, herre! Detta är vår sak. Jag är den som först utmanats här. Protazy, huggvärjan! Jag skall låta honom dansa som en björn på stången.

Men Tadeusz hejdade lagmannen: — Herr farbror, nådige länsherre, höves det herrarna att inlåta sig med den där narren, finns det inte ungdomar här? Överlämnen saken åt mig, jag skall näpsa honom som han förtjänar. Och ni, min karska junker, som utmanar gamla män, vi få se om ni är en så fruktansvärd kämpe. Vi skola talas vid i morgon, utse plats och vapen. Och nu, ger er nu i väg, medan ni har lemmarna i behåll.

Det var ett gott råd. Slottsfogden och greven hade råkat i en svår klämma. Vid översta bordsändan fördes blott ett våldsamt skrån, men från den nedersta kommo buteljer flygande och susade kring grevens huvud. Förskräckta kvinnor bönföllo och gräto. Telimena ropade: »O ve!» lyfte ögonen mot himlen, reste sig och sjönk avsvimmad med halsen över grevens skuldra och sin svanebarm mot hans bröst. Fastän rasande hejdade sig greven i sitt lopp och började försöka återkalla henne till sans.

Redan hade emellertid Gerwazy börjat vackla för bombardemanget av stolar och buteljer, redan rusade betjäningen på honom från alla sidor med knutna nävar, då till all lycka Zosia, gripen av medlidande vid åsynen av anloppet, sprang fram och med utsträckta armar ställde sig framför gubben. Angriparna hejdade sig,

Gerwazy drog sig långsamt baklänges och försvann plötsligt ur deras åsyn. Bäst man letade där han dykt under bordet, uppenbarade han sig på andra sidan som stigen ur jorden. Med bänken lyft på sina starka armar svängde han runt likt en väderkvarn och rensade halva förstugan. Så drog han greven till sig, och i skydd bakom bänken retirerade båda till den lilla dörren. De hade nått tröskeln, då Gerwazy hejdade sig och än en gång mätte sina fiender med blicken. Ett ögonblick stod han obeslutsam om han skulle draga sig tillbaka under sin betäckning eller pröva stridslyckan med sitt nya vapen. Han valde det senare. Redan hade han svingat bänken likt en murbräcka och beredd sig med bakåtböjt huvud och framåtböjd överkropp att skrida till anfall — då han blev varse kommissarien och greps av förfäran.

Kommissarien hade suttit orörlig, med halvslutna ögon, och förefallit försänkt i djupa tankar. Först då greven kommit i gräl med läns herrn och utslungat hotelser mot lagmannen, vände kommissarien på huvudet, tog två prisar snus och gned sig i ögonen. Kommissarien var visserligen endast avlägset släkt med lagmannen, men han bodde i dennes gästfria hus och var mycket rädd om sin vän. Han följde därför striden med spänt intresse, medan han sakta sträckte ut arm, hand och fingrar på bordet. I handen hade han en kniv med skaftet mot pekfingernageln och bladet riktat mot armbågsvecket. Efter en stund lät han handen glida bakåt och svängde litet på den som om han lekt — men hans öga var stadigt riktat på greven.

Den fruktansvärda knivkastningskonsten hade på den

tiden redan kommit ur bruk i Litauen, endast de gamla voro förfarna i den. Slottsfogden idkade den emellanåt vid kroggräl och kommissarien var en mästare i den. På armens krökning kunde man se att kastet skulle bli kraftigt och på ögonen att han måttade åt greven (den siste Horeszko, fast på spinnsidan). Ungdomarna, mindre vakna, förstodo ej gubbens rörelse, men Gerwazy bleknade, satte bänken som sköld för greven och drog sig mot dörren.

— Tag fast honom! skrek skaran.

Som en varg överraskad vid åteln blint kastar sig in i hundflocken som avbryter hans kalas — redan är han efter den och skall till att riva, då det hörs en sakta knäpp tvärsigenom hundtjuten; vargen känner igen knäppen, han ser ditåt, blir varse att bakom hundarna hukar en jägare, framåtlutad, med knäet mot marken, riktar bössmyningen emot honom och redan har fingret på trycket; vargen slokar öronen, sätter svansen mellan benen och tar till flykten, hundarna sätta efter med ett triumferande tjut och nafs i pälsen; ibland vänder besten sig om, blänger, smäller ihop käkarna, och för blotta hotet av de gnisslande vita huggtänderna flyr hundflocken med ett tjut, så retirerade också Gerwazy med hotfull hållning och höll angriparna på avstånd med bänk och blickar, tills han samman med greven hamnade längst inne i ett mörkt prång.

— Tag fast honom! skreks det på nytt. Men triumfen blev ej långvarig, ty helt oväntat uppenbarade sig slottsfogden ovan hopens huvuden, på läktaren vid den gamla orgeln, och började med dunder och brak rycka loss bleckpiporna. En stor förödelse kunde han ha vållat

däruppifrån, men redan strömmade hela skaran av gäster ut ur hallen, och de förfärade tjänarna vågade ej heller hålla stånd, utan ryckte till sig faten och flydde i herrarnas spår. En del av bordsservisen lämnade de till och med efter sig.

Vem var den siste att lämna bataljfeltet, trotsande hotelser och slag? Protazy Brzechalski. Han förblev orubbligt stående bakom lagmannens stol och rabblade sin kungörelse i invand ton. Först då han läst den till slut lämnade han den öde valplatsen, där blott stupade, sårade och spillror nu voro kvar.

Inga människoliv voro spillda, men alla bänkar hade avslagna ben, bordet, också lemmalytt, vilade berövat sin duk på vindrypande tallrikar, likt en riddare på blodiga sköldar, mellan högar av kyckling- och kalkonkroppar, i vilkas bröst de nyss instuckna gafflarna ännu sutto kvar.

Efter ett ögonblick bredde sig den vanliga stillheten på nytt i Horeszkos ödliga borg. Mörkret tätnade; kvarlevorna av det magnifika gästabudet lågo där likt den nattliga festmåltid, till vilken de döda samlas då de frambesvärjas vid Dziady³⁴. Redan hade ugglorna skriat trenne gånger från takåsen likt besvärjarna; de föreföllo att hälsa den uppgående månen, som genom fönstret stirrade ned på bordet, skälvande som en själ i skärselden. Från källarvalven kommo råttor kilande genom hålen likt osaliga andar, de gnagde och drucko, ibland sköt en bortglömd champanjebutelj i en vrå en knallande skål för andarna.

Men i andra våningen, i det rum som kallades för spegelsalen, fastän inga speglar funnos där, stod greven

på altanen åt porten. Han lät vinden svalka sig och hade blott ena armen instucken i syrtutärmen, den andra ärmen och skörten hade han virat om halsen och draperat bröstet med syrtuten som med en mantel. Gerwazy gick med stora steg av och an i salen. Båda voro försjunkna i funderingar och talade för sig själva.

— Pistoler, sade greven, eller om de så vilja huggvärjor. Slottet, sade slottsfogden, är vårt och byn ock. Farbrodern, brorsonen, ropade greven, hela släkten skall jag utmana! Slottet, ropade slottsfogden, byn och jorden skall ni lägga beslag på — här vände han sig mot greven: — Vill ni ha lugn, så tag alltihop. Vad skall det tjäna till att processa, junker? Saken är ju klar som dagen, slottet har i fyrahundra år ägts av Horeszko, en del av jorden frånhändes dem under Targowica och överlämnades som ni vet åt Soplicas. Icke blott den delen utan allt skall ni taga ifrån dem. För processkostnaderna, till straff för rofferiet. Jag har alltid sagt er, låt bli att processa, jag har alltid sagt er, fall över dem och tag! Så gjorde man i gamla tider, den som väl har tagit en mark i besittning han är herre där, vinner man på öppna fältet, vinner man i domstolen också. Vad beträffar de gamla tvisterna med Soplicas så är sprättkniven bättre medel än processer, och om Maciek hjälper mig med sin vidjekvist, så ska nog vi två ihop göra mos av Soplicas.

— Bravo! sade greven, din gotisk-sarmatiska plan behagar mig bättre än ett advokatgräl. Vet du vad! Vi skola väcka uppståndelse i hela Litauen med en kampanj, som man inte på länge hört maken till, och själva skola vi ha roligt. I två år har jag nu suttit

här, och vad för bataljer har jag sett? Med bönder om ägo gränser. Vår kampanj lovar ju blodsutgjutelse den. Jag var med om en liknande under mina resor. Medan jag på Sicilien gästade en viss furste, släpade rövare en måg till honom upp i bergen och krävde fräckt lösen för honom av släktingarna. Vi samlade i hast ihop tjänare och vasaller och anföllo dem; jag nedlade två rövare med egen hand och var den förste som stormade in i lägret och befriade fången. Ack, Gerwazy, vilken stolt, triumfatorisk hemkomst i gammal feodalstil! Folket kom oss till mötes med blommor — furstens dotter föll under tårar i min famn, tacksam mot räddaren. Då jag kom till Palermo visste man händelsen genom tidningarna, alla kvinnor pekade ut mig, det till och med trycktes en romans om hela äventyret, där jag står nämnd vid namn. Romansen bär titeln: Greven eller slottet Birbante-Roccas hemligheter. Finnas underjordiska valv i detta slott?

— Det finns väldiga vinkällare, svarade slottsfogden, men tomma, ty vinet ha Soplicas druckit ur.

— Vi måste väpna gårdens jockejer, återtog greven, och kalla in vasallerna från godset.

— Lakejerna? Gud bevara oss, inföll Gervazy. En inritt är väl inget tjuvstreck heller? Vem har någonsin hört talas om en inritt med chloper och lakejer? Herre, om inritter har ni ej ett begrepp. Vonsaler* är en annan sak, vonsaler finnas nog, men det är ej på godset man skall söka dem utan i adelsbyarna, i

* Ööversättlig ordlek. Gerwazy förstår ej det utländska ordet utan uppfattar det som »wonsal» — »en med stora mustascher». Polackerna utmärkte sig ju för sina långa mustascher.

Dobrzyn, Rzezikow, Cientycze, Rombanki — urgammal adel med riddarblod i ådrorna, allesammans tillgivna släkten Horeszko, alla svurna fiender till Soplicas. Där samlar jag ihop en trehundra pampiga adelsmän. Det är min sak. Vänd ni hem till ert slott och sov ut, ty i morgon blir en arbetsam dag. Ni behöver sova, det är redan sent, andra tuppen gal redan, jag bevakar slottet tills det dagas, och i soluppgången är jag i Dobrzyns by.

Då Gerwazy talat slut drog sig greven tillbaka från altanen, men innan han lämnade den kastade han en blick genom en skottglugg, och vid åsynen av en mängd ljus i Soplicas hus brast han ut:

— Illuminera ni! I morgon så här dags är det ljust i detta slott och mörkt i ert hus.

Gerwazy satte sig på golvet, lutade ryggen mot väggen och sänkte sin tankfulla panna mot bröstet. Månljuset föll på den kala hjässan, och Gerwazy for kors och tvärs över den med fingret. Det märktes att han smidde sina krigsplaner för det kommande fälttåget. Men hans ögonlock blevo allt tyngre, huvudet nickade maktlöst, han kände att sömnen överväldigade honom. Han började som vanligt läsa aftonbönerna, men mellan Fader vår och Ave Maria steg det upp ett myller av sällsamma skepnader. Slottsfogden såg Horeszkoerna, sina forna herrar. Somliga voro beväpnade med sablar, andra med stridsklubbor, alla blickade de bistert, vredo mustascherna och svängde den ene sabeln, den andre klubban. Bakom dem skymtade en ensam, dyster skugga med en blodfläck på bröstet. Gerwazy ryckte till, han kände igen hovmarskalken.

Han började göra korstecken åt alla sidor, och för att dess säkrare förjaga de hemska synerna läste han litanian för själarna i skärselden. På nytt slöt sig hans ögon — det begynte ringa för öronen, han såg en skara szlachta till häst, sablarna blixtrade. Inritt! Inritt på Korelicze, och Rzysza i spetsen! Och sig själv såg han: med en väldig huggvärja lyft över huvudet flyger han fram på en grå springare, den uppknäppta taratatkan fladdrar för vinden, konfederatkan³⁵ över vänstra örat har sackat bakut. Han flyger framåt, vräker omkull alla i sin väg, ryttare och fotgängare, och till sist sätter han eld på ladan dit Soplica tagit sin tillflykt — i det samma sjönk det grubbeltyngda huvudet mot bröstet och Horeszkos siste slottsfogde somnade in.

SJÄTTE BOKEN

Adelsbyn.

De första förberedelserna till den väpnade inritten. — Protazys expedition. — Robak och lagmannen rådgöra i publika ärenden. — Fortsättningen på Protazys misslyckade expedition. — En passus om hampa. — Adelsbyn Dobrzyn. — Beskrivning på Maciek Dobrzynskis hus och person.

Omärkligt smög en gryning utan morgonrodnad fram ur det dävna mörkret och bragte med sig en dag utan ljus i ögat. Ännu långt efter att den var kommen kunde man knappast skönja den. Dimma hängde över jorden som halmtaket över en fattig litauisk hydda. I öster angav en liten ljusare rand på himlen att solen stod där vid början av sin bana över jorden, men den skred olustigt fram och halvslumrade under vandringen.

Himlens exempel smittade och allt på jorden var också försenat; kreaturen gingo sent till betena och stötte upp harar i färd med en sen frukost. Vanligen vände de tillbaka till skogarna i gryningen, i dag sutto de dolda av dimman och nafsade i sig narv somliga, medan andra, två och två i lag, grävde sig hål i marken. De tänkte ha en skön stund i fria luften, men så kom boskapen och drev dem till skogs.

Även i skogarna var det tyst. Den vaknade fågeln sjöng ej, han skakade daggen av vingarna, tryckte sig intill trädet, stack huvudet under vingen och slöt ögonen på nytt i väntan på solen. Någonstans vid randen av ett kärr klapprade en stork, på höstackarna sutto våta kråkor, och ur deras gapande näbbar strömmade ett

ändlöst krax — lantmannens förskräckelse, ty det bådade inhållande väta. Folket hade för länge sedan gått ut i arbete.

Redan uppstämde skördearbeterskorna sin vanliga visa, sorgmodig och entonig som regnvädersdagen, dess dystrare som dess klang sögs upp i dimman utan ett eko. Skärorna rasslade i säden, det vart liv på ängen, där en rad slätterkarlar gick fram och mejade skörden, visslande en låt. Vid slutet av var strof stannade de, vässade lieeggen och slogo brynena i takt mot stålet. I dimman såg man ej människorna, endast skäror och liar och visor klungo som musik från en osynlig kör.

På en hövålm mittpå ängen hade inspektorn slagit sig ned. Tiden blev honom lång, han vred på nacken och gitte ej följa arbetet. I stället såg han utåt vägen, mot vägskalet, där någonting märkvärdigt tilldrog sig.

Ända sedan arla morgonen hade det rått en ovanlig rörelse på vägarna. Där kom ett gnisslande bondskak med en fart som själva posten, där rullade ett adligt åkdon i full karriär och mötte ett andra och ett tredje; från vägen till vänster jagade ett ridande bud likt en kurir, från höger galopperade ett dussin hästar i kapp. Alla hade brått, men skyndade i skilda riktningar. Vad kunde detta betyda? Inspektorn reste sig från vålmen, han ville se bättre och höra sig för.

Länge stod han vid vägkanten och ropade förgäves, han lyckades ej hejda någon, inte ens känna igen någon i dimman. Ryttarna skymtade förbi likt andeväsen, det hördes blott dova hovslag titt och tätt och, vad som var sällsammare ändå, sabelskrammel. Inspektorn blev både glad och förskräckt, ty fastän det ännu rådde lugn

i Litauen hade det redan länge gått dova rykten om krig, om fransmännen, Dombrowski och Napoleon. Månne de bådade krig dessa ryttare? Dessa vapen? Inspektorn skyndade hem att inberätta alltsammans för lagmannen, i hopp att själv få veta mera.

På Soplicowo hade både husfolk och gäster stigit upp mörka i hågen, misslynta med sig själva efter gårdagsbataljen. Förgäves föreslog kommissariens dotter damerna en patiens, förgäves tog man fram en kortlek åt herrarna för att de skulle spela mariage. Ingen ville spela kort eller förströ sig på något sätt, alla sutto tysta i vråarna, männen rökte pipor, damerna stickade; till och med flugorna sovo.

Kommissarien slängde flugsmällan, och utled vid tystnaden tog han sin tillflykt till tjänstfolket. Hellre lyssnade han då i köket till hushållerskans gorm, kockens otidigheter och klatschar och kökspojknas skrån. Småningom försänkte honom också stekvändarnas enformiga rullning i behagliga drömmar.

Lagmannen hade ända sedan tidigt på morgonen suttit instängd på sitt rum och skrivit, gevaldigern hade lika länge suttit på en bänk under fönstret och väntat. Då lagmannen slutat, kallade han in Protazy och uppläste en stämning mot greven för ärekränkning och förnärmligt tal och mot Gerwazy för våld och misshandel; båda instämde han för kriminaldomstolen i staden att stånda ansvar för missfirmelse samt yrkade därjämte att de skulle gälda rättegångskostnaderna. Stämningen måste muntligen delgivas redan i dag före solnedgången. Gevaldigern lyssnade med högtidlig min och sträckte ögonblickligt fram handen efter akten. Hans hållning

var värdig, men i själva verket skulle han velat hoppa jämfota av förtjusning; han kände sig föryngrad vid blotta tanken på rättegången. Han mindes forna dar, då han gått omkring med stämningar och ibland fått hurrilar, men ibland också frikostiga dusörer. Det var med honom som med soldaten, som tillbragt hela sitt liv i fält men på ålderdomen sitter som invalid på ett krigsmannahem: får han höra en trumpet eller en trumma i fjärran, fattar han tag om sängkanten, ropar halvvaknen: Klå opp ryssen! och rusar i väg så snabbt på sitt träben att en yngling knappast hinner ifatt honom.

Protazy skyndade att iföra sig ämbetsdräkten. Nu kom dock varken sjupan eller kontusz på; de hörde till stora paraden i domsalen. För resor använde han en annan dräkt: vida ridbyxor och en rock, vars knappförsedda skört kunde fästas upp eller släppas ned över knäna. Mössan med örlappar hade en dragsnodd över kullen, så att den kunde dragas upp i vackert väder, fällas ned i regn. Så kostymerad tog han sin käpp och travade åstad — ty gevaldigern före rättegången liksom spionen före slaget måste dölja sig under växlande skepnader och dräkter.

Protazy gjorde klokt i att skynda, ty han skulle ej länge ha fått glädja sig åt sin stämning. På Soplicowo skedde en ändring i fälttågsplanerna. Helt oförmodat kom Robak inspringande till lagmannen och sade bekymrat:

— Lagman, det är ju ett elände med den där tanten, den där pani Telimena, den intriganta koketten! Då Zosia blev lämnad ensam i världen, utan tillgångar, anförtrorde Jacek hennes uppfostran åt Telimena, som

han hört omtalas som en god och världserfaren kvinna. Men nu märker jag att hon håller på att ställa till förtret för oss. Hon intrigerar och lägger visst ut sina kroker för Tadeuszgossen — jag håller ett öga på henne — eller också fikar hon efter greven, kanske efter båda på en gång. Låt oss alltså tänka ut något sätt att bli henne kvitt. Ty hon ger ett dåligt exempel, och det här kan leda till skvaller och osämja mellan ungherrarna och på det sättet bli ett hinder för dina underhandlingar.

— Underhandlingar? skrek lagmannen med hos honom sällsynt hetta. Det är stopp med underhandlingarna, jag har slutat, avbrutit dem.

— Vad vill det säga? utbrast Robak. Var är nu förståndet, var är nu det kloka huvudet? Vad pratar du? Vad har det nu blivit för nytt rabalder?

— Det är ej mitt fel, sade lagmannen, rättegången kommer att förklara saken. Den dumma, uppblåsta greven och skälmen Gerwazy voro upphovet till osämjan, men det lämna vi åsido tills rättegången kommer. Skada att du inte var med på slottet i går kväll, pater; du skulle ha kunnat vittna hur grovt greven förolämpade mig!

— Vad skulle ni i de där ruinerna att göra? skrek Robak, ni vet att jag inte kan tåla slottet; hädanefter sätter jag ej min fot där. Ett nytt gräl? Gud sig förbarme! Hur gick det till? Saken måste tystas ner. Jag är sannerligen trött på alla dessa dumheter, jag har viktigare saker att bestyra än att förlika grälmakare, men än en gång skall jag ändå mäkla fred.

— Mäkla fred? Vad för slag? Drag du för böveln med din fredsmäklings, avbröt honom lagmannen och stampade

med foten. Har man hört på munken! Därför att jag tager välvilligt mot honom vill han leda mig vid örat. Så mycket du vet, Soplicas ha ej för vana att gå in på förlikning. Stämna de någon så måste de vinna; ofta ha de fört processer som de inte vunnit förrän i sjätte generationen. Jag gjorde en nog stor dumhet, då jag på ditt råd för tredje gången vädjade till länsdomstolen. Från och med i dag kan ingen förlikning komma i fråga, nej och nej och åter nej! Han gick fram och tillbaka, skrek ut orden och stampade med båda fötterna. — Dessutom måste han antingen be mig om ursäkt för sitt ohöviska beteende i går eller också duellera.

— Men lagman, hur skall det bli när Jacek får veta det? Han kommer väl att dö av förtvivlan. Ha inte Soplicas ännu gjort nog ont i detta slott. Broder! Jag vill ej påminna om den rysliga händelsen, du vet också att Targowica tog en del av jorden från slottets herre och gav den åt Soplicas. Jacek, som ångrade sin synd, måste för att få absolution avge löfte att återställa de där jordområdena. Han tog alltså Zosia, Horeszkos fattiga arvtagerska, under sitt hägn och gav henne en dyrbar uppfostran. Han ville gifta bort henne med sin Tadeusz och på så sätt ånyo förena två söndrade hus och utan skam återställa rovet till arvingen.

— Än sen då? ropade lagmannen. Vad angår det mig? Jag kände ej Jacek — såg honom icke ens. På sin höjd hörde jag talas om hans rövarliv, ty på den tiden studerade jag retorik i jesuitskolan och sedan tjänade jag som page hos vojevoden. Man gav mig godset och jag tog det; han befallde mig att taga Zosia till mig och jag tog henne, fostrade henne och planerar

för hennes framtid. Jag börjar bli led vid hela den här käringhistorien. Och varför skulle jag till på köpet få greven på halsen? Vad har han för rätt till slottet? Du vet ju hur avlägset han är släkt med Horeszkos. Och han skall okväda mig? Och jag skall bjuda honom förlikning?

— Broder, sade patern, det finns viktiga skäl för det. Du minns ju att Jacek ville skicka sonen till armén, men sedan lämnade honom kvar i Litauen. Vad tror du var orsaken? Jo, att fosterlandet behövde honom bättre hemma. Du har säkert hört vad det redan allmänt talas om och vad jag åtskilliga gånger medfört tidender om. Nu är stunden inne att säga allt, nu är stunden inne! Stora ting äro å färde, broder. Kriget står för dörren. Krig för Polen! Broder! Låt oss framför allt vara polacker! Kriget är oundvikligt. När jag skyndade hit med ett hemligt budskap stodo arméns förtrupper redan vid Niemen. Napoleon drager tillsammans en jättearmé, vars like aldrig skådats. Med fransmännen tågar hela polska hären, vår Josef⁸⁶, vår Dombrowski, våra vita örnar. De äro redan på väg, vid första tecken av Napoleon övergå de Niemen, och, broder, fäderneslandet återuppstår!

Medan lagmannen lyssnade, lade han långsamt ihop glasögonen och såg stadigt på patern. Han teg och drog djupt efter andan, hans ögon fylldes av tårar. Till sist slog han armarna hårt om paterns hals.

— Robak! ropade han. Men är det verkligen sant? Tänk så många gånger vi blivit bedragna! Minns du hur det hette: Napoleon är redan på väg. Och hur vi väntade! Så hette det: nu är han redan i Kronpolen,

nu har han slagit preussarn, nu tågar han över våra gränser. Men han? Vad gjorde han? Jo, slöt fred i Tilsit. Är det verkligen sant? Bedrar du dig inte?

— Det är sant, ropade Robak, så sant som det finns en Gud i himlen!

— Välsignade vare de läppar som bringa det budet! utropade lagmannen och sträckte armarna mot höjden. Du skall ej komma att ångra din vandring, Robak, klostret skall ej ångra att det sänt dig. Två hundra utvalda får skänker jag till klostret. Pater, i går uttryckte du din beundran för min fux och prisade det bruna fullblodet, i denna dag skola bägge spännas för din kvestarievagn. Vad du än må be mig om i dag, så säger jag ej nej. Men vad hela den där affären med greven beträffar, så lämna mig i fred. Han har förorättat mig, jag har redan utmanat honom. Vad är att göra?

Munken slog häpen ihop händerna. Han borrhade ögonen i lagmannen och sade med en axelryckning:

— Det vill säga, när Napoleon bringar Litauen frihet, när hela världen darrar, så tänker du på din process? Och efter allt vad jag har sagt dig kommer du att lugnt bli sittande med händerna i kors, när det är en plikt att handla.

— Handla? upprepade lagmannen. Vad skall man göra?

— Har du ännu icke utläst det ur mina ögon? sade Robak. Säger ditt hjärta dig ingenting? Ack, broder, om du har en droppe Soplicablod i ådrorna, så betänk bara: fransmännen angripa i fronten, om man nu skulle kunna åstadkomma en folkresning i ryggen? Vad säger du om det? Må Litauens Springare gnägga, må Samogi-

tiens Björn brumma³⁷! Ack om blott tusen man, ja, om blott femhundra fölle moskoviterna i ryggen, skulle resningen sprida sig som en vålded. Ack, att vi finge bemäktiga oss Moskvias kanoner och baner och segerrika gå att hälsa vårt lands befriare! Vi rycka an. Då Napoleon får se våra lansar, frågar han vad detta är för armé, och vi ropa: Insurgenter, allermäktigaste kejsare! Litauiska frivilliga! — Under vems befäl? frågar han. — Lagman Soplicas. — Ack, vem skulle sedan våga säga ett knyst om Targowica. Broder, så länge Ponary står och Niemen rinner, så länge skall Soplicas namn äras i Litauen, Jagiellos stad skall peka på hans ättlingar och säga: Se, där är en Soplica, en av de Soplicas som började upproret.

Härpå lagmannen:

— Vad folk pratar kan göra detsamma, jag har aldrig frågat stort efter världens pris. Gud är mitt vittne att jag har ingen skuld till min brors synder, politiken har jag just aldrig blandat mig i, jag har skött mitt ämbete jag och odlat mitt stycke jord. Men jag är szlachcic, och jag skulle gärna vilja avtvå fläcken på mitt namn; jag är polack, och jag skulle gärna vilja göra något för mitt land, ja, ge mitt liv för det. På sabel har jag aldrig varit någon överdängare, men det finns ändå de som ha fått sina minnesbetor av mig. Hela världen vet att på de sista polska lantdagarnas tid utmanade och sårade jag två bröder Buzwik, som... Men det är sak samma. Vad är din åsikt? Skulle vi genast ge oss i fält? Att samla ihop skyttar är en lätt sak, jag har gott om krut, och i prästgården finns det några små mörsare. Jag kommer ihåg att Jankiel har sagt,

att han har lansspetsar hemma hos sig, som jag kan få i händelse av behov. Han har smugglat in dem förpackade från Königsberg; dem taga vi och låta genast göra skaft. Sablar fattas oss ej, szlachtan stiger till häst, jag och min brorson sätta oss i spetsen och — ja, resten reder nog upp sig.

— O, polska blod! utropade bernhardinen rörd och sprang emot lagmannen med öppen famn. En äkta Soplica! Dig har Gud utkorat att avplana din biltoge broders synder. Jag har alltid värderat dig, men från denna stund älskar jag dig som om vi vore bröder. Vi skola göra de grundligaste förberedelser, men ännu är det för tidigt att rycka ut, plats och tid skola ni få besked om av mig. Jag vet att tsaren har skickat kurirer till Napoleon för att be om fred, kriget är icke förklaradt, men furst Josef har hört av pan Bignon³⁸, en fransman, som tillhör det kejsrerliga rådet, att alla förhandlingar komma att bli fruktlösa, att det blir krig. Fursten har skickat mig att kunskapa och framföra hans order, att litauerne skola hålla sig redo att för den anryckande Napoleon frambära sin önskan om återförening med sin syster, Kronan, och kravet på Polens återupprättelse. Men nu först och främst, broder, måste du förlikas med greven. Han är litet egendomlig och en fantast, men han är ung och varmhjärtad och en god polack; sådana behöva vi, och i revolutioner behövs det fantaster, det vet jag av erfarenhet. Till och med rena dumhuvuden kunna vara till nytta, om de blott äro redbara och böja sig för de kloka. Greven är ju en magnat och har stort inflytande bland szlachtan, hela länet reser sig, om han sluter sig till. Man vet

hur rik han är, och varenda szlachcic kommer att säga: det måste vara en säker sak, eftersom herrarna äro för den, jag går tvärt med.

— Då får han taga första steget, sade lagmannen, då får han komma hit och be mig om ursäkt. Jag är ju den äldre och jag är ämbetsman. Vad processen beträffar får det bli skiljedom...

Bernhardinen slängde igen dörren.

— Nå, lycklig resa, sade lagmannen.

Patern kastade sig upp i vagnen, som stod utanför porten, gav hästarna en klatsch och smällde på dem med tömmarna. Vagnen rullade i väg och försvann i ett dammoln, blott då och då höjde sig munkens gråa kapuschong över töcknen likt en gam över molnen.

Gevaldigern var redan för längesedan framme vid den grevliga gården. Alldeles som en erfaren räv, som lockas av fläsklukten men känner till jägarnas försåtliga knep, springer fram, stannar, sätter sig tag på tag, lyfter på svansen och med den sveper vinden till näsborrarna som med en solfjäder och känner efter om icke jägarna ha förgiftat maten, så vek Protazy av vägen och gjorde en lov kring huset över ängarna. Han svängde sin käpp i handen och låtsades ha fått syn på förlupen boskap. Till sist, efter åtskilliga krumbukter, stannade han utanför trädgården. Han hukade sig ned och började storspringa som om han fått korn på en vaktel; så tog han plötsligt ett språng över staketet och kastade sig in i hampan.

I denna täta, gröna, doftande mur kring husen ha både djur och människor en säker tillflyktsort. Haren som överraskats i källandet ilar ofta att gömma sig

i hampan, där han är tryggare än i något snår, ty där är för tätt för vinthunden att komma fram och stövarn vädrar ej upp honom för den starka doftens skull. Tjänarn, som flytt för piskan eller knytnäven, sitter stilla i hampan tills husbonden rasat ut, och det till och med händer att förrymda bonderekryter sitta i hampan, medan myndigheterna leta efter dem i skogarna. Under bataljer, inritter och annan ofred spara också båda sidorna inga ansträngningar för att komma i besittning av hamp-positionen, som vanligen sträcker sig ända fram till husväggen på gårdens framsida och på baksidan ligger gräns om gräns med humlen och sålunda döljer både attack och reträtt för fienden.

Fastän en modig man kände sig Protazy litet rädd, ty redan blotta doften av växten påminde honom om allehanda äventyr han haft som rättsbetjänt och vilka alla hade haft hampan till vittnen. En gång hade en szlachcic från Telsz, Dzindolet, efter delgiven stämning satt pistolen för hans bröst och befallt honom att krypa under bordet och skälla fram stämningen som en hund — och gevaldigern hade hals över huvud måst fly in i hampan. En annan, senare gång var det Wolodkowicz, en trotsig, övermodig herre, som brukade upplösa lantdagar och begå övervåld mot domstolar. Då han fick en laga stämning i handom, rev han den i bitar, ställde hejdukar med knölpåkar vid dörrarna, svingade en dragen huggvärja över gevaldigerns huvud och röt: antingen hugger jag dig i stycken eller också äter du upp ditt papper. Gevaldigern som förständig man låtsades börja äta, men smet bort till fönstret och kastade sig på huvudet i hampåkern.

Redan nu var det visserligen icke längre bruk i Litauen att värja sig mot stämningar med sabeln eller piskan, och blott någon gång kunde det hända att en rättstjänare fick höra otidigheter; men Protazy kunde ej ha vetskap om denna förändring i sederna, ty det var längesedan han gått omkring med stämningar. Ehuru han alltid var villig och själv brukade erbjuda sig, hade lagmannen hittills av skyldig hänsyn till hans höga ålder avslagit hans begäran; i dag hade han antagit erbjudandet på grund av trängande behov.

Gevaldigern stirrade och lyssnade — tyst överallt. Försiktigt sträckte han ut armarna, böjde de täta stänglarna åtskils och började simma genom grönskan som en dykare under vattenytan. Han lyfte på huvudet — tyst överallt — han smög sig fram till fönstren — tyst överallt — genom en fönsterruta spejade han inåt rummen — öde överallt. Icke utan bävan steg han uppför förstutrappan och tryckte på klinkan — öde som i ett förtrollat slott. Han tog fram stämningen och började läsa den högt. I detsamma fick han höra hovslag, hjärtat skalv till i honom, han ville taga till flykten; men då kom en gestalt emot honom ur dörren — till all lycka en bekant. Robak! Båda blevo häpna.

Det var uppenbart att greven givit sig av någonstädes med hela sitt hov och haft mycket bråttom, ty han hade lämnat porten öppen. Det syntes också att han väpnat sig: på golvet lågo dubbelbössor och studsare, laddstakar, hanar och smidesverktyg, med vilka man lagat gevären, krut och papper till förladdningar. Hade greven givit sig ut på jakt med hela sitt hov? Men varför hade han då tagit handvapen med? Här

låg en rostig sabel utan fäste, där en värja utan koppel. Säkerligen hade man valt ut vapen bland detta skrot och till och med letat i de gamla vapenförråden. Robak skärskådade noga gevär och värjor, och sedan gick han till statbyggningen för att förfråga sig om greven. I den tomma statbyggningen fann han emellertid blott två gummor, av vilka han fick höra att husbonden och allt gårdsfolket beväpnade hade givit sig av åt Dobrzyn till.

Dobrzyns adelsby är vida omtalad i Litauen för sina mäns tapperhet och sina kvinnors fägring. En gång i tiden var den mäktig och folkrik, ty då konung Jan III genom spöknippan³⁹ kallade samman allmänna uppbådet bragte honom vojevodskapets fanbärare sexhundra man väpnad szlachta från Dobrzyn ensamt. Nu är släkten utarmad och hopsmält; i forna tider plögade Dobrzynskis finna en lätt utkomst vid herrehoven eller i hären, på inritterna och lantdagarna; nu voro de tvungna att arbeta själva som frälsebönder. Enda skillnaden var att de icke buro chlopens klädedräkt, utan vita långrockar med svarta ränder och kontusz på söndagarna. Även kvinnorna, om än aldrig så fattiga, klädde sig annorlunda än allmogekvinnor. Vanligen gingo de i dräll eller perkal, och boskapen vallade de icke i bastpjäxor utan i läderskor, och de skuro säd och till och med spunno med handskar på.

Dobrzynskierna skilde sig från sina litauiska bröder genom språket och även genom växt och hållning. De voro av rent polskt blod, alla hade de svart hår, höga pannor, svarta ögon och örnnäsor. Deras urgamla släkt härstammade från Dobrzyn⁴⁰, och fastän de varit bofasta i

Litauen i fyrahundra år, bevarade de sitt masuriska språk och sina masuriska seder. Envar som kristnade en son brukade alltid ge honom en skyddspatron från Kronlandet, den helige Bartolomeus eller Mattias. Sålunda hette alltid en Maciejs son Bartlomiej och Bartlomiej's son åter hette Maciej; alla flickor kristnades till Kachna eller Maryna. För att kunna skilja på varann i en sådan röra antogo de allehanda slags binamn efter någon dygd eller något fel, männen såväl som kvinnorna. Männen fingo ibland flera stycken binamn till tecken på grannarnas förakt eller aktning. Ibland gick en szlachcic under ett namn i Dobrzyn, men var känd under ett annat namn hos grannarna. Den övriga kringboende szlachtan följde Dobrzynskiernas exempel och antog också binamn. Numera begagnar nästan varje släkt sådana, och få äro de som veta att dessa binamn ha sin upprinnelse i Dobrzyn. Där behövdes de, medan de i det övriga landet kommit i bruk till följd av enfaldig efterapning blott och bart.

Matiasz Dobrzynski till exempel, huvudet för hela släkten, kallades Kyrktuppen. Anno 1794 fick han ett nytt binamn och kristnades till Sidan. Dobrzynskierna själva kallade honom Krolik⁴¹ och litauerna Dunder-Maciek.

Som han höjde sig över Dobrzynskierna, så höjde sig hans hus över byn, där det stod mellan krogen och kyrkan. Det såg föga gästvänligt ut, och vad pack som helst kunde ha bott där, ty portstolparna hade inga grindar och trädgården saknade staket och var alldeles förvildad, på landen växte redan björkar. Icke dess mindre föreföll den gamla gården att vara byns höv-

dingesäte, ty den var ståtligare och större än de övriga stugorna, och högra sidan, där storkammarn är belägen, var av tegel. Bredvid lågo visthus, redskapsbod, sädesbod, lada, ladugård och stall, allt i en klunga som det brukas bland szlachtan, allt övermåttan åldrigt och murket. Taken blänkte som om de varit av grönt tenn, klädda som de voro med mossa och gräs, som växte frodigt som på en äng. Ladutaken voro som hängande trädgårdar tack vare allehanda blomster: nässlor och röda tistlar, gula kungsljus och bjärta tusenskönor. Allehanda fåglar hade också sitt tillhåll där: på loftet voro duvslag, i fönstren sutto svalbon. Kring tröskeln skuttade vita kaniner och grävde sig hål i den oansade gräsmattan. Med ett ord hela gården var som en ark.

Fordom hade den varit befast. Överallt syntes ännu spår av att den ofta varit utsatt för våldsamma anfall. Vid inkörsporten låg alltjämt en kanonkula, stor som ett barnhuvud, från svenska tiden; förr hade porthalvan vilat mot den som mot en sten. Mellan malört och snärjgräs på gården reste sig resterna av något dussintal kors, på ovigd jord, ett tecken att här vilade sådana som fått en bråd och oväntad död. Den som närmare granskade visthus, sädesbod och stuga upptäckte att väggarna från grund till tak voro översållade som med en svärm svarta insekter; i mitten av var fläck satt en kula likt en humla i sitt jordhål.

På byggnadernas dörrar voro alla klinkor, gångjärn och hakar antingen avhuggna eller ärriga av sabelhugg. Säkert hade man här prövat stålet i de gamla Sigismund-sablarna, med vilka man kunde hugga av spikhuvuden eller klyva hakar utan att det blev en skåra i eggen.

Över dörrarna sågos Dobrzynskiernas adliga vapen, men osthyllor skymde bort de heraldiska emblemen och de hade fått en inramning av svalbon.

Husets inre, stall och vagnbod voro så belamrade med vapen som en gammal rustkammare. Under taket hängde fyra väldiga hjälmar, som en gång smyckat martialiska hjässor; numera matade Venus fåglar, duvorna, sina små i dem under mildt kutter. I stallet satt en stor pansarskjorta utspänd över en krubba, och en ringbrynja tjänstgjorde som foderhäcken, i vilken stallpojken kastade ned klöver åt fölungarna. I köket härdade en gudlös kokerska några huggvärjor, som hon stack i spiselden i stället för stekspett, och med en fjäderbuske, ett byte från Wien, sopade hon handkvarnen. Med ett ord, den husliga Ceres hade förjagat Mars och härskade jämte Pomona, Flora och Vertumnus över Dobrzynskis hus, lada och stall. Men i dag tvungos gudinnorna att vika på nytt: Mars vände åter.

I dagbräckningen uppenbarade sig ett ridande bud i Dobrzyn; han sprängde från hydda till hydda och väckte folket som till herrgårdsdagsverket. De adliga bröderna stego upp, och snart voro bygatorna packade med folk. Från krogen hördes skrån, i prästgården lyste ljus. Man sprang om varann, och den ene frågade den andre vad detta skulle betyda. De gamla lade råd, de unga sadlade hästarna, kvinnorna sökte hejda, men pojkarna knuffade dem otåligt ifrån sig. De ville ut och slåss, men som de ej visste med vem och för vad blev det ingen annan råd för dem än att vänta. I prästgården hölls en lång, bullrande och tumultuarisk rådplägning,

och då meningarna ej kunde enas beslöt man till sist att framlägga saken för fader Maciej.

Sjuttio två år räknade Maciej, en spänstig liten gubbe, före detta Barkonfederat. Både hans egna och fienderna mindes ännu hans damaskerade kroksabel, som skar av pikar och bajonetter likt halmstrån och som han på skämt givit det blygsamma namnet vidjekvisten. Från konfederat blev han anhängare av kungen och slöt sig till Tyzenhauz, den litauiske skattmästarn; men när konungen förenade sig med Targowicamännen övergav Maciej på nytt kungapartiet. Därför att han så ofta bytt parti kallades han för Kyrktuppen, man menade att han vände sig efter vinden likt flöjeltuppen. Att söka utreda orsaken till så täta åsiktsändringar vore fåfängt. Kanske Maciej älskade krig för högt och besegrad på ena sidan sökte ny batalj på den andra, kanske han som skarpsynt politiker studerade tidsandan och gick dit där han trodde sig bäst kunna tjäna fosterlandet. Vem vet! Säkert är att han aldrig leddes av vare sig personlig ärelystnad eller traktan efter lumpen vinning och att han aldrig ställde sig på ryska partiets sida. Vid blotta åsynen av en ryss reste han borst och grinade. För att slippa möta en ryss efter landets delning satt han hemma likt björnen, som sitter i skogen och suger på ramarna.

Sista gången han gick i fält var då han samman med Oginski drog till Wilna, där de båda tjänade under Jasinski och han utförde under av tapperhet med vidjekvisten. Det är en känd sak att han ensam rusade ned från Pragass vallar för att försvara pan Pocięj⁴², som lämnats i sticket på bataljfältet och fick tjugutre sår. Det troddes länge i Litauen att båda stupat, men båda

kommo tillbaka, var och en lika full av håll som ett såll. Pan Pociiej, en redbar man, ville genast efter kriget frikostigt belöna sin försvarare Dobrzynski. Han gav honom en gård med fem eldstäder i livstids förläning och ville tilldela honom tusen zloty i guld i årlig pension. Men Dobrzynski skrev och svarade: — Må Maciej vara Pociiejs välgörare, icke Pociiej Maciejs. Alltså avstod han från både gård och pension och återvände hem. Där levde han av sina egna händers arbete, gjorde bikupor, lagade till kreatursmedicin, skickade raphöhns som han fångat i nät till marknaden och jagade storvilt.

I Dobrzyn fanns det rätt gott om gammalt kunnigt folk som förstod latin och hade praktiserat i domstolarna i sin ungdom. Rätt många förmögna fanns det också, men i hela släkten var ändå den fattige, olärde Maciek den mest aktade, icke blott som en stridskämpe ryktbar för vidjekvisten, utan också som en vis, omdömesgill man, som kände landets hävder och släkttraditionerna och var lika förfaren i lagen som i lantbruksfrågorna. Alla jaktknepen kände han till och doktorera kunde han också. Man tillskrev honom till och med kunskap i övernaturliga ting (vilket prästen opponerade sig mot). Säkert är att han kunde tyda tecknen i vädret och spådde rätt oftare än lantmannakalendern. Intet under därför att vare sig det gällde att börja sådden eller skicka av flodpråmarna eller meja säden eller processa eller underhandla, så företogs ingenting i Dobrzyn Maciejs råd förutan. Gubben var långt ifrån att fika efter ett sådant inflytande, han ville tvärtom slippa ifrån det, snäste sina klienter och körde dem ofta utan ett

ord på dörren. Sällan gav han råd och ingalunda åt vem som helst, endast i mycket viktiga tvister eller underhandlingar yttrade han på tillfrågan sin mening och det i få ord. Nu tänkte man att han skulle åtaga sig den förevarande saken och själv ställa sig i spetsen för tåget, ty i sina unga dar hade han älskat ett slagsmål över allt annat, och moskoviternas släkte kunde han ej med.

Gubben vankade just omkring på sin öde gård och gnolade »När morgonrodnan stiger», glad att det artade sig till vackert väder. Dimman steg ej i höjden som den brukar, när det tänker mulna, utan sjönk mer och mer. Vinden sträckte ut sina händer och strök och slätade dimman och bredde ut den över ängsmarkerna. Under tiden genombröt solen väven med tusen strålar från höjden, försilvrade, förgyllde och purprade den. Som när ett Sluckbälte är under arbete och flickan som sitter nedanför vävstolen spänner ut varpen och glättar den med handen, medan vävaren ovanifrån kastar till henne trådar av silver, guld och purpur, som skapa färgprakt och blommor, så bredde vinden i dag dimmor över hela jorden och solen vävde mönster av dem.

Då Maciej värmt sig i solen en stund och slutat sin bön, grep han sig an med sysslorna. Han bar ut några fång gräs och löv, satte sig framför huset och visslade. Vid ljudet av visslingen kom en hel svärm kaniner upp ur jorden. Likt narcisser, framsprungna ur gräset genom ett trollslag, lyste deras långa vita öron, nedanför glänste ögonen likt rödaste rubiner tätt strödda i den gröna gräsmattans sammet. Först ställde sig djuren på bak-

benen, spände öronen och tittade, sedan rusade hela den vitduniga flocken fram till gubben, lockad av kålbladen, trängdes kring hans fötter, hoppade upp i hans knä, på hans axlar. Själv vit som en kanin tyckte han om att samla dem kring sig och stryka deras varma päls. Med andra handen öste han hirs ur mössari och kastade i gräset åt sparvarna, som med gällt kvitter kommo farande från taket.

Bäst gubben stod och förnöjde sig åt åsynen av kalaset försvunno kaninerna ner i marken och sparvflocken flyktade upp på taket för en skara nya gäster, som nalkades gården med snabba steg. Det var deputationen, som den i prästgården församlade szlachtan hade skickat till Maciej att inhämta råd. Redan på långt håll hälsade de honom med djupa bugningar och: Prisad vare Jesus Kristus! varpå den gamle svarade: I evigheters evighet amen. Då han blivit upplyst om ärendets vikt bjöd han dem stiga in i stugan. De trädde in och slogo sig ned på bänken, och deputationens ledare ställde sig mitt i rummet och började redogöra för ärendet.

Under tiden anlände allt större skaror szlachta, nästan alla Dobrzynskierna och icke få grannar från de angränsande adelsbyarna, väpnade och obeväpnade, i kärror och vagnar, till fots och till häst. De spände ifrån och bundo hästarna vid björkarna. Nyfikna på resultatet av rådplägningen vankade de huset runt att börja med, men snart fyllde de hela rummet och belägrade förstugan. Andra lyssnade med huvudena sträckta genom fönstret.

SJUNDE BOKEN

Rådplägningen.

Ett gott råd av Bartek kallad preussarn. — Maciek Döparen håller ett krigiskt anförande. — Pan Buchman ett politiskt. — Jankiel råder till sämja, men sämjan rispas itu av Sprättkniven. — Gerwazy håller ett tal, vars parlamentariska värtalighet åstadkommer stora verkningar. — Gamle Macieks protest. — Öväntat anlända hjälptrupper avbryta rådplägningen. — Ned med Soplica!

Det blev ombudet Barteks tur att taga till ordet. Denne, som ofta färdades med färjan till Königsberg, kallades på den grund preussarn av landsmännen, på skämt naturligtvis, ty han hatade preussarna av hela sin själ, fast han gärna talade om dem. Han var en äldre man och hade sett mycket av världen på sina långväga färder. Han studerade flitigt tidningar, var hemma i politik och kunde därför lämna värdefulla bidrag till diskussionen. Han slöt sitt tal sålunda:

— Detta, pan Maciej, min broder och allas vår vördade fader, detta är icke en hjälp att förakta. Jag för min del skulle förlita mig på fransoserna i krigstid som på fyra äss i spel. Det är ett stridbart folk, och alltsedan pan Tadeusz Kosciuszkos dagar har världen ej haft ett sådant krigarsnille som den store kejsar Bonaparte. Jag minns när fransoserna övergingo Warthe. Jag var utomlands då, i Herrens år adertonhundra och sex; jag drev handel på Danzig, och som jag har många släktingar i Posen hade jag rest att hälsa på dem. Alltså, jag var ute och

jagade tillsammans med pan Jozef Grabowski, han som är regementschef nu — på den tiden bodde han på landet nära Obiezierz. Det rådde fred i Storpolen som nu i Litauen. Men plötsligt spred sig ryktet om en fruktansvärd batalj. Det kom ett bud till oss från Todwen. Grabowski läste brevet och skrek: Jena, Jena, preussarna ha blivit slagna i grund, hurra! Jag sprang av hästen, kastade mig på knä och tackade Gud. Vi reste in till staden, låtsades vi hade affärer och ingenting visste. Och där må ni tro alla landrat och hovrat och herren kommissarien och vad nu byket må heta allt bockade sig för oss. Alla darrade de och voro vita om nosen som skällade svin. Vi skrattade i mjugg och gnuggade händerna och sporde ödmjukast efter nyheter, om det hörts något från Jena. Tyskarna blevo helt häpna och förfärade över att vi redan visste om nederlaget, de skreko Acharigott! och hängde huvudet och rände hem, och hemifrån rände de vidare. Det var ett liv skall jag säga! Alla Storpolens vägar vimlade av flyktingar, tyskstackarna krälade där som myror och drogo sina kärror, som folket där kallar för wagen och furwagen, karlar och kvinnfolk med pipor och kaffepannor släpade på kistor och bolstrar allt vad de orkade. Men vi, vi lade råd i all tysthet och fattade vårt beslut: Hej, opp i sadeln, vi ska hindra tyskarnas reträtt, ge landraten på skallen och flå huden av hofraten och hugga Herren Offizieren i stångpiskorna! Sedan ryckte general Dombrowski in i Posen och hade med sig order om resning från kejsaren. Inom en vecka hade de våra klått upp och motat av preussarna så att det inte fanns tysken till en soppa ens. Tänk om det

kunde gå lika lätt och ledigt nu och vi här i Litauen kunde ge moskoviterna en likadan duvning? He? Vad säger du, Maciej? Om Moskva retar Bonaparte, ställer han nog till med ett krig som heter duga; han är den störste hjälten i världen, och härar utan tal har han. He, vad säger du, Maciej, fader Krolik?

Han tystnade. Alla bidade Maciejs utslag. Maciej gjorde ej en rörelse med huvudet och lyfte ej blicken; han blott tog sig åt höften några gånger som om han sökt efter sabeln. (Sedan landets delning bar han ej sabel, men av gammal vana förde han alltid handen till vänstra sidan så snart ryssen nämndes; säkert trevade han efter sin vidjekvist. Därför hade han fått binamnet »Sidan»). Nu lyfte han på huvudet och alla spände öronen och höllo andan. Men Maciej svek den allmänna förväntan. Han rynkade ögonbrynen och sänkte på nytt huvudet mot bröstet. Slutligen började han tala, och vart ord kom långsamt och eftertryckligt, och han nickade takten med huvudet:

— Tyst här! Varifrån komma alla de här nyheterna? Hur långt borta äro fransmännen? Vem anför dem? Ha de redan börjat krig med Moskva? Var och om vad? Vilken väg skola de tåga? Hur stor styrka ha de? Hur mycket fotfolk, hur mycket rytteri? Tala den som vet något!

De församlade betraktade varandra stumma.

— Jag skulle vilja råda, sade preussarn, att invänta bernhardinen Robak, ty ifrån honom komma nyheterna. Under tiden sända vi pålitliga spejare över gränsen och väpna i tysthet hela trakten. Men försiktigt måste

hela saken bedrivs, så att ryssen ej får nys om våra planer.

— Hm, undra och fundra, inföll den andre Maciej, kristnad till Stänken, efter en stor klubba, som han kallade Stänkkvasten. Han hade den med sig i dag, och med båda händerna stödda på skaftet och hakan mot händerna skrek han: — Undra och fundra — hum, hum och ha — och sen ta till benen! Jag har aldrig varit i Preussen, men jag har väl förstånd, fast jag inte fått det i Königsberg. Och så mycket vet jag, att den som vill slåss han skall ta till stänkkvasten och den som dör han skall kalla på prästen och därmed jämt. Jag vill leva och slåss jag. Vad har bernhardinen med detta att skaffa? Äro vi skolpojkar kanske? Vad frågar jag efter masken?* Vi skola alla bli maskar och ge oss till att gnaga på moskoviterna. Skicka spejare — ge sig ut och kunskapa — poh! Vet ni vad det betyder? Jo, att ni äro ena ömkliga gubbstutar. Nej, bröder, snoka är spårhundens sak, tiggas allmosor är bernhardinens, min är att stänka, stänka, stänka och därmed jämt! Han strök med handen över sin klubba och hela szlachtan till att skräna: — Ja, stänka, stänka!

På Döparns sida ställde sig Bartek, kallad Rakkniven för sin smala sabels skull, och Maciej, kallad Byttan för sin muskedunder, som hade ett lopp så brett att hela dussinets kulor forsade ur det som ur en bytta. Bägge två skreko de: — Leve Döparn och hans stänkkvast! Preussarn ville säga något, men överröstades av larm och hånskratt. — Ned med alla fega preussare! skreks

* *Robak* betyder mask.

det. — Den som är en pultron må gömma sig i bernhardinkåpan!

Men nu höjde gamle Maciej småningom åter rösten, och oväsendet började lägga sig.

— Håna icke Robak, sade han, jag känner honom, han är en karllakar! till präst. Den masken har knäckt en större nöt än ni. Jag har sett honom bara en gång, men vid första blicken såg jag vad det var för fågel. Patern vände bort ögonen, rädd att jag skulle börja bikta honom, men det är inte min sak, förstår sig väl. Hit kommer han inte, det är förspild möda att kalla på honom. Om det är han som utspritt de här nyheterna, så vem vet i vad för syfte han gjort det, ty han är slug av bara rackarn den prästen. Men om ni ingenting veta förutom detta beskedet, varför ha ni då kommit hit? Och vad vilja ni?

— Krig! skreko de. Vad för krig? frågade han. Krig med ryssen, skreko de. Vi vill slåss! Vi vill ut mot ryssen!

Preussarn skränade och skrek allt högre och högre, tills han slutligen fick gehör dels tack vare bevakande gester och dels tack vare sin gälla röst.

— Jag vill också slåss, ropade han och slog sig för bröstet. Någon stänkkvast har jag inte, men med en pråmstake döpte jag en gång, och det ordentligt fyra fulla preussare som ville dränka mig i Pregel.

— Bra gjort, Bartek, inföll Döparn, bra gjort, stänka, stänka skall man!

— Men i Jesu namn, först måste man väl veta med vem det är krig. Om vad! Man måste ju kunna säga folk det, ropade preussarn, hur skall man annars få

dem att gå med? Vi veta ju inte själva vart det skall bära av, varifrån, när. Bröder szlachta! Go' herrar! Det behövs förstånd! Go' vänner! Det behövs ordning och metod! Ni vilja ha krig, låt oss då bilda en konfederation och tänka över var vi skola bilda den och under vems befäl. Så gick det till i Storpolen — vi sågo den tyska reträtten, och vad gjorde vi? Vi lade i hemlighet råd, väpnade både szlachtan och en hop chloper och väntade så, fixa och färdiga, på Dombrowskis order. Och till sist — hej, opp i sadeln! Som en man reste vi oss.

— Jag ber om ordet, ropade förvaltarn på Kleck, en ung, ståtlig man, klädd efter tyska modet. Han hette Buchman, men var polack, född i Polen. Det var ej alldeles visst att han var av adlig börd, men det frågade man ej efter; alla aktade Buchman, därför att han tjänade en hög herre, var god patriot och grundligt lärd. I utländska böcker hade han lärt lanthushållningens konst, och godset skötte han förträffligt. Stor politikus var han också och uttryckte sig lika fulländat i tal som i skrift. Därför tystnade också alla, då han började tala.

— Jag ber om ordet, upprepade han, harklade sig två gånger, bockade och begynte så en klingande oration:

— De föregående ärade talarna hava i sina värtaliga anförenden berört alla de viktiga, avgörande punkterna och lyft diskussionen till ett högre plan. Mig återstår endast att i en brännpunkt samla de framkastade, utmärkta tankarna och resonemangen. Jag hyser hopp om att på detta sätt kunna sammanjämka de stridiga

meningarna. Tvenne huvudavdelningar bemärkte jag i diskussionen; indelningen är gjord, och jag följer densamma. Först och främst: varför skola vi företaga resningen? I vilken anda? Det är den första huvudfrågan. Den andra beträffar den revolutionära myndigheten. Uppdelningen är riktig, jag önskar blott omvända ordningen. Början bör göras med myndigheten. Hava vi blott klart begrepp om myndigheten deducerar jag ur den resningens väsen, anda och mål. Vad alltså myndigheten beträffar — när jag med blicken överfar hela mänsklighetens hävder, vad bliver jag varse? Jo, att det mänskliga släktet, barbariskt, spritt i skogarna, samlar sig, förenar sig, sammansluter sig till samfällt försvar och överlägger om sättet; detta är den första rådsförsamlingen. Därefter offrar envar en del av den egna friheten för det allmänna bästa; detta är den första lagen, ur vilken såsom ur en källa alla lagstiftningar härflyta. Vi se alltså att regering skapas genom en överenskommelse och ej, såsom man med orätt håller före, på Guds bud. Då nu regeringen stöder sig på samhällskontraktet är maktfördelningen endast en naturlig konsekvens...

— Jaså, ni talar om kontrakt? Är det Kiev- eller Minskkontrakten? sade gamle Maciej. Och regeringen, det är väl Babinregeringen⁴³? Pan Buchman, om det är Gud eller djävulen som skickat oss tsaren på halsen, det skall jag ej tvista med er om. Men säg oss, pan Buchman hur vi skola göra oss av med tsaren?

— Ja, det är knuten, skrek Stänken, om jag bara kunde ta ett skutt upp till tronen och plask! ge tsaren några ordentliga stänk med min kvast. Då skulle han

aldrig komma igen vare sig Kiev- eller Minskvägen eller för något av Buchmans kontrakt. Och poperna skulle inte kunna väcka honom till liv igen varken med Guds eller Belsebubs makt — nej, stänka det är enda rätta sättet. Pan Buchman, talet ni höll var utmärkt, men vackra tal äro bara buller; stänka det är huvudsaken.

— Jo, jo, jo, pep Bartek Rakkniven, gnuggande händerna, och rände fram och tillbaka mellan Döparn och Maciek som en skyttel flyger från ena ändan av väven till den andra. — Bara ni enas ni två, Maciek med vidjekvisten och Maciek med dunderklubban, så hugga vi ryssen i flisor. Och Rakkniven ställer sig under Kvistens kommando.

— Kommando, inföll Döparn, det kan vara bra på parad. Det enda kommando vi hade vid Kownobrigaden, det var kort och gott: Skräms, men låt inte skrämma er — slåss och ge er inte — framåt jämt och tät hugg, ritsch, ratsch!

— Det reglementet gillar jag, pep Rakkniven. Vad skall man pränta handlingar för, vad skall man spilla bläck för? Behövs det en konfederation? Är det vad hela tvisten rör sig om? Vi ha vår Maciej — han är marskalk och kappen är kommandostaven.

— Leve Kyrktuppen! ropade Döparn, och szlachtan svarade: — Vivant Stänkkvastarna!

Men, undertryckt i salens mitt, steg ett mummel ur vråarna. Det märktes att de församlade höllo på att dela sig i två partier. Buchman skrek: — Jag tillåter aldrig enighet, det är mitt system. En annan skrånade: — Jag tillåter ej! Bortifrån vråarna stämde andra in.

Slutligen höjde en främling, szlachcic Skoluba, sin grova bas:

— Vad vill detta säga, herrar Dobrzynski? Vad är meningen? Skola alla rättigheter förvägras oss? När vi i vår by blevo inbjudna — och slottsfogden mästare Rembajlo inbjöd oss — sades det oss att stora ting skulle komma att ske, att det här ej var fråga om Dobrzynskis utan om hela länet, hela szlachtan. Något ditåt muttrade Robak också, fast han aldrig talade ut, bara stammade och kom med halvkvädna visor. Nåväl, vi samlade oss emellertid och skickade ilbud efter grannarna. Ni äro icke ensamma här, herrar Dobrzynski, en tvåhundra stycken från andra byar äro också här. Låt oss alltså rådpläga alla gemensamt. Behövs en marskalk, så rösta vi alla, med lika rösträtt. Leve jämlikheten!

Två Terajewicz, fyra Stypulkowski och tre Mickiewicz ställde sig genast på Skolubas sida och skreko: — Vivat jämlikheten! medan Buchman ropade: — Samla vi oss, så ramlä vi! och Stänkkvasten skrånade: — Vi kunna reda oss er förutan. Leve vår marskalk, Dunder-Maciek! Opp med påken, hej! Dobrzynskierna skreko: — Vi samtycka! Den främmande szlachtan ropade för full hals: — Vi tillåta ej! Hela hopen delade sig i två grupper, och slängande med huvudena åt olika håll skreko grupperna, den ena: — Vi tillåta ej! och den andra: — Vi samtycka!

Gamle Maciek satt ensam stum mitt i rummet, och hans huvud ensamt förblev orörligt. Mittemot honom stod Döparn med händerna vilande på klubban, huvudet, som han stödde mot skaftändan, vred sig som en pumpa

på en stång och nickade än framåt än bakåt, och han skrånade oavbrutet: — Stänk, stänk! Den kvickfotade Rakkniven sprang ideligen fram och tillbaka i rummet mellan Döparn och Macieks bänk, Byttan åter skred långsamt tvärsöver golvet från Dobrzynskis till szlachtan, från szlachtan till Dobrzynskis och tycktes mäkla mellan dem. Den ene ropade ideligen: — Raka! den andre: — Ös! Maciek teg, men det syntes att han började bli vred.

En kvarts timme hade oväsendet varat, då något likt en skinande pelare plötsligt sköt upp mellan huvudena och höjde sig över den larmande skaran. Det var en famnslång, fotsbred, tveeggad huggvärja, tydligen ett feutoniskt svärd smitt av Nürnbergsstål. Alla tittade förstummade på vapnet. Vem som lyft det kunde man ej se, men man förstod genast. — Det är Sprättniven! Leve Sprättniven! skrek man. Leve Sprättniven, Rembajlobyns klenodium! Leve Rembajlo, Halvbocken, Junkern!

Gerwazy (det var han) trängde sig genom hopen ut i rummets mitt och svängde sin blixtrande sprättniv. Därpå vände han udden nedåt, till tecken att han hälsade Maciek, och sade:

— Sprättniven bugar sig för Vidjekvisten. Bröder Dobrzynskier! Jag ämnar alls icke ge några råd, jag blott talar om varför jag har sammankallat er, hur ni sedan skall göra det må ni själva bestämma. Som ni veta har det länge gått rykten i byarna att det rustar sig till stora ting ute i världen. Pater Robak har talat om det, ni veta väl alla? Ja då! ropade de. Nå gott och väl. För ett klokt huvud, fortsatte talaren och såg sig skarpt

omkring, äro två ord nog, inte sant? Jo, jo, svarade de. När franske kejsaren, återtog slottsfogden, kommer tågande från ena hållet och ryske tsaren från det andra, då är det krig. Tsaren och kejsaren och kungarna komma att flyga varann i luven som det brukas monarker emellan — och skola vi sitta stilla då? När stor klår stor, låt då oss klå de mindre. När var och en ger sin, uppifrån och ner, de stora de stora, de små de små, då ramlar hela rackarföljet på näsan, och lyckan och vår polska republik blomstra upp på nytt, inte sant? — Jo, det är så sant som om det stode tryckt i bok, svarade de.

— Droppe för droppe är det sant, bekräftade Döparn. — Jag är alltid villig till rakning, inföll Rakkniven. — Men enas nu bara, Döpare och Maciej, bad Byttan bevekande, om vilket befäl vi skola välja . . . Men Buchman avbröt honom:

— Nöt de som ena sig! En offentlig diskussion skadar inte saken. Var så goda och håll tyst, vi skola lyssna, saken vinner på det — slottsfogden betraktar den från en ny synpunkt.

— Visst inte, skrek slottsfogden, jag håller mig vid det gamla. Stora ärenden äro de storas sak. Nu kejsarns och i framtiden kungens, senatens och riksdagens. Sådana ärenden, gunstig junker, skötas i Krakau eller i Warschau, icke hos oss i Dobrzyn. Konfederatakt skrivas inte med krita i spisen och inte i prämbottnar utan på pergament. Det är inte vår sak att skriva akter, Polen har kronlandssekreterare och litauiska sekreterare till det. Så brukades det fordomdags. Min sak är att sprätta med sprättniven. — Och min att stänka med

kvasten, tillfogade Stänken. — Och min att borra med sylen, skrek Bartek, Sylen kallad, och drog sin sabel.

— Er alla här, slöt slottsfogden, tager jag till vittne. Har inte Robak sagt att, förrän ni taga emot Napoleon i ert hus, måste ni sopa rent? Hörde ni det alla och förstå ni? Vem är länets smutsfläck? Vem har förrädiskt mördat den bäste bland polacker, vem har bestulit, plundrat honom? Och vill nu på köpet slita sista återstoden ur arvtagarens händer! Vem är det? Behöver jag säga er det?

— Å, det är Soplica förstås, den skälmen, inföll Byttan.

— Den förtryckarn! väste Rakkniven.

— Alltså stänka vi honom! lade Döparn till.

— Är han en förrädare, sade Buchman, så i galgen med honom!

— Hurra, skreko alla, ner med Soplica!

Men preussarn dristade resa sig till lagmannens försvaret, och med armarna sträckta mot szlachtan ropade han:

— Herrar bröder! Uj, uj! Vid Guds sår, vad är det nu fatt? Slottsfogde, har ni blivit tokig? Det har det väl aldrig varit tal om. Därför att någon har en galning, en bandit till bror, skall han lida straff för broderns skull? Det vore just kristligt! Greven ligger bakom det här. Att lagmannen skulle vara hård mot szlachtan det är inte sant. Nej, vid Gud, det är ni själva som stämma honom, men han söker förlikning med er, avstår från sin rätt och till och med betalar böter. Han ligger i process med greven, än sen? Båda två äro de rika. Må de höga herrarna kivas, vad angår

det oss bröder? Lagmannen en förtryckare! Han var den förste som förbjöd chlopen att buga till marken för honom, slikt är synd, sade han. Mer än en gång ha hela skaror av chloper suttit till bords med honom, jag har själv sett det. Han har betalat skatten för sina underhavande, och så går det inte till i Kleck, fast ni, pan Buchman, regerar där på tyska viset. Lagmannen en förrädare! Jag känner honom ända från infima⁴⁴; han var en bra pojke, och likadan är han alltjämt. Polen älskar han över allt annat, polska seder håller han i ära, de ryska fasonerna ger han ej insteg. Var gång jag kommer tillbaka från Preussen och vill tvätta tyskeriet av mig far jag till Soplicowo som till ett polskhetens centrum; där dricker och andas man fäderneslandet. Vid Gud, Dobrzynskier! Jag är er broder, men lagmannen låter jag ingen träda för när; det blir ingenting av. Så, herrar bröder, gick det ej till i Storpolen. Vilken anda, vilken endräkt — en fröjd att tänka på det! Där vågade ingen störa överläggningarna med slikt lappri.

— Hänga skälmar, ropade slottsfogden, är inget lappri.

Oväsendet tilltog. Då begärde Jankiel ordet. Han sprang upp och ställde sig på en bänk, skägget, som räckte honom till midjan, vajade över huvudena likt krogskyltens humleklase, med högra handen lyfte han långsamt på rävskinnsmössan, med den vänstra jämkade han kalotten tillrätta. Därpå stack han vänsterhanden innanför bältet, svängde mössan i artig hälsning och talade sålunda:

— Seså, herrar Dobrzynski, jag är bara en fattig jude och lagmannen är varken bror eller frände till mig,

men jag aktar Soplicas som goda herrar och mina husbönder, jag aktar också alla Bartekar och Maciejar Dobrzynski som goda och välvilliga grannar. Och jag säger som så: illa handla ni, go' herrar, om ni bruka våld mot lagmannen, det kan leda till strid, ja, till dråp. Men ha ni tänkt på assessorerna? och ryska polischefen? och fängelset? Ty i Soplicas by ligga massor av soldater, alla av fältjägerregementet. Och assessorn bor i huset; han behöver bara vissla, så komma de tvärt uppmarscherande och ställa sig i giv akt. Hur går det då? Och vänta ni på fransosen, så är fransosen långt borta ännu och vägen är lång. Jag är jude, om krig vet jag ingenting, men jag har varit i Bielica, och där träffade jag judar ända bortifrån gränsen. De visste berätta att fransosen står vid floden Lososna⁴⁵ och att om det blir krig, så blir det ej förrän i vår. Alltså säger jag som så: vänta, Soplicowo är ju inte ett marknadsstånd som tages ned, lastas på en vagn och far sin kos; sådan gården nu står, sådan kommer den att stå i vår. Och herr lagmannen han är ingen jude på en arrenderad krog, han rymmer inte, ni äro säkra om att hitta honom i vår. Upplös nu det här sammanträdet och tala inte högt om vad som här har varit före, ty det är sannerligen ingenting att tala om. Gören i stället mig den äran, herrar szlachta: min Siora har fött en liten Jankiel, jag bjuder över lag i dag, och fin musik skall det bli. Jag tänker beställa hit säckpipa, basfiol och två första fioler. Min vän pan Maciek tycker ju om gammalt mjöd och nya masurkor. Nya masurkor har jag, och jag har lärt mina barnungar att sjunga fein.

Den allmänt omtyckte Jankiels vältalighet gjorde stark

verkan. Det blev ett larm, glädjerop började skalla, och bifallsyttringarna spreda sig till och med utanför huset. Men då riktade plötsligt Gerwazy sin sprättkniv mot Jankiel. Juden hoppade ned från bänken och försvann i trängseln, och slottsfogden ropade:

— Bort härifrån, jude! Stick inte fingrarna mellan dörren, med detta har du ingenting att skaffa. Preussare, därför att du fraktar dina varor på lagmannens två eländiga prämar, behöver du därför lägga dig ut för honom? Har du glömt, gunstig junker, att far din färjade tjugu Horeszkopråmar till Preussen? På det blevo både han och hans familj rika, ja, så många ni äro här i Dobrzyn. Ty ni gamla minnas och ni unga ha hört att hovmarskalken var allas er far och välgörare. Vem var det han skickade som ombud till sina gods i Pinsk? En Dobrzynski. Vilka räkenskapsförare hade han? Dobrzynskier. Till majordomer och hovmästare ville han aldrig ha andra än Dobrzynskier; hans hus var fullt av Dobrzynskier. Han hjälpte fram era mål vid domstolarna, han utverkade favörer åt er hos konungen, dussintals av era barn satte han i skolan, och de fingo kost och kläder på hans bekostnad. När de växt upp skaffade han dem utkomst, också på egen bekostnad. Och varför gjorde han detta? Därför att han var granne till er. Nu för tiden är Soplica er närmaste granne. Vad för gott har han någonsin gjort er?

— Inte en smul, inföll Byttan. Han kommer av knaperadel, men så han pöser, poff, poff, poff, så han sätter näsan i vädret! Komma ni ihåg, jag bjöd honom på dotter mins bröllop. Jag ville han skulle taga sig ett glas, men han vägrade: jag kan inte dricka som ni,

szlachta, sade han, ni, szlachta, kolka som trattar. Sicken magnat! Sicket litet socker! Då han vägrade dricka, hällde vi i honom, och då skrek han: Övervåld! Men vänta bara, han skall minsann få hela Byttan i sig.

— Den filurn, ropade Döparn, jag skall stänka honom jag, för vad han har gjort mig. Min son var en förständig gosse, men nu har han blivit så dum så att folk kallar honom Spånet, och att han blivit så dum det är lagmannens fel. Vad skall du ränna till Soplicowo för? brukade jag säga åt honom, Gud nåde dig om jag träffar på dig där. Men han in i hampåkern och i väg till Zosia ige. Jag fick honom fast, tog honom vid öronen och gav honom en dusch. Och han till att tjuta som en barnunge: Du må slå ihjäl mig, far, men jag måste dit — och han snyftade och snyftade. Vad är det åt dig? sade jag, och då bekände han att han var kär i Zosia. Det gjorde mig ont om stackarn, jag ville titta litet närmare på flickan, och jag sade till lagmannen: Lagman, ge Zosia åt Spånet. Hon är för liten ännu, tyckte han, vänta tre år, och vill hon då själv... Den rackarn, han ljög! Jag har hört sägas att han redan själv håller på och gifter bort henne. Men jag skall minsann slinka in i bröllopsgården och viga äkta sängen med min stänkkvast!

— Och en sådan herre, ropade slottsfogden, skall regera och ruinera de forna herrarna, som äro bättre än han! Och Horeszkos både minne och namn skall dö ut! Var finns tacksamheten i världen? Sannerligen icke i Dobrzyn. Bröder, ni vilja föra strid med den ryska kejsarn, men ni frukta ett krig med Soplicas gård. Är det fängelse ni frukta för? Men jag måtte väl inte

mana er till stråtröveri, Gud bevare mig! Bröder szlachta! Jag håller på lag och rätt. Greven har ju vunnit målet och fått domstolsutslag i mängd. Det gäller bara att exekvera dem. På detta sättet gick det till förr: domstolen skrev utslaget och szlachtan verkställde det, framför allt då Dobrzynskierna, varför också ert rykte blev stort i Litauen. Det var ju idel Dobrzynskier som vid inritten i Mysz slogos med ryssarna, som anfördes av den ryske generalen Wojnilowicz och hans vän, den skälmen pan Wolk från Logomowicz. Minns ni hur vi togo Wolk till fånga och ville hänga honom i en bjälke i ladan, därför att han var en tyrann mot chloperna och hejduk åt moskoviterna, men de dumma chloperna tyckte synd om honom. (En dag måste jag märka honom med sprättniven.) Jag skall nu inte tala om alla oräkneliga andra ägobataljer, ur vilka vi alltid utgingo som det höves szlachta, både med vinst och allmänt bifall och ära. Vad tjänar det till att påminna om det! Nu går greven, er granne, till domstol och skaffar sig utslag förgäves, ingen av er vill hjälpa den stackars övergivne. Arvingen till hovmarskalken, som födde och närde månghundra, har nu ingen vän förutom mig och denna min trogna sprättniv.

— Och kvasten! inföll Döparn. Där du är, Gerwazygubbe, där är ock jag, så länge jag har min näve och plask-plask i den. Två är alltid något. Vid Gud, Gerwazy, du har ditt svärd, jag har kvasten. Vid Gud, jag stänker och du huggar — det blir ritsch, ratsch och plask, plask det! Må de andra sladdra.

— Och Bartek, då, bröder, sade Rakkniven, ni mota väl inte bort honom? Tvåla mans in ni, så rakar jag.

— Och jag, tillfogade Byttan, jag följer också med er, eftersom de ej kunna enas om marskalkvalet. Jag struntar i röster och kulor, jag har en annan sorts kulor jag (här tog han upp en handfull bösskulor ur fickan och lät dem klinga). Se, det är rätta sortens kulor, allesammans för lagmannen.

— Vi sluta oss till er, ropade Skoluba, det är just vad vi göra.

— Dit ni gå, skrek den övriga szlachtan, dit gå ock vi. Leve Horeszkos, leve Halvbocken! Vivat slottsfogden Rembajlo! Ned med Soplica!

Sålunda drog den vältalige Gerwazy alla med sig, ty alla hade sitt horn i sidan till lagmannen, såsom vanligt är bland grannar. Det var olovlig betning, det var olovlig huggning, det var gränstvister, somliga drevos av agg, andra blott och bart av avund över lagmannens rikedomar, alla förenades i hat. De skockade sig kring slottsfogden, de svängde sablar och påkar.

Till sist reste sig Maciek, som hittills suttit mörk och orörlig, gick med långsamma steg fram på golvet och satte händerna i sidorna. Han tittade rätt framför sig och nickade med huvudet, och långsamt och med eftertryck på vart ord talade han:

— Ni dumma, dumma, dumma kräk! Ur var mäld håvar ni åt er sådorna. Här skulle hållas rådplägning om Polens återupprättelse, om allmänt väl, och ni, dumma kräk, bara träta. Här var inte möjligt, ni dumma kräk, varken att komma till tals eller hålla ordning på er, dumma kräk, eller välja en ledare åt er, dumma kräk. Men kommer bara någon med sina privata klagomål, då bli ni genast eniga, ni dumma kräk. Så sant

jag heter Maciek, ut härifrån och drag för skock millioner tunnor tusan djävlar!

Alla förstummades som slagna av åskan. Men i det samma hördes ett våldsamt skrån utanför huset: — Vivat greven! Denne kom nämligen just inridande på Maciejs gård, själv väpnad och åtföljd av tio väpnade jockejer. Greven red en präktig springare, över sin svarta dräkt bar han en brun kappa av italienskt snitt, den vida kappan utan ärmor, sammanhållen kring halsen av ett spänne, föll över hans skuldror likt en kungamantel. På huvudet hade han en rund, plymagerad hatt, i handen en värja. Han vände sig runt och saluterade hopen med värjan.

— Vivat greven, ropades det, med honom vilja vi leva och dö!

Szlachtan började titta ut genom stugfönstren och armbåga sig fram mot dörren, hack i häl efter slottsfogden. Denne trädde över tröskeln, och en hel skara tumlade efter genom dörren. Maciek motade ut de återstående, stängde och reglade dörren, kastade en blick genom fönstret och sade än en gång: dumma kräk!

Under tiden flockade sig szlachtan kring greven och allesammans styrde kosan till krogen. Gerwazy drog sig forna tider till minnes och bad att få låna tre kontuszbalten, och med deras hjälp rullade han fram tre tunnor ur krogkällarn: en med mjöd, en med brännvin och en med öl. Han drog ur tapparna, och genast frustade tre strömmar fram, en vit som silver, en brun och en gul. Liket en trefaldig regnbåge spelade de i luften och porlade skummande ned i hundrade bägare och hundrade glas. Szlachtan väsnades, somliga pimplade, andra önska-

de greven månghundra levnadsår och alla skreko: Ned med Soplica!

Jankiel red i all tysthet sina färde, barbacka. Preussarn ville också smita, då ingen längre lyssnade till hans alltjämt flödande vältalighet, men szlachtan satte av efter och skrek att han var en förrädare. Mickiewicz stod avsides och varken skrånade eller gav råd, men av minen såg man att han hade onda anslag i sinnet, vadan man drog sablarna med ett: Ned med honom! Han retirerade, alltmedan han värjde sig, men var redan sårad och pressad in mot staketet, då Zan och tre Czezotar kommo till hans undsättning. Szlachtan blev slagen tillbaka, men i tumultet blevo två stycken sårade i handen och en fick örat kluvet. De övriga stego till häst.

Greven och Gerwazy ordnade truppen, delade ut vapen och order. Till sist satte allesammans av i galopp genom den långa bygatan under härskriet: Ned med Soplica!

ATTONDE BOKEN

Inritten.

Kommissariens astronomi. — Länsherrns betraktelse över kometer. — En hemlighetsfull scen i lagmannens rum. — Tadeusz vill fintligt draga sig ur spelet, men råkar mycket illa ut. — Den nya Dido. — Inritten. — Gevaldigerns sista ämbetsprotest. — Greven erövrar Soplicowo. — Stormning och massaker. — Gerwazy som munskänk. — Festen efter inritten.

Innan ett oväder bryter lös brukar det råda ett ögonblicks hemsk stillhet, då molnmassan som dragit sig samman över människornas huvuden blir stående och med hotande uppsyn hejdar vindarnas andedräkt, stum överfar jorden med sina blixtrande ögon och utser de platser mot vilka den strax skall slunga vigg efter vigg. Ett ögonblick av likadan stillhet rådde i Soplicas hus; det var som om en förkänsla av utomordentliga händelser hade förseglat läpparna och lyftat själarna till det övernaturligas värld.

Efter aftonmåltiden gingo lagmannen och hans gäster ut på gården för att njuta av kvällen och satte sig på grästorvsbänkarna längs husväggen. Allvarlig och tyst blickade hela skaran upp mot himlavalvet, som föreföll att sänka sig och komma jorden allt närmare, tills båda svepta i skymningens slöja började viska med varann likt ett älskande par, som tolkar sina känslor i kvävda suckar, mummel och halvuttalade ord — allt detta som bildar kvällens underbara musik.

Den inleddes av en ugglas skrik från taklisten. Sedan

kommo flädermössen susande på sina spröda vingar och flögo mot huset, där fönsterrutor och mänskliga ansikten lyste; närmare dansade hela svärmar av knott, flädermössens små systrar, lockade av damernas vita klänningar. Särskilt efterhängsna voro de mot Zosia, de foro henne i ansiktet och rätt in i de klara ögonen, som de togo för två ljus. Högre upp i luften hade det samlat sig en hel ring av insekter, som kretsade och spelade likt sfärernas harmoni. Bland de tusen lätena urskilde Zosias öra flugornas ackorder och myggornas skorrande halvton.

Ute på fälten var kvällskonserten knappast börjad, musikanterna hade just slutat stämma instrumenten. Vakteln, ängarnas första fiol, drog ett par tre stråkdrag, bortifrån kärren stämde humlorna in med sina basar, beckasinerna sköto i höjden i virvlande flykt och deras knarpende läte ljöd som täta trumslag.

Som final till flugsurr och fågelkvitter uppstämde tvenne dammar en dubbelkör, likt de förtrollade sjöarna i Kaukasien berg, som ligga stumma hela dagen men börja spela om kvällen. Den ena dammen, som hade klart vatten och sandstrand, uppsände en stilla, högtidlig klagan ur sin blåa barm; den andra, som hade dybotten och oklar strupe, svarade med ett lidelsefullt klagande skri. I bägge dammarna kväkte oräkneliga skaror av grodor, och båda körerna förenade sig till två mäktiga ackord. Den ena dundrade ett fortissimo, den andra nynnade helt sakta, den ena tycktes klaga, den andra endast suckade. Så talade de båda dammarna till varandra över fälten likt två växelvis spelande Eolsharpor.

Mörkret tätnade, men i skogen och i videsnåren kring bäcken lyste vargögon likt ljuslågor, och längre

bort, vid den smala synranden, glödde en och annan herdeeld. Till sist tände månen sin silverfackla, steg fram ur skogen och lyste upp både himmel och jord. Blott till hälften höljda av mörkret lågo de nu slumrande vid varandras sida likt lyckliga makar, himlen slöt jordens månsilvrade barm i sin tyska famn.

Nu tändes först en stjärna och så ännu en, mittemot månen; snart tindrade tusen, snart en million. Främst sken Kastor med brodern Pollux, av slaverna fordom kallade Lele och Polele⁴⁶. Nu ha de blivit omdöpta i den folkliga zodiaken, och den ena kallas Litauen och den andra Kronlandet.

Litet längre bort glittrade den himmelska Vågens tvenne skålar. På dem vägde Gud på skapelsedagen — förtälja de gamle — i tur och ordning alla planeterna och jorden, innan han satte ut de tunga bördorna i den omätliga rymden. Därpå hängde han den gyllene vågen på himlavalvet; efter den ha människorna tagit mönstret till sina vågskålar.

I norr lyste det runda stjärnesållet⁴⁷, genom vilket Gud — säges det — sållade sädeskornen, då han kastade ned dem från himlen till fader Adam, som fördrivits från paradiset härlighet för sin synds skull.

Litet högre upp stod Davidsvagnen⁴⁸ färdig att åka, med den långa tistelstängen vänd mot polstjärnan. De gamla litauerna veta om denna vagn, att folk med orätt kallar den Davids, ty det är en änglavagn. På den åkte en gång i världen Lucifer, då han ville utmana Gud till brottkamp; i galopp körde han vintergatan fram mot de himmelska portarna, tills Mikael kastade av honom och välte vagnen. Nu ligger den trasig bland

stjärnorna, och ärkeängeln Mikael tillåter ej att den lagas.

Det är också känt bland de gamla litauerne (och sin kunskap ha de visst fått från rabbinerna), att zodiakens långa tjocka Drake, som ringlar sina stjärnefjäll över himlen och som astronomerna felaktigt döpt till orm, icke är någon orm utan en fisk och heter Leviatan. Före tidens begynnelse bodde han i havet, men efter syndafloden dog han av brist på vatten, och änglarna hängde hans dödliga kvarlevor på himlavalvet, både som en märkvärdighet och till åminnelse. På samma vis har prästen i Mir i sin kyrka hängt upp benknotorna efter jättarna som uppgrävts ur jorden⁴⁹.

Dylika stjärnesägner, som han läst i böcker eller hört berättas, förtalde kommissarien. Gubbens syn var svag om kvällarna, och han kunde ingenting urskilja på himlavalvet genom glasögonen, men han kunde utan till varje stjärnas namn och utseende, och med fingret pekade han ut deras platser och banor.

Men i dag hörde man föga på honom och frågade varken efter Sället eller Draken eller Vågen. I dag drog os alla ögon och tankar till en ny gäst, som man nyligen upptäckt på himlen. Det var en komet av första storleken. Den hade uppenbarat sig i väster och flög mot norr. Med blodsprängt öga sneglade den på Vagnen, som om den velat intaga Lucifers tomma plats, sin långa svans hade den sträckt ut och kringsvepte med den en tredjedel av himlavalvet, fångade in hundratals stjärnor som med ett nät och drog dem efter sig, medan den själv med lyftat huvud styrde mot norr, rätt mot polstjärnan.

I outhärlig, aningsfull ängslan beskådade allt Litauens folk var kväll detta himmelska under och utläste onda förebud såväl ur det som ur andra tecken; ty blott alltför ofta hörde man skrien från olycksfåglar, som samlade sig i flockar på de öde fälten och brynte näbbarna som om de väntat på lik; alltför ofta såg man hundar krafsa gropar i marken och hörde dem tjuta som om de vädrat död, vilket bådar hungersnöd eller krig; skogvaktarna hade sett Pestjungfrun vandra över kyrkogården, hon som är högre än de högsta träd och svänger en blodig duk i handen.

Om alla dessa tecken resonerade rättarn, som kommit för att avlägga rapport över arbetena men dröjde sig kvar vid gårdsgårn, om alla dessa tecken viskade bokhållarn och inspektorn med varann.

Länsherrn, som också satt på bänken vid husväggen, önskade emellertid få ordet och avbröt gästernas samtal. Den stora snusdosan (av purt guld hela dosan, briljantterad och med kung Stanislaws porträtt under glas på locket) blixtrade till i månskenet. Han knäppte på den med fingrarna, tog sig en pris och talade:

— Pan Tadeusz, er diskurs om stjärnorna är endast ett eko av vad ni hörde i skolan. Jag för min del föredrar att lyssna till det enfaldiga folkets utläggningar. I två år har också jag studerat astronomi, i Wilna, där pani Puzynin, en rik och begåvad dam, gav inkomsten av en by på tvåhundra chloper till inköp av allehanda sorts fjärrglas och teleskop. Pater Poczobut, en berömd man, var på den tiden observator och rektor för hela akademien, men till sist övergav han både teleskop och kateder, återvände till sin tysta klostercell och dog där,

ett föredöme för alla. Jag känner också Sniadecki, en mycket vis man, fast lekman⁵⁰. Men astronomerna de se på planeter och kometer som borgarna på en karet. De veta om den åker upp till kungliga slottet eller om den från stadstullen styr i väg åt utlandet; men vem som åkte i den, vad för ärende han hade, vad han talade om med kungen, om kungen skickade honom med bud om krig eller fred, det fråga de inte ens efter. Jag minns väl jag, när Braneki⁵¹ åkte i väg till Jassow i sin karet, och en hel hop Targowicaner hängde efter den där usla kareten precis som svansen efter kometen däruppe. Fastän folket inte blandade sig i de offentliga ärendena, anade det genast att den svansen bådade landsförräderi. Nu sägs det, att folket har givit denna komet namnet kvasten och säger, att den kommer att sopa bort millioner människor.

Härpå inföll kommissarien med en bugning:

— Alldeles riktigt, Ers höga nåde. Jag kommer just ihåg vad jag hörde som litet barn. Jag minns, fast jag ej var tio år fyllda vid den tiden, att jag i vårt hus såg salig Sapieha, löjtnanten vid kyrassiärerna, som sedan blev kunglig hovmarskalk och till sist dog som litauisk storkansler, över hundratio år gammal. Han hade varit med kung Jan III vid Wien, i hetman Jablonowskis rege- mente, och nu berättade han, denne storkansler, att just som kung Jan III stigit till häst och den påvlige nuntien gav honom sin välsignelse på färden och det österrikiska sändebudet (greve Wilczek hette sändebudet) kysste hans fot och räckte honom stigbygeln, så ropade kungen: Se, vad som är å färde på himlen! De tittade upp, och över deras huvuden flög en komet i samma riktning

som Mahomets arméer hade tågat, från öster mot väster. När sedan pater Bartochowski skrev en panegyrik till triumfen i Krakau under titeln *Orientis fulmen*⁵², ordade han där mycket om denna komet. Jag har också läst om den i ett arbete med titeln *Janina*⁵³, där salig kung Jans hela härtåg är beskrivet och Mahomets stora baner är avbildat och just en likadan komet som den vi se i dag.

— Amen, sade lagmannen, måtte det, som ni säger, vara ett omen att en ny Jan III skall uppenbara sig i stjärnans följe. Det finns i denna stund en stor hjälte i väster, kanske kometen för honom till oss. Det giv Gud!

Kommissarien sänkte sorgset sitt huvud och svarade:

— En komet bådar understundom krig, understundom gräl. Det är inte bra att den uppenbarat sig rätt över Soplicowo. Kanske någon huslig olycka hotar oss. Vi hade fullt upp av kiv och gräl i går både under jakten och vid bordet. På morgonen råkade notarien och assessorn osams, och på kvällen utmanade pan Tadeusz greven. Upphovet till missämjan var visst björnskinnet, och om vördig lagman icke hindrat mig skulle jag ha försonat de båda trätobröderna vid bordet. Jag tänkte nämligen berätta om en egendomlig händelse, något liknande gårdagsjakten, som hände den förnämste skytten på min tid. Händelsen var denna...

Furst Czartoryski, generalen i Podolien⁵⁴, var på väg från Volynien till sina polska gods — eller, minns jag rätt, till riksdagen i Warschau. På vägen gjorde han besök hos szlachtan, dels för sitt nöjes skull, dels för popularitetens. Han stannade då också hos pan

Tadeusz Rejtan, salig i åminnelse, som var deputerad för vårt Nowogrodek och i vars hus jag vistats sen jag var barn. Rejtan hade bjudit in gäster med anledning av furstens besök. En mängd szlachta samlade sig, det spelades teater (fursten vurmade för teater), Kaszyc från Jatra bestod fyrverkeri, pan Tyzenhauz skickade dansmästare, Oginski och pan Soltan i Zdzienciol musikanter, med ett ord inomhus bjöds det på festligheter storartade över all beskrivning och utomhus ställdes det till med storjakter. Men nu veta ni ju, go' herrar, att så gott som alla Czartoryskier man nånsin hört talas om fastän de ha jagiellonskt blod i ådrorna äro föga begivna på jakt, säkerligen ej av lättja, utan därför att de ha utländsk smak. Även furst generalen höll hellre till i böcker än i hundgårdar och hellre i fruntimmersgemaken än i skogarna.

— I furstens svit var den tyske fursten Denassow⁶⁵, om vilken berättades att en gång, då han vistades i Libyska landet, jagade han i sällskap med negerkonungarna och fällde i brottkamp en tiger med sitt spjut, något som denne furste Denassow berömde sig icke måttligt av. Hos oss jagades det vildsvin på den tiden. Rejtan sköt en väldig so med livsfara för sig själv, ty han lossade skottet på helt nära håll. Envar av oss beundrade och prisade det säkra skottet, endast tysken Denassow lyssnade liknöjt till lovorden och gick där och muttrade för sig själv, att ett välriktat skott endast bevisar ett säkert öga, blanka vapen däremot en djärv hand. Och han började som vanligt berätta vitt och brett om sitt Libyen och spjutet, om sina negerkungar och sin tiger. Det där gick pan Rejtan till sinnes. Han var en

hetlevrad man, och han slog på sabeln och sade: Nådig furste, den som blickar djärvt strider djärvt, vildsvin gå upp mot tigrar och sablar mot spjut — och han och tysken började en diskurs som var rätt så het. Till all lycka avbröt furst generalen deras utläggningar och mälade fred mellan dem på franska. Vad han sade allt vet jag ju inte, men den där försoningen var aska på röda bränder, ty Rejtan hade lagt saken på sinnet, han väntade på ett tillfälle och lovade att spela tysken ett gott spratt. Det sprattet hade han så när fått betala med sitt eget liv. Han utförde det dagen därpå, som jag strax skall berätta.

Här tystnade kommissarien, sträckte ut högra handen och bad länsherrn om en pris. Han snusade både länge och väl, och som om han velat egga sina åhörars nyfikenhet dröjde han med fortsättningen av sin berättelse. Till sist började han, men då avbröts på nytt den så spännande och med sådant intresse åhörda historien, ty någon trädde plötsligt fram till lagmannen och anmälde att en person önskade tala med honom i ett angeläget ärende. Lagmannen bjöd godnatt åt hela sällskapet, som genast skingrade sig för att gå till vila, somliga i manbyggnaden, andra på höet i ladan. Lagmannen gick att tåga emot den besökande.

Alla andra sovo redan. Tadeusz gick som en vaktpost av och an i förstugan utanför farbroderns dörr, ty han måste inhämta hans råd i några viktiga angelägenheter ännu i denna dag, innan han gick att sova, men han vågade ej knacka på dörren. Lagmannen hade tagit ur nyckeln och förde ett hemlighetsfullt samtal med någon.

Tadeusz väntade på att det skulle taga slut och höll örat på spänn.

Han hörde en snyftning därinifrån. Utan att röra vid klinkan tittade han försiktigt in genom nyckelhålet. Han såg något sällsamt. Lagmannen och Robak lågo på knä på golvet, omfamnades och göto rörda tårar, Robak kysste lagmannens hand, och lagmannen höll gråtande armen om paterns hals. Slutligen, efter en kvarts avbrott i samtalet, tog Robak lågmält till ordet:

— Broder! Gud är mitt vittne att jag hittills har bevarat hemligheten, såsom jag lovat i bikten till bot för mina synder; att jag, helt vigd åt Gud och fäderneslandet, utan att offra åt högmödet, utan att söka jordisk ära, hittills har levat och velat dö som bernhardin och icke yppat mitt namn ens för dig och min egen son och så mycket mindre då för allmänheten. Men pater provincialen har givit mig tillstånd att röja hemligheten in articulo mortis. Vem vet om jag kommer levande tillbaka? Vem vet vad som händer i Dobrzyn? Broder! Här har blivit en förskräcklig villervalla. Fransmännen äro ännu långt borta, man måste vänta tills vintern är över, men szlachtan kan visst inte stävja sig. Kanske jag varit för nitisk i mitt arbete för resningen. De ha visst missförstått mig. Slottsfogden har fördärvat alltsammans. Och den galne greven har ju hals över huvud givit sig av till Dobrzyn, har jag hört. Jag kunde inte skynda honom i förväg, för en viktig orsaks skull: gamle Maciek har känt igen mig, och om han förräder mig, stryker min hals för sprättniven. Ingenting kan hålla slottsfogden tillbaka. Stor sak i

halsen, men genom upptäckten skulle själva grundvalen för sammansvärjningen rasa.

Men icke dess mindre måste jag dit i dag, jag måste se vad där sker, om det ock skulle kosta mig livet. Utan mig begår szlachten vanvettigheter. Lev väl, käraste broder, lev väl, jag måste skynda. Dör jag, blir du den ende som uppsänder en suck för min själ. I händelse av krig känner du hela hemligheten, fullborda vad jag börjat, kom ihåg att du är en Soplica!

Patern torkade tårarna, knäppte kåpan och drog ned kapuschongen, varpå han sakta öppnade ett bortre fönster. Det var tydligt att han genom fönstret hoppade ned i trädgården.

Bliven ensam sjönk lagmannen ned i en armstol och brast i gråt.

Tadeusz väntade ännu ett ögonblick och knackade sedan med klinkan. Dörren öppnades för honom, han trädde sakta in och bugade djupt.

— Käre farbror, sade han, endast några dagar har jag tillbragt här, och dessa dagar ha gått som ett ögonblick. Jag har ej hunnit njuta återseendets glädje, men jag måste ändå ge mig av igen, måste skynda åstad redan i dag, farbror, allra senast i morgon. Du minns ju att vi ha utmanat greven. Själva tvekampen är min sak, jag har skickat honom utmaning. I Litauen äro dueller förbjudna, och jag reser därför till gränsen av storfurstendömet Warschau. Greven är ju onekligen en skrävlare, men han saknar icke mod, och han kommer säkert att inställa sig på mötesplatsen. Vi skola göra upp våra räkenskaper, och är Guds välsignelse med mig, näpser jag honom, och sedan simmar jag över till andra

stranden av Lososna, där brödraleden vänta mig. Jag har hört att min far i sitt testamente befallt mig gå in vid armén, och ingen har väl rätt att ändra hans bestämmelser.

— Min käre Tadeuszgosse, sade farbrodern, har du blivit doppad i kokhett vatten? Du yr och far som en jagad räv, som vänder svansen åt ena hållet men själv springer åt det andra. Helt visst ha vi utmanat greven, och fåktas skall det. Men fara i dag — vad är det för påhitt av dig? Före en duell är det sed att skicka vänner att underhandla. Greven kan ju be oss om ursäkt, taga tillbaka. Ge dig till tåls du, ännu är det god tid. Men säkert är det något annat koller som driver dig härifrån. Säg ärligt ut, varför sådana där undanflykter? Jag är din farbror, och fastän jag är gammal vet jag hur unga hjärtan äro funtade, jag har varit dig i fars ställe (vid dessa ord strök han honom under hakan). Mitt lillfinger har redan viskat mig i örat att du har några historier med damerna här. Tusan vad de unga männen nu för tiden äro kvicka att förälska sig! Seså, Tadeuszgossen, bekänn för mig, men uppriktigt!

— Jaa, stammade Tadeusz, det är sant, det finns andra orsaker, kära farbror — och kanske felet är mitt. Ett misstag, nej, låt mig säga en olycka. Nu svår att reparera. Nej, kära farbror, jag kan inte stanna här längre. En ungdomsförvillelse. Fråga inte mer, farbror. Jag måste lämna Soplicowo så fort som möjligt.

— Aha, sade farbrodern, något kärleksgnabb förmodar jag? Jag märkte i går att du satt och bet dig i läppen och tittade under lugg på en viss ungmö, och

jag såg att också hon såg surmulen ut. Jag känner till allt det där larvet. När ett par barnungar förälskar sig, är det ingen ända på vedermödor för dem. Än jubla de och än ängslas de, än gräla de så att stickor och strån ryka, Gud vete varför, än stå de och tjura i var sin vrå och tala inte till varandra, och ibland ge de sig till och med till skogs. Om ett sådant där raptus har kommit på er, så var bara tålmodiga, det finns råd för det. Jag åtar mig att strax försona er. Jag känner till alla de där dumheterna, jag har ju själv varit ung. Berätta mig allt! Jag kanske yppar något i min tur, och på så sätt ge vi varandra ömsesidiga förtroenden.

— Farbror, sade Tadeusz och kysste rodnande hans hand, jag skall säga sanningen. Jag har fattat stort tycke för farbrors lilla myndling Zosia, fastän jag sett henne endast ett par gånger. Men nu sägs det att farbror till hustru åt mig har bestämt länsherrns dotter, som ju är både rik och vacker. Men jag skulle inte kunna gifta mig med panna Rosa, nu när jag älskar Zosia. Över sitt hjärta kan man inte befalla, och det vore ohederligt att gifta sig med en, men älska en annan. Tiden kanske kan bota mig; jag reser — för lång tid.

— Men, gossen min, inföll farbrodern, det var mig ett konstigt sätt att älska — rymma från den älskade! Det var ju emellertid för väl att du ärligt talat ut, du förstår du skulle ha begått en dumhet genom att resa. Vad säger du om jag själv för din talan hos Zosia? He? Vad? Inga glädjesprång?

— Jag är överväldigad av farbrors godhet, svarade Tadeusz efter ett ögonblick, men tyvärr, min goda far-

brors välvilja båtar inte längre till något. Ack, det är ett fåfängt hopp, ty pani Telimena ger mig icke Zosia.

— Vi skola be henne vackert, inföll lagmannen.

— Ingen kan beveka henne, avbröt Tadeusz honom hastigt. Nej, jag kan inte dröja, farbror, jag måste ge mig av med detsamma, i morgon dag. Bara ge mig din välsignelse, jag har allting i ordning, jag reser på ögonblicket till furstendömet.

Lagmannen snodde mustascherna och såg vred på ynglingen.

— Jaså, så uppriktig är du? Så öppnade du ditt hjärta för mig? Först den där duellen, sedan förälskelsen och så avresan ovänpå — det ligger något bakom allt det där. Jag har nog hört, jag har nog följt dina steg. Junker är en opålitlig och lättsinnig krabat, junker talte osanning, och vart gick junker häromkvällen, och vad sprang han och vädrade efter som en annan spårhund gården runt? Fy, Tadeusz, du har kanske förfört Zosia och vill nu taga till flykten? Det kommer inte att lyckas dig, din spoling. Vare sig du är kär i henne eller inte, så säger jag dig att du skall gifta dig med Zosia. Annars blir det pisk — i morgon dag står du på mattan ⁵⁶. Och han pratar om känslor, om ett oföränderligt hjärta! En lögnare är du! Tvi! Jag skall hålla räfst med dig, pan Tadeusz, och jag skall smälla dig på öronen, skall jag. Jag har sannerligen haft nog bekymmer i dag — så att huvudet värker! Och nu får jag inte sova lugnt för den där. Gå och lägg dig!

Med dessa ord slog han upp dörren på vid gavel och ropade på kommissarien, att denne skulle komma och kläda av honom.

Tadeusz smög sig ut med sänkt huvud. I tankarna genomgick han det pinsamma samtalet med farbrodern. Det var första gången han fått uppbära så skarpa förebråelser. Han erkände det berättigade i dem och rodnade över sig själv. Vad skulle han taga sig till? Om nu Zosia fick veta allt? Skulle han anhålla om hennes hand? Men vad skulle Telimena säga? Nej — han kände att han icke kunde stanna längre på Soplicowo.

Försjunken i dessa tankar hade han knappast tagit några steg förrän något ställde sig i hans väg. Han trodde sig se ett spöke. Helt vitklädd, lång och smal skred en skepnad emot honom med utsträckt arm belyst av det dallrande månljuset, trädde tätt inpå honom och kved sakta:

— Du otacksamme! Du sökte min blick, men nu undviker du den, du sökte samtal med mig, nu avsluter du dina öron som om det vore gift i mina ord, i mina blickar. Men det är rätt åt mig, jag visste ju vem du är! En man! Jag, som ej vet vad koketteri vill säga, kunde icke förmå mig att pina dig, jag lyckliggjorde dig. Och på detta sätt lönar du mig! Segern över ett veckt hjärta gjorde ditt eget hjärta hårt, därför att du erövrade det så lätt, var du också så snar att försmå det. Det var rätt åt mig. Men tro mig, vis av den bittra erfarenheten föraktar jag mig själv djupare än dig.

— Telimena, sade Tadeusz, jag har, vid Gud, ej ett hårt hjärta, och icke heller är det av förakt jag undviker dig. Men betänk själv, man ser oss ju, spionerar på oss. Man kan väl inte så där öppet... Vad skall

folk säga? Det är ju opassande, det är ju, vid Gud, synd!

— Synd, svarade hon med ett bittert leende. Oskyldiga barn! Lilla lamm! Jag, som är kvinna, frågar av kärlek icke efter om jag så blir upptäckt, om jag så blir vanärad. Men du! du som är en man! Våd skadar det någon av er, ifall ni också bekänna att ni ha om så tio älskarinnor på en gång? Säg sanningen: du tänker överge mig!

Hon försmälte i tårar.

— Telimena, sade Tadeusz, vad skulle världen säga om en man vid min ålder, frisk och sund, som nu bleve sittande på landet och endast tänkte på kärlek — medan så många unga, så många gifta män ge sig av över gränsen från hustru och barn och ställa sig under fosterlandets baner? Om jag också ville stanna här, beror valet av mig? Min far har i sitt testamente befallt att jag skall gå in vid polska armén, och nu har farbror upprepat den befallningen. I morgon ger jag mig av, jag har redan fattat mitt beslut, och, vid Gud, Telimena, jag ändrar det ej!

— Jag vill ej spärra vägen till ära för dig, svarade Telimena, eller hindra din lycka. Du är man, du kommer att finna en älskarinna, som är ditt hjärta värdigare, rikare, vackrare. Men låt mig åtminstone till tröst vid skilsmässan få veta att din böjelse var verklig, att det icke var blott lek eller flyktig lusta utan kärlek, låt mig få veta att min Tadeusz älskar mig. Låt mig än en gång få höra ordet »jag älskar» från dina läppar, låt mig få rista in det i mitt hjärta och mitt minne. Skulle du också upphöra att älska mig, förlåter jag

lättare, ifall jag minns hur du en gång älskade mig — och hon började snyfta.

Tadeusz blev rörd av hennes tårar och hennes ömma böner; det var ju också en sådan småsak hon bönföll om. Uppriktig medömkan grep honom, och om han i detta nu pejlat sitt hjärtas innersta, skulle han kanske icke ens själv kunnat utforska om han älskade henne eller ej.

— Telimena, svarade han därför varmt, må blixten drabba mig om det icke, vid Gud, är sant, att jag tyckte mycket om dig — ja, det vill säga älskade dig. Några korta stunder tillbragte vi tillsammans, men för mig voro de så ljuva, så lyckliga att de länge, att de alltid skola leva i mitt minne, och vid Gud, jag kommer aldrig att glömma dig.

Med ett språng kastade sig Telimena till hans bröst.

— Det var vad jag hoppades på, du älskar mig — alltså skall jag leva! Ty jag hade ämnat att i denna dag med egen hand förkorta mina dagar. Men när du älskar mig, älskling, kan du då överge mig? Mitt hjärta har jag skänkt dig, jag skänker dig också allt jag äger och har. Jag skall följa dig överallt, var vrå av världen blir mig ljuvlig samman med dig, tro mig, av den vildaste ödemark skapar kärleken en lustgård.

Tadeusz slet sig häftigt lös ur omfamningen.

— Vad för slag? utbrast han. Har du mist förståndet? Skulle du följa med mig? Vart? Och varför? Jag blir ju simpel soldat, skall jag släpa dig med mig? Skall du bli marketenterska kanske?

— Vi låta viga oss, sade Telimena.

— Nej, aldrig, utropade Tadeusz, jag har alls inte för avsikt att gifta mig nu eller tänka på kärlek nu

— sådant nonsens! Tala inte om det! Tag ditt förnuft till fånga, kära du, sansa dig! Jag är dig mycket tacksam, men det lämpar sig inte för mig att gifta mig, låt oss älska varann, men så där — var för sig. Jag kan inte stanna längre, nej, nej, jag måste resa. Lev väl, min Telimena, i morgon bryter jag upp.

Med dessa ord drog han ner hatten i pannan och vände sig om för att gå. Men Telimena hejdade honom med en blick och ett ansikte likt Medusas, mot sin vilja måste han stanna. Med bävande blick överfor han hennes gestalt; hon stod där blek, orörlig, som livlös. Till sist sträckte hon ut sin arm likt ett svärd och riktade ett finger rätt mot Tadeusz ögon, som färdig att genomborra honom.

— Det var just dit jag ville få dig! Ha, du draktunga, du ormhjärta! Det betyder ingenting att jag intagen av dig försmådde assessorn, greven och notarien, att du förförde mig och nu överger mig, det betyder ingenting! Du är man! Jag känner till er falskhet, jag visste att du liksom andra kunde svika din tro, men jag visste ej att du kunde ljuga så gement. Jag lyssnade utanför din farbrors dörr. Jaså, det där barnet, Zosia, har fallit dig på läppen? Och du lägger ut dina förrädiska snaror för henne. Knappt har du bedragit en olycklig, förrän de redan mittför hennes ögon börjar falka efter nya offer. Fly du, men mina förbannelser skola hinna dig, eller stanna — och då skall jag blotta dina skändligheter för världen, du skall åtminstone inte bedraga andra med dina konster som du har bedragit mig. Bort! Jag föraktar dig, du är en lögnare, en usling!

Vid denna för en szlachcics öra dödliga förolämpning, som ingen Soplica någonsin förr hört, ryckte Tadeusz till och hans ansikte blev dödsblekt. Stampande med foten bet han sig i läppen och stötte fram ett: — Gås!

Därpå gick han. Men ordet »usling» ekade i hans hjärta, och rysande kände han att han förtjänat det. Han kände att han begått en stor oförrätt mot Telimena, och att hon anklagat honom rättvist sade honom samvetet, men han kände också att hon efter alla dessa anklagelser blivit honom än mera motbjudande. O, Zosia — ack! han vågade ej tänka på henne, han blygdes. Men denna samma Zosia, så vacker så älsklig, hade farbrodern utsett åt honom. Hon skulle ha kunnat bli hans hustru, om inte den lede hade snärjt honom i synd efter synd, i lögn efter lögn och slutligen med ett hånskratt slungat honom. Föraktad, överöst med hårda ord av alla hade han på ett par dagar förspillt hela sin framtid. Han böjde sig för det rättvisa i sitt straff.

Mitt i denna storm av känslor dök plötsligt tanken på duellen upp som ett räddningsankare. Jag skall mörda greven, den skurken! skrek han i vredesmod. Jag skall dö eller hämnas! Men för vad? Det visste han icke själv, och den rasande vrede som för ett ögonblick flammade upp inom honom slocknade lika fort. Åter grep honom bitter bedrövelse, och han tänkte: Om jag nu såg rätt och det verkligen var något mellan greven och Zosia? Vad mer? Kanske greven uppriktigt älskar Zosia, kanske hon älskar honom tillbaka? väljer honom till make? Med vad rätt skulle jag vilja göra denna förbindelse om intet och själv olycklig grusa alla andras lycka?

Han råkade i förtvivlan och såg ingen annan utväg än snabb flykt. Men vart? Ner i graven vore väl det enda.

Med den knutna handen pressad mot sin sänkta panna ilade han ned för ängsslutningen till de glimmande dammarna. Han stannade vid den med dybotten, blickade trånande ned i det gröna vattnet och drog begärligt, med vidöppen mun in gyttjeångorna. Ty självmordstankar liksom alla heta lustar ha sin rot i inbillningen. I hans ursinnigt arbetande hjärna rörde sig en oemotståndlig drift att dränka sig i gyttjan.

Men Telimena, som läst förtvivlan i ynglingens vilda uppsyn och sett att han ilade åt dammarna till, blev förskräckt, fastän hon glödde av en så rättvis vrede mot honom. I grund och botten var hon godhjärtad. Det hade retat henne att Tadeusz understått sig att bli kär i en annan, hon hade velat straffa honom, men hade visst inte velat hans undergång. Med utsträckta armar började hon därför springa efter honom och ropade: — Stanna! Sådant nonsens! Var förälskad eller inte, gift dig eller res, men stanna! Men han sprang fortare och var redan långt före henne — stod redan vid stranden.

En egendomlig ödets skickelse ville att greven just kom ridande utefter samma strand i spetsen för en skara jockejer. Hänförd av den milda kvällens skönhet och den smekande musiken från undervattensorkestern, de där körerna som ljödo likt Eolsharpor (inga grodor kväka så skönt som de polska), höll han in sin häst och glömde bort hela sin expedition. Han vände örat mot dammen och lyssnade begärligt, lät blicken glida

över fälten och himmelskupan; säkert skisserade han upp ett nattlandskap i tankarna.

Och nejden var i sanning målerisk. De båda dammarna lutade ansiktena mot varann likt ett älskande par. Den högra dammen hade ett vatten slätt och rent som en flickas kinder, den vänstra var litet mörkare, lik en brunhylt yngling med ett ansikte som redan skuggas av skägghjun. Runt den högra lyste den gula sanden likt blonda hårmassor, kring den vänstras panna virade sig en krans av vide och sälg. Båda dammarna voro skrudade i grönt.

Från dem utgingo två bäckar och förenade sig likt händer som mötas. Längre bort störtade bäcken utför ett stup, störtade, men förgicks ej, ty in i däldens mörker bar den månens gyllne skimmer med sig på sina vågor. Vattnet föll i avsatser och på var avsats glittrade en handfull månskimmer. Inne i dälden splittrade sig ljuset i små skärvor, och den flyende vågen ryckte dem med sig och bar dem vidare ner i djupet. Men där uppe föllo alltjämt nya fång av ljus. Det var som om en sjöjungfru hade suttit vid dammens strand och med ena handen öst ur ett bottenlös spann och med andra handen på lek strött trollguld ur sitt förkläde över vattnet.

Längre bort flöt bäcken fram ur dälden och ringlade sig över slätten. Den rann nu lugnare, men man kunde se att den rann, ty månljuset dallrade på den glidande ytan. Liksom den vackra samogitiska ormen kallad giwojtos, fastän den tyckes slumra där den ligger i ljungen, ändå kryper, ty den skiftar ömsevis i silver och guld, tills den helt plötsligt försvinner i mossan

eller bland ormbunkarna; så försvann den ringlande bäcken mellan alarna, som tecknade sina mörka, luftiga, för ögat knappast skönjbara konturer mot synranden, likt andeväsen halvt synliga, halvt svepta i töcken.

Mellan dammarna låg en kvarn gömd i dällden. Lik en gammal farbror som hållet ögat på ett älskande par, lyss till deras samtal, vredgas, rasar, runkar på huvudet, knyter händerna och slungar ut hotelser, så skakade plötsligt kvarnen sitt mossiga huvud, svängde sin mångfingrade näve ett varv i luften och började gnissla med de skarptandade käkarna. I ett nu hade den överröstat dammarnas ömma kutter och väckt greven.

Då greven fick se Tadeusz så tätt inpå sin armé, skrek han: — Till vapen! Tag fast honom! Jockejerna rusade fram, och innan Tadeusz hunnit fatta vad som skedde var han fången. De fortsatte fram mot manbyggnaden och strömmade in på gårdsplanen. Hela gården vaknade, hundarna till att skälla, nattvakterna till att ge hals. Halvklädd kom lagmannen utrusande. Då han fick se den väpnade hopen, trodde han först att det var stråtrövare, men så kände han igen greven. — Vad vill detta säga? frågade han. Greven lät sin värja blixtra över hans huvud, men då han varseblev att lagmannen var obeväpnad, lade sig hans hetta.

— Soplica, sade han, du min ätts urgamle fiende! I dag skall jag straffa dig för forna och färska brott, i dag, innan jag hämnas skymfen mot min ära, skall du stå till svars för att du rövat min egendom.

Men lagmannen gjorde korstecknet och utbrast:

— I Faderns och Sonens namn! Tvi! Är gunstig greven en rövarhövding? Sannerligen för Gud, anstår detta

er börd, er uppfostran och er ställning i världen? Ni
 understår er inte att komma mig för när!

I detsamma kom lagmannens folk skyndande, somliga
 med påkar, andra med gevär. Kommissarien stod på
 avstånd och stirrade stint på greven. I rockärmen hade
 han en kniv.

Folket skulle just börja batalj, men lagmannen hejdade
 dem. Det var fåfängt att försvara sig, en ny fiende
 nalkades. I aldungen blixtrade det till och small ett skott.
 Bron över ån dånade under hästhovar och det hördes
 ett tusenstämmigt skrän: — Ned med Soplica! Lagmannen
 ryckte till, han kände igen Gerwazys fältrop. — Detta
 är ingenting, ropade greven, vi bli fler ändå. Ge er,
 lagman, här komma mina bundsförvanter!

I detsamma kom assessorn springande och skrek: —
 Jag arresterar er i hans kejsrerliga majestäts namn!
 Lämna mig er värja, herr greve, annars tillkallar jag
 militär hjälp, och ni vet att den, som nattetid gör ett
 väpnat överfall, enligt ukas ettusen tvåhundra skall
 såsom missdåd... Här gav honom greven ett slag i
 ansiktet med flata klingan. Assessorn segnade bedövd
 ned och försvann i en nässelhög. Alla trodde att han
 var sårad eller död.

— Jag ser, sade lagmannen, att det artar sig till blods-
 utgjutelse.

Alla ropade och jämrade, men ingen likt Zosia, som
 slagit armarna om lagmannens hals och skrek likt ett
 barn, som räds för judarna.

Under tiden hade Telimena rusat in bland hästarna
 och sträckte sina sammanknäppta händer mot greven.

— Vid din heder, ropade hon med skärande stämma,

med bakåtkastat huvud och upplöst hår, vid allt som är heligt bönfälla vi dig på våra knän. Greve, vågar du vägra? Damerna bönfälla dig, du grymme, oss måste du mörda först!

Hon sjönk avsvimmad. Greven skyndade till hennes hjälp, förvånad och litet förlägen över scenen.

— Panna Zosia, sade han, pani Telimena! Aldrig skall denna värja fläckas med värnlösas blod. Soplicas, ni äro mina fångar. Så gick jag till väga i Italien, då jag intog rövarlägret under klippan som sicilianerna kalla Birbante rocca. Jag stack ned de beväpnade, de avväpnade lät jag fångsla. De gingo bakom hästarna och förhöjde min lysande triumf, sedan hängdes de vid foten av Etna.

Det var stor tur för Soplicas att greven, som hade bättre hästar än szlachtan och ville vara den förste på stället, hade lämnat den bakom sig och skyndat de övriga ryttarna minst en mil i förväg med sina jockejer. Disciplinerade och hörsamma bildade de ett slags reguljär armé, medan den övriga szlachtan efter insurgenters sed var tygellös och övermåttan snar att taga till repet.

Greven hade nu tid att besinna sig, hans hetta och vrede lade sig, och han började övertänka hur han skulle få slut på striden utan blodsutgjutelse. Han gav order att familjen Soplica skulle stängas in i boningshuset som krigsfångar och lät ställa vakt vid dörrarna.

I detsamma kom szlachtan sättande med ett: — Ned med Soplica! omringade huset och intog det med storm, vilket ju gick dess lättare som anföraren var tagen till fånga och garnisonen hade skingrat sig. Men erövrarna ville slåss och letade efter fienden. Då de ej

släpptes in i huset, rusade de till statbyggnaderna, till köket. Anblicken av köket — grytorna, den knappast slocknade elden, det ännu kvardröjande matoset, hundarna, som gnagde på kvarlevorna av kvällsmålet — gjorde ett mäktigt intryck på sinnena, ändrade tanke-riktningen, släckte vreden och tände begäret efter mat. Uttröttade av marschen och den dagslånga debatten utbrusto de i ett samfällt och trefaldigt: — Äta, äta! och ett Dricka, dricka! svarade dem ur szlachtans täta led. Det blev två körer. Den ena skrek »dricka», den andra »äta», och så långt de skullande ropen och deras ekon nådde, kommo de munnarna att vattnas och magarna att knorra av hunger. Så kom det sig att vid lösen från köket armén helt oväntat skingrade sig för att furagera.

Tillbakavisad från lagmannens rum av grevens vaktposter måste Gerwazy foga sig. Då han alltså icke fick taga hämnd på fienden, gingo hans tankar till det andra stora ändamålet med expeditionen. Som en erfaren och lagkunnig man ville han i laga former sätta greven i besittning av hans nya egendom. Han gav sig därför ut på spaning efter gevaldigern och sent omsider fann han honom bakom en spis. Oförtövat grep han honom i kragen, släpade honom ut på gården, satte sprättkniven mot hans bröst och talade sålunda:

— Herr gevaldiger, greven dristar anhålla att ni genast inför bröder szlachta täcktes kungöra, att greven träder i laga besittning av slottet, Soplicas gård, byn, besådda ägor och trädor, med ett ord cum lundibus, skogibus et gränsibus, bondibus, torpibus et omnibus rebus et quibusdam aliis. Ja, ni vet hur det skall låta, utelämna ingenting.

— Sakta i backarna, slottsfogde, sade Protazy oförfärat och stack händerna innanför bältet. Jag är redo att utföra parternas alla uppdrag, men jag säger er på förhand att akten ej kommer att bli lagligt giltig, eftersom den framtungits med våld och kungjorts nattetid.

— Vad för våld? sade slottsfogden. Här är inget överfall. Jag anhåller ju hövligt, och om ni tycker det är mörkt skall jag slå eld med sprättkniven, så att det skall lysa i era korppluggar som i sju kyrkor.

— Gerwazy lille, sade gevaldigern, varför vara så arg-sint? Jag är rättsbetjänt, det är inte min sak att döma i målen. Det är ju känd sak att den klagande parten kallar på rättsbetjanten och dikterar vad den vill för honom och rättsbetjanten bara kungör det. Rättsbetjanten är rättens ambassadör och ambassadörer straffas ej. Jag vet därför icke varför ni hålla mig under bevakning. Bara någon kommer hit med en lykta, skall jag genast skriva akten. Och tills vidare utfärdar jag kungörelsen: Bröder, stillen er!

Och för att göra sig bättre hörd klev han upp på en stor timmerhög (stockarna lågo på tork vid trädgårdsstaketet), började klättra på den — och var med ens försvunnen, som bortsopad av vinden. Man hörde hur han plumsade ned bland kålen, man såg hans vita konfederatka flyga likt en duva genom den mörka hampan. Byttan siktade på mössan, men bommade. I detsamma knakade några störrar, Protazy var redan i humlegården. — Jag protesterar! ropade han. Han var nu säker om sin räddning, ty bakom sig hade han vide-snåren och åns gyttjiga stränder.

Efter denna protest, som ljöd likt det sista kanonskottet på erövrade skansar, upphörde allt motstånd på Soplicas gård. Den hungriga szlachtan plundrade och tog vad den fann. Stänken, som fattat posto i ladugården, stänkte en oxe och två kalvar för pannan, och Rakkniven sänkte sin sabel i deras strupar. Sylen arbetade lika nitiskt och stack grisar och griskultingar mellan bogbladen med sin stickvärja. Och nu närmade sig mordängeln fjäderfäna — den vaksamma gåsflocken, som en gång räddat Rom undan gallernas förräderi, kacklade förgäves efter hjälp. I stället för Manlius rusade Byttan in i gåshuset, ströp några fåglar och band några andra levande vid kontuszbältet. Förgäves vred gässen på halsarna och skriade hest, förgäves hackade väsende gåsbönder angriparen i benen. Han flydde, och översållad av glittrande dun, som buren av alla de flaxande vingarna liknade han en bevingad avgrundsande där han sprang.

Men det mest fruktansvärda blodbadet anställdes bland hönsen, ehuru det avlöpte med mindre olåt. Unga Spånet stormade in i hönshuset, och från stegen drog han med en snara ned tuppar och hönor av alla de slag. Den ena efter den andra strypte han och lade på högen, de vackra hönsen uppfödda med pärlgryn! Du tanklösa Spån, vad var det för yra som grep dig! Aldrig skall Zosia förlåta dig!

Gerwazy erinrade sig gamla tider och bad om kontuszbältena. Med dem rullade han från Soplicowos källare upp kaggar av gammalt brännvin, mjöd och öl. Ur somliga slog man genast tappen, kring de övriga samlade sig villig szlachta tätt som myror och rullade dem till

slottet. Dit styrde hela hopen för att slå nattläger, där hade greven tagit sitt högkvarter.

Hundra eldar tändes, det kokades, det stektes och det bakades. Borden dignade under stekarna, och dryckerna runno i strömmar. Szlachtan hade för avsikt att äta, dricka och sjunga hela natten igenom, men småningom började man gäspa och slumra till. Öga efter öga slocknade och hela sällskapet nickade. Var och en föll där han satt, en med en tallrik, en över bågaren, en vid en oxlägg. Så besegrades till sist segrarna av sömnen, dödens broder.

NIONDE BOKEN

Bataljen.

Om vådorna av oordningar i en bivuak. — Öväntad undsättning. — Szlachtans bedrövlige läge. — Kvestariens besök ett förbud till räddning. — Major Plut drager en storm över sig genom alltför stort galanteri. — Ett pistolskott ger signal till strid. — Stänkens bragder, Macieks bragder och faror. — Byttan lägger sig i bakhåll och räddar därigenom Soplicowo. — Beridna hjälptrupper, attack på fotfolket. — Tadeusz bragder. — Anförarnas duell avbrytes genom ett förräderi. — Gerwazys blodiga bragder. — Länsherrn en ädelmodig segrare.

Och i så blytung sömn snarkade de att de icke väcktes av lyktors sken och en skara män, som kastade sig över szlachtan liksom väggspindeln kastar sig över dåsande flugor. Knappt har en fluga givit till ett litet surr förrän den grymme mästermannen kniper om henne med sina långa ben och kväver henne. Men szlachtans sömn var än tyngre än flugornas; ingen surrade till, alla lågo där som livlösa, fastän de grepos av starka händer och vändes runt likt säd som binds i kärvar.

Endast Byttan, som tålde mer än någon annan i hela länet, som kunde tömma två kannor mjöd, innan han blev sluddrig på målet och ostadig på benen, visade litet livstecken, fastän han pokulerat länge och somnat djupt. Han tittade upp med ett halvt öga och såg — hemska syn! — två rysliga ansikten tätt över sig, båda med knävelborrar. De flåsade på honom, kittlade honom på munnen med mustascherna, och fyra armar flaxade som vingar kring honom. Han blev förfärad och ville

göra korstecknet, men sökte förgäves lyfta högra armen, den låg som fastspikad vid hans sida. Han försökte lyfta den vänstra, men ack! han upptäckte att spökskepnaderna hade lindat honom som ett spenabarn. Hans fasa växte, han slöt sitt öga och blev liggande där utan att draga andan, mera död än levande.

Stänken gjorde en ansats att springa upp och försvara sig, men det var för sent, han var redan bunden med sitt eget bälte. Han lyckades dock kränga sig runt och tog ett språng så obalanserat att han föll framstupa på de sovandes bröst. Han rullade över deras huvuden, han sprattlade och hoppade likt en gädda på stranden och röt likt en björn, ty han hade starka lungor. — Förräderi! röt han, och hela lägret vaknade upp och stämde in i korus: — Förräderi! Hjälp! Förräderi!

Ekona av skriet nådde spegelsalen, där greven, Gerwazy och jockejerna sovo. Gerwazy vaknade, men försökte fåfängt göra sig fri, bunden som han var till hela sin längd vid sin egen huggvärja. Han blickade ut och varseblev genom fönstret väpnade män i låga, svarta kaskar och gröna uniformer. En av dem, med skärp om livet, stod med dragen värja och kommenderade truppen, pekande med värjspetsen och viskande: — Bind! Bind! Runtomkring lågo jockejerna tjudrade som lamm. Greven satt lös och ledig, men avväpnad, och bredvid honom stod två räklar med blanka bajonetter. Gerwazy kände igen dem — o ve, det var ryssar!

Mer än en gång förr hade slottsfogden varit i liknande klämma, mer än en gång hade han haft rep om armar och ben, men lyckats befria sig. Han kände ett knep att slita bojor, stark var han och han litade på sina

krafter. I all tysthet satte han sin räddningsplan i verket. Han slöt ögonen och låtsades sova, sträckte långsamt på armar och ben, höll andan och drog in mage och bröst så mycket han någonsin förmådde, varefter han med ens kröp ihop och spände ut sig. Lik en orm, då den drar in huvud och stjärt, så blev Gerwazy, nyss så lång, nu kort och tjock. Repen spändes och till och med knakade, men de brusto ej. Full av blygsel och förtvivlan vältrade sig slottsfogden framstupa och pressade sitt vreda ansikte mot golvet. Han slöt ögonen och blev liggande som ett livlöst block.

Då ljödo trumvirvlar, först med långa mellanrum, men sedan allt tätare och kraftigare. Vid denna signal gav den ryske officern order, att jockejerna och greven skulle inspärras i salen under bevakning, szlachtan föras ut på gården, där det andra kompaniet stod uppställt. Förgäves morrade och spjånade Stänken.

På gården stod staben och jämte den en hop beväpnad szlachta: Podhajski, Birbasz, Hreczecha, Biergel, alla släktingar eller vänner till lagmannen.

Då ryktet om överfallet nått dem hade de skyndat till hans undsättning, dess villigare som de sedan gammalt lågo i fejd med Dobrzynskis.

Vem hade kallat hit den ryska bataljonen från byarna? Vem hade så raskt bådat upp grannarna i trakten? Assessorn? Jankiel? Det gick olika rykten om den saken, men ingen visste något med säkerhet varken nu eller framdeles.

Redan gick solen upp med blodrött sken. Som lös-riven från strålarna var dess luckra kant till hälften synlig, till hälften gömd i molnen, likt en glödgd hästsko i

ässjans kol. Det började blåsa, och från öster kommo molnflockar drivande, söndersplittrade och upptornade som isflak. Vart moln sände i förbifarten ned en isig regnskur. Efter kom blåsten och torkade upp regnet, efter blåsten följde ett nytt, fuktmättat moln; och på så sätt blev dagen ömsevis kall och våt.

Under tiden hade majoren givit order att stockarna, som lågo på tork på gården skulle släpas fram, i var stock höggos på hans order runda hål med en yxa, och i dessa hål instuckos fångarnas fötter, och med en annan stock täpptes de till. Genom ändarna på båda stockarna drevos spikar, så att de likt hundkäftar slöto sig om benen. Repen om szlachtans bakbundna armar surrades till än hårdare. För att ytterligare pina dem hade majoren redan förut låtit rycka mössorna av deras huvuden och från deras axlar kapporna, kontuszerna, taratatkorna, ja, till och med sjupanerna. Och där satt nu szlachtan i rad i stocken och hackade tänderna i kylan och regnet, ty vädret vart allt värre. Förgäves morrade och spjärnade Stänken.

Förgäves också lade sig lagmannen ut för szlachtan, och med Zosias tårar förenade Telimena fåfängt sina böner, att man skulle visa större hänsyn mot fångarna. Visserligen lyckades de beveka kompanichefen, pan Nikita Rykov, en snäll karl, fast ryss, men vad hjälpte det, när han måste lyda majoren?

Denne major, född polack, bördig från den lilla staden Dzierzowicz, påstods ha hetat Plutowicz ursprungligen, men ändrat namnet; han var en stor skälm, såsom fallet vanligen är med de polacker som förryskats i tsarens tjänst.

Plut stod framför fronten med pipa i munnen och händerna i sidorna, och då folk bugade för honom satte han näsan i vädret och skickade till svar ut en munfull rök som tecken på misshag, varefter han styrde stegen mot huset.

Under tiden hade lagmannen talat väl med Rykov och även dragit assessorn avsides. De lade råd om hur de skulle kunna ställa sakerna till rätta utan att behöva anlita domstol och, vad som var viktigare ändå, utan regeringens inblandning. Kapten Rykov gick därpå fram till majoren och sade:

— Herr major! Vad skall vi med alla de här fångarna? Draga vi dem inför domstol, blir det ett stort elände för szlachtan och ingen ger herr majoren något för det. Vet ni vad, major, det är bättre att vi tysta ned saken, då blir lagmannen tvungen att ge majoren något för besväret. Vi säga att vi kommit hit på besök, på det sättet bli getterna oskadda och vargen mätt. Det finns ett ryskt ordspråk: ingenting är farligt, om det sker varligt, och ett annat: stek din stek på tsarens spett, och ännu ett: förlikas är bättre än träta. Hårt skall det knytnas och repet skall blötas. Avge vi inte rapport, får ingen veta något. Gud gav händerna att ta med, det är också ett ryskt ordspråk.

När majoren lyssnat till slut, reste han sig frustande av vrede.

— Har du blivit galen, Rykov? Här gå vi kejsarens ärenden, och det är inte leksaker det, dumme gamle Rykov. Har du blivit galen? Skulle jag släppa lös upprorsmakarna? I en så krigisk tid! Ha, herrar polacker, jag skall ge er för att göra uppror, ha, ni skälmar till

Dobrzynskier, jag känner er, rätt åt er att ni få er en blöta (och gapskrattande tittade han ut genom fönstret). Just den där samme Dobrzynski, som sitter där i syrtuten — hallå, tag av honom syrtuten! — började det där grälet med mig på balen förra året. Det var han och inte jag som började. Jag dansade som bäst, då han skrek: — Kör ut tjuven! Jag stod just under förhör för en stöld i regementskassan och hade stora förtretligheter, men vad angick det honom? Jag dansade masurka, och han till att skrika: »Tjuv!» bakom mig och szlachtan till att hurra. De buro sig fräckt åt emot mig, men har man sett på — han råkade allt i klorna på mig, adels-palten. Vänta, du, Dobrzynski, sade jag, snart ligger bocken i backen. Och hur gick det, Dobrzynski? Ser du det? Prygel skall det bli.

Därpå lutade han sig fram mot lagmannens öra och viskade:

— Om du vill, lagman, att den här affären skall tystas ned så — tusen rubel kontant per huvud, tusen rubel, lagman, det är mitt sista ord.

Lagmannen ville ackordera, men majoren hörde ej på honom. Åter började han löpa av och an i rummet och frustade rök likt en raket. Efter honom lupo kvinnorna bönfällande och gråtande.

— Major, sade lagmannen, vad vinner ni, om ni också stämmer inför rätta? Här har icke stått någon strid, intet blod har gjutits, inga ha blivit sårade. Att de ha ätit upp höns och gäss få de böta för enligt statutet. Jag ämnar icke stämma greven, det hela var endast en vanlig grannträta.

— Har lagmannen läst gula boken ⁵⁷? frågade majoren.

— Vilken gul bok? frågade lagmannen.

— En bok, sade majoren, mera värd än era statuter, vartannat ord där är rep, Sibirien, knut-krigslagen, som nu gäller för hela Litauen; era tribunaler de äro lagda på hyllan de. Enligt krigslagarna åka ni allra minst till Sibirien för ett sådant här upptåg.

— Jag appellerar till guvernören, sade lagmannen.

— Appellera till själva kejsarn, om ni behagar, sade Plut. Ni vet väl att när kejsarn stadfäster ett utslag, brukar han ofta i nåder fördubbla straffet. Appellera ni, men behövs det har jag nog en bra hållhake på er också, gunstig lagman. Jankiel, spionen, som myndigheterna redan länge hållit ögat på, hör ju till ert gårdsfolk, sitter som arrendator på er krog. Jag kan arrestera er allihop i denna stund.

— Arrestera mig? sade lagmannen. Ni skulle bara våga utan order!

Medan de grälade allt hetsigare, åkte en ny gäst upp på gården.

Det var ett underligt följe. I spetsen, likt en löpare, sprang en väldig svart bagge, från hans panna stack det upp fyra horn, av vilka två vindade sig kring öronen likt halvmånar och voro försedda med bjällror och två stucko rätt ut åt sidorna och i ändarna voro behängda med små pinglande, runda mässingskulor. Efter baggen kommo oxar, en flock får, getter och efter kreaturen fyra tungt lastade vagnar.

Alla anade att det var pater kvestarien som kom, och sin plikt som värd likmätigt ställde sig lagmannen på tröskeln för att hälsa gästen. Patern satt i första vagnen med ansiktet till hälften gömt i kapuschongen, men man

kände genast igen honom, ty då han åkte förbi fångarna, vände han ansiktet emot dem och vinkade med fingret. Körsvennen i andra vagnen blev också igenkänd — det var gubben Maciek, Vidjekvisten, förklädd till chlop. Szlachtan började hojta vid hans åsyn, men han muttrade: Nöt! och bjöd tystnad med handen. I tredje vagnen åkte Preussarn i avigvänd rock, pan Zan och Mickiewicz åkte i den fjärde.

Emellertid hade alla Podhajski och Isajewicz, Birbasz, Wilbik, Biergiel och Kotwicz småningom börjat för-gäta sin vrede vid åsynen av Dobrzyns szlachta i slik grym fångenskap. Ty den polska szlachtan är visserligen övermåttan trätgirig och snar till batalj, men hämnd-girig är den icke. De sprungo därför till gamle Maciek för att få råd. Han uppställde hela skaran kring vagnarna och befallde dem vänta.

Bernhardinen steg in i huset. Det var knappt man kände igen honom, fast han ej bytt dräkt, så förändrad var hans hållning. Vanligen mörk och grubblande bar han nu huvudet högt, han såg fryntlig ut som en vanlig tiggargroder och inledde sitt tal med ett gapskratt:

— Ha, ha, ha, ha, har äran bocka mig, ha, ha, ha, förträffligt, utmärkt! Herrar officerare, andra jaga om dagarna, ni om nätterna. Lyckad jakt, har sett jaktbytet. Ja, ge szlachtan på pälsen, randa den ordentligt, och håll den i betslet, för szlachtan slår bakut ibland. Jag gratulerar, herr major, att ni fångat unge greven, det är ett fett byte, en stormrik herre med anor i långa banor. Släpp inte honom ur buren för mindre än trehundra dukater. Och när ni fått dem, så skänk några groschen åt klostret och några åt mig ock, ty jag

ber alltid för er själ. Så sant jag är bernhardin, jag tänker jämt på er själ. Döden tar till och med stabs-officerare vid örat. Baka⁵⁸ hade rätt när han skrev, att döden tar både paltar och hjältar och skonar varken purpur eller lumpor, varken munkhättan eller lilla snärtan, varken översten eller understen. Mor död, säger Baka, är lik löken: på man som på kvinna kommer hon tårarna att rinna, och lika ömt vaggas hon barnet som slumrar och rucklarn som tumlar. Ack, ack, major, i dag leva vi, i morgon multna vi. Vårt är bara vad vi äta och dricka i dag. Herr lagman, är det inte tid på att äta frukost? Jag sätter mig till bords, och jag bjuder alla att komma och göra mig sällskap. Major, vad sägs om ett mål köttbullar? Herr löjtnant, vad säger ni om en bål god punsch?

— Ni har rätt, fader, sade båda officerarna. Det vore på tiden att få mat och dricka lagmannens skål.

Husfolket stirrade häpet på Robak och undrade vadan denna min och denna glättighet. Lagmannen upprepade genast ordena för kocken, och det bars in en bål, socker, buteljer och köttbullar. Plut och Rykov fingo brått att brygga, och så snålt togo de för sig av både mat och dryck att på en halvtimme hade de ätit upp tjugutre bastanta köttbullar och till hälften tömt en väldig bål.

Mätt och belåten sträckte majoren ut sig i en armstol, tog fram sin pipa, tände den med en sedel, torkade sig om munnen med servettsnibben och började kasta kärvännliga ögon på damerna.

— Sköna damer, sade han, er tycker jag om som dessert. Vid mina majorsepåletter, ovanpå ett stadigt

mål köttbullar finns ingenting som smakar bättre än en pratstund med damer så sköna som ni, sköna damer, Vet ni vad? Skola vi spela kort? Vingt et un? Whist? Eller skola vi dansa masurka? Tamme tusan bövlar om inte jag är den bästa masurkadansören på hela regementet.

Han makade sig närmare damerna, lutade sig fram och pustade tobaksrök och komplimanger ömsevis.

— Ja, låt oss ta en svängom! ropade Robak. När jag har tömt en flaska, skörtar jag upp kåpan ibland, så munk jag är, och dansar en masurka. Men hör på, major, skola vi sitta här och må gott och låta fältjägarna förfrysa ute på gården? Skall det festas så skall det! Lagman, bjud på en kagge brännvin, och, ni major, låt de raska jägarna få ta sig en tår.

— Jag skulle vilja be om det, sade majoren, men i detta fall övar jag intet tvång.

— Bestå en kagge sprit, lagman, viskade Robak.

Och medan den muntra staben pimplade inomhus, började ett väldigt dryckeslag bland trupperna ute på gården.

Kapten Rykov tömde under tystnad bägare efter bägare, majoren pokulerade och gjorde damerna sin kur på samma gång. Mer och mer upptändes danslusten hos honom, han slängde pipan, fattade Telimenas hand och ville börja dansa, men hon tog till flykten. Då gick han fram till Zosia och anhöll bockande och vinglande om en masurka.

— Hallå du, Rykov, hör upp att tuta i tobakspipan, bort med pipan, du är ju skicklig på balalajka. Ser du,

där hänger en gitarr, gå och hämta gitarren och spela en masurka. Jag, majoren, dansar i spetsen.

Kaptenen tog gitarren och började stämma den. Plut gjorde ett nytt försök med Telimena.

— Vid mitt majorsord, fröken, jag är inte ryss, om jag ljuger, jag vill vara en hund, om jag ljuger, alla officerarna kunna intyga det, hela armén säger det-samma, att i andra armén, andra infanteridivisionen i femtionde fältjägerregementet är major Plut den främste masurkadansören. Seså, kom nu, fröken, var inte så tyckmycken, då bestraffar jag lilla fröken på officersvis.

Med dessa ord flög han upp, fattade Telimenas hand och tryckte en smällande kyss på hennes vita skuldra. I samma ögonblick rusade Tadeusz fram från sidan, och kyssen och en örfil följde tätt på vartannat som tal och svar.

Majoren blev stel av häpnad, han gnuggade sig i ögonen, och blek av vrede ropade han: — Revolt! En revoltör! — och han drog sin värja och tog ett språng framåt. I samma nu skakade munken fram en pistol ur kåpärmen. — Skjut, Tadeusz, ropade han, skjut, och skjut prick! Tadeusz ryckte till sig pistolen, siktade och fyrade av. Skottet träffade ej, men majoren blev krutstänkt och som bedövad. Nu kom Rykov rusande med gitarren i hand, skrek: — Revolt! Revolt! och ville kasta sig över Tadeusz. Men på andra sidan bordet svingade kommissarien sin vänstra arm. En kniv ven genom luften, förbi huvudena, och träffade, innan den hann blixtra. Den träffade botten av gitarren och gick rätt igenom den. Rykov hade böjt sig åt sidan och därigenom undgått döden, men han blev rädd på allvar.

Med ropet: — Fältjägare! Revolt! Gud i himlen! drog han sin värja och retirerade fäktande mot dörren.

I andra ändan av rummet hade under tiden en mängd szlachta börjat storma in genom fönstret. Alla hade sablar, Vidjekvisten anförde. Plut i förstugan och Rykov bakom honom ropade på soldaterna. Redan kommo tre, som posterat närmast huset, rusande till undsättning, redan stucko tre blixtrande bajonetter in genom porten och bakom dem tre svarta kaskar. Maciek stod innanför porten med vidjekvisten sträckt i vädret, tätt tryckt mot väggen lurade han som katten på råttan. Men vare sig gubben ej såg bra eller var alltför het, innan de hunnit sticka in huvudena, måttade han ett hugg mot kaskarna och slog av dem, kvisten studsade klingande mot bajonetterna. Ryssarna retirerade, och Maciek förföljde dem ända ut på gården.

Där rådde än värre tumult. Där arbetade Soplicas anhängare i kapp på att befria Dobrzynskis genom att hugga stockarna isär. Seende detta grepo fältjägarna till vapen och rusade fram. En sergeant genomborrade en Podhajski med bajonetten, två andra av szlachtan sårade han, på en tredje sköt han. De flydde. Detta hände strax invid Döparns plats i stocken. Han hade redan händerna fria och redo till strid. Han reste sig, lyfte ena handen, krökte de långa fingrarna och gav ryssen ett sådant slag över ryggen att denne smällde ansiktet och tinningen i karbinlåset. Låset slog igen, men det blodsköljda krutet tände icke, sergeanten störtade framstupa över sitt gevär till Döparns fötter. Döparn lutade sig ner och grep karbinen vid pipan, och svingande den likt en vigvattenskvast lyfte han den i

vädret. Karbinen kretsade, och två menige man träffade den på skuldrorna, en korpral slog den i huvudet, de övriga retirerade förskräckta från stocken. På så vis fick szlachtan skydd under ett roterande tak.

Därefter höggs stocken sönder, repen skuros av, och den nu befriade szlachtan rusade bort till kvestariens vagnar och drog ur dem fram sablar, värjor, huggsvärd, liar, bössor. Byttan hittade två muskedundrar och en påse kulor; en del av kulorna hällde han i sin egen muskedunder, de andra två laddade han också och avstod dem åt Spånät.

Allt flera fältjägare strömmade till, det blev ett virrvarr och en trängsel. Szlachtan kom ej åt att fäkta, fältjägarna ej att skjuta; man stred bröst mot bröst, stål gnisslade mot stål som tand mot tand, bajonett bräcktes mot sabel, lie mot svärdfäste, näve mötte näve och skuldra törnade mot skuldra.

Men Rykov jämte en del av fältjägarna rusade mot vinkeln mellan ladan och staketet, där stannade han och ropade till soldaterna att de skulle höra upp med en så oordnad strid, där de föllo för knytnävarna utan att ha möjlighet att bruka sina vapen. Ursinnig över att han icke själv kunde ge eld, ty i trängseln förmådde han ej skilja mellan polacker och ryssar, röt han: — Ställning! Men i oväsendet hördes ej hans kommando-rop.

Gamle Maciek, som ej orkade med handgemäng längre, retirerade, allt under det han lade vägen öppen för sig till höger och till vänster. Än klippte han med sabelspetsen en bajonett av pipan som en veke av ljuset, än fällde eller stack han ner en fiende med ett vinande

vänsterhugg. På så vis banade sig den försiktige Maciek ut ur stridsvimlet.

Men en gammal korpral, regementsinstruktör och mästare på bajonett, följde envist efter honom. Han sköt rygg och kröp samman, med båda händerna om karbinen, den högra om låset, den vänstra kring mitten av pipan, snurrade han runt, tog skutt, satte sig på huk, släppte taget med vänstra handen, sköt med den högra fram geväret likt gadden i ett ormgap, drog det tillbaka igen, satte det mot knäet. På det sättet, snurrande och hoppande, ryckte han an mot Maciek.

Gamle Maciek uppskattade sin motståndares skicklighet, och med vänstra handen satte han glasögonen på näsan, med den andra tryckte han vidjespöets fäste tätt till bröstet och drog sig baklänges, i det han med ögonen följde korpralens rörelser och själv vinglade på benen som om han varit drucken. Korpralen skyndade på stegen, och viss om seger rätade han upp sig för att dess bättre komma åt sin vikande fiende, sträckte ut högra armen i hela dess längd och stötte till med karbinen; vapnets tyngd och stöten kommo honom nästan att falla framstupa. Maciek satte sitt sabelfäste just där bajonetten skruvas in i pipan, slog geväret i vädret, sänkte blixtsnabbt vidjespöet, gav ryssen ett hugg i handen och klöv så med ett vänsterkast hans käke. Så föll korpralen, den främste fäktaren bland ryssarna, riddare av tre kors och fyra medaljer.

Under tiden var szlachtans vänstra flygel vid stockarna redan nära segern. Där kämpade Stänken, synlig på långt håll, där snodde Rakkniven mellan moskoviterna, och den ene rände pampen genom livet på dem, den

andre dängde dem i skallen. Likt maskinen, som tyska förståsigpåare ha uppfunnit och som kallas tröskverk men på samma gång är hackelsemaskin — den har både slagor och knivar och skär halmen och tröskar ut säden samtidigt — så arbetade Stänken och Rakkniven gemensamt och fällde fienderna den ene uppifrån, den andre nedifrån.

Men Stänken lät plötsligt den redan vissa segern gå sig ur händerna och ilade till högra flygeln, där en ny fara hotade Maciek. En fänrik, som ville hämnas korpralens död, ryckte an med en lång sponton (spontonen är en kombination av spjut och yxa, numera obruklig utom i flottan — på den tiden användes den också vid infanteriet). Fänriken, en ung man, rörde sig vigt; var gång motståndaren måttade ett hugg från sidan mot honom, drog han sig tillbaka, Maciek förmådde ej upphinna ynglingen och måste inskränka sig till självförsvar. Redan hade fänriken tillfogat honom ett lätt sår med spjutet, redan hade han lyft bardisanen och beredde sig att hugga till. Döparn hann ej fram, men han stannade halvvägs, svingade sitt vapen och slungade det mot fiendens ben. Med krossad benpipa släppte fänriken bardisanen ur handen och vacklade. Döparn rusade fram, hack i häl efter kom en hop szlachta, efter szlachtan kommo i oordnade skaror ryssarna från vänstra flygeln, och det utspann sig en strid runt kring Döparn.

Döparn, som offrat sitt vapen till Macieks försvar, hade så när fått betala denna väntjänst med livet, ty två starka ryssar anföllo honom bakifrån, och fyra händer på en gång grepo honom i håret, togo spjörn mot marken och halade som skutskepparne hala i sina tåg.

Förgäves slog Döparn på måfå bakom sig. Plötsligt varseblev han att Gerwazy kämpade helt nära intill, och han ropade: — Jesus Maria, Sprättkniven!

Slottsfogden som på skriket hörde att Döparn var i dödlig ångest, vände sig om och lät sitt skarpa stål vina ned mellan Döparns huvud och ryssarnas armar. Under rysliga tjut retirerade ryssarna, men en hand, som varit fastare snodd om håret, blev hängande kvar och sprutade blod omkring sig. Det var som när örnen slår ena klon i haren och hugger den andra i en trädstam för att hålla djuret kvar. Haren rycker till så att örnen fläks itu, högra klon blir kvar i trädet i skogen, och den nedblodade vänstra bär haren med sig utåt markerna.

Äntligen fri tittade sig Döparn åt alla sidor och famlade efter ett vapen, ropade efter ett vapen. Under tiden fäktade han med knytnävarna och höll manhaftigt stånd, försiktigtvis dock tätt vid Gerwazys sida, tills han upptäckte Spånet, sin son, i stridsvimlet. Med högra handen riktade Spånet en muskedunder, med den vänstra släpade han en famnslång klubba, knölig och beslagen med flinta och spik⁵⁹. (Ingen utom Döparn skulle förmått lyfta den). Då döparn fick se sitt älskade vapen, sin stänkkvast, grep han den, kysste den och tog höga fröjdesprång svängde den över huvudet och blötte den tvärt.

Vilka bragder han sedan utförde, vilken förödelse han spred vore fåfängt att besjunga, ingen skulle tro musan, liksom man i Wilna icke trodde den fattiga kvinna, som stående på krönet av den heliga Spetsporten såg hur den ryske generalen Dejoy med ett

kosackregemente redan trängt in genom porten, då en enda borgare vid namn Czarnobacki sträckte generalen till marken och slog hela kosackregementet⁶⁰.

Nogav att det gick som Rykov hade förutsett, fältjägarna dukade under för sina fienders makt. Tjugutret lågo stupade på marken, några och trettio stönade betäckta av sår, många hade tagit till flykten och gömt sig i trädgården, bland humlen, nere vid ån, några hade rusat in i boningshuset och ställt sig under kvinnornas beskydd.

Den segrande szlachtan rusade somliga under fröjderop till tunnörna, andra att plundra fienden. Endast Robak delade ej den stormande glädjen. Han hade hittills icke kämpat själv (den kanoniska lagen förbjuder en präst att taga till vapen), men som erfaren man hade han givit råd, gått valplatsen runt och med blick och hand uppmuntrat och lett de stridande. Nu ropade han att de skulle sluta sig till honom, anfälla Rykov och fullborda segern. Under tiden hade han genom en budbärare låtit Rykov veta att om han sträckte vapen, skulle hans liv skonas, om han åter tövade att sträcka vapen, skulle Robak låta omringa och nedhugga de återstående.

Men kapten Rykov var icke den som begärde pardon. Han samlade en halv bataljon omkring sig och skrek: — Giv akt! Ögonblickligt fattade ledet karbinerna och gevären rasslade; de voro längesedan laddade. Han skrek: — Lägg an! och en lång rad pipor blixtrade. Han skrek: — Ge fyr i tur! och skott efter skott brakade. En sköt, en annan laddade, en tredje förde geväret till kinden. Kulorna hördes vina, låsen smällde, laddstakarna dunkade. Hela ledet liknade en krälände reptil, som rör tusen glittrande fötter på en gång.

Fältjägarna voro visserligen berusade av starka drycker, de siktade illa och bommade; få blevo sårade och knappast någon stupade. Dock voro två Maciej redan sårade och en Bartlomiej låg fallen. Szlachtan sköt endast sällan med sina fåtaliga bössor, den ville gå lös på fienden med sablarna. Men de äldre höllo den tillbaka. Kulorna veno tätt, träffade, drevo på flykten, hade inom kort rensat gården och började till och med klirra mot fönsterrutorna.

Tadeusz, som på farbroderns befallning stannat inomhus för att försvara kvinnorna, hörde att striden blev allt våldsammare och skyndade ut. Länsherrn, åt vilken Tomasz äntligen hämtat hans sabel, skyndade efter, slöt sig till szlachtan och ställde sig i spetsen för den. Med sabeln i högsta hugg rusade han framåt, och szlachtan följde honom tätt i spåren. Fältjägarna släppte dem inpå sig och skickade så en skur av kulor emot dem. Isajewicz och Wilbik stupade, Rakkniven blev sårad.

Szlachtan hejdades av Robak på ena hållet, Maciej på det andra; dess heta iver lade sig, den såg sig omkring, drog sig baklänges. Detta sågo ryssarna, och kapten Rykov beslöt att slå ett stort slag: fördriva szlachtan från gården och bemäktiga sig byggningen.

— Formera till attack! skrek han. Fäll bajonett! Framåt!

Ogonblickligt sträcktes piporna likt en påkrad, ledet sänkte huvudena och satte av i språngmarsch. Förgäves sökte szlachtan hejda i fronten, förgäves gav den eld mot flankerna. Redan hade ledet tillryggalagt halva gården utan motstånd. Kaptenen pekade med värjan på

husporten och skrek: — Lagman, ge dig, annars låter jag bränna gården!

— Bränn, ropade lagmannen, i den brasan skall jag steka dig!

O, Soplicowos gård! Om dina vita väggar alltjämt lysa fram mellan lindarna, om traktens szlachta alltjämt samlar sig kring lagmannens gästfria bord, säkert dricker man då ofta Byttans skål där, ty utan honom skulle det nu varit slut med Soplicowo.

Byttan hade hittills givit få bevis på mannamod, ehuru han varit den förste av szlachtan som befriats ur stocken och ehuru han genast hittat sin kära bytta i vagnen, sin favoritmuskedunder, och en påse kulor därjämte. Han ville ej slåss. Han förklarade att han icke litade på sig själv så länge halsen var torr, och han styrde därför stegen till ett spritfat, och med handen som skopa öste han den flödande strömmen till sina läppar. Först när han grundligt varmt och styrkt sig satte han mössan till rätta, lyfte byttan, som fått vila mot knäna, kände med laddstaken på laddningen, hällde krut i fänghålet och kastade en blick över stridsplatsen. Han blev varse att en blixtrande våg av bajonetter slog szlachtan på flykten, och han sam denna våg till mötes.

Han hukade sig mot marken och dök genom gårdsplanens täta gräs, lade sig till sist på lur bakom en nässelhög och kallade medelst tecken till sig Spånet.

Spånet stod med sin muskedunder i porten och försvarade huset, ty där bodde ju hans älskade Zosia. Visserligen hade hon nyckfullt försmått honom, men han älskade henne alltjämt och ville gärna offra livet för att värna henne. Fältjägerledet nalkades redan nässel-

högen på sin marsch, då Byttan drog i trycket och muskedunders breda gap skickade in ett dussin kulor bland moskoviterna. Spånet fyrade av ett andra dussin. Fältjägarna råkade i förvirring, förskräckt över det oväntade angreppet upplöste sig ledet, retirerade, lämnade de sårade i sticket. Döparn gav dem nådestöten.

Ladan var långt borta. Rädd för en lång reträtt rusade Rykov bort till trädgårdsplanket, där hejdade han det upplösta kompaniet i dess lopp och ordnade det på nytt, men i en ny formation. I stället för ett led formerade han en triangel med spetsen åt fronten och basen åt trädgårdsplanket. Han gjorde klokt, ty en kavalleritrupp kom jagande emot honom från slottet.

Greven, som hade suttit i slottet under rysk bevakning, hade då de förskräckta vaktposterna tagit till fötter beordrat hovmännen att stiga till häst, och så snart han fick höra skotten förde han sitt rytteri i elden. Själv red han i spetsen med högt lyftad värja. Med ens ropade Rykov: — Plutonvis eld! En eldslinga flög utefter låsen och ur de svarta piporna veno trehundra kulor. Tre ryttare föllo sårade, en föll död. Grevens häst störtade, greven ramlade ur sadeln. Slottsfogden sprang med ett skri till hans räddning, ty han såg att fältjägarna togo sikte på den siste av Horeszkoer, fast på spinnsidan. Robak var närmare, han ställde sig för greven och fick skottet i hans ställe, men drog fram honom under hästen och förde bort honom. Szlachtan kommenderade han att skingra sig, sikta bättre, icke öda skott i onödan och taga skydd bakom staketet, brunnen, laduväggarna. Greven med rytteriet skulle invänta ett lägligare tillfälle.

Tadeusz förstod Robaks plan och utförde den mästerligt. Han tog skydd bakom brunnsskjulet, och som han var nykter och sköt bra med sin dubbelbössa (han kunde träffa en dukat i luften), så for han gruvligen fram bland moskoviterna och särskilt bland befälet. Med första skottet fällde han en fältväbel, sedan ströko två sergenter för två skott, det ena tätt efter det andra, ur båda piporna. Än siktade han på galonerna, än mitt i triangeln, där staben stod. Rykov rasade, stampade med fötterna, bet i sitt sabelfäste.

— Major Plut, ropade han, hur skall det här sluta? Till sist blir ingen av oss kvar att föra kommandot.

Då ropade Plut i vredesmod till Tadeusz:

— Polska pan, skäms att gömma er bakom ett skjul, var inte feg, träd fram och slåss som en ärlig soldat.

— Major, svarade Tadeusz på detta, varför gömmer ni er bakom fältjägarnas rygg, om ni är en sådan tapper riddersman? Jag är inte rädd för er, stig bara fram ur gömslet. Visserligen har ni fått en örfil, men jag är ändå villig att slåss med er. Vad skall denna blodsutgjutelse tjäna till? Mellan oss var grälet, må pistol eller värja avgöra det. Jag låter er välja vapen, från kanon till knappnål. Går ni ej in på det, skjuter jag er som vargen i gropen.

Med dessa ord fyrade han av och siktade så väl att han träffade löjtnanten bredvid Rykov.

— Major, viskade Rykov, antag utmaningen och utkräv hämnd för vad han gjorde nyss. Om någon annan fäller den där szlachcicen till marken, så förstår ni, major, avtvår ni ju inte er skymf. Han måste lockas fram, den där szlachcicen, och när man inte kan fälla

honom med karbin, så måste han fällas med värja. Smatter är plotter, vad som sticks är likst, brukade gamle Suvorov säga. Träd fram, major, annars skjuter han ned oss den ene efter den andre. Se, han siktar!

— Rykov, käre vän, sade majoren, du är ju en överdängare på värja, träd fram du, broder Rykov. Eller, vet du vad, vi skicka en av våra löjtnanter. Jag, majoren, kan icke överge soldaterna, det är jag som för befälet över bataljonen.

Vid dessa ord höjde Rykov värjan och trädde modigt fram. Han befallde att elden skulle inställas, viftade med en vit näsduk och frågade Tadeusz vilket vapen han önskade. Efter någon överläggning enades båda om värja. Tadeusz hade ingen, och medan man sökte efter ett vapen kom greven rusande, fullt beväpnad, och korsade överenskommelsen.

— Med förlov, pan Soplica, ropade han, ni utmanade majoren. Jag har en äldre räkning ouppgjord med kaptenen. Han trängde in i mitt slott — säg i vårt slott, avbröt Protazy — i spetsen för en hop banditer, fortsatte greven. Han — jag kände igen Rykov — band mina jockejer. Jag tänker straffa honom som jag straffade rövorna under den klippa sicilianerna kalla Birbanterocca.

Det blev allmän tystnad, skjutandet upphörde, och med nyfikna blickar åsågo trupperna anförarnas möte. Greven och Rykov skredo fram sidföre, och med höger hand och höger öga slungade de hot mot varandra, med vänster hand blottade de huvudena i en hövisk hälsning (mellan män av ära brukas det så, innan de skrida till att dräpa varann).

Nu möttes värjorna och började rassla, och ömsevis

togo kämparna sats framåt med böjda högerknän, ömsom ryggade de bakåt.

Men Plut, som blivit varse Tadeusz framför sin frontlinje, höll en lågmäld rådplägning med korpralen Gont, som gällde för den säkraste skytten i kompaniet.

— Cont, sade majoren, ser du den där galgfågeln? Om du sätter en kula i honom där under femte revbenet, så får du fyra silverrubler av mig.

Gont spände sin karbin och böjde sig ned över låset; hans trogna kamrater skylde honom med sina kappor. Han siktade icke mot Tadeusz' revben utan mot huvudet, sköt och träffade mitt i hatten, helt nära målet. Tadeusz snodde runt, och Döparn rusade emot Rykov och szlachtan följde efter skrånande: Förräderi! Fast Tadeusz motade dem, var det knappt att Rykov hann retirera och rusa in i de sinas led.

Åter trängde Dobrzynskis och de andra litauerna framåt i kapp, och trots de båda partiernas föregående osämja kämpade de likt bröder och eggade varandra ömsesidigt. Seende hur en Podhajski rusade tätt utefter fältjägarnas front och mejade med lien, ropade de jublande: — Leve Podhajskis! Framåt, bröder litauer, hurra, hurra för Litauen! Skolubows åter, som sågo hur den tappre Rakniven fastän sårad rusade framåt med lyftad sabel, skreko: — Hurra för Maciek! Leve masurerna! Sålunda eldande varandras mod störtade de emot moskoviterna. Robak och Maciek sökte fåfängt hålla dem tillbaka.

Medan jägarkompaniet sålunda angreps i fronten, lämnade kommissarien valplatsen och styrde kosan mot

trädgården. Vid hans sida gick den försiktige Protazy, och kommissarien gav honom viskande sina order.

I trädgården tätt invid planket, mot vilket Rykov stödde sin triangel, stod en stor gammal ostbod, som med sina gallerformigt korslagda bjälkar liknade en bur. Där inne lågo massor av glänsande vita ostar, och runt väggarna hängde knippen av salvia, timjan och mynta, hela husapoteket, på tork. Ostboden var sina tre och en halv famn i omkrets, men uppbars likt ett storkbo av en enda, grov pelare. Den gamla ekstolpen lutade, ty den var redan halvrudden, och hotade att störta. Ofta hade lagmannen blivit tillrättad att riva den förfallna byggnaden, men han förklarade alltid att hellre än att riva skulle han laga eller bygga om den. Någon ombyggnad hade emellertid ännu icke blivit av, han hade nöjt sig med att låta sätta två stöttor mot stolpen. Den sålunda förstärkta men ändå bräckliga byggnaden blickade över planket ned på Rykovs trekant.

Mot denna ostbod styrde kommissarien och gealdrigern under tystnad sina steg. Bakom dem smög sig hushållerskan genom hampan åtföljd av kökspojken, en liten men ovanligt stark pojke. Väl framme satte de störar mot övre ändan av den ruttna stolpen, hängde sig över störändarna och började bända av alla krafter, likt båtkarlar som med långa stakar skjuta en grundstött pråm från land.

Det brakade i stolpen, ostboden började vackla och störtade så med hela tyngden av sina bjälkar och ostar över ryssarnas trekant. Den krossade, den sårade, den dödade. Där soldatled hade stått låg nu timmer, lik och snövita ostar, fläckade av blod och hjärnmassa. Tre-

kanten flög i stycken och redan mullrade Stänken, redan blixtrade Rakkniven, redan smällde Kvisten inne i dess mitt, från gården kom hela massan av szlachta rusande, och i gårdsporten satte greven i gång en vild jakt efter de flyende.

Endast åtta fältjägare med sergeanten i spetsen försvarade sig ännu. Slottsfogden rusade emot dem, de blevo oförskräckt stående, och nio gevärsmynningar riktades mot slottsfogdens panna. Han fortsatte framåt, svängande sin dragna sprättniv. Munken såg det, skyndade att genskjuta slottsfogden, föll och drog Gerwazy med sig. Det skedde i samma ögonblick som plutonen gav eld. Knappt hade blyet susat förbi, förrän Gerwazy var på fötter igen och störtade in i krutröken. I en blink hade han huggit huvudet av två fältjägare, de andra flydde förfärade. Slottsfogden efter, huggande och stickande. De sprungo över gården, Gerwazy följde dem i hämlarna, de rusade in i en lada, vars dörr stod öppen, Gerwazy hack i häl efter dem in i ladan. Han försvann i mörkret, men att han ej uppgav striden kunde man förstå, ty genom dörren hördes jämmerrop, skrån och täta, vinande hugg. Inom kort blev allt tyst. Gerwazy kom ensam ut med blodigt svärd.

Szlachtan var nu herre på valplatsen och satte till att förfölja, hugga och sticka ned de förspridda fältjägarna. Rykov stod ensam kvar, skrek, att han ej ämnade sträcka vapen, och stred alltjämt, då läns herrn trädde fram till honom och saluterande med värjan myndigt sade:

— Kapten, du fläckar ej din heder genom att begära pardon. Du har bevisat ditt mod, tappre riddersman, fastän du ej haft lyckan med dig, upphör med ditt

gagnlösa motstånd, sträck vapen, innan vi avvärpa dig med våra sablar. Ära och liv bevarar du, men du är min fånge.

Kuvad av länsherrns värdighet bugade sig Rykov, räckte honom sin blottade värja, blodig upp till svärd-fästet, och sade:

— Bröder polacker! Ve mig att jag icke hade ens en enda kanon! Suvorov sade sant: kom ihåg, kamrat Rykov, att du aldrig går ut mot polackerna utan kanoner. Vad är att göra? Fältjägarna voro druckna, majoren hade givit dem tillstånd att festa. Ja, den major Plut, han har gjort många galenskaper i dag! Han får stå till svars inför tsaren, ty han har befälet. Jag vill vara er vän, länsherre. Ett ryskt ordspråk säger: ju såtare vänner, dess hårdare slängar. Ni äro duktiga både att dricka och sticka. Men hör nu upp att dansa om med jägarna.

Till svar sträckte länsherrn upp sabeln och lät genom gevaldigern kungöra allmän pardon, lät förbinda de sårade, bära bort de stupade och föra de avvärpnade i arrest.

Länge letade man efter Plut. Han hade gömt sig längst inne i nässelhögen och låg där som död. Då han märkte att striden var över, kröp han äntligen fram.

Så slöt den sista inritten i Litauen⁶¹.

TIONDE BOKEN

Emigrationen. — Jacek.

Rådslag om utvägar att rädda segervinnarna. — Förhandlingar med Rykov. — Avskedet. — En viktig upptäckt. — Hopp.

Morgonens moln, som först hade skingrat sig likt svarta fåglar, hopade sig mer och mer och styrde sin snabba kosa mot himlens zenit. Knappt hade solen börjat sänka sig från middagshöjden förrän den ilande skocken hade brett sig över halva himlen. Vinden gav den allt snabbare fart, fällen blev allt tätare och sänkte sig allt djupare, tills den slutligen, på ena sidan halvt lösryckt från himlavalvet, hängde ner mot jorden likt ett stort utspänt segel, samlade alla vindar i fånget och flög över himlen från söder mot väster.

Så kom ett ögonblicks stillhet, själva luften blev ljudlöst orörlig, som förstummad av ångest, och åkrarnas säd, som förut än lagt sig mot marken, än ristat sina gyllene ax i luften och brusat likt vågor, rätade nu stänglarna och blickade spänt mot skyn. Och de gröna pilarna och popplarna utefter vägarna, som förut böjt sina pannor mot marken och med silverlockarna fladdrande för vinden sträckt armarna mot himlen likt gråterskor vid en öppen grav, de stodo nu som livlösa, med ett uttryck av ordlöst ve, lika Niobe på Sipylos. Endast genom aspens gråa löv for en skälvning.

Boskapen, som vanligen vänder hem så trögt och

motvilligt, övergav nu självmant betet och rusade i väg hela flocken utan att vänta på herden. Tjuren sparkade upp jord med klöven, plöjde djupa fåror med hornen och skrämde hela hjorden med sitt olycksbådande böl; kon riktade ideligt sitt stora öga mot himlen, gapade av undran och drog tungt efter andan. Galten kom masande sist, grymtade och fnös och stal sig dessemellan en kärve säd, som han sedan gick och tuggade på.

Fåglarna gömde sig i skogen, under taken, inne i gräset. Endast kråkorna slogo flockvis ned runt dammarna och spatserade där med gravitetiska steg, med de svarta ögonen riktade mot molnen, stucko ut tungan ur det breda, torra gapet, bredde ut vingarna och väntade på ett bad. Men även de förutsågo tydligen ett alltför våldsamt oväder, ty snart lyfte de sig likt ett moln och drogo mot skogen. Den sista av fåglarna var svalan, som förlitade sig på sin snabba vinge och genomborrade det svarta molnet likt en pil för att sedan störta likt en kula.

Just i detta ögonblick hade szlachtan ändat sin blodiga strid med moskoviterna och fick brått att lämna valplatsen, där inom kort elementen skulle kämpa sin kamp, och hela skaran skyndade att söka hägn i boningshus och lador.

I väster var jorden ännu förgylld av solen och brann med dystert, gulrött sken; men redan bredde ovädersmolnet ut sina skuggor likt ett nät, fångade in resterna av ljus och jagade solen, som hade det velat taga fast den innan den gick ned. Gång på gång kommo vind-

ilar, den ena tätt efter den andra, och skickade ned regndroppar, stora, klara och runda som hagel.

Plötsligt törnade vindarna samman, började brottas och virvla runt, kretsade i vinande lopp runt dammarna och rörde upp deras vatten ända ner till botten. De rusade ut på ängarna och visslade i videbuskar och gräs, grenar knäcktes, hötappar flögo kring likt avslitna hårtofsar samman med långa länkar från sädes-skylarna. Vindarna tjöto. De kastade sig över åkrarna, vältrade sig, bökade, vräkte ner plogkammarna och grävde en öppning åt en tredje stormvind, som reste sig ur åkern likt en jordpelare, allt högre, virvlade om likt en dansande pyramid, borrade pannan i marken och sparkade sand i stjärnornas ögon med foten. Med vart steg vidgade den sig, öppnade sig upptill och trumpetade storm ur sitt jättehörn. Och så till sist lupo vindarna an mot skogen med hela detta samlade kaos av vatten och damm, halm, löv, grenar och upp-ryckta grästuvor, och rytande som retade björnar vältrade de in i skogsdunklet.

Nu strömmade redan regnet som ur ett såll, i täta droppar. En åskskräll, och dropparna förenade sig till ett flöde, som än band himmel och jord samman likt strängar, än forsade som ur stora kar. Både himmel och jord voro nu helt höljda i natt och ett oväder svartare än natten. Stundom rämnade synranden från ena ändan till den andra, och stormens ängel lät sitt ansikte lysa likt en omätlig sol, sedan svepte han på nytt sin mantel om sig, gömde sig i skyn och stängde molnens portar med en åskskräll. Ater tilltog stormen, det ösande regnet och det tjocka, täta, nästan massiva mörkret. Så

åter susade regnet saktare, åskan domnade av för ett ögonblick. Åter vaknade den och röt, åter forsade regnet. Och så till sist kom stillhet; endast träden susade kring huset, ackompanjerade av ett sakta plask.

En dag sådan som denna var det vildaste oväder välkommet, ty störtregnet, som höljt stridsplatsen i mörker, hade översvämmat vägarna, ryckt bort bron över ån och förvandlat gården till en otillgänglig fästning. Om vad som hänt i Soplicas läger kunde alltså intet rykte sprida sig i nejden i dag, och szlachtans öde berodde just på att hemligheten förblev bevarad.

I lagmannens rum pågingo viktiga rådplägningar. Bernhardinen låg i sängen, utmattad, blek och blodig, men frisk till själen. Munken gav order och lagmannen utförde dem till punkt och pricka. Han lät anmoda läns herrn att infinna sig, kallade på slottsfogden, lät föra in Rykov och stängde sedan dörren. En hel timme pågick det hemliga samtalet, men slutligen avbröt kapten Rykov det genom att kasta en påse dukater på bordet.

— Herrar polacker, sade han, det går ett tal ibland er att var ryss är en skälm. Svara nu den som frågar er att ni ha känt en ryss, som heter Nikita Nikititsj Rykov, kapten i armén, och var goda och kom ihåg att han hade sju medaljer och tre kors. Den här medaljen för Otsjakov, den här för Ismajlov, den här för slaget vid Novi, den för Preisij-Ilov⁶² och den för Korsakovs berömda reträtt från Zürich; han hade också en hedersvärja för tapperhet och dessutom tre erkännanden av fältmarskalken, två kejsrerliga tack och fyra hedersomnämmanden, alltsammans skriftligt...

— Men, kapten, avbröt Robak, hur går det för oss,

om du icke vill samtycka? Du har ju givit ditt ord på att du skulle ordna saken.

— Det är sant, och jag ger på nytt mitt ord, sade Rykov. Här är det! Varför skulle jag vilja ert fördärv? Jag är en hederlig karl, och jag tycker om er polacker, därför att ni ha ett glatt humör, äro duktiga att dricka och även tappra, duktiga att sticka. Vi ha ett ryskt ord-språk: den som åker på vagnen kommer ofta under hjulen; främst i dag, sist i morgon; i dag ger du stryk, i morgon får du. Skall man harmas för det? Så går det till i krigarlivet. Hur skulle man kunna vara så gemen att man harmades över ett nederlag? Vid Otsjakov gick det blodigt till, vid Zürich blev vårt infanteri slaget, vid Austerlitz förlorade jag hela mitt kompani. Tidigare — jag var sergeant då — högg er Kosciuszko ned min pluton med liarna. Än sen då? Vid Maciejowice återigen fällde jag med min egen bajonett två duktiga adelsmän, den ene var Mokronowski, han gick med sin lie framför fronten och högg handen med luntan av en kanonjär. Ack, ni polacker! Fäderneslandet! Jag har känsla för allt det där, jag Rykov. Tsaren befaller oss, men mig gör det ont om er. Vad ha vi för otalt med polackerna? Moskva åt moskoviten och Polen åt polacken, det är det enda rätta. Men hur skall man bära sig åt, när tsaren inte vill?

Härpå svarade lagmannen:

— Herr kaptan, att du är en hederlig man det veta alla här, som du legat inkvarterad hos i så många år. Tag ej illa upp vår gåva, käre vän, vi ville sannerligen ej förnärma dig; vi dristade oss att samla in de här dukaterna, eftersom vi visste att du icke är rik.

— Ack, mina fältjägare, ropade Rykov, hela kompaniet nedstucket! Mitt kompani! Och alltihop den där Pluts fel! Han är chef, han får svara för det inför tsaren. Men de där slantarna, behåll dem, mina herrar, jag har min kaptenslön sådan den nu är, och den räcker till punsch och en pipa tobak. Jag tycker om er alla, därför att jag äter och dricker med er, rumlar och språkar och har trevligt ihop med er. Fördenskull skall jag också försvara er, och blir det förhör ger jag mitt hedersord på att jag skall vittna till er förmån. Vi skola säga att vi kommo hit på besök, pokulerade, dansade och blevo litet på lyran och att Plut kommenderade eld i misshugg. Så blev det batalj och råkade gå åt putten med bataljonen. Om herrarna bara smörjer krigsrätten med guldet, så går det galant. Men nu vill jag upprepa för er vad jag redan sagt åt szlachcicen med långa huggvärjan: Plut är högste chef, jag därefter. Plut är i livet, och han kan komma att spela er ett spratt, så att ni stryker med på det, ty han är en illslug krabat. Ni måste stoppa till munnen på honom med banksedlar. Säg, herr szlachcic, du med långa pliten, har du redan varit hos Plut? Har du talat med honom?

Gerwazy tittade sig omkring, strök sin kala hjässa och vinkade vårdslöst med handen, som till tecken att han redan ordnat allt. Men Rykov envisades:

— Kommer Plut att tåga, har han givit sitt ord på det?

Otålig över att Rykov sålunda ansatte honom vände slottsfogden högtidligt tummen mot golvet, gjorde sedan en gest med handen som om han skurit av allt ordande och sade:

— Jag svär vid min sprättkniv att Plut icke förräder oss. Han kommer aldrig mer att tala med någon.

Därpå lät han händerna sjunka och knäppte med fingrarna som om han skuddat av dem hela hemligheten.

Ahörarna förstodo den dunkla åtbörden, de betraktade varandra med spörjande och forskande blickar och för några minuter rådde dyster tystnad. Slutligen tog Rykov till ordet:

— Vargen river, tills han själv blir riven.

— *Requiescat in pace*, tillfogade länsherrn.

— Visserligen, slöt lagmannen, var detta Guds finger. Men jag är oskyldig till blodet, jag visste inte om det...

Munken hade flugit upp från kuddarna och satt där mörk i minen. Till sist sade han med en skarp blick på slottsfogden:

— Det är en stor synd att dräpa en värlös fånge. Kristus förbjuder oss att hämnas ens på en fiende. Å, slottsfogde, du har ådragit dig ett tungt ansvar inför Gud! Enda förmildrande omständigheten vore, om dådet begåtts icke av dum hämndlust utan *pro publico bono*.

Slottsfogden gjorde en instämmande åtbörd med huvudet och den utsträckta handen och upprepade blinkande: — *Pro publico bono*.

Mera blev ej talat om major Plut. Dagen därpå letade man förgäves efter honom på gården, förgäves utsattes en belöning för hans döda kropp. Majoren hade försvunnit spårlöst som sten i vattnet. Det gick många handa rykten om hans öde, men ingen visste något med säkerhet varken då eller sedermera. Fåfängt ansatte man

slottsfogden med frågor, det enda svar han gav var: Pro publico bono. Kommissarien var invigd i hemligheten, men bunden av sitt hedersord teg gubben som muren.

Efter avslutade underhandlingar lämnade Rykov rummet, och Robak lät kalla in szlachtan. Med värdighet tilltalade dem läns herrn sålunda:

— Bröder! Gud lät i dag lyckan följa våra vapen, men jag måste oförbehållsamt säga herrarna att ödesdigra bli följderna av dessa bataljer i otid. Vi ha felat, och alla här ha vi skuld: pater Robak, därför att han alltför nitiskt spred nyheten, slottsfogden och szlachtan, därför att de misstydde den. Kriget med Ryssland utbryter inte på länge ännu. De som verksammast tagit del i striden kunna ej utan risk kvarstanna i Litauen. Ni måste därför fly till furstendömet, mina herrar, och enkannerligen Maciej kallad Döparn, Tadeusz, Byttan och Rakkniven måste ge sig av till andra sidan Niemen, där en nationalarmé väntar på dem. Vi skola skjuta hela skulden på er, frånvarande, och på Plut och på så vis rädda återstoden av de våra. Jag bjuder er icke ett långt farväl; det finns säkra förhoppningar om att med våren frihetens morgonrodnad skall uppgå över oss och att Litauen, som nu bjuder er farväl som landsflyktingar, inom kort skall återse er som sina segerrika räddare. Lagmannen skall rusta i ordning allt som behövs för färden, och jag skall hjälpa er med pengar så långt jag kan.

Szlachtan insåg att läns herrns råd var vist. Det är ju en känd sak att den som en gång råkat i krakel med ryske tsaren, han blir aldrig ärligt förlikt med honom

i denna världen, utan måste antingen kämpa eller multna i Sibirien. Utan att säga ordet växlade de därför sorgsna blickar och suckade, och till tecken av samtycke nickade de med huvudena.

Fastän känd för att älska fosterlandet högre än livet är polacken alltid redo att överge det, ge sig ut i vida världen, framleva långa år i armod och försmädelse och strida med människor och ödet, så länge som hoppet att han tjänar fäderneslandet lyser över honom ur mörkret.

De förklarade att de voro villiga att resa genast. Men detta gillade ej pan Buchman. Buchman, en förståndig karl, hade ej blandat sig i striden, men när han fått höra att det skulle hållas rådplägning, hade han skyndat åstad att rösta. Han fann förslaget gott, men ville ha några ändringar, närmare utveckla och förtydliga det och först och främst genom lagligt val tillsätta en kommission, som skulle utstaka emigrationens mål, medel och sätt samt åtskilligt annat därjämte. Olyckligtvis tillät ej tiden att man följde pan Buchmans råd. Szlachtan tog ett brådskande farväl och gav sig omedelbart i väg.

Lagmannen höll emellertid Tadeusz kvar och sade till munken:

— Det är på tiden att jag säger dig vad jag i går fick med säkerhet veta, nämligen att vår Tadeusz är på allvar förälskad i Zosia. Det är bäst att han anhåller om hennes hand före avresan. Jag har talat med Teli-mena, och hon hindrar oss icke längre. Zosia samtycker också till sina förmyndares önskan. Om vi icke kunna förena paret genom vigsel i dag, så må de åtminstone, herr broder, förlova sig före avresan, ty du vet ju hur

många frestelser ett kringfläckande ungt hjärta är utsatt för. Men när ynglingen kastar en blick på ringen och erinrar sig att han är trolovad, så lägger sig med ens febern i hans blod. Tro mig att förlovningsringen har en stor kraft.

Jag själv hyste för trettio år sedan en varm böjelse för panna Marta, vars hjärta jag också vunnit. Vi voro trolovade, men Gud välsignade ej förbundet, han lämnade mig kvar allena på jorden och upptog till sin härlighet min vän Hreczechas, kommissariens fagra dotter. Det enda jag hade kvar var minnet av hennes dygder och behag och så denna trolovningsring av guld. Så ofta jag såg på den, trädde alltid den salig döda för mitt minne; och genom Guds nåd har jag sålunda allt hitintills förblivit min brud trogen, och utan att ha varit make är jag en gammal änkoman, fastän kommissarien har en andra, ganska täck dotter och ganska lik min älskade Marta.

Så talande kastade han en öm blick på ringen och torkade en tår ur ögat med avigsidan av handen.

— Broder, slöt han, vad tycker du? Skola vi ställa till med förlovnin? Han är kär och jag har tantens och flickans ord.

Men här skyndade Tadeusz fram och inföll genast:

— Hur skall jag kunna löna min gode farbror, som så outtröttligt tänker på min lycka? Ack, gode farbror! Jag skulle vara den lyckligaste bland människor, om Zosia bleve min trolovade i dag, om jag visste att hon en dag skulle bli min maka. Men jag säger öppet, i dag kan ej trolovnin äga rum, det finns allehanda skäl... Fråga icke mer, men om Zosia värdigas vänta

kanske hon inom kort återser mig bättre, värdigare, kanske jag genom beständighet kan förvärva hennes genkärlek, kanske jag lyckas ge någon smula glans åt mitt namn, kanske jag inom kort kommer åter till fädernetrakterna. Då, farbror, skall jag påminna dig om ditt löfte, då skall jag på knä hälsa den dyra Zosia och, om hon är fri, anhålla om hennes hand. Nu lämnar jag Litauen, kanske för lång tid, och under tiden fattar kanske Zosia tycke för en annan. Binda henne vill jag ej, och bedja om en genkärlek som jag ej förtjänar vore lågsinnat.

Medan ynglingen med innerlig känsla uttalade dessa ord, glänste två tårar likt två stora pärlor i hans stora, blåa ögon och rullade hastigt ned för de blomstrande kinderna.

Men den nyfikna Zosia hade genom en dörrspringa i kabinettet följt de hemliga samtalen och hörde nu hur Tadeusz ärligt och rättframt bekände sin kärlek, och med skälvande hjärta såg hon de två stora tårarna i hans ögon. Alltsammans var henne gåtor — att han förälskat sig i henne, varför han övergav henne, vart han skulle resa — men hon blev ändå sorgsen över att han skulle fara sin kos. För första gången i sitt liv hörde hon från en ynglings läppar den stora, sällsamma nyheten att hon var älskad. Hon sprang bort till ett litet husaltare och tog fram en helgonbild och en relikgömma ur det. Bilden föreställde den heliga Genoveva och i relikgömmen låg en bit tyg, som burits av den helige Josef brudgummen, de trolovades skyddspatron. Med dessa heliga föremål i handen inträdde hon i rummet.

— Skall ni resa snart? Då skall jag ge er en liten gåva med på färden och en förmaning därjämte: bär alltid relikten och bilden på er och kom ihåg Zosia. Gud give er hälsa och framgång, och måtte han snart föra er välbehållen åter till oss. — hon tystnade och böjde huvudet, och mellan hennes hastigt sänkta ögonlock bröt det fram en flod av tårar. Och hon förblev stående stum, med slutna ögon, från vilka tårarna droppade likt diamanter.

Tadeusz tog gåvorna och kysste hennes händer med orden: — Pani, nu måste jag bjuda er farväl. Lev väl, glöm mig ej och bed ibland en bön för mig! Zosia! Mer förmådde han ej säga.

Men greven, som helt oförmodat inträtt samman med Telimena, blev vittne till det unga parets ömma avsked, och med en blick på Telimena sade han rörd:

— Hur mycken skönhet i blott och bart denna okonstlade scen, när herdinnans själ och krigarens själ slutligt måste skiljas, likt jollen och skeppet i stormen! I sanning! Intet tänder så känslorna i hjärtat, som när hjärtat slites från hjärta! Tiden är lik vinden, den utsläcker blott en liten låga, en stor brand flammor dess mäktigare i storm. Även mitt hjärta äger förmågan att älska djupare på avstånd. Pan Soplica, jag har ansett dig för min rival. Detta misstag var en av anledningarna till vår sorgliga osämja, som tvang mig att draga värjan mot dig. Jag ser nu mitt misstag; ty du suckade för herdinnan, jag åter hade givit mitt hjärta åt denna sköna nymf. Må vårt agg drunkna i fiendernas blod! Vi skola ej kämpa mot varann med mordiskt stål, må vår älskogsstrid avgöras på annat sätt, må vi tävla om vem som

är den andres överman i trofast kärlek. Vi skola båda överge föremålen för vårt hjärtas ömhet, vi skola båda ila att möta svärd och spjut, och må vi tävla med varandra i beständighet, svårmod och kval och med tapper arm strida mot vårt lands fiender!

Efter att så ha talat såg han på Telimena, men hon gav intet svar, alldeles handfallen av förvåning.

— Men, greve, inföll lagmannen, varför vill ni äntligen ge er av, tro mig, ni kan sitta trygg på era gods. Den fattiga szlachtan kan regeringen skinna och piska upp, men ni, greve, kan vara viss om att lämnas oantastad. Ni vet vad för slags styrelse vi ha, ni är rik nog och kan köpa er fri från fängelse med hälften av er årsinkomst.

— Det är icke förenligt med min karaktär, svarade greven. Får jag ej vara älskare, skall jag bli hjälte. I kärlekssorger är äran tröstarinna. Är jag en tiggare vad hjärtat beträffar, skall jag bli stor genom min arm.

— Men vem hindrar er att älska och vara lycklig? frågade Telimena.

— Mitt ödes bud, svarade greven, dunkla aningar, som mystiskt driva mig ut i främmande land, till underbara dåd. Jag bekänner att jag i dag till Telimenas ära ville tända facklan vid Hymens altare, men denne yngling har givit mig ett alltför upphöjt föredöme genom att själv frivilligt rycka av sig brudgumskransen och ila ut att pröva sitt hjärta i skiftande öden och blodiga krigiska äventyr. I dag öppnar sig en ny epok också för mig. En gång ekade Birbanterocca av mina vapens återskall, må detta återskall sprida sig också över Polen!
— Han tystnade och slog stolt på värjfastet.

— Nåja, sade Robak, man har svårt att klandra en sådan önskan. Ge dig av och tag pengar med, du kan sätta upp ett kompani liksom Wlodzimierz Potocki, som väckte fransmännens häpnad genom att skänka en million till skattkammaren, liksom furst Dominik Radziwill, som satte sina gods och sitt bohag i pant och väpnade två nya kavalleriregementen. Ge dig av, ge dig av och tag pengar med. Armar ha vi tillräckligt många i furstendömet, men pengar fattas där, ge dig i väg, och lycka till!

— Ack, sade Telimena med en sorgsen blick, jag ser att intet kan hålla dig tillbaka. Min riddare, när du träder inom skranket, kasta då en öm blick på din utkorades färger (med dessa ord slet hon ett band av klänningen och gjorde en kokard av det, som hon fäste på grevens bröst.) Må dessa färger leda dig mot eldspyende kanoner, mot blixtrande lansar och regnande svavel, och när du gjort dig namnkunnig genom tappra bragder och när du under odödliga lagrar döljer din blodstänkta hjälm, din stolta segerhuva, rikta även då din blick på denna kokard och tänk på den hand som fäst dessa färger på ditt bröst! — här räckte hon honom handen och greven föll på knä och kysste den. Telimena förde näsduken till ena ögat, med det andra blickade hon ned på greven, som djupt upprörd bjöd henne farväl. Hon suckade, men ryckte litet otåligt på axlarna.

— Skynda er, greve, det är redan långt lidet, avbröt honom lagmannen, och med bister min skrek Robak: — Nog nu, skynda er i väg! Lagmannens och munkens befallande maning skilde det ömma paret och drev dem ur rummet.

Under tiden omfamnade pan Tadeusz under tårar farbrodern och kysste Robaks hand. Robak tryckte ynglingens panna mot sitt bröst, knäppte sina händer kring hans huvud och höjde blicken mot himlen. — Son, Gud vare med dig, sade han och brast i tårar... I nästa ögonblick var Tadeusz redan ur rummet.

— Vad för slag? utbrast lagmannen. Säger du honom ingenting, broder? Icke ens nu? Stackars gosse, skall han ingenting få veta? Före avfärden?

— Nej, sade munken, ingenting.

Han grät länge, med ansiktet dolt i händerna.

— Varför skulle han få veta, stackars gosse, att han har en far, som dolt sig för världen som en missdådare, en mördare? Ack visst skulle jag vilja det, men jag hembjuder den glädjen åt Gud som ett offer för forna synder.

— Nu är alltså tiden inne att tänka på dig, sade lagmannen. Besinna att en man vid dina år och i ditt tillstånd ej skulle kunna rymma landet samman med de andra. Du har sagt att du vet ett litet hus, där du kan dölja dig. Säg var, en förspänd vagn väntar. Vore inte en skogvaktarstuga långt inne i skogen det bästa?

Robak nickade och sade: — I morgon bitti är tids nog. Skicka nu bud till kyrkoherden, broder, att han kommer så fort som möjligt med sakramenten. Låt avlägsna alla härifrån, endast du och slottsfogden må stanna, och lås dörren.

Lagmannen åtlydde Robaks tillsägelser och satte sig vid hans bädd. Gerwazy stod bredvid, med armbågen stödd mot svärdfästet och den sänkta pannan mot handen.

Innan Robak började tala, häftade han blicken på

slottsfogdens ansikte, gåtfullt stum. Och liksom kirurgen först med mjuk hand överfar den sjuka kroppen, innan han sänker kniven i den, så mildrade Robak uttrycket i sina skarpa ögon och blickade länge in i Gerwazys. Till sist, som om han velat slå i blindo, satte han handen för ögonen och sade med kraftig stämma:

— Jag är Jacek Soplica.

Vid dessa ord bleknade slottsfogden och for samman, och med halva kroppen framåtböjd blev han stående stödd blott på ena benet, lik ett klippblock som på väg utför berget hejdas i sitt lopp. Hans ögon stirrade, munnen gapade vidöppen, tänderna blänkte hemskt och mustascherna reste sig på ända. Värjan föll ur handen, men han fångade den mellan knäna och grep med högra handen hårt om värjfastet. Klingan pekade rätt bakut, och den långa, mörka udden svängde av och an. Slottsfogden liknade ett sårat lodjur, som i begrepp att från trädet flyga på jägaren, burrar upp sig, morrar, sprutar gnistor ur de blodsprängda ögonen, reser morrhåren och piskar med svansen.

— Pan Rembajlo, sade munken, människovrede förskräcker mig icke längre, ty jag står redan under Guds hand. Jag besvär dig i Hans namn, som frälsade världen och på korset välsignade sina mördare, i nåd lyssnade till och upptog rövarens bön: låt din vrede fara och lyssna tålmodigt till vad jag har att säga. Jag har självvilligt givit mig tillkänna, och för min samvetsfrid måste jag vinna eller åtminstone begära förlåtelse. Lyssna till min bikt, sedan må du göra vad du behagar med mig.
— Här knäppte han båda händerna som till bön. Slotts-

fogden tog häpen ett steg tillbaka, slog sig med handen för pannan och ryckte på axlarna.

Och munken började förtälja om sin forna förtrolighet med Horeszko och sin kärlek till hans dotter och sin misshällighet med hovmarskalken av denna anledning. Men han berättade oredigt, ofta blandade han in anklagelser och smärteutgjutelser i sin bikt, ofta bröt han av som om han talat slut, men började så på nytt.

Slottsfogden, som till punkt och pricka kände släkten Horeszkos historia, ordnade i minnet hela berättelsen, hur förvirrad den än var, och kunde själv fylla luckorna i den. För lagmannen åter var mycket fullständigt obegripligt. Bägge lyssnade uppmärksamt, med sänkta huvuden, och Jacek talade allt långsammare och långsammare och avbröt sig ofta.

— Du vet ju själv, käre Gerwazy, hur ofta hovmarskalken inbjöd mig till sitt bord. Han brukade utbringa min skål, och mer än en gång höjde han sin bägare och ropade att han icke ägde en bättre vän än Jacek Soplica. Hur han omfamnade mig! Alla som sågo det trodde att hans hjärta stod vidöppet för mig. Han en vän? Han visste vad som rörde sig inom mig då...

Emellertid viskades det redan om saken i trakten, och en och annan sade åt mig: Nej du, pan Soplica, du slår dig ut förgäves, magnattrösklar äro för höga för Jacek hovmunsänkens son. Jag skrattade och låtsades att jag frågade blankt intet efter magnaterna och deras döttrar och allt vad aristokrater hette, att om jag umgicks hos dem, så var det för vänskaps skull men

att jag till hustru ämnade taga endast en jämlike. Emellertid sårade mig de där skämten djupt. Jag var ung och oförvägen, världen låg öppen för mig i ett land där, som ni veta, en boren szlachcic är lika god tronkandidat som panerna. En gång i tiden giljade ju Tenczynski till en dotter av ett kungligt hus⁶³, och konungen gav henne åt honom utan tvekan. Gå icke Soplicas upp mot Tenczynskis vad beträffar anor, vapensköld och trofast tjänande av republiken?

— — — — —

Hur lätt den ena människan på ett enda ögonblick kan tillintetgöra den andras lycka, och ett långt liv räcker inte för att gottgöra det. Ett enda ord av hovmarskalken — och hur lyckliga skulle vi ej ha varit! Vem vet, vi skulle kanske levat samman ännu, kanske han skulle framlevat en lycklig ålderdom hos sitt älskade barn, sin fagra Eva, och sin tacksamme måg. Kanske han skulle vaggat barnbarn på sitt knä. Och nu? Oss båda störtade han i fördärv och sig själv — och det där mordet — och alla följderna av brottet, alla mina olyckor och försyndelser. Jag har icke rätt att anklaga, jag är hans mördare, jag har icke rätt att anklaga, jag förlåter honom av hela mitt hjärta, men också han...

— — — — —

Om han blott en enda gång öppet avvisat mig, ty han visste om våra känslor, om han icke hade tillåtit mina besök, då — vem vet? — skulle jag kanske rest min väg, jag skulle kanske ha vredgats och farit ut, men till sist lämnat honom i fred. Men lika slug som högfärdig fann han på en ny metod, han låtsades att det icke ens föll honom in att jag kunde tänka på en

dylik förbindelse. Han behövde mig, jag hade szlachtans öra, och befolkningen i hela trakten tyckte om mig. Därför gav han sig sken av att icke märka min kärlek, han tog emot mig som förr och till och med uppmanade mig enträget att komma oftare. Och så ofta vi voro ensamma och han såg mina tårade ögon och märkte att mitt överfulla bröst var på väg att sprängas, kastade den listige gubben genast fram något likgiltigt ord om processer, lantdagur, jakter...

Ack, ofta vid bågaren, då han blev så där känslös, då han omfamnade mig och försäkrade mig om sin vänskap — därför att han behövde min sabel eller min röst i riksdagen — och jag måste artigt gengälda hans vänskapsbetygelser, sjöd det upp ett sådant raseri inom mig att fradgan stod mig om munnen och min hand knöt sig om sabelfästet. Jag ville spotta på den där vänskapen och jag ville draga sabeln på fläcken. Men Eva, som såg min uppsyn och min hållning, anade, jag vet ej hur, vad som försiggick inom mig, och hon såg bönfallande på mig, hennes kinder bleknade — ack, som en duva var hon, så vacker och så ljuv, och hennes blick var så bevekande, så blid och ljus, så änglalik, att jag vet inte hur det var — jag hade inte mod att förtörna henne, skrämma henne — utan teg. Och jag, slagskämpan, beryktad i hela Litauen, jag som de högsta herrar ofta hade darrat för, som ej upplevde en dag utan bataljer, som ej skulle låtit ens själva konungen och så mycket mindre då en hovmarskalk träda mig för när, jag som kunde råka i raseri vid minsta motsägelse

— uppretad och drucken som jag var, teg jag ändå som ett lamm, teg som inför den heliga hostian.

— — — — —

Hur många gånger stod jag icke färdig att öppna mitt hjärta, ja, ödmjuka mig till att bönfalla honom, men när jag blickade honom i ögonen och mötte den iskalla blicken, blygdes jag över min rörelse och hastade på nytt att i likgiltigaste ton diskutera offentliga angelägenheter, lantdagar, och till och med skämta. Det var naturligtvis högmod alltsammans, jag ville ej sätta fläck på namnet Soplica, jag ville ej förödmjuka mig inför en magnat med én fåfäng bön, jag ville ej taga emot ett avslag, ty vilket prat det skulle ha blivit bland szlachtan, om man vetat att jag, Jacek...

— — — — —

Att en Horeszko vägrat en Soplica sin dotter, att jag, Jacek, hade fått korgen!

Till sist visste jag ej vad jag skulle taga mig till, och jag kom på tanken att värva ett litet adelsregemente och för alltid överge trakten och fäderneslandet, ge mig av någonstans, bortåt Ryssland eller Tartariet, och börja krig. Jag for att taga farväl av hovmarskalken, i hopp att då han fick se sin trogne anhängare, sin forne vän, nästan medlem av familjen, som i så många år varit hans sällskap vid bågaren och på krigarstråten, färdig att bryta upp och ge sig av bort till världens ände — skulle kanske gubben röras och visa åtminstone en skymt av mänsklig känsla, som snigeln visar hornen.

Ack, har man en enda gnista av känsla för vännen i sitt innersta, så flamar denna gnista upp vid avskedet

som den sista livslågan i dödsstunden. Även det allra kallaste öga fäller ofta en tår, då det för sista gången möter vännens.

— — — — —
 Då hon, den arma, fick höra att jag skulle resa, bleknade hon och sjönk ned avsvimnad, nästan livlös. Ej ett ord förmådde hon säga, men tårarna strömmade från hennes ögon — då förstod jag hur kär jag var henne.

— — — — —
 Jag minns att för första gången i mitt liv fälde jag tårar, tårar av glädje och förtvivlan. Jag blev utom mig, från mina sinnen. Jag ville kasta mig för hennes fars fötter, kräla som en mask för hans fötter och ropa: Dyre fader, tag mig till son eller döda mig! Då började hovmarskalken, mörk i minen, kall som en saltstod, älskvärd och likgiltig, ett samtal — om vad? om vad? om sin dotters bröllop! I det ögonblicket! O, Gerwazy, betänk det! Du har ju ett mänskligt hjärta!

... Hovmarskalken sade: Pan Soplica, det har just kommit böneman till mig från kastellanens son. Du, som är min vän, vad säger du om det? Som du vet har jag en vacker och rik dotter. Men kastellanen av Witebsk! Det är ju ett lågt, tarvligt säte i senaten, vad råder du mig till, broder? Jag minns inte vad jag svarade honom — antagligen ingenting — jag steg i sadeln och flydde.

— Jacek, ropade slottsfogden. Du är en mästare i att hitta på ursäkter. Men de minska ej din skuld. Ty

det måtte väl ha hänt mer än en gång i världen, att någon förälskat sig i en magnatdotter eller en prinsessa och med våld sökt bemäktiga sig henne, haft planer på att röva henne, att öppet utkräva hämnd — men att så bakslugt mörda en polsk storman i Polen och i maskopi med ryssen!

— Jag var icke i maskopi, svarade Jacek i bitter ton. Röva? Visst skulle jag kunnat det, jag skulle kunnat krossa alla lås och bommar, jag skulle kunnat smula hela hans slott till stoft. Jag hade Dobryń och fyra andra adelsbyar på min sida. Ack, om bara hon hade varit lik szlachtans kvinnor, stark och sund! Om hon ej bävat för flykt och förföljelse, om hon hade tålt vapenlarm! Men arma lilla barn, hon var så späd och så rädd, så bortklemad av föräldrarna, hon var just som en liten fjärilslarv, en liten vårlarv. Röva henne, bära väpnad hand på henne skulle ha varit att döda henne. Jag kunde det ej. Nej!

Att öppet hämnas, storma slottet och lägga det i grus hade varit en nesa för mig, ty då skulle det ha hetat att jag tog hämnd för avslaget. Slottsfogde, ditt ärliga hjärta fattar icke vilket helvete som ligger i sårad stolthet.

Högmodets satan började inge mig bättre planer: blodigt hämnas, men dölja anledningen till hämnden, upphöra att besöka slottet, slita kärleken ur hjärtat, glömma Eva, gifta mig med en annan och sedan, sedan öppna fejd under någon förevändning och taga hämnd. I förstone tycktes det mig också att jag redan bytt håg, jag var nöjd med planen och — jag gifte mig med den första bästa jag träffade, en fattig flicka. Jag hand-

lade illa — men hur hårt blev jag ej straffad! Jag älskade ej Tadeusz' stackars mor, så god, så präktig, mig så ömt tillgiven. Men jag stred med min gamla kärlek och hatet. Jag var som från mina sinnen, fåfängt tvang jag mig att syssla med lantbruk och affärer, besatt av hämnens demon, dyster, retlig fann jag ej glädje i något i världen — och så drevs jag ur synd i synd, jag började dricka.

Snart dog min hustru av sorg, gick ifrån sitt barn. Mig frätte förtvivlan till stoft.

— — — — —

Hur djupt jag måtte ha älskat den arma flickan! I så många år! Var allt har jag ej varit, och ändå, intill denna stund har jag ej kunnat glömma henne, ständigt står hennes älskade gestalt för mina ögon likt en tavla. Jag drack, men ej för ett ögonblick kunde jag dränka minnet, icke bli det kvitt, fastän jag genomför så många länder. Nu bär jag Guds tjänares dräkt och ligger här i mitt blod i bädden — och om henne har jag talat så länge — tala om sådana ting i denna stund! Men Gud förlåter mig. Ni måste veta i vilken vild förtvivlan jag begick mitt dåd...

Det var kort efter hennes trolovning. Överallt talades ej om annat än den, det sades att Eva hade svimmat, då hon mottog ringen ur vojevodens hand, att hon fallit i en febersjukdom, att hon hade början till lungshot, att hon jämt grät, man anade att hon älskade någon i hemlighet. Men lugn och glättig som vanligt gav hovmarskalken baler på slottet, samlade vänner omkring sig. Mig inbjöd han icke längre — vad skulle han ha haft för gagn av mig? Oordningen i mitt hus, fattig-

domen, min skamliga last gjorde mig till ett mål för världens förakt och åtlöje. Mig som en gång i tiden, det kan jag säga, hela omnejden darrade för, mig som Radziwill brukade kalla »kärvännen», mig, som när jag lämnade min gård hade ett talrikare följe än mången furste. När jag drog min sabel, då blixtrade några tusen sablar runt om mig och kommo magnatslotten att bäva. Och nu gjorde bybarnen spe av mig! Så föraktlig hade jag med ens blivit i människornas ögon. Jag, Jacek Soplica! Den som vet vad stolthet vill säga...

Här sjönk bernhardinen halvt vanmäktig tillbaka i bädden, och slottsfogden utbrast gripen:

— Sällsamma äro i sanning Guds vägar! Det är alltså du? Du är Jacek? Soplica? I munkkåpa? Och du har levat på allmosor? Du som jag minns, när du var en frisk, rödkindad, vacker szlachcic, när de höga herrarna fjäsade för dig, och kvinnorna voro galna i dig. Jacek med stolta mustaschen! Det är ej så länge sedan! Så har alltså lidandet åldrat dig! Att jag inte kände igen dig på mästerskottet som fällde björnen! Ty i hela vårt Litauen fanns ej en bättre skytt än du. Näst Maciek var du också den främste på värja. Ja, så var det. Och om dig sjöngo tärnorna en gång i tiden:

När Jacek snor mustaschen, då står vart hjärta still, och om han sig till minnes på spetsen knyter knut, då griper skräck och fasa om så en Radziwill.

Du knöt knut också för min husbonde. Du olycklige! Är detta du? I denna skepnad? Jacek med stolta mustaschen allmosesamlare! Stränga äro Guds domar. Och

nu! Ha! Nu undgår du inte straffet. Jag har svurit att eho som gjutit en droppe Horeszkoblod...

Munken hade emellertid rest sig i bädden och slöt sin berättelse:

— Jag strövade kring slottet. Vem skulle kunna tälja namnen på alla onda andar i mitt bröst! Hovmarskalken! Han var på väg att mörda sitt eget barn, mig hade han redan dräpt, tillintetgjort. Jag red fram till porten, satan drog mig dit. Se så han rumlade! Var dag dryckeslag i slottet. Så det lyste ur fönstren, så musiken klingade i salarna! Att inte slottet störtade samman över hans kala hjässa!

Det behövs blott att man tänker på hämnd, genast sticker satan till en ett vapen. Knappt hade jag tänkt tanken förrän satan skickade hit ryssarna. Du vet, de stormade slottet, jag stod och såg på...

— — — — —
 Ty, det är lögn att jag stod i någon som helst maskopi med ryssarna.

— — — — —
 Jag stod och såg. Genom mitt sinne drogo allehanda tankar. Först stirrade jag med ett fånigt skratt, som ett barn på en eldsvåda, sedan kände jag en mordisk fröjd och blott väntade att lågorna skulle slå ut och murarna störta samman. Ibland ville jag rusa till hjälp och rädda henne och till och med hovmarskalken...

— — — — —
 Ni försvarade er som du vet tappert och duktigt. Jag häpnade. Runtomkring mig stupade ryssarna, de sköto illa, de fäna — vid anblicken av deras nederlag grep mig raseriet på nytt. Hovmarskalken segrare!

Skulle då allt gå honom väl i handom i denna värld? Skulle han utgå som triumfator till och med ur denna fruktansvärda fara? Med en känsla av skam red jag bort. Det hade just dagats — men i detsamma fick jag se honom, han trädde ut på förstubron, hans briljanterade kråsnål blixtrade i solen, han vred stolt mustaschen och kastade stolta blickar omkring sig, och det tycktes mig att det var särskilt mig han hånade, att han hade känt igen mig och att det var på mig han pekade, hånande och hotande, med sitt utsträckta finger. Jag ryckte till mig karbinen från en ryss, jag visste knappt av att jag förde den till ögat, jag siktade knappt — men skottet brann av. Resten vet du.

De förbannade eldvapnen! Den som dräper med svärd måste ställa sig i posityr, göra utfall, parera, kan slå vapnet ur fiendens hand, kan hejda sitt hugg på halva vägen. Men eldvapnet! Det behövs bara att man trycker till — en sekunds verk, en enda gnista...

Flydde jag kanske, då du siktade på mig uppifrån slottet? Stod jag inte kvar och stirrade in i din dubbelbössas båda pipor? En känsla av förtvivlan, av sällsam besvikenhet naglade fast mig vid marken. Varför, ack, varför, Gerwazy, siktade du ej rätt den gången? Det skulle ha varit en välgärning mot mig. Men till bot för mina synder måste jag tydligen...

Här tröt honom andedräkten på nytt.

— Gud är mitt vittne, sade slottsfogden, att jag ville träffa. Hur mycket blod du göt genom detta ditt enda skott, hur många olyckor det drog över oss och din egen släkt! Och till alltsammans detta bär du skulden,

pan Jacek. Men ändå, när i dag jägarna siktade på greven, den siste av ätten Horeszko, om ock på spinnsidan, så ställde du dig i bräschen för honom, och när en moskovit sköt på mig, kastade du mig till marken och räddade på det sättet oss båda. Ifall det är sant att du är en vigd munk, så skyddar dig blott och bart din dräkt för sprättkniven. Lev väl, längre vill jag ej stanna innanför era trösklar, vi äro kvitt — och resten överlämna vi åt Gud.

Jacek sträckte ut sin hand, men Gerwazy drog sig baklänges. — Jag kan ej, sade han, utan att fläcka min adelsära vidröra en hand som har begått dråp av privat hämnd, ej pro publico bono.

Jacek sjönk tillbaka på kuddarna, och allt blekare och blekare vände han sig mot lagmannen och frågade oroligt efter kyrkoherden. Till slottsfogden ropade han: — Jag besvär dig att stanna, jag har strax slutat, men det är knappt jag har krafter att tala till slut — slottsfogde, jag dör i natt.

— Vad säger du, broder? utbrast lagmannen, jag har ju sett såret, det är ej stort. Vad säger du? Skicka efter prästen? Kanske det är illa omskött? Vi skola genast skicka bud efter doktor, på apoteket finns...

Munken avbröt honom:

— Nej, broder, det är för sent. Jag hade ett äldre skottsår på samma ställe, fick det vid Jena, det var dåligt läkt, och nu har det blivit inflammation, redan kallbrand. Jag förstår mig på sår, se, blodet är svart som sot. En doktor skulle ingenting kunna uträtta. Men än sen? En gång skola vi dö, och om vi uppge andan

i dag eller i morgon... slottsfogde, förlåt mig, men jag måste tala till slut.

Det är väl ändå något stort i att icke vilja svika sitt land, fast hela folket utropar en som förrädare, helst då man är så full av högmod som jag var!

Förrädarnamnet lådde vid mig som skabb. Alla mina landsmän vände sig bort ifrån mig, mina forna vänner flydde mig. De feiga gingo ur vägen för mig. Vilken chlop, vilken jude som helst skickade ett hånfullt leende efter mig, när han väl hade bugat. Ordet förrädare surrade för mina ögon, ekade i huset, ekade ute i skog och mark, från morgon till kväll dansade det ordet för mig som en fläck i ett sjukt öga. Men jag var inte förrädare mot mitt land!

Moskva betraktade mig utan vidare som sin anhängare, släkten Soplica fick en ansenlig del av den dödes gods, och sedermera ville targowicanerna hedra mig med ett ämbete. Om jag då hade velat låta förryska mig — satan rådde mig till det — jag var redan mäktig och rik. Om jag skulle ha blivit ryss? De högsta magnater skulle ha sökt min vänskap, till och med bröderna szlachta, till och med den gemena hopen, som är så snar att lasta sina egna, förlåter gärna dem som kommit sig upp i Moskvas tjänst. Jag visste det, men ändå — kunde jag ej.

Jag flydde från fäderneslandet. Hur vida irrade jag ej! Vad genomled jag ej!

Tills Gud täcktes uppenbara för mig det enda bote-medlet: jag måste bli en ny, bättre människa och så vitt möjligt gottgöra det onda...

Hövmarskalkens dotter hade med sin man vojevoden förvisats till Sibirien, där dog hon ung. Hemma hade hon kvarlämnat en dotter, den lilla Zosia. Jag lät fostra henne...

Kanske mera av dumt högmod än av kärlek hade jag dräpt. Alltså gällde det att ödmjuka sig, och jag blev munk. Jag, som en gång varit så ättestolt, jag som varit en sådan kämpe, jag böjde mitt huvud och blev allmose-samlare, och jag kallade mig Robak, därför att jag var som en mask i stoftet.

Det dåliga exempel jag givit mina bröder — eggelsen till förräderi — måste jag gottgöra genom goda föredömen, genom blod, genom offer.

Jag stred för fäderneslandet. När? Hur? Det förtiger jag. Icke för jordisk äras skull blottade jag så många gånger mitt bröst för svärd och kulor. Vad som är mig kärast att minnas är icke modiga och berömda bragder utan gagneliga gärningar i det tysta och lidanden som ingen...

Atskilliga gånger lyckades det mig att smyga mig in i landet och föra fram order från generalerna, samla informationer, träffa uppgörelser — galicierna känna till den här munkkåpan — i Storpolen känner man också till den. I ett år gick jag och släpade kärror i en preussisk fästning, tre gånger ha moskoviterna hudflängt mig, en gång skickade de mig till Sibirien, sedan satte mig

österrikarna i en av Spielbergs underjordiska fängelsehålor, carcer durum, på straffarbete — men genom ett under frälsade mig Gud och tillstodde att jag fick dö bland de mina, styrkt med sakramenten.

Kanske att också nu — vem vet? Kanske att jag på nytt försyndat mig? Kanske att jag drivit fram resningen för tidigt, mot ledarnas order. Tanken att huset Soplica skulle först taga till vapen, att mina fränder skulle vara de första att höja Litauens banér... den tanken... synes ren...

Du ville hämnd? Du har fått det. Ty du var redskapet för Guds straff. Med ditt svärd korsade Gud mina planer. Du trasslade till sammansvärjningens underåratal tvinnade tråd. Det stora mål som fyllt hela mitt liv, min sista jordiska känsla i världen, som jag vaktade och vårdade likt ett älskat barn, dräpte du inför faderns ögon, och jag har förlåtit dig. Du...

— Mätte nu också Gud ge sin förlåtelse, avbröt slottsfogden. Fader Jacek, skall du nu mottaga sista smörjelsen, så välan, jag är ingen luteran eller kättare. Jag vet att den som bedrövar en döende hän begår synd. Jag skall berätta dig något som säkert kommer att glädja dig. Då min salig herre föll sårad och jag böjde mig över hans bröst och blodade mitt svärd i såret och svor hämnd, skakade min herre på huvudet, sträckte ut armen mot porten där du stod och gjorde ett korstecken i luften; tala kunde han ej, men han gav tecken att han förlät mördaren. Jag förstod det, men jag var så ursinnig av vrede att jag aldrig sagt ett ord om det där korstecknet.

Här gjorde den sjukes lidanden en ände på samtalet,

och en hel timmes tystnad följde. Man väntade på prästen. Då dundrade hovslag utanför, och efter en knackning inträdde krögarn helt andfådd. Han medförde ett viktigt brev som han räckte Jacek. Denne gav det åt brodern och uppmanade honom att läsa det högt. Brevet, som var från Fiszer, då stabschef i polska armén under furst Josef, underrättade om att i kejsarens hemliga råd hade krig beslutits och att kejsaren redan kungjorde det inför hela världen. I Warschau hade riksdagen sammankallats, och Masuriens konfedererade ständer skulle högtidligen kungöra Litauens återförening med Polen.

Jacek läste en tyst bön medan han lyssnade, och med det vigda ljuset hårt tryckt mot sitt bröst riktade han blicken, tänd av hopp, mot höjden och hans sista tårar runno — lyckotårar.

— Nu, Herre, sade han, låter du din tjänare fara i frid!

Alla böjde knä. I detsamma hördes en ringning på tröskeln, tecknet att prästen hade kommit med sakramenten.

Natten var just till ända, och över den mjölkvita himlen spredo sig de första skära solstrålarna. Likt diamantpilar borrhade de sig in genom rutorna, de föllo över den sjukes huvud och spredo ett gyllene skimmer över hans ansikte och panna, han strålade likt ett helgon med brinnande gloria.

ELFTE BOKEN

År 1812.

Vårliga förebud. — Arméernas intåg. — Gudstjänsten. — Jacek Soplicas minne får officiell upprättelse. — Gerwazys och Protazys samspråk låter ana ett snart slut på processen. — En ulan gör en ungmö sin kur. — Tvisten om Stubb och Falk avgöres. — Varpå gästerna samlas till kalas. — De nyförlovade presenteras för generalerna.

O, minnesvärda år! Lyckliga de som upplevde dig i vårt länd! Bonden kallar dig än i dag skördeåret och soldaten krigsåret. Än i dag älska de gamla att förtälja om dig, än i dag svärmar dikten kring dig. Sedan långt tillbaka var du bebådad av himmelska tecken, och dova rykten ute bland folket föregingo dig. Då vårsolen steg, grepos litauernas hjärtan av en sällsam förkänsla, en bävande och jublande bidan som inför världens ände.

Då boskapen drevs i vall första gången på våren, lade man märke till att den fastän utsvulten och mager inte stack av utåt åkrarna, där höstsåden redan spirade grön, utan lade sig ned och med hängande huvud antingen råmade eller idisslade sitt vinterfoder.

Och lantmännen, som plöjde för vårsådden, glädde sig ej som vanligt åt den långa vinterns slut, de trallade inga visor, utan arbetade trögt, som hade de ej tanke på sådd och skörd. Vid vart steg höllo de in oxen eller hästen för plogen och tittade ängsligt åt väster, som om de väntat att något under skulle uppenbara sig från det

hållet, och ängsligt iakttogo de flyttfågelskarorna. Ty redan hade storken kommit flygande hem till sin fura och bredde sina vita vingar, vårbanéret, efter honom kommo hela regementen av skriande svalor, samlade sig kring vattendragen och pickade lera till sina bon ur den frusna marken. Om kvällarna hördes de dragande morkullornas låt ifrån snåren, över skogen susade en flock vildgäss och slog med buller och brak ned för att rasta och få sig litet till livs. Högt uppe under den dunkla skyn klagade tranorna utan återvändo. Och nattvakterna, som lyssnade till allt detta, sporde sig bävande vadan all denna uppståndelse i den bevingade världen, vilken storm som hade jagat fåglarna hit upp så tidigt?

Och se, nu kröntes kullarna, nu täcktes ängarna av en ny flock granna fåglar — var det domherrar, var det nötväckor och starar?

Prunkande plymer, bjärta standar — kavalleri! Regemente efter regemente i sällsam utstyrsel och aldrig skådad bevapning. Som tjällossningens flöden så svämmade stålsmidde led vägarna fram. Ur skogarna dök det upp svarta tschakaer, bajonetrader blixtrade och infanteri myllrade fram i oräkneligt tal.

Alla styrde mot norr, det var som om med fåglarna även människorna hade kommit dragande från södern, drivna av en oförklarlig, instinktiv drift.

Natt och dag strömmade hästar, människor, kanoner, örnar. Här och där på himlen lyste brandsken, marken bävade, åskviggar hördes braka.

Krig! Krig! Det fanns ej en vrå i Litauen dit dess då icke nådde. Chlopen långt inne i vilda skogarna, vars fäder och förfäder dött utan att någonsin ha varit

utom skogsgränsen, som ej förstod andra röster i skyn än vindarnas, inga andra på jorden än vilddjurens rytande och aldrig skådat andra gäster än skogsbor som han själv, han såg nu ett sällsamt sken på himlen, hörde ett brak — det var en kanonkula som förirrat sig in i skogen från slagfältet och bräckte grenar, slet upp träd-rötter på sin väg. Den gråskäggige uroxen ryckte till där han vilade på mossan, och med den borstiga manen på ända reste han sig till hälften på frambenen, riste skägget och stirrade undrande på eldklotet, som plötsligt blixtrade fram mellan vindfällena. Det var en för-lupen granat, den snurrade, virvlade och väste och kreverade så med ett åsklikt brak. För första gången i sitt liv blev uroxen rädd och rusade till ett säkrare gömsle.

Ett slag? Var? At vilket håll? frågade ynglingarna och grepo till vapen. Kvinnorna sträckte händerna mot himlen. Alla voro de segervissa och ropade under tårar:
— Gud är med Napoleon, Napoleon är med oss!

O, du vår! Lycklig den som upplevde dig i vårt land, du krigsvår, du skördevår! O vår, lycklig den som skådade dig, sädesspirande, örteblomstrande, vapenblixtrande, så rik på händelser, så överrik på förhoppningar! Jag ser dig alltjämt för mig, du mina drömmars vår! Född i trälldom, född i bojor har jag haft blott en sådan vår i mitt liv.

Soplicowo låg tätt invid den stora stråkväg som två generaler, vår furst Josef och konung Jerome av Westfalen, färdades på sin marsch från Niemenhället. De hade redan besatt Litauen från Grodno till Slonim, då konungen gav order om tre dagars rast för hären. Men

de polska soldaterna knotade trots mödorna över att konungen ej tillät dem marschera vidare, så otåliga voro de att hinna upp ryssarna.

I den närbelägna staden förlades furstens generalstab, på Soplicowo slogo fyrtio tusen man läger, och där inkvarterade sig generalerna Dombrowski, Kniaziewicz, Malachowski, Giedrojc och Grabowski med sina staber.

Det var sent då de kommo fram, varför man tog kvarter var det föll sig, i det gamla slottet och på herrgården. Order delades ut, vakter utposterades, och sedan gick envar av de trötta krigarna till vila på sitt rum. Vid nattens inbrott var det tyst överallt: i lägret, på gården och ute på fälten. Man såg blott patrullerna, irrande likt skuggor, och här och där en glimmande lägereld, man hörde blott lösen vid vaktombytena.

Husets herre, generaler och soldater sovo. Endast kommissariens ögon slöto sig ej till ljuvlig slummer. Kommissarien var nämligen upptagen av förberedelserna till en stundande fest, varigenom han ville göra huset Soplica namnkunnigt för evärdeliga tider, en fest värdig de för polska hjärtan så kära gästerna, värdig också dagens stora högtid, som var både en kyrklig högtid och en familjehögtid. I morgon skulle tre förlovningar äga rum, och general Dombrowski hade på kvällen förklarat att han önskade en polsk middag.

Trots den sena timmen hade kommissarien i hast kallat samman grannskapets kockar. Fem stycken arbetade nu under hans ledning. I egenskap av köksmästare hade han knutit ett vitt förkläde om livet, satt på sig en nattmössa och kavlat upp ärmarna till armbågen. I handen hade han flugsmällan och schasade

bort insekter av alla slag, som snålt surrade kring läckerheterna. Med andra handen satte han på de omsorgsfullt torkade glasögonen, varpå han tog fram en bok ur barmen och slog upp den.

Boken bar titeln *Den fulländade kocken*⁶⁴, och den innehöll noggranna beskrivningar på det polska bordets alla läckerheter. Efter den hade greven av Tenczyn givit de gästbud i Italien som väckt den helige fadern Urban VIII:s häpnad. Efter den hade längre fram i tiden Karl Radziwill, kärvännen, då han gästats av konung Stanislaw på Nieswiez, ställt till det storkalas som det talas om i Litauen än i dag⁶⁵.

Allt vad kommissarien läste sig till i boken och förmodade fatta och beskriva, det utfördes genast av de kunniga kockarna. Det arbetades för brinnande livet, femtio knivar dunkade mot bordet, kökspojkar svarta som små avgrundsandar kilade av och an. Somliga buro ved, andra kommo med mjölkspann och vinkrus och tömde dem i kittlar, kastruller och grytor, som snart uppsände moln av ånga. Två kökspojkar sutto vid spisen och blåste med bälgar, men för att det skulle brinna än bättre befallde kommissarien att man skulle hålla smält smör på vreden (sådant överflöd är tillåtligt i ett förmöget hus) och kökspojckarna kastade torrt ris på elden. Andra satte väldiga stekar på spetten, ox-, rådjurs-, vildsvins- och hjortstekar. Somliga plockade fjäderfän som lågo upptravade. Hela moln av fjäder rykte omkring, tjädrar, orrar och höns kläddes av inpå bara kroppen. Men hönsen voro ej många; sedan Spånets Dobrzynskis blodiga attack mot hönshuset under kalabaliken, då han så i grund förött Zosias älsklingar,

hade Soplicowos fordom så berömda hönsgård ej hunnit blomstra upp på nytt. För övrigt fanns ett överflöd på alla slag av kött som stodo att uppdriva på gården; hos slaktarna, i skogarna och hos närmare och fjärrare grannar; fågelmjök var väl det enda som saknades. De två ting en frikostig värd kräver för ett gästabad funnos förenade på Soplicowo: riklig tillgång och skicklig beredning.

Redan ingick Bebådelsens heliga dag. Vädet var härligt i den arla morgonstunden, det klara himlavalvet välvde sig över jorden likt ett orörligt, hängande hav. Några stjärnor tindrade ur djupet som pärlor skymtande genom böljorna. Från ena synranden steg ett vitt litet moln, ett enda, och gled på vita vingar in i det blå, likt en skyddsängel som blivit uppehållen av människornas böner och nu har brått att vända åter till de himmelska boningarna.

Redan fördunklades de sista stjärnepärlorna och slocknade i eterdjupen, himlens änne ljusnade. Den högra tinningen, som vilade mot en huvudgård av skuggor, var alltjämt skum, men den vänstra färgades allt skärare. Längre bort öppnade sig synranden likt ett stort ögonlock, och i mitten skymtade ett vitöga, iris och pupill — och se, nu sprang en stråle fram, sköt i en lysande båge över himmelskupans rundning och blev hängande i det vita lilla molnet likt en gyllene pil. Vid denna stråle, tecknet till en ny dag, sprang ett eldknippe fram, tusende raketer korsade varann i världsrymden, och solens öga lyfte sig. Ännu blinkade det litet omornat; skälvde och klippte med de strålande ögonhåren, men redan spelade det i sju färger samtidigt. Det var safir-

blått och blodrött som rubin och gult som topas, det blixtrade likt genomskinlig kristall, sedan blev det klart som diamant och sedan eldrött som fullmånen och blinkande som en stjärna. Så gick den ensliga solen fram i den omätliga rymden.

Allt litauiskt folk i hela nejden hade redan före soluppgången samlat sig kring kapellet som för att få höra ett nytt underverk förkunnas. Skälet var dels folkets fromhet, men dels också nyfikenhet; ty till dagens gudstjänst på Soplicowo skulle generalerna infinna sig, dessa namnkunniga anförare av våra legioner, som folket kände till namnen och vördade som skyddspatroner, vilkas alla irrfärder, kampanjer och fältslag voro Litauens national-evangelium.

Redan hade några officerare och en hel skara soldater anlant. Folket omringade dem, stirrade på dem och trodde knappt sina ögon, då det såg landsmän i uniform, beväpnade, fria och talande polska språket.

Mässan tog sin början. Det lilla templet rymde ej alla. Menigheten knäföll på gräset och blickade in genom kapellets dörrar, blottande sitt huvud. Det litauiska folkets vita eller ljusgula hår färgades gyllene som mogen råg, ett och annat fagert flickhuvud, smyckat med friska blommor eller påfågelsfjädrar och med ringlande band i flätorna, stack upp bland männens huvud likt blåklint och vallmo ur säden. Den brokiga, knäböjande skaran täckte hela planen, och vid mässklockans ringning böjde sig alla huvuden som axen på fältet för en vindil.

Som en vårens första tribut hade bygdens flickor haft med sig fång av grönt åt Frälsarmodern. Hela kapellet

var klätt med buketter och kransar, altaret, altartavlan och till och med klockstapeln och läktarna. Ibland kom en morgonbris från öster och slet loss kransarna, sänkte dem över de knäböjandes hjässor och fyllde luften med en doft som från ett rökelsekar.

Då mässan och predikan voro till ända, trädde läns-herrn ut i spetsen för menigheten, ty genom lands-ständernas enhälliga val hade han korats till konfederationmarskalk⁶⁶. Han bar vojevodskapets uniform, guldstickad sjupan, kontusz av gros-de-Tours med fransar och ett brokadbälte, vid vilket hängde en sabel med fäste av ödleskinn. Vid halsen blixtrade en stor briljantnål. I hans vita konfederatka vajade en väldig plym av dyrbara fjädrar — vita hägerfjädrar. (Endast vid festliga tillfällen bäres en så dyrbar huvudprydnad, var liten fjäder kostar en dukat.) Så utstyrd trädde han upp på kullen framför kyrkan, lantmän och soldater bildade en tät ring omkring honom, och han talade:

— Bröder! Prästen har från predikstolen förkunnat eder friheten, som kejsaren-konungen återskänkt Kronlandet och nu återskänker även furstendömet Litauen, hela Polen. I haven hört regeringsbesluten och kallelsen till allmän riksdag. Jag har blott några ord att säga menigheten i en sak som rör slakten Soplica härstädes.

Hela trakten minns det brott som här begicks av den nu avlidne pan Jacek Soplica. Men eftersom ni alla känna till hans försyndelser, är det på tiden att också hans förtjänster göras kunniga för världen. Av de här närvarande generalerna i vår armé har jag fått höra allt vad jag nu förtäljer er. Denne Jacek dog ej i Rom, såsom det förmäldes, han blott ändrade levnadssätt,

stånd och namn; och alla sina försyndelser mot Gud och fäderneslandet utplånade han genom ett heligt liv och stora bragder.

Det var han som vid Hohenlinden, då general Richepanse till hälften slagen redan beredde sig på reträtt, utan att veta att Kniaziewicz var på väg till hans undsättning⁶⁷ — det var han Jacek, kallad Robak, som trotsande spjut och svärd bar till Richepanse ett brev från Kniaziewicz med underrättelse att de våra skulle falla fienden i ryggen. Längre fram, i Spanien, då våra ulaner erövrade Somosierras befästa kam, blev han sårad två gånger vid Koziatulskis sida. Sedan färdades han kors och tvärs som emissarie med hemliga instruktioner, iakttog stämningen bland folket och grundade hemliga sällskap. Till sist, just som han skulle sätta en resning i gång, omkom han vid en inritt på Soplicowo, sitt fädernehem. Underrättelsen om hans död anlände till Warschau i samma stund som kejsaren täcktes förläna honom riddartecknet av hederslegionen för hans tidigare hjältebragder.

I anseende till allt detta gör jag, såsom representant för vojevodskapet och konfederationens marskalk, härmed kunnigt: att Jacek genom trogen tjänst och kejsarlig nåd utplånat ärelöshetens brännmärke, återvunnit sin heder och ånyo inträder i de sanna patrioternas led. Eho alltså som understår sig att erinra den avlidne Jaceks familj om den skuld han längesedan sonat, han ådrager sig såsom straff för en dylik tillvitelse *gravis nota maculae*, enligt uttrycket i statutet, vilket stadgar straff för såväl militem som skartabell⁶⁸, ifall de kränka en medborgares ära. Och som jämlikhet nu

råder gäller artikel 3 i lika mån även borgare och livegna. Detta marskalksbeslut äger kanslisten att införa i konfederationsrådets akta, och rättsgevaldigern kungöre det.

Vad beträffar att hederslegionens kors kom för sent, så är hedern ej mindre för det. Om det ej fick tjäna Jacek som prydnad, så må det tjäna till åminnelse. Jag skall fästa det på graven. I tre dagar må det hänga här, sedan må det nedläggas i kapellet såsom votum åt Guds moder.

Med dessa ord tog han fram orden ur fodralet och hängde på det anspråkslösa korset det röda bandet knutet i rosett och det vita stjärnströdda korset med gyllne krona. Stjärnans strålar lyste i solen likt ett sista återsken av Jaceks jordiska ära. Under tiden läste det knäböjande folket Angelus och nedkallade evig frid över syndaren. Lagmannen vandrade omkring bland gäster och menighet och inbjöd alla till Soplicowo på gästabud.

Men på gräsbänken utmed herrgårdsbyggningen sutto två gamlingar med var sitt mjödkrus på knäet. De blickade mot trädgården, där en ulan stod lik en solros mellan bjärta vallmoknoppar, iförd en blänkande kask prydd med guldplåt och tuffjäder. En grönklädd liten tärna vid hans sida blickade upp till honom med ögon blå som förgätmigejer. Längre in i trädgården plockade andra unga flickor blommor och vände med flit bort huvudena för att ej störa det älskande paret.

Men gubbarna drucko mjöd, bjödo varann snus ur sina näverdoser och språkades vid.

— Jo jo du, kära Protazy, sade slottsfogden Gervazy.

— Jo jo du, kära Gerwazy, sade Protazy, gevaldigern.

— Jo jo upprepade de samfällt flera gånger å rad och nickade i takt med huvudena. Till sist tog gevaldigern till ordet:

— Att vår process slutar konstigt, det förnekar jag inte. Men det har förekommit liknande exempel; jag kommer ihåg processer, där det gått hetare till än hos oss men som bilagts genom giften. På så vis förliktes Lopot med Borzobohatys, Krepesztuls med Kupsc, Putrament med Piktorna, Mackiewicz med Odyniec och Turno med Kwileckis. Ja, inte nog med det. Polackerna måtte väl ha haft fejder med Litauen värre än Horeszkos med Soplicas, men när drottning Jadwiga tog saken om hand, slöt det utan rättegång. Det är tur när parterna ha en dotter eller änka att gifta bort, då kan det alltid bli kompromiss. Längsta processerna äro vanligen de med det katolska prästerskapet eller med nära släktingar, ty då kan saken ej ordnas genom giftermål. Därför är det också sådana ändlösa tvister mellan polackerna och ryssarna, som härstamma från två köttsliga bröder, Lech och Rus; därför var det sådana långvariga processer mellan litauerna och korsriddarna, tills slutligen Jagiello vann. Därför slutligen pågick så länge den ryktbara processen mellan Rymszas och dominikanerna, tills slutligen pater Dymsza, klostrets syndicus, vann den. Därifrån härleder sig ordstävets: Herren Gud är större än herren Rymsza. Jag lägger till: Mjöd är bättre än sprättkniven.

Med dessa ord drack han slottsfogden till ur stopet.

— Ja, det är sanning det, svarade Gerwazy rörd. Sällsamma ha vårt Kronlands och vårt Litauens öden varit. De äro ju som ett äkta par. Gud har förenat

dem, hin onde skiljer dem, Gud drar åt sitt håll och hin åt sitt. Ack, broder Protazy! att våra ögon skulle få skåda detta — att kronländarna än en gång skulle komma över till oss! Jag tjänade ihop med dem en gång i världen — jag minns vilka duktiga konfederater de voro. Om min salig husbonde hovmarskalken ändå hade fått uppleva denna stund! O, Jacek, Jacek! — men varför jämra och klaga? Eftersom Litauen nu på nytt förenas med Kronlandet är allt förlåtet och försonat.

— Underligt är väl också, sade Protazy, att beträffandes denna Zosia, som vår Tadeusz nu friar till, så var det för ett år sedan ett omen, likasom ett tecken från himlen.

— Panna Zofia, avbröt honom slottsfogden, måste du kalla henne, ty hon är vuxen nu, ingen liten flicka längre, och dessutom är hon av dignitärblod, dotterdotter till hovmarskalken.

— Det var, slöt Protazy, ett profetiskt varsel om hennes kommande öde, jag såg tecknet med egna ögon. För ett år sedan satt vårt tjänstfolk här en helgdag och drack mjöd — och vad få vi se? paff, två sparvar, gamla hanar bägge, kommo nedfarande från taket i fullt slagsmål. Den ene, litet yngre, hade grå hals, den andre svart. De fortsatte att slåss och tumlade om på gården, tills de alldeles begravdes i dammet. Vi sågo på, och tjänstfolket började viska att den svarte skulle vara Horeszko och den andre Soplica. Så ofta den grå hade övertaget, skreko de därför: vivat Soplica, tvi för den pultronen Horeszko! och när han låg under ropade de: Bättre tag, Soplica, ge dig inte för magnaten, det är skam för en szlachcic! Så skämtade och nojsade

vi och väntade på utgången. Då kom lilla Zosia utspringande, rörd till medlidande med fåglarna, och lade sin lilla hand över slagskämparna. Ännu i handen slogos de så att fjädrarna yrde, så stort var raseriet hos de där små fåna. Men kvinnfolken tittade på Zosia och viskade sinsemellan, att säkert var det den flickans bestämmelse att försona två familjer, som länge legat i delo. Nu ser jag att kvinnfolkens spådom gått i uppfyllelse i dag. Sant är ju att den gången tänkte man på greven och ej på Tadeusz...

Härpå inföll slottsfogden:

— Det sker underliga ting i världen, vem kan förstå allt! Jag skall berätta dig en sak som, om inte så märkvärdig som det där varslet, ändå är svärbegriplig. Du vet att jag förr gärna skulle ha vridit näsan av varenda Soplica, men den där pojken Tadeusz har jag varit fasligt svag för ända sedan han var barn. Jag märkte att när han råkade i slagsmål med andra pojkar, så klådde han dem alltid; så ofta han kom till slottet eggade jag också alltid upp honom till svåra bedrifter. Men allt gick han i land med: hämta ned duvor från tornet, slita misteln från eken, plundra ett skatbo i högsta furan. Allt kunde han, och jag tänkte: under en lycklig stjärna är den gossen född, skada att han är en Soplica. Vem hade kunnat ana att jag skulle komma att hälsa honom som herre på slottet, make till panna Zofia, min högvälborna härskarinna!

Här slöto de samtalet och höllo sig tysta och tankfulla till stopen. Man hörde blott då och då ett kort: — Jo jo män, pan Gerwazy, jo jo, pan Protazy.

Bakom sig hade de köket. Dess fönster stodo öppna,

och det bolmade rök ur dem som från en brandhärd. Likt en vit duva skymtade kockens mössa genom molnen. Kommissarien hade stuckit ut huvudet genom ena fönstret och över gubbarnas huvuden lyssnat till deras samtal. Nu räckte han dem ett tefat rågat med biskvier och sade:

— Där ha ni litet tilltugg till ert mjöd. Och nu skall jag berätta er en märkvärdig historia om en tvist som höll på att sluta med en blodig batalj. En gång, då de jagade i Nalibokis skogar, spelade Rejtan furst Denassow ett spratt, som han så när fått umgälla med sitt liv. Men jag bilade herrarnas tvist, såsom jag nu skall berätta er.

Men kommissariens berättelse avbröts av kockarna, som frågade vem han befalldes skulle duka bordet.

Kommissarien gick, och gubbarna, som nu tömt sitt mjöd, riktade sina tankfulla blickar inåt trädgården, där den ståtliga ulanen stod och språkade med unga fröken. Ulanan hade just fattat hennes hand med sin vänstra (den högra, tydligen blesserad, bar han i band) och talade sålunda:

— Zosia, du måste nödvändigt säga mig detta, innan vi växla ringar, jag måste veta det. Det var ju så att du redan förra vintern var villig att ge mig ditt jaord, men jag ville ej taga emot det då, ty vad skulle jag med ett dylikt framtvingat ja? Jag vistades helt kort på Soplicowo då, och jag var ej fåfång nog att inbilla mig att jag väckt din kärlek vid första blicken. Jag är ingen uppblåst narr, jag ville vinna ditt tycke genom egen förtjänst, om jag ock skulle få vänta länge. Nu är du nog nådig att bekräfta ditt löfte. Men varigenom

har jag gjort mig förtjänt av så mycken nåd? Kanske att du tager mig, Zosia, icke av tycke, utan därför att farbror och tant uppmana dig till det. Men ett äktenskap, Zosia, är en viktig sak. Rådgör med ditt eget hjärta, böj dig ej i detta fall för någons myndighet, varken för farbrors stränga befallning eller tants övertalningar. Om du icke känner annat än vänskap för mig, kunna vi ju uppskjuta trolovningen på någon tid. Jag vill ej binda dig; vi skola vänta, Zosia. Det finns ingen anledning till brådska, helst jag i går kväll fick order att kvarstanna i Litauen som instruktör i regimentet här, tills mina sår bli läkta. Vad tycker du, älskade Zosia?

Zosia lyfte på huvudet, såg honom blygt i ögonen och svarade:

— Jag minns ej längre så noga allt som varit, men jag vet att alltid hette det att jag skulle gifta mig med er; och jag har alltid velat lyda himlens och de äldres vilja.

Därpå slog hon ned ögonen och tillfogade: — Vid er avresa, om ni minns, den där stormnatten, då pater Robak dog, såg jag att det gjorde er mycket ont att skiljas från oss, ni hade tårar i ögonen. De tårarna, det vill jag uppriktigt bekänna, gingo mig rätt till hjärtat. Sedan den gången tror jag att ni håller mig kär. Var gång jag läste en bön för er framgång såg jag er för mig med de där stora, glittrande tårarna i ögonen. Sedan reste läns herrinnan till Wilna över vintern och tog mig med sig, men jag längtade till Soplicowo och den lilla kammarn, där ni för första gången, den där kvällen, träffade på mig vid toalettbordet och där ni sedan tog farväl av mig. Jag vet inte varför, men precis som

en blomplanta som sättes på hösten, så rotade sig minnet av er i mitt hjärta under hela vintern, och som jag säger, jämt längtade jag till den lilla kammarn, och något viskade inom mig att där skulle jag återfinna er, och så skedde också. Med de tankarna i sinnet hade jag också ofta ert namn på läpparna — det var under karnevalen i Wilna, och de andra flickorna sade att jag var förälskad. Och är jag förälskad, då är det då i er.

Lycklig över bekännelsen tog Tadeusz hennes arm och tryckte den intill sig, och de lämnade trädgården och styrde stegen till hennes rum, rummet där Tadeusz själv hade bott för en tio år sedan.

Nu funno de notarien där, som själv i stor gala passade upp på sin fästmö och hade ett bestyr med att räcka henne ringar, halsband, burkar och flaskor och puder och muscher, allt medan han kastade lyckliga och stolta blickar på sin brud. Bruden var just i färd att avsluta sin toalett. Hon satt framför spegeln och höll konselj med gracerna. En kammarjungfru med krustång i handen fräschade upp de litet duvnade lockarna, ett par andra lågo på knä och fäste en volang på kjolen.

Bäst notarien sålunda underhöll sig med sin fästmö knackade en kökspojke på fönstret och vinkade åt honom. Man hade blivit varse en hare. Haren hade smugit sig fram ur videsnåren, sprungit tvärs över ängen och hoppat in i köksträdgården. Där satt han nu bland de nyss uppkomna grönsakerna, och det skulle vara en lätt sak att skrämma upp honom ur landet och ställa sig på pass med hundarna.

Assessorn kom ut i en fart, släpande Falk' vid hals-

bandet, notarien hastade efter och ropade på Stubb. Kommissarien ställde ut båda jämte hundar vid planket. Själv styrde han med flugsmällan i hand mot trädgården och stampade, visslade och klatschade, så att villebrådet blev grundligt skrämt. Var och en hållande sin hund i halsbandet pekade jägarna åt det håll, där haren skulle springa upp, och smackade sakta; hundarna spetsade öronen, vädrade och skälvde av otålighet, likt två pilar lagda på samma bågsträng. Då ropade kommissarien med ens: — Buss på'n! Haren som en blixst över planket och ut på ängen, hundarna efter, och i en blink, utan ett enda löpslag voro Falk och Stubb över haren från var sitt håll och i ett och samma ögonblick, likt två fågelvingar, och sänkte sina tänder likt klor i hans rygg. Haren skrek till som ett nyfött barn, ett enda klagande skri. Då jägarna kommo framspringande, låg han redan livlös och stövarna slet upp hans vita buk.

Jägarna smekte sina hundar, och under tiden drog kommissarien sin jaktkniv, som hängde vid bältet, skar av tassarna och sade:

— I dag skola hundarna få lika lön, ty lika ära ha de förvärvat, lika duktiga voro de och lika arbete ha de gjort. Pats är värd sitt palats och Pats palats är värdigt Pats⁶⁹. Jägarna äro värda sina hundar och hundarna äro värdiga jägarna. Nu är alltså er långa och förbittrade tvist ändad. Jag, som ni ha utsett till domare i vadet, kan nu äntligen fälla min dom: båda ha ni vunnit, jag återlämnar panterna, må var och en behålla sin, och underteckna nu båda förlikningsakten!

Vid gubbens maning vände jägarna sina strålande

ansikten mot varann och räckte varandra sina länge åtskilda händer.

Härpå sade notarien:

— Jag har en gång ställt upp häst med mundering, och jag har också i landskansliet låtit inregistrera att jag som salarium åt domaren låtit deponera min ring. En lämnad pant kan icke tagas tillbaka. Må herr kommissarien behålla ringen som minne och låta ingravera i den antingen sitt namn eller, om han vill, Hreczechas adliga vapen. Karniolen är finslipad, guldets elva karat. Hästen ha ulanerna lagt beslag på för sitt kavalleri, men munderingen har jag kvar, och varje kännare prisar den som bekväm, hållbar och grann att se på. Sadeln är smal efter det turkisk-kosackiska modet, framtill är en knapp och knappen är besatt med ädelstenar, sitsen är täckt med en damastkudde, då man suttit upp sitter man bekvämt som i en bädd på det mjuka dunet mellan sadelknapparna, och när man faller i galopp (notarien, som bekant mycket svag för gester, spärrade här ut benen som om han skulle hoppa upp på hästryggen och vaggade sedan sakta som under en galopp), och när man faller i galopp, då glänser schabraket som om det droppade guld från springarn, ty sidstyckena äro tätt besatta med guld och de breda stigbyglarna av silver äro förgyllda. På betseltyg och remtyg blänka knappar av pärlemor, och från bröstplåten hänger en månskära lik den på vapnet Leliwa⁷⁰. Hela denna märkliga mundering är efter vad sägnen förmäler ett krigsbyte från en förnämlig turk, taget i slaget vid Podhajce. Mottag den, assessor, som bevis på min högaktning.

Glad över gåvan svarade assessorn:

— Jag ställde i pant mina vackra hundhalsband, som jag fått i föräring av furst Sanguszko en gång i världen, klädda med ödleskinn och med ringar av guld, samt en silkesflätad ridpiska, som arbete ej mindre dyrbar än ädelstenen på den. Jag tänkte lämna detta i arv åt mina barn, och barn får jag säkert, du vet att jag gifter mig i dag; men, notarie, jag ber ödmjukast, var så nådig och tag emot dessa ägodelar i utbyte mot din dyrbara mundering och till minne av den tvist, som pågått i så många år, men nu äntligen fått en för oss båda heder-sam ände. Må sämjan blomstra oss emellan!

Därpå återvände de hem för att vid bordet meddelat att tvisten mellan Falk och Stubb nu var ändad.

Det gick rykten om att kommissarien fött upp den där haren vid gården och i hemlighet släppt ut honom i trädgården för att försona jägarna genom en så lätt fångst. Gubben hade skött saken så finurligt att han fört hela Soplicowo bakom ljuset. Några år senare lät en kökspojke undfalla sig ett ord om finten i akt och mening att på nytt bringa assessorn och notarien i luven, men förgäves utspred han för stövarna förklenande rykten, kommissarien förnekade saken och ingen trodde kökspojken.

Gästerna voro redan samlade i den stora slottssalen och stodo och språkade runt bordet i väntan på gästebudet, då lagmannen trädde in iförd vojvoduniform och ledande pan Tadeusz och Zofia. Tadeusz gjorde med sin vänstra hand militärisk honnör för sina förmän och Zofia neg för gästerna med nedslagna ögon och

blossande kinder. (Telimena hade lärt henne att niga vackert). I sin egenskap av fästmö hade hon en krans på huvudet, för övrigt bar hon samma dräkt som när hon i dag i kapellet hade lagt vårblomstren för den heliga moderns fötter. Nu hade hon brutit ett nytt fång grönt åt gästerna. Med ena handen delade hon ut blommor och gräs ur det, med den andra jämkade hon på den blänkande skäran över pannan. Generalerna tackade för blommorna med en handkys, och Zosia rodnade och neg på nytt.

Därpå fattade henne general Kniaziewicz under armarna, och efter att ha tryckt en faderlig kyss på hennes panna lyfte han upp henne och ställde henne på bordet. Alla började klappa händerna och ropa bravo, helt intagna av den unga flickans fägring och väsen och framför allt av hennes enkla litauiska dräkt. Ty för dessa krigare, som så länge irrat omkring i främmande länder, låg det en sällsam tjusning i nationaldräkten, som erinrade dem om deras ungdomsår och första förälskelser. Nästan med tårar i ögonen trängdes de kring bordet och slukade synen med ögonen. Somliga bådo att Zosia skulle lyfta litet på huvudet och låta se sina ögon, andra att hon skulle vrida på sig. Den förlägna flickan vred på sig, men satte händerna för ögonen. Tadeusz såg leende på och gnuggade händerna.

Vare sig nu att någon hade rått Zosia att uppträda i denna dräkt eller instinkten hade bestämt hennes val (ty en ung flicka vet alltid instinktmässigt vad som klär henne), nogav, i morse hade Zosia för första gången i sitt liv fått bannor för envishet av Telimena, då hon ej velat sätta på sig en modern toalett. Genom tårar

hade hon slutligen utverkat att hon fått behålla sin lantliga dräkt.

Hon bar en lång vit underkjol och en kort överkjol av grön kamlott med röd bård. Livstycket var också grönt och snört korsvis med röda snodder från midjan upp till halsen; under det gömde sig hennes barm som en knopp under bladen. Kring skuldrorna lyste de vita linntygsärmarna likt fjärilsvingar utbredda till flykt, vid handlederna voro de åtsnörda med band, kring halsen satt linnet också åt, och kragen hölls ihop av en röd rosett. Örhängena bestodo av konstfärdigt skurna körsbärskärnor, ett verk varöver Spånet Dobrzynski var icke litet stolt (det var två hjärtan med pil och låga, förärade åt Zosia på den tiden då Spånet gjorde henne sin kur). Om halsen hängde två rader bärnstenspärlor, kring pannan hade hon en grön rosmarinkrans, hårbanden hade hon kastat över skuldrorna, och över pannan hade hon enligt slätterkvinnornas sed fäst en krokig skära, blankslipad av flitigt bruk, skinande som nymånen över Dianas äne.

Alla komplimenterade och klappade händerna. En bland officerarna tog ur fickan upp en portfölj full med rent papper, vecklade upp ett ark, formerade en penna, vätte den mellan läpparna och började rita med blicken fäst på Zosia. Knappt hade lagmannen fått ögonen på papper och penna förrän han kände igen tecknaren, hur förändrad han än var genom översteuniformen, de granna epåletterna, den martialiska hållningen, de svärtade små mustascherna och pipskägget. — Hur står det till, min nådigaste greve? sade lagmannen. Sannerligen har ni inte era målarattiraljer med er i patronköket!

Det var verkligen unge greven. Han hade först nyligen trätt i krigstjänst, men som han hade stora inkomster och på egen bekostnad satt upp ett helt kavalleriregemente och skött sig förträffligt redan i första bataljen, hade kejsarn just i dag utnämnt honom till överste. Lagmannen hälsade honom välkommen och lyckönskade honom till utnämningen, men utan att höra fortsatte greven att rita.

Under tiden hade det andra nyförlovade paret trätt in. Assessorn, förr tsarens, nu Napoleons trogne tjänare, hade en avdelning gendarmer under sitt befäl, och ehuru han beklätt ämbetet i knappa tjugu timmar hade han redan hunnit iföra sig en blå uniform med polska uppslag, släpade på en kroksabel och slamrade med sporrarna; bredvid honom skred med högtidliga steg hans brud, Tekla Hreczecha, i full stass. Assessorn hade nämligen för längesedan vänt sig ifrån Telimena, och för att riktigt kväsa den koketten hade han skänkt sitt hjärtas ömhet åt kommissariens dotter. Den utkorade var ej så särdeles ung, ett halvt sekel hade hon väl på nacken, men hon var huslig, repüterlig till utseendet och förmögen; utom att hon hade sin fädernegård hade lagmannen skänkt henne en liten penningssumma.

Det tredje paret väntade man förgäves på en lång stund. Lagmannen blev otålig och skickade tjänare att höra efter. De kommo tillbaka med beskedet att den tredje fästmannen, notarien, hade tappat sin förlovningsring under jakten efter haren och gick och letade på

ängen; och notariens fästmö satt ännu framför toalett-bordet, fastän hon själv skyndade på allt vad hon förmådde och kammarpigor hjälpte till, hade hon omöjligt hunnit bli färdig och skulle knappt hinna bli det till klockan fyra.

TOLFTE BOKEN

Älskom varann!

Det sista gammalpolska gästabudet. — Bordsuppsatsen. — Förklaring på dess figurer. — Deras transformationer. — Dombrowski får en föräring. — Ännu något om Sprättkniven. — Kniaziewicz får en föräring. — Tadeusz första officiella handling sedan han tagit sitt arv i besittning. — Gerwazys reflexioner. — En konsert utan like. — Polonäsen. — Älskom varann!

Till sist slogos salsdörrarna med dåå upp på vid gavel, och kommissarien trädde in med mössa på huvudet och näsan i vädret. Han hälsade ej och tog ej plats vid bordet, ty kommissarien uppträdde i dag i den nya egenskapen av hovmarskalk. Till tecken på sitt ämbete hade han en stav i handen, och med denna stav utpekade han, såsom ceremonimästare, de platser gästerna hade att intaga. Länsherrn-marskalken fick som högsta myndigheten i vojevodskapet hedersplatsen, en sammetsfåtölj med elfbenskarm, till höger om honom placerades general Dombrowski, till vänster Kniaziewicz, Pac och Malachowski, mellan dem länsherrinnan. De övriga damerna, officerarna, magnaterna och szlachtan slogo sig sedan ner par om par i den ordning kommissarien anvisade.

Med en bugning lämnade lagmannen banketten och gick att sköta sina plikter som värd för allt lantfolket ute på gården. Ett långt bord hade där dukats för dem, och han tog själv plats vid ena ändan av det, socken-

prästen vid den andra. Tadeusz och Zofia satte sig ej ned; upptagna av att bjuda och truga åto de gående. Det var en gammal sed att den nye husbonden själv skulle passa upp på folket vid den första festmåltiden.

Under tiden beundrade gästerna i salen, medan de väntade på rätterna, den stora bordsuppsatsen, lika dyrbar beträffande metall som arbete. Det gick en sägen att furst Radziwill Enslingen⁷¹ hade låtit beställa denna bordsuppsats i Venedig och själv ritat mönstret till dess polska dekorerings. Under svenska kriget hade den sedermera blivit rövad, och ingen visste hur den hamnat i en szlachcic' hus. I dag var den framtagen ur skattkammarn, och dess väldiga rund, stor som ett vagnshjul, intog nu mitten av bordet.

Bordsuppsatsen var från brädd till brädd övergjuten med snövit sockerlag och vispad grädde och illuderade utomordentligt ett vinterlandskap. I mitten reste sig en väldig, mörk krokanskog, på sidorna omgiven av små hus, hela små byar och gårdar med taken täckta av spunnet socker som skulle föreställa rimfrost. Pjäsens hela kant var dekorerad med små porslinsfigurer i polska dräkter. De gjorde intryck av aktörer på en scen mitt uppe i en livlig handling, deras åtbörder voro givna med stor konst, färgerna valda med blick för det individuella. Rösten var det enda som fattades dem, i övrigt voro de som levande.

— Vad föreställa de? frågade gästerna nyfiket, varpå kommissarien lyfte sin stav och talade sålunda (under tiden bjöds aptitsupen omkring):

— Med mina högt ärade herrars tillåtelse: de oräkneliga figurerna som I här sen, föreställa en polsk lant-

dags historia, rådplägningar, röstning, triumfer och käbbel. Jag har själv uttytt scenen, och jag skall förklara den för herrskapet.

Där till höger synes en talrik skara szlachta. Helt visst äro de inbjudna på ett gästabud före lantdagen. Ett dukat litet bord väntar, men ingen anvisar gästerna plats, de stå i klungor, och var klunga håller en överläggning. Lägg märke till att i dem alla står en man i mitten, och på hans öppna mun, de höjda ögonbrynen, de oroliga händerna märker man att talaren förklarar något, han förtydligar med fingret och ritar tecken i flata handen. Dessa talare rekommendera sina kandidater, med växlande framgång kan man se av adelsbrödernas miner.

Där borta, i andra klungan, lyssnar szlachtan onekligen uppmärksam. En har stuckit händerna innanför bältet och vänt örat till, den där andre har satt handen kring örat och tvinnar stum mustaschen, säkert begrundar han vart ord och lägger det på minnet. Talaren gläder sig, då han märker att de äro omvända, och stryker fickan — han har redan deras röster på fickan.

Men där borta, i den tredje skaran, går det annorlunda till. Där måste talaren hugga åhörarna i bältet. Se hur de slita sig lös och draga öronen åt sig. Se hur den där åhöraren pöser av ilska; han har lyft armarna, han hotar talaren och täpper till munnen på honom, förmodligen har han hört lovord över sin motståndare. Den där andre har sänkt pannan likt en tjur, och det ser ut som om han tänkte sätta hornen i talaren. Somliga taga till sablarna och andra taga till benen.

En enda szlachcic står helt tyst och stilla mellan grupperna. Det märks att han ej slutit sig till något parti och tvekar och ängsligt undrar åt vem han skall ge sin röst. Han vet ej och strider med sig själv, och till sist spörjer han ödet. Han har sträckt armarna i vädret, slutit ögonen, satt upp tummarna och måttar nagel mot nagel. Det är tydligt att han överlämnar sin röst åt slumpen. Om tummarna mötas, röstar han ja, om de icke mötas, röstar han nej.

Till vänster är en annan scen: ett klosterrefektorium förvandlat till säte för adelsmötet.

De äldre sitta i rad på bänkarna, de yngre stå och blicka nyfiket över huvudena mot rummets mitt, där marskalken står med en urna i handen. Han räknar kulorna och szlachtan slukar dem med ögonen. Han har just skakat ut den sista, och rättsbetjänarna sträcka upp händerna och kungöra namnet på den valde ämbetsmannen.

En szlachcic har ingen försyn för den allmänna enighet. Se, han har stuckit ut huvudet genom klosterkökets fönster, se så han spärrar upp ögonen, så morskt han blänger och hur han gapar som om han ville äta upp hela församlingen. Det är lätt att gissa att denne szlachcic har ropat: veto! Se hur vid denna oväntade utmaning en hel skara strömmar mot dörren, säkert på väg mot köket. Sablarna ha de dragit, säkert blir det en blodig batalj.

Men där borta i korridoren, ser herrskapet den gamle prästen som kommer där i ornat, det är priorn, han bär Sanctissimum från altaret, och en gosse i korskjorta ringer och uppmanar folket att maka sig. Szlach-

tan sticker genast sablarna i skidan, gör korstecknet och faller på knä, men prästen vänder sig i den riktning varifrån det alltjämt hörs sabelskrammel. Han behöver blott visa sig för att det skall bli tyst och fredligt överallt.

Ack, ni unga herrskap kunna ej minnas detta. Bland vår hetlevrade, självrådiga, väpnade szlachta behövdes ingen polis. Så länge tron fanns respekterades lagarna, då rådde frihet på samma gång som ordning, och med ära följde välstånd. I andra länder håller regeringen, efter vad jag har hört, alla möjliga sorts polismän, gendarmer och konstaplar. Men är det endast svärdet man har att tacka för sin trygghet, då tror inte jag att det i de länderna råder frihet.

Här knäppte läns herrn på sin snusdosa och utlät sig:

— Kommissarie, uppskjut de där historierna så länge, visst är lantdagen intressant, men vi äro hungriga, säg till att maten bäres in.

Härpå sänkte kommissarien sin stav ända till golvet och svarade:

— Allernådigaste herre, värdigas bevilja mig en minut. Jag har strax slutat den sista lantdagsscenen. Se, nu bärs den nye marskalken på sina anhängares armar ut ur refektoriet, se så szlachtabröderna kasta sina mössor i vädret, så de gapa — det är vivatropen. Och där på andra sidan står den slagne magnaten mol allena, han har dragit ned mössan över sin molnhöljda panna, hustrun står hemma på förstutrappan och väntar, hon har gissat vad som hänt. Den arma stackarn, nu svimmar hon i kammarpigans armar! Den arma stackarn! Hon skullé

just till att få titeln högvälboren, och nu är hon för tre år endast välboren igen.

Här var kommissariens skildring slut, han gav ett tecken med staven, och genast började betjänter inträda par om par och bjuda omkring rätterna: så kallad kungssoppa på rödbetor och en förträfflig gammalpolsk köttsockpa, i vilken kommissarien under mycket smussel kastat några pärlor och ett mynt. Dylig köttsockpa rensar blodet och stärker hälsan. Sedan följde de andra rätterna — och vem skulle kunna räkna upp dem! Vem skulle ens begripa namnen på de där i våra dagar okända kontuserna, arkaserna och blemaserna⁷² med deras ingredienser av stockfisk, färser, zibet, bisam, dragant, pinell och brunell. Och all den där fisken! Torkad lax från Donau, stör, venetiansk och turkisk kaviar, gäddor av alla storlekar, flundror och treårskarpar och adelskarpar! Och så till sist ett kulinariskt bravurnummer: en hel fisk med huvudet stekt, mellankroppen kokt och stjärten anrättad som ragu med sås.

Gästerna varken frågade efter rätternas namn eller reflekterade över det kulinariska mästerverket. De slukade allt med krigaraptit och fyllde flitigt bägarna med det ungerska vinet.

Under tiden hade emellertid bordsuppsatsen ändrat färg och från snövit börjat grönska. Den tunna sockerlagen hade nämligen småningom smält i värmen, så att det hittills dolda underlaget blottats. Landskapet nu föreställde en ny årstid, en strålande, färgrik, grönskande vår. Allehanda sädeslag sköto upp som om jätten drivit fram dem: gyllne veteax av saffran stodo där så frodiga, där var råg av stanniolpapper och

bovete av choklad och trädgårdar med blommande päron och äppleträd⁷³.

Gästerna fingo knappast tid att njuta av sommarens hävor och bådo förgäves kommissarien att han skulle förlänga deras varaktighet. Redan växlade bordsuppsatsen årstid lik en planet i sitt lagbundna lopp, redan började den gyllene säden smälta i rumsvärmen, redan gulnade gräset, redan rodnade löven och föllo som för höstens vind. De för ett ögonblick sedan så granna träden stodo där med ens nakna, som berövade sin skrud av stormar och frost. Frukträden voro gjorda av kanelstänger, lagerkvistar föreställde furor med kumminfrön i stället för barr.

Gästerna började bryta av grenar, stammar och rötter och tugga på dem till vinet. Kommissarien gick bordspjäsen runt och riktade strålande, triumferande blickar på gästerna.

Henrik Dombrowski låtsades den största häpnad och sade: — Herr kommissarie, är detta ett kinesiskt skuggspel? Eller har Pinety⁷⁴ lånat ut sina andar åt er? Tänk, finns det ännu sådana bordspjäser i Litauen, och är det ännu allmän sed här att ge slika fester i gamla stilen? Säg mig det, ty jag har tillbragt mitt liv utomlands.

Kommissarien bugade sig och svarade:

— Nej, nådigaste herr general, detta är inga gudlösa konster. Det är blott ett minne från de ryktbara gästebud som brukade ges i de forna magnaternas hus, medan Polen ännu var lyckligt och mäktigt. Allt vad jag gjort har jag läst mig till ur denna bok. Ni frågar om seden är bevarad i hela Litauen. Açk nej, även

hos oss ha de nya moderna vunnit insteg. Mer än en ung herreman dundrar att han ej kan med överflöd, han äter som en jude och snålar på både mat och dryck åt sina gäster. Tokajer nämns han ej kosta på utan dricker den där satans smörjan, den ryska champanjen, som nu är på modet. På kvällen förlorar han sedan så mycket pengar på kortspel att han för dem skulle kunnat bjuda hundra bröder szlachta på kalas. Ja, till och med — ty i dag vill jag ärligt säga ut vad jag har på hjärtat, läns herrn får inte taga illa upp — då jag tog fram den där praktikpjäsen ur skattkammarn, så gjorde till och med läns herrn narr av mig och sade att det var en samogitisk, gammalmodig pjäs, att den såg ut som en barnleksak och ej anstod så förnämliga gäster. Och även ni, lagman, sade att den ej skulle roa gästerna. Såvitt jag får döma efter herrarnas förundran var emellertid det vackra konstverket värt att beskådas. Jag vet ej om det någonsin mer kommer att yppa sig ett tillfälle att se så höga dignitärer på Soplicowo. Jag ser att herr generalen förstår sig på hur ett gästabud skall ordnas. Värdigas mottaga denna bok, den kan bli er till nytta, då ni skall ställa till fest för en samling utländska monarker, ja, för Napoleon själv. Men låt mig, innan jag övrräcker boken till er, få berätta genom vilken slump den kommit i mina händer.

I detsamma hördes ett sorl utanför och en kör av röster ropade: — Leve Kyrktuppen! En hel skara strömmade in i salen med Maciej i spetsen. Lagmannen ledde gästen vid handen fram till bordet och placerade honom förnämligt, mellan generalerna, med orden:

— Pan Maciej, ni är ingen god granne, ni kommer så sent, när middagen är nästan slut.

— Jag äter tidigt, svarade Dobrzynski, och jag kom ej hit för matens skull, utan därför att jag blev nyfiken att på nära håll få se vår nationalarmé. Inte mycket att skryta över — varken fågel eller fisk. Szlachtan fick syn på mig och släpade mig med våld hit, och ni, ni sätter mig vid bordet — tack skall ni ha, granne.

Med dessa ord vände han på tallriken, till tecken att han ej ämnade äta, och teg mörkt.

— Pan Dobrzynski, vände sig general Dombrowski till honom, är ni den där berömde dunderhuggarn från Kosciuszkos armé, den där Maciej med binamnet Kvisten? Jag har hört talas om er. Och tänk, ännu så rask och spänstig! Vad åren ha gått! Se så jag har åldrats, och se på Kniaziewicz, hans hår har grånat. Men ni skulle ännu kunna pröva en dust med de unga, och er kvist lär ju blomma som i forna dar. Jag har hört talas om att ni nyligen givit ryssarna en risbastu. Men var äro era bröder? Jag skulle så gärna vilja se era sprättnivar och rakknivar, de sista återstoderna av det gamla Litauen.

— General, sade lagmannen, efter den där segern togo nästan alla Dobrzynskier sin tillflykt till furstendömet, säkert ha de gått in i någon legion.

— Ja, inföll en ung skvadronchef, jag har i andra kompaniet en bjässe med väldiga knävelborrar, fanjunkar Dobrzynski — själv kallar han sig Stänkkvasten, men masurerna kalla honom den litauiska björnen. Om generalen befäller skall jag kalla hit honom.

— Det finns ännu några stycken från Litauen, inföll en löjtnant, en soldat känd under namnet Rakkniven och

en annan, med en muskedunder, som har gått in bland flankörerna; i fältjägerregementet finns det också två grenadjärer Dobrzynski.

— Det är bra, det är bra, sade generalen, men jag vill höra något om deras anförare, den där Sprättniven, som efter kommissariens historier att döma tycks vara en riktig sagojätte.

— Sprättniven, sade kommissarien, har visserligen icke gått i landsflykt, men rädd för efterspaningar gömde han sig för ryssarna. Hela vintern strövade den stackarn omkring i skogarna, och nu först har han kommit fram. I dessa krigiska tider skulle han kunnat bli till god nytta, han är en äkta krigare, synd bara att åren tagit litet på honom. Men se där är han...

Med dessa ord pekade kommissarien utåt förstugan, där tjänstfolk och bybor stodo tätt packade. Likt en fullmåne uppenbarade sig där plötsligt en skinande hjässa högt ovan allas huvuden. Tre gånger dök den upp och tre gånger försvann den i molnet av huvuden. Till sist hade den bockande slottsfogden banat sig ut ur trängseln och sade:

-- Allernådigaste kronhetman eller general — titeln är väl inte så viktig — jag är Rembajlo, och på din kallelse infinner jag mig här med denna min sprättniv, som varken genom sirater eller inskriptioner utan genom sitt goda stål vunnit sådan berömmelse att till och med ers höga nåd känner till den. Kunde den tala, skulle den kanske säga ett ord av beröm också om denna gamla arm, som länge och gudvarelov troget har tjänat fäderneslandet och släkten Horeszko, vilket ännu lever i berömt minne. Ja, junker, ingen bok-

hållare formerar väl sin penna så skickligt som den huvuden. Det skulle bli långt att räkna dem. Och alla näsor och öron sen! Och icke ett hack finns det på den, och intet nesligt dåd har fläckt den; endast i ärligt krig och envig har den brukats. Blott en enda gång — Herren skänkte honom evig frid! — har tyvärr en värnlös man fallit för den, men även det skedde — Gud är mitt vittne — pro publico bono.

— Låt mig se, sade general Dombrowski skrattande. Jo, det var just en fin sprättniv — det är ju ett sannskyldigt bödelsvärd.

Och häpen granskade han den väldiga huggvärjan och lät den sedan gå vidare till de andra officerarna. Alla prövade den, men knappast någon av officerarna förmådde lyfta den. Det hette att Dembinski, berömd för sin starka arm, skulle kunna svinga åbäket, men han fanns icke där, och av de närvarande var det endast skvadronchefen Dwernicki och plutonchefen löjtnant Rozycki⁷⁵ som lyckades manövrera den väldiga pampen. Sålunda gick den på prov ur hand i hand.

Men general Kniaziewicz, den längste till växten, visade sig också äga den starkaste armen. Han grep huggvärjan, lyfte den så lätt som en vanlig fäktvärja, lät den blixtra över gästernas huvuden och återkallade i deras minne den polska fäktkonstens alla finesser: korschugget, kvarnvingen, snedhugget, snittet, smygstöten, kontrapunkterna och tercetterna, allt saker som han kunde, ty han hade legat vid kadettskolan.

Medan han skrattande fäktade, låg Rembajlo redan på knä med armarna om hans ben och stönade under tårar vid vart utfall:

— Utmärkt! General, har du varit konfedererad? Utmärkt! Överdådigt! Det där var Pulawskiernas stöt. Det var Dzierzanowskis posityr. Det var Sawas stöt⁷⁶. Vem har lärt dig föra armen så? Det måtte vara Maciej Dobrzynski. Och det där, general, det är min uppfinning, vid Gud är det inte så, jag skryter ej, men det hugget är bara känt i Rembajlos frälseby och efter mig kallat för junkerhugget. Vem har lärt dig det? Det är mitt hugg — mitt!

Han sprang upp och slöt generalen i sin famn.

— Nu dör jag lugn. Det finns åtminstone en människa i världen som vill taga sig an mitt älskade barn. Ty sedan långt tillbaka sörjer jag dag och natt över att denna min pamp skall rosta efter min död. Men nu kommer den ej att rosta. Allernådigaste general, förlåt mig, men släng de där stickorna, de där tyska leksaksvärjorna, det är ju en skam för en szlachcic att gå omkring med en sådan där spatserkäpp. Tag en sabel som höves en adelsman. Se, här nedlägger jag min sprättniv för dina fötter, den är det dyrbaraste jag äger i livet. Jag har aldrig haft hustru, aldrig haft barn, den har varit mig hustru och barn. Den har aldrig varit ur min famn, från morgon till kväll har jag kelat med den, om nätterna har den vilat vid min sida. Och sedan jag blivit äldre har den hängt på väggen över sängen som Guds bud över juden. Jag hade tänkt att låta den begravas på min arm, men nu har jag funnit en arvtagare. Må den tjäna dig!

— Kamrat, svarade generalen halvt skrattande, halvt rörd, om du avstår hustru och barn åt mig, blir du bra ensam för ditt återstående liv — en gammal barnlös

änkeman. Säg mig med vad jag skall gengälda din dyrbara gåva och med vad jag skall förljuva din ensamhet?

— Är jag Cybulski, frågade slottsfogden med harm, han som spelade bort hustrun i ett parti mariage med en moskovit, efter vad det berättas i visan. För mig är det nog att min sprättkniv alltjämt skall blixtra i en sådan hand. Generalen måste endast komma ihåg att kopplet skall vara långt och hänga fritt, eftersom bladet är så långt. Och alltid båda händerna och uppifrån vänstra örat — då sprättar ni upp från huvudet till magen.

Generalen tog sprättkniven, men som den var alltför lång kunde han ej bära den vid sidan, ordonnanserna stoppade undan den i en trossvagn. Det går olika historier om hur det gick med den, men ingen visste något med säkerhet vare sig då eller sedermera.

Dombrowski vände sig till Maciek:

— Och du då, kamrat? Det ser ut som om du ej vore glad åt vår hitkomst? Du är så tyst och sur! Att ditt hjärta inte klappar, då du ser de gyllene och silverne örnarna! Då trumpetarna blåsa Kosciuszkos revelj tätt invid ditt öra! Maciek, jag trodde att du var en karskarè krabat. Vill du inte gripa till sabeln och stiga till häst, så kan du väl åtminstone göra dig en glad stund i kamraters lag och dricka en skål för Napoleon och Polens förhoppningar.

— Hm, sade Maciej, jag har hört och jag ser vad som är å färde. Men, herre, två örnar rymmas ej i samma bo. Herrenåd, hetman, rider spräcklig häst. Kejsarn är en stor hjälte, tror jag det. Men jag minns att mina vänner Pulawskis brukade säga, när de sågo

Dumouriez, att för Polen behövs en polsk hjälte, varken fransos eller italienare utan en Piast⁷⁷, en Jan eller Josef eller Maciek, och därmed punkt. Hären! De säga att den är polsk — alla de här fysiljäreerna, sappörerna, grenadjäreerna och kanonjäreerna. Det hörs flera tyska titlar i den här hopen än inhemska. Vem kan begripa dem alla! Och med er måtte ni ha turkar eller tatarer eller kättare som ha varken Gud eller tro. Jag har själv sett hur de överfalla kvinnor i byarna, plundra vandrare, röva kyrkorna. Kejsarn tågar mot Moskva. Det är en lång väg, ifall hans nåd kejsarn har givit sig åstad utan Gud. Jag har redan hört att han lysts i bann. Allt detta är... Här doppade Maciek en bit bröd i soppan och började tugga i stället för att tala till slut.

Macieks tal föll ej läns herrn i smaken och de unga började mumla. Lagmannen klippte av genom att förkunna det tredje förlovade parets ankomst.

Det var notarien. Själv presenterade han sig åtminstone så, men ingen kände igen honom. Hittills hade han alltid burit polska dräkten, men nu hade Telimena, hans tillkommande, uppställt som villkor i äktenskapskontraktet att han skulle lägga av kontuszen. Nödd och tvungen hade notarien alltså klätt sig på franska maneret. Det syntes att fracken hade slitit halva själen ur honom. Han förde sig som om han svalt en eldgaffel, klev rak och stel som en trana och vågade ej titta åt vare sig höger eller vänster. Hans uppsyn var fattad, men man såg ändå på honom att han led marter. Han visste ej hur han skulle buga, var han skulle göra av händerna — han som var så fallen för att gestikulera! Han ville sticka dem innanför bältet — men han hade ju intet

bälte, och han bara strök sig över magen. Han märkte misstaget och djupt förlägen och röd som en kräfta gömde han båda händerna i frackens enda ficka. Det var som om han sprungit gatlopp genom sorlet och gycklet och han skämdes över sin frack som över en skamlig gärning. Då han plötsligt mötte Macieks ögon, skälvde han av förskräckelse.

Maciek och notarien hade hittills varit såta vänner. Nu gav honom gubben en blick så vass att notarien bleknade och började knäppa igen fracken i en känsla att Maciek slet den av honom med sina ögon. Dobrzynski sade emellertid blott med högan röst två gånger: — Narr, men sådan anstöt tog han av notariens kostym att han omedelbart reste sig från bordet, smög sig ur salen utan att taga farväl, steg till häst och återvände till sin by.

Under tiden lät notariens sköna brud Telimena de församlade sola sig i glansen av hennes fägring och hennes toalet, från huvud till fot en skapelse av allra senaste modet. Hennes klänning, hennes frisyr skulle det vara fåfängt att söka beskriva, ingen penna förmår det; på sin höjd penseln skulle kunna återge dessa tyller och musliner, blonder, kaschmirer, pärlor och ädla stenar, de rosiga kinderna och den spelande blicken.

Greven kände genast igen henne, och blek av häpnad reste han sig från bordet och trevade efter värjan. — Och detta är du? utropade han. Bedraga mig ej mina ögon? Du? I min närvaro? Du trycker en annans hand? O, falska varelse, o, flyktiga själ! Och du döljer ej ditt ansikte under jorden av blygsel? Så glömsk är du då av en ed du så nyss svurit? O, jag lätt-

trogne! Varför bar jag dessa band? Men ve rivalen som så kränker mig! Över mitt lik skall han träda inför altaret!

Gästerna reste sig, notarien blev grymt förlägen, och länsherrn skyndade att söka försona rivalerna. Men Telimena drog greven avsidet. — Ännu, viskade hon, har notarien ej tagit mig till maka. Svara om du tänker hindra det, och svara genast, kort och klart: älskar du mig, har du ej ändrat sinne, är du redo att genast gifta dig med mig, genast, i denna dag? Om du vill avstår jag från notarien.

— O, kvinna, jag förstår dig ej, sade greven. Förr var du poetisk i dina känslor, nu förefaller du mig i grund prosaisk. Vad äro era äktenskap, om icke bojor som binda endast händerna, men icke själarna? Tro mig, det ges kärleksförklaringar även utan ord, det ges förpliktelse även utan uttalade löften. Två hjärtan, som brinna för varann i var sin ända av världen, tala till varann likt stjärnor med dallrande strålar. Vem vet, kanske det är därför jorden känner en sådan dragning till solen och städse är månen så kär, att de evigt blicka på varann och söka nalkas varann, fastän de aldrig kunna mötas.

— Nog om det nu, avbröt Telimena, jag är ingen planet, för Guds skull, sluta, greve, jag är en kvinna. Jag vet redan resten, hör upp att prata i vädret. Nu varnar jag er, att om ni säger ett enda knyst för att få min förlovning bruten klöser jag er med dessa mina naglar och...

— Jag skall icke förhindra er lycka, svarade greven och vände bort sin blick full av smärta och förakt,

och för att straffa den otrogna älskarinnan utkorade han läns herrns ena dotter till föremål för sin stadiga låga.

Kommissarien ville förlika de unga männen genom att ställa goda föredömen för deras ögon och började berätta historien om vildsvinet i Nalibokiskogen och Rejtans gräl med furst Denassow⁷⁸. Men gästerna hade under tiden slutat efterrätten och begåvo sig ut på gården för att svalka sig.

Där höll byfolket just på att avsluta sitt kalas, mjödbägarna gingo laget runt, spelmännen stämde redan sina instrument och kallade folket till dans. Man letade efter Tadeusz, som dragit sig litet avsides och viskade något angeläget till sin blivande maka.

— Zofia! Jag måste rådgöra med dig om en mycket viktig sak. Jag har redan frågat farbror, och han sätter sig ej emot förslaget. Du vet att större delen av de byar jag blir ägare till enligt lagen borde ha tillfallit dig. Dessa chloper äro icke mina utan dina underhavande. Jag skulle ej drista bestämma över dem utan deras härskarinnas medgivande. Nu, då vi ha återfått vårt älskade fosterland, skola våra underhavande endast vinna det på denna lyckliga förändring att de få en annan husbonde? Sant är att de hittills styrts med välvilja, men Gud vet under vem de komma efter min död. Jag är soldat, vi äro båda dödliga, jag är människa, jag fruktar själv för mina egna kapriser. Jag gör säkrast om jag avstår från makten och överlämnar folket åt lagens beskydd. När vi nu själva äro fria, låt oss då också göra våra underhavande fria. Låt oss ge dem i arv och ägo den jord på vilken de äro födda,

som de förvärvat genom arbete i sitt anletes svett och genom vars frukter de skänka alla uppehälle och välstånd. Men jag måste förbereda dig på att bortgivandet av denna jord minskar vår inkomst, vi måste leva rätt in-draget. Jag är från ungdomen van vid ett enkelt levnads-sätt. Men du, Zofia, är av hög börd, du har tillbragt dina tidigaste ungdomsår i huvudstaden. Samtycker du till att bo på landet? fjärran från världen?

Härpå svarade Zosia anspråkslöst:

— Jag är kvinna, det är icke min sak att bestämma, det är ju ni som blir husbonden. Till att råda är jag för ung, vad ni besluter det samtycker jag till av hela mitt hjärta. Om ni blir fattigare genom att ge folket friheten, så blir ni mitt hjärta dess dyrbarare. Om min släkt vet jag föga, och min börd frågar jag litet efter. Det enda jag minns är att jag var en fattig, föräldralös flicka, att jag blev upptagen som fosterdotter av Soplicas, fostrades i deras hus och där träder i äkte. För landet är jag alls icke rädd; har jag levat i en storstad är det längesedan. Jag har glömt hur där var, men landet har jag alltid älskat. Och tro mig, mina tupper och hönor ha intresserat mig mera än petersburgskorna. Om jag ibland längtat efter nöjen, efter människor, så har det varit av barnslighet, nu vet jag att staden tråkar ut mig. Efter bara en kort tids vistelse i Wilna i vintras fann jag att jag är skapad för lantlivet. Mitt ibland nöjena längtade jag tillbaka till Soplicowo. För arbete är jag heller icke rädd, ty jag är ung och frisk. Jag är van att gå och styra inomhus och bära nyck-larna; ni skall få se så fort jag lär mig att sköta hus-håll!

Just som Zosia uttalade de sista orden nalkades henne Gerwazy med häpen och missnöjd uppsyn.

— Jag vet redan, sade han, lagmannen har redan talat om den där friheten. Men jag begriper inte vad allmogen skall med den, jag är rädd att det är något tyskt påfund. Frihet är en sak som är gjord för adel, inte för bönder. Sant är förstås att vi alla härstamma från Adam, men jag har hört sägas att chloperna de stamma från Kam, judarna från Jafet och vi szlachta från Sem⁷⁹, och därför regera vi som de äldre till åren över båda de andra. Nu lär ju prästen litet annorlunda från predikstolen. Han säger att så var det i gamla lagen, men alltsedan Herren Jesus, fast han var av kunglig börd, föddes i ett bondstall bland judar, har han gjort alla stånd jämlika och stiftat frid mellan dem. Nå, må det då bli så, eftersom det måste så vara. Helst jag ju hör att min högvälborna fröken Zosia går in på allt. Det är hennes sak att befalla, min att lyda, hon har makten nu. Men det säger jag, vi skola ej skänka en frihet som är bara tomma ord, liksom moskoviterna då salig pan Karp frigav sina underhavande, men moskoviten svälte ut dem genom tredubbel skatt⁸⁰. Jag råder alltså att vi efter gammal sed adla chloperna och göra kunnigt att vi ge dem vårt vapen. Panna Zosia tilldelar en by Polkozic, pan Soplica förlämnar de övriga sitt Leliwa⁸¹. Också Rembaljo skall erkänna chlopern som sin jämlike, då han ser honom som välbeställd szlachcic med vapensköld. Sejmen skall stadfästa.

Och er man, pani Zofia, skall inte oro sig för att herrskapet blir så fattigt genom jordförläningarna. Gud

förbjude att jag någonsin skulle få se en magnatdotters små händer valkiga av husligt arbete! Det finns en utväg. Jag har reda på en viss kista här i slottet, i vilken förvaras Horeszkos bordssilver och därjämte allehanda ringar, halskedjor, armband, dyrbara plymer, sadelmunderingar, praktsablar, hovmarskalkens skattkista, som för säkerhets skull varit nedgrävd i jorden. Den tillhör pani Zofia såsom arvtagerska. Jag har vaktat den som min ögonsten för moskoviterna och för er, herrar Soplica. Jag har också en duktig påse med egna taler, samlade dels genom arbete och dels genom höga herrars frikostighet. Jag har tänkt att då vi återfingo slottet använda slantarna till murarnas reparation; nu tyckas de komma att behövas för den nya lantushållningen. Alltså, pan Soplica, jag flyttar över till er. Min härskarinna härbärgerar mig nog till döddagar och jag skall vagga tredje ledet Horeszkoer på mina knän och öva min härskarinnas förstfödde att föra sprättniven — om det blir en son, och en son blir det, ty krig stundar och i krigstid födas alltid söner.

Knappt hade Gerwazy uttalat de sista orden förrän Protazy nalkades med högtidliga steg, bugade och ur barmen framtog ett väldigt hyllningskväde, två och ett halvt ark långt. Det hade författats av en ung underofficer, som en gång gjort sig namnkunnig i huvudstaden för sina oden, sedermera hade han iklätt sig uniform, men belletrist hade han förblivit även i armén och fortsatt att författa verser. Gevaldigern hade redan läst upp trehundra, men då han kom till ett sålunda lydande ställe:

... du täcka,
 vars behag en smärtsam fröjd, en ljuvlig plåga väcka,
 vid vars hulda blick i stolta Martissöners leder
 spjut och lansar knäckas av och skölden faller neder:
 nedslå nu med Hymen Mars, från Hydran Ofrids änne
 lösryck med din ljuva hand de väsand' ormars spänne —

började Tadeusz och Zosia våldsamt klappa händerna, skenbart av förtjusning, men i själva verket därför att de ej ville höra mer. På lagmannens befallning steg nu prästen upp på bordet och kungjorde för folket Tadeusz vilja.

Knappt hade de underhavande hört budskapet, förrän de ilade fram till unga husbonden, kastade sig till sin unga härskarinnas fötter. — Leve vårt herrskap! ropade de under tårar, och Tadeusz ropade: — Leve medborgarna, de fria polackerna, våra jämlikar! — Jag dricker Folkets skål! sade Dombrowski, och folket ropade: — Leve generalerna! Vivat armén, vivat folket, vivat alla stånden! Tusenstämmigt dånade det ena leveropet efter det andra.

Endast Buchman värdigades ej dela glädjen. Han gillade förslaget, men skulle gärna velat ändra litet och först utse en laglig kommission, som — tidens korthet förhindrade att Buchmans råd blev följt. Ty ute på gården stodo redan officerarna med damer, knektarna med bondflickor par om par. — En polonäs! ropade alla med en mun, och officerarna beordrade fram regementsmusiken. Men lagmannen viskade i generalens öra:

— Giv order att musikkåren väntar ett ögonblick till. Som ni vet firar min brorson sin trolovning i dag,

och det är ett gammalt bruk i vår familj att trolova och och viga sig vid lantlig musik. Se där stå cymbalisten, fiolspelarn och säckpipblåsarn. De präktiga spelmännen — se fiolspelarn sträcker på sig och säckpipblåsarn bockar och tigger med ögonen. Skickar jag av dem, börja de stackarna gråta. Folket kan inte dansa vid annan musik. Låt de här få börja, låt folket komma i tagen! Sedan skola vi lyssna till er förträffliga musik-kår.

Han gav ett tecken. Fiolspelarn kavlade upp rock-ärmarna, fattade hårt om gripbrädet, satte hakan mot stallet och lät stråken löpa som en skenande häst över strängarna. Vid denna signal fyllde säckpipblåsarna sina kinder med luft och började blåsa i sina säckar, medan armarna foro av och an likt flaxande vingar. Man blott väntade att paret skulle flyga sin kos med väderpustarna likt Boreas stinna barn. Men ännu fattades cymbalen.

Cymbalspelare funnos många, men ingen av dem vågade spela i Jankiels närvaro. (Jankiel hade varit borta hela vintern, ingen visste var, nu hade han plötsligt uppenbarat sig i generalstabens följe!) Alla visste att på detta instrument ingen kunde tävla med honom i skicklighet, smak och talang. Man bad honom spela och räckte honom cymbalen. Juden vägrade, sade att hans händer hade blivit stela, att han ej övat sig på länge, icke vågade och skämdes för de höga herrarna, och under ideliga bugningar drog han sig undan. Då Zosia märkte detta sprang hon bort till honom, med sin ena vita hand räckte hon honom gafflarna, med vilka strängarna slås, med den andra strök hon den gamles gråa skägg, neg och sade:

— Jankiel, var snäll nu, det är ju min förlovningsdag, spela, Jankiel, du har ju många gånger lovat att spela på mitt bröllop.

Jankiel, som älskade Zosia över all beskrivning, böjde huvudet till tecken att han ej vägrade. Man ledde honom till planens mitt och satte fram en stol; han slog sig ned, och cymbalen bars fram och lades på hans knän, och han gav den en blick full av kärlek och stolthet, lik en veteran kallad i tjänst, då barnbarnen draga ned hans tunga huggsvärd från väggen; den gamle mannen ler, ty fast han ej på länge haft svärdet i handen känner han att den alltjämt mäktar föra vapnet.

Under tiden hade två hans lärjungar fallit på knä framför cymbalen, stämde strängarna och slogo provande an dem. Jankiel satt tyst, med halvslutna ögon och gafflarna vilande orörliga mellan fingrarna.

Han sänkte dem och slog först några slag som klungo likt en segerfanfar, sedan kommo slagen tätt, tätt, det var som om en regnskur piskat strängarna. Alla häpnade — men det var blott ett prov, ty han avbröt sig tvärt och lyfte båda gafflarna i vädret.

Han spelade på nytt; nu dallrade gafflarna snabbt och lätt som om en flugvinge vibrerat mot strängen och lockat fram ett sakta, knappast hörbart surr. Mästaren satt med blicken uppåtriktad, i väntan på inspiration. Nu såg han ned, mätte instrumentet med en stolt blick, lyfte händerna, sänkte dem båda samtidigt och slog an med båda gafflarna. Ahörarna häpnade...

Från många strängar samtidigt bröt det fram ett brus som om ett helt janitsjarkapell låtit höra sig med klockspel, tamburiner och trummor — Tredjemajpolo-

näsen dånade. De livliga tonerna andades jubel, med jubel fyllde de sinnena, flickorna fingo lust att dansa, gossarna kunde ej stå stilla — men de gamlas tankar buros av tonerna hän mot det förgångna, till det lyckliga år, då senat och deputerade den tredje maj i rådhus-salen firade den med folket försonade konungen, då det dansades och sjöngs: Leve vår älskade kung, leve sejmen, leve folket, leve alla stånden!

Mästaren ökade takten mer och mer, slog allt kraftigare slag. Men plötsligt ljöd ett falskt ackord likt en orms väsande, ett gnissel av järn mot glas — det gick en rysning genom alla och glädjestämningen grumlades av en olycksaning. Helt ängsliga och uppskrämda undrade åhörarna om instrumentet var ostämt eller om musikanten spelat fel. Men en slik mästare tog ej miste. Med flit anslog han oavbrutet den där förrådiska strängen, bröt sönder melodien och blott skärpte och skärpte det falska ackordet, som konfedererat sig mot tonernas samklang. Till sist förstod slottsfogden mästaren, han satte handen för ansiktet och utbrast: — Jag känner igen den tonen, jag känner igen den! Det är Targowica! I det samma brast den olycksvarslande strängen med ett surr, musikanten gick upp i diskanten, bytte takt och kastade sig från diskanten ned i basen.

Högre och högre ljöd buller och larm av tusende slag: marsch, attack, stormning, batalj, det hördes skott, barns jämmer, mödrars gråt. Så utomordentligt återgav mästaren stormningens fador att kvinnorna darrade och under smärtetårar tänkte på blodbadet i Praga, som de kände till från sång och sägen. Det var dem en lättnad,

då mästaren slutligen lät alla strängarna brusa samtidigt och kvävde jämmerskriken, slog dem till marken liksom.

Knappt hade åhörarna hunnit hämta sig förrän musiken förbyttes på nytt. Först återigen ett lätt och sakta surr; några fina strängar jämrade liktflugor som arbeta på att slita sig loss ur ett spindelnät. Men fler och fler strängar sällade sig till, de spridda tonerna förenade sig och slöto sig samman till en legion av ackord, som taktfasta och samstämda bildade den klagande melodien till den välbekanta visan om den vandrande soldaten, som irrar i skogarna och får svälta och slita ont och till sist dignar framför fötterna på sin trogne häst, och hästen gräver en grav åt honom med hoven. Den gamla, gamla visan som de polska soldaterna ha så kär! Hela knekthopen kände igen den och skockade sig kring mästaren, lyssnade och tänkte på de fasans tider, då de nynnade den visan på fäderneslandets grav och sedan drogo ut i vida världen. De tänkte tillbaka på sina långa vandringsår, till lands och till havs, över glödhet sand och isar, bland främmande människor, och tänkte på hur ofta i lägren den där gamla visan hade livat och rört deras hjärtan. Och lyssnande sänkte de sorgset sina huvuden.

Men de höjde dem strax, ty mästaren slog nu kraftigare toner och bytte takt, han hade något nytt att förkunna. Och åter sänkte han blicken och mätte strängarna med ögat, hans händer förenade sig och slog i båda gafflarna samtidigt. Slaget var så kraftigt att strängarna dånade likt mässingstrumpeter och ur trumpeterna skallade mot himlen den kända sången, triumfmarschen: Ä n ä r

Polen ej förlorat, Marsch, Dombrowski, till
Polens land!

Och alla klappade händerna och alla ropade i korus:
— Marsch, Dombrowski!

Det var som om spelmannen själv förlorat fattningen vid dessa toner. Han släppte gafflarna och sträckte händerna mot höjden, rävskinnsmössan föll av hans huvud ned på skuldrorna, det uppåtvända skägget böljade, kinderna färgades av en sällsam rodnad, den sjäfulla blicken lyste med ungdomlig glöd. Han riktade den mot Dombrowski, och plötsligt satte den gamle händerna för ögonen och en ström av tårar vällde fram mellan fingrarna.

— General, sade han, länge har vårt Litauen väntat på dig — länge som vi judar på Messias! Om dig har det länge siats i folkets sånger, genom ett under har himlen bebådadt dig. Lev och strid, o, du vår egen... Han snyftade fram orden. Den redlige juden älskade fosterlandet som en polack. Dombrowski räckte honom handen och tackade honom; han lyfte på mössan och kysste generalens hand.

Nu var det tid att börja polonäsen. Länsherrn steg fram, med en lätt rörelse slog han tillbaka kontusz-ärmarna och vridande mustaschen räckte han Zosia handen och bjöd henne med en artig bugning att dansa ut med honom. Bakom länsherrn bildade sig en lång rad av par, ett tecken gavs och dansen tog sin början. Han ledde.

Hans röda stövlar lyste mot gräsmattan, sabeln blixtrade, det praktfulla bältet sken. Långsamt och skenbart vårdslöst skred han fram, men varje steg, varje rörelse

avslöjade dansörens känslor och tankar. Nu stannade han som om han velat fråga sin dam om något, lutade sig ned över henne, ville viska i hennes öra. Damen vände bort huvudet, hon blev förvirrad och ville ej lyssna. Han tog av sin konfederatka och bugade ödmjukt, hans dam värdigades ge honom en blick, men teg hårdnackat. Han saktade stegen, tog ej sina ögon från hennes och brast till sist i skratt, lycklig över det svar han fått. Han påskyndade stegen och såg nedlåtande på rivalerna, och sin konfederatka med hägerfjädrarna drog han än ned över pannan, än ruskade han den bakut, och till sist sköt han den på ena örat och vred mustascherna. Alltjämt gick han i spetsen och de andra, avundsmännen, följde honom tätt i spåren. Helst skulle han med sin dam ha velat försvinna ur trängseln. Ibland blev han stående, lyfte artigt handen och anhöll ödmjukligast att man skulle passera förbi honom. Ibland kom han på tanken att söka draga sig åt sidan och han ändrade riktning och ville vilseleda kamraterna, men de följde honom efterhängset, med snabba steg, och kringsnärjde honom på alla sidor i dansande ringar. Till sist blev han vred, lade handen på svärdfästet och vände sig med stolt panna och utmanande blick rätt emot hopen. De dansande vågade ej trotsa honom, de veko undan, men bildade genast nya figurer och började på nytt följa efter honom.

Från alla håll höjdes rop: — Ack, det är kanske den siste, se, se, ni unga, det är kanske den siste som kan anförä en polonäs på det sättet! Och paren trängdes i glättig yra, än upplöstes figurerna, än formerade de sig på nytt. Som då en jätteorm kröker sig i tusen bukter,

så skiftade färgerna i damers, ädlingars och soldaters dräkter likt glittrande fjäll, förgyllda av västersolens strålar och tecknande sig mot den gröna gräsmattans hyende. Med liv och med lust gick dansen, och musik, applåder och leverop skallade högt i sky.

Endast korpral Dobrzynski, Spånet, lyssnade varken till musiken eller tog del i dans och munterhet. Med händerna på ryggen stod han mörk och dystert och tänkte på hur han fordom gjort Zosia sin kur, hur han brukat bära blommor till henne, fläta korgar, samla fågelbon, skära örhängen åt henne. Den otacksamma! Fast han förgäves hade slösat så många vackra gåvor på henne, fast hon tagit till flykten för honom, fast hans far förbjudit honom — hur många gånger hade han ej, trots allt detta, brukat sitta på planket i hopp att få se henne i fönstret, smugit sig in i hampan för att se på när hon ansade sina trädgårdssängar, plockade gurkor eller matade hönsen. Den otacksamma! Han sänkte huvudet. Men till sist började han vissla en masurka, drog ned mössan över öronen och styrde kosan till lägret, där posterna stodo vid kanonerna. Där började han spela kort med knektarna för att förströ sig och dränkte sin förtret i bågarn. Så beständig var Dobrzynski i sin kärlek till Zosia!

Zosia dansade glättigt. Men fast hon var i täten kunde man knappast urskilja henne på avstånd på den stora, gräsbevuxna gårdsplanen. I sin gröna klänning smyckad med girlander och kransar svävade hon i osynlig flykt bland gräs och blomster och ledde dansen som en ängel leder de nattliga stjärnornas lopp. Man anade var hon var, ty mot henne voro alla blickar riktade,

mot henne sträcktes armarna, kring henne var trängseln störst. Förgäves hade länsherrn sökt hålla sig kvar vid hennes sida, hans svartsjuka rivaler hade redan trängt undan honom från hans plats i täten; den lycklige Dombrowski fick ej heller länge fröjda sig åt sin triumf, han måste avstå henne åt en annan, och redan hade en tredje skyndat fram, men också genast blivit slagen och nödgats retirera utan hopp. Slutligen nådde Zosia, nu helt uttröttad, fram till Tadeusz, hos honom ville hon bli kvar, och rädd för ett nytt ombyte slöt hon dansen och gick bort till bordet för att fylla gästernas bägare.

Solen dalade. Det var en ljum och stilla kväll, himlarunden, strödd med molntappar, lyste blå i zenit, rosenröd i väster. Molnen, lätta och ljusa, bådade vackert väder — somliga, större, liknade en skock får som lagt sig till ro i beteshagen, andra, litet mindre, en flock simmande änder. I väster stod ett moln likt ett draperi, ett genomskinligt, veckrikt draperi, pärlgrått överst, med gyllene bårder, och purpurfärgat i mitten. Ännu brann och glödde det av solnedgångsglansen, men småningom gulnade, grånade och blektes det. Solen sänkte sitt huvud, drog molnet över sig, drog ett sista, ljumt andetag — och slumrade in.

Men szlachten pokulerade alltjämt och utbragte leven för Napoleon, generalerna, Tadeusz, Zosia och till sist för alla tre fästeparen i tur och ordning, alla närvarande gäster, alla inbjudna, alla levande vänner man kunde erinra sig och alla döda vilkas minne hölls i helgd.

Också jag var med bland gästerna, och mjöd och vin drack jag, och vad jag såg och hörde det har jag upptecknat i denna bok.

Den historiska bakgrunden till »Pan Tadeusz».

Då Mickiewicz inledde den dikt som skulle komma att betraktas som Polens nationalepos med invokationen: "Litauen, mitt fosterland", hade Litauen varit förenat med Polen i inemot 450 år, först i ett par hundra år, med några avbrott, i personalunion och sedan i statsunion. De Litauens inbyggare som bildade samhället voro också antingen förpolskade eller polacker till härstamningen. Litauen hade på sin tid varit en väldig erövrarstat och underlagt sig områden av Vitryssland långt vidsträcktare än dess eget ursprungliga territorium, men egendomligt nog var det icke erövrarstaten som tryckte sin prägel på det erövrade landet utan förhållandet blev det motsatta. Något litauiskt skriftspråk uppkom aldrig, de språk som användes i de litauiska urkunderna före unionen med Polen voro latin och vitryska och efter unionen utbyttes vitryskan mot polskan. Likaså var den litauiske ädlingen före unionen vitryss till språk och seder, efter unionen förpolskades han snabbt. Polska, fast med provinsiella särdrag, voro de stora litauiska magnaterna och hela szlachtan, från de burgna egendomsägarna till de adliga byamännen, som närmast motsvara våra bönder. Nedanför vidtog den stora gråa massan, de livegna chloperna, en del litauer, andra vitryssar, ännu andra polacker, inga i egentlig mening införlivade med samhället.

Det var alltså ingen partikularism i nutida mening Mickiewicz gav uttryck åt, då han talade om "sitt fosterland Litauen". För honom var Litauen en med våld lössliten del av det stora gemensamma fosterlandet Polen. Det är också en om än blott flyktig orientering i *hela* Polens närmast föregående och dåvarande öden som hans epos kräver.

Handlingen spelar åren 1811—1812, Polens delning var sedan sexton år ett fullbordat faktum. Alla de i dikten uppträdande ha

personliga minnen från dessa upprörda år: konfederationerna, den fyraåriga riksdagen, konstitutionen av 3 maj 1791, Kosciuszkos resning.

Konfederationen är en för Polen säregen företeelse. Den är ett slags lagligt uppror, som utbildade sig som motvikt till den alltmer anarkiska riksdagen. Fick den tillräcklig anslutning och kunde konstituera sig som "generalkonfederation", blev den landets lagliga styrelse med alla en sådans befogenheter och med egen armé. Polens historia har många sådana konfederationer, men de ryktbaraste äro konfederationerna i *Bar* och *Targowica*, båda nämnda i "Pan Tadeusz". Konfederationen i Bar, 1768, var ett patriotiskt försök att rädda landet undan den ryska fara som reste sig alltmer hotande. Targowica åter är väl det mörkaste namnet i polsk historia: polska magnater, som sågo sina privilegier hotade av den nya konstitutionen, gjorde gemensam sak med Ryssland och omintetgjorde försöket till en pånyttfödelse av polska staten. Denna nya konstitution, den fyraåriga riksdagens skapelse, som aldrig hann träda i kraft, var en på det hela moderat reformering av det polska statslivet. Szlachtan lämnades i okvald besittning av sitt prerogativ som egentliga representanten för polska nationen. Borgerskapet fick något ökade rättigheter, men livegenskapen bibehölls i princip. Den radikalaste förändring det nya statsskicket införde var att tronen förklarades ärftlig. I andra länder skulle väl en sådan reform snarare betraktas som reaktionär, men i Polen innebar den verkligen en radikal beskärning av de adliga privilegierna. Dessutom avskaffades det ryktbara liberum veto och konfederationen.

Liberum veto — i härdvunnen polsk formel "nie pozwalam", jag tillåter ej — har ju blivit så ökänt och anföres alltid som ett så ovederläggligt bevis på polsk anarkism, att det kan vara på tiden, icke att försvara privilegiet, utan framhålla att det ändå ej var fullt så vanvettigt som det anses. Det var ju ej den individuella polske riksdagsmannen som hade rätten att med ett "nie pozwalam" omintetgöra ett enhälligt beslut och upplösa riksdagen. Han hade själv på föregående lantdag fått sina instruktioner av valmännen och var skyldig att in i minsta detalj ställa sig dem till efterrättelse. På lantdagarna åter var det "panerna",

magnaterna, som med lock och pock drevo igenom sina önskemål och program. Liberum veto var utan tvivel landsfördärligt, men det var icke uttryck för en enskild riksdagsmans godtycke. — I konfederationerna var vetorätten upphävd, där avgjordes frågorna efter röstpluralitet.

Även *Kosciuszkos resning* beröres i "Pan Tadeusz". Den följde på andra delningen, också ett par tusen liebevåpnade chloper togo del i den, och flera segerrika slag utkämpades med ryssarna. I preussiska Polen kämpade Dombrowski, konungen av Preussen belägrade förgäves Warschau och måste slutligen med stora förluster draga sig tillbaka. Men så led Kosciuszko nederlaget vid Maciejowice och blev där svårt sårad, och detta avgjorde resningens öde. Suvorov ryckte an mot Warschau och intog genom stormning dess förstad Praga. Det var en blodig strid — också den nämnd i "Pan Tadeusz".

Härpå följde den tredje delningen, 1795, och under de närmaste åren ett energiskt arbete från de tre stormakternas sida på de respektive områdenas förryskning eller förtyskning. En viss självständighet fingo de dock ha kvar, Litauen t. ex. fick behålla sin gamla lag, det s. k. *litauiska statutet*, och sin rättskipning. Man ser i "Pan Tadeusz" att domarämbetena alltjämt beklädas av sina ursprungliga polska innehavare. En gammal rättslig sedvänja börja inkräkterna dock beivra, och med framgång efter "Pan Tadeusz" undertitel att döma.

Det är den s. k. *zajazd* — "inritten". Den forna republiken Polen var ett endast i ofullständig mån lagstyrt samhälle, lagen måste finna sig i bistånd av nävrätten. Ägo gränserna voro obestämda, det processades i all oändlighet, men gick utslaget *szlachcicen* emot hände ofta att han vägrade böja sig för det. Den vinnande parten hade då ingen annan utväg än att med våld bemäktiga sig vad lagen tillerkänt honom, och myndigheterna tyckas stillatigande ha tagit emot denna privata handräckning av målsäganden.

Enda ljuspunkten för fosterlandsvännerna under dessa år voro *legionerna*. Då det i den övriga världen talas om legionerna,

¹ I titeln återgiven med »nävrättsdusten», såsom ett mera sägande uttryck.

tänker envar alltid på Roms härskaror. För polacken existera än i dag endast de polska legionerna. De bildades av Dombrowski i Italien (1797) och kämpade på Napoleons sida i Italien och Tyskland. Den ryktbaraste av deras generaler var ju Dombrowski, men även de övriga legionärgeneraler som nämnas i "Pan Tadeusz" äro välbekanta för var polack. Efter legionernas upplösning fortsatte polska styrkor under Dombrowski och furst Josef Poniatowski att taga del i striderna mot Tyskland och Ryssland, och även i kriget mot Spanien deltog polska kårer.

De förhoppningar om sitt lands återupprättelse som polackerna knöto till Napoleon infriade denne ju aldrig. En ringa gengäld för allt offrat polskt blod var det furstendöme Warschau som kejsaren bildade efter Tilsitfreden och som alltsomoftast nämnes i "Pan Tadeusz" som "furstendömet".

Men trots alla missräkningar och besvikelser, så länge Napoleon fanns stod alla polackers hopp till honom.

Mickiewicz kallar sin dikt "en adelshistoria". Med allt skäl. För chlophen finns ingen individuell representant, han är endast del av en enhetlig massa. Magnaterian, högadeln, representeras endast av greven, men han är ju ingen typisk företrädare för sin klass, för hans karikerade person kan vilken szlachcic som helst lika gärna ha stått modell. Att han har hovmän är egentligen det enda som hänvisar honom till "panernas" klass, men grevens förhållanden äro ju ändå anspråkslösa i jämförelse med de talrika medbröders, som höllo egna arméer och vilkas hov räknade många hundra medlemmar. Indirekt, i szlachtans berättelser, äro dock magnaterna ständigt med. Länsherrn bildar liksom mellanlänken mellan panerna och szlachtans stora medelklass. Ty jämlikheten i den forna adelsrepubliken Polen var naturligtvis endast en fiktion. Men det var en angenäm fiktion. Var szlachcic kunde, när han så behagade, känna sig lika god som magnaten och hade till och med skapat sig ett bevingat uttryck för denna känsla: *Szlachcic na zagrodzie równy wojewodzie*, szlachcicen på sin gård är vojevoden jämlik. Talrikt företräd är szlachtans medelklass, dessa robusta lantjunkare, som grälade och processade i oändlighet och slogs alltemellanåt, men så gärna sökte varandras

sällskap och hade en stående, sista skål vid bordet: *Kochjamy sie*, "Älskom varann" och ett stående tilltalsord, "broder, bröder".

Även den lägsta adeln, byadeln, är talrikt representerad. Den företer samma drag som den förnämligare klassen, något för-grovade. Lika stolta över sin vapensköld äro alla, en vapensköld som alltid är gemensam för ett stort antal släkter, vilket bildar ytterligare ett, trängre brödraband. Vid adlandet i Polen var det ej namnet som spelade huvudrollen, utan rätten att föra adligt vapen, och en adelsman som ville förhjälpa någon till adligt stånd "upptog" honom i sitt vapen. De adliga vapnen i Polen äro därför jämförelsevis få och väl kända av varje szlachcic. Också obesuttna adelsmän, rätt och slätt tjänare i magnat- och adelshusen, fanns det. De berövades sin rösträtt i 3: dje majkonstitutionen — ännu en från polsk synpunkt radikal reform, som frånhände magnaterna ett av stöden för deras makt. I "Pan Tadeusz" företrädes denna talrika klass av trotjänaren Gerwazy.

Det polska titelväsendet och den polska dräkten äro två för främlingen ungefär lika invecklade labyrinter. Chlopens plagg ha sina namn, szlachcicens ha sina. Szlachtans främsta yttre känne-märken äro kontuszen, sjupanen (zupan) och det ofta ytterst dyrbara bältet. Kontuszen, ett högtidsplagg, är en lång, vid över-rock med uppskurna ärmar, sjupanen en åtsittande livrock.

Titlarna äro otaliga och i motsats till våra nästan genomgående inhemska. En del av de i "Pan Tadeusz" förekommande har övers. endast på ett ungefär kunnat återge. För "podkomorzy" t. ex. har nybildningen läns herrn tillgripits för att framhäva personens höga rang. Han var "princeps nobilitatis". Ordet skulle kunna översättas med kammarherre, men var förutom hovtitel också beteckningen för en skiljedomare i gränstvister. "Wojski", som vakade över den allmänna säkerheten då hären drog i fält, har övers. kallat kommissarie. "Wozny" motsvarar nog i det när-maste vår fjärdingsman, men den titeln är ju alltför specifikt svensk och det gamla gevaldiger har tillgripits. Av alla hov-dignitärer: fanbärare, svärdbärare, munsänk, förskärare, taffel-täckare o. s. v. skynta endast ett par i "Pan Tadeusz".

Som vår adel och vårt bondestånd ju endast ofullständigt motsvara Polens ha i allmänhet de polska benämningarna bibehållits.

Vad uttalet beträffar torde bemärkas att det polska c alltid uttalas ts, sz = sch, ch = tyskt ch. Alltså schlachtsits, schlachta. Cz uttalas tsch, rz = franskt j.

På diminutiver är polskan, liksom alla slaviska språk, överrikt. Då ett namn förekommer i olika former (Zofia, Zosia, Matyasz, Maciej, Maciek) är det dessa variationer mellan högtidligare och förtroligare former som ha bevarats.

För övrigt hänvisas till noterna.

Förklaringar.

Författaren har själv bifogat ett antal textförklaringar till "Pan Tadeusz", av vilka de flesta äro medtagna här nedan.

¹ Alla i Polen känna till den undergörande gudsmodersbilden på Jasna Gora i Czenstochowa. För sina underverk berömda gudsmodersbilder i Litauen äro de i Ostra Brama (Spetsporten) i Wilna, på slottet i Nowogrodek samt i Zyrowiec och Boruny. — *Förf.* (Mickiewicz växte upp i Nowogrodek. Vid universitetet i Wilna bedrev han sina studier.)

² Tadeusz Rejtan står för polackerna som ett inbegrepp av patriotism. Han blev vansinnig av sorg över Polens undergång, uppges det, och berövade sig livet (1780). Han var en av deltagarna i Barkonfederationen och han jämte Korsak (se nedan) protesterade lidelsefullt i den korrumpade riksdag, som stadfäste Polens första delning. I Krakau är en staty rest över honom.

³ Jasinski, poet och krigare, bördig från Wilna. Han igångsatte och ledde resningen i Wilna 1794 i samband med Kosciuszkos befrielsekrig. Korsak var generalmajor i Kosciuszkos armé. Både han och Jasinski stupade vid ryssarnas stormning av Praga, Warschaus förstad.

⁴ Med "Dombrowskis gamla masurka" måste menas den blivande nationalsången "Än är Polen ej förlorat — Marsch, marsch, Dombrowski", men som den diktades och komponerades 1797 finna alla kommentatorer det egendomligt att den kallas gammal 1811. Det påpekas också att den ej ens kan ha funnits i ett gammalt spelverk i det avlägsna Litauen vid denna tid.

⁵ Issallaten, en nationalrätt bestående av rödbetsblad och gräddor serverade med is.

⁶ För ryssen är "fädernesland" ett nästan främmande begrepp, och det är nog därför Mickiewicz låter honom gång på gång så eftertänksamt upprepa det polska ordet.

⁷ Assessorerna utgöra länets lantpolis. Beroende på ukaser väljas de understundom av medborgarna själva, understundom utses de av regeringen; de senare kallas kronassessorer. Appellationsdomare kallas också assessorer, men här är icke frågan om dem. *Förf.*

⁸ Greve Jozef Niesiolowski, den siste vojevoden av Nowgorod, var preses i revolutionsregeringen i Litauen under Jasinskis uppror. *Förf.* — Han avled 1814.

⁹ Jerzy (Georg) Bialopiotrowicz, den siste statssekreteraren i storfurstendömet Litauen, deltog verksamt i den litauiska resningen under Jasinski. En för sina dygder och sin patriotism högt aktad man i Litauen. *Förf.*

¹⁰ Lech (Iach, polack) var enligt sagan det polska rikets grundare, broder till Rus och Czech, de ryska och tjeckiska rikenas grundare.

¹¹ I Sluck fanns en berömd fabrik för tillverkning av brokad och praktbälten; den bragtes till fulländning av Tyzenhauz. *Förf.* — Antoni Tyzenhauz († 1785), en av Litauens mäktigaste magnater, nämnd flera gånger i P. T., var en av merkantilismens förkämpar i Polen och grundade massor av manufaktur- och fabriker, av vilka de flesta dock ej överlevde honom.

¹² Jan Henrik Dombrowski (1755—1818) var en bland de ledande i Kosciuszkos befrielsekrig och tog sedermera del i nästan alla Napoleons krig. 1797 kämpade han i spetsen för de nybildade polska legionerna för Lombardiets frigörelse, följande år hjälpte han fransmännen att intaga Rom.

Otto Karl Kniaziewicz (1762—1842) tog också del i 1794 års resning och blev sedan chef för 1:a legionen i Italien. Efter Roms erövring blev han överbefälhavare för garnisonen på Kapitolium och utmärktes med uppdraget att överbringa de erövrade fanorna till direktoriet.

Wladislaw Jablonowski (1769—1802), fransk general, deltog i Dombrowskis italienska fälttåg, organiserade Donaulegionen och skickades i spetsen för den på en expedition till S. Domingo, där han dog i gula febern. Zeromski ger i "Eld och Aska" en härresande skildring av den polska legionens lidanden på San Domingo. Nästan hela legionen gick under.

¹³ Mickiewicz syftar naturligtvis på Polens vapen, Silverörnen på rött fält.

¹⁴ Svartsoppa serverad en friare vid bordet betyder avslag på frieriet. *Förf.*

¹⁵ *Wiciny*, stora båtar på Niemen, medelst vilka litauerne driva handel med Preussen, frakta säd dit och i utbyte erhålla kolonialvaror. *Förf.*

¹⁶ Furst Dominik Radziwill, stor jägare, emigrerade till furstendömet Warschau och uppsatte på egen bekostnad ett kavalleriregemente, som han själv anförde. Med honom utslocknade på svärdssidan furstarna av Olyka och Niezwiez, de största magnaterna i Polen och antagligen i Europa. *Förf.*

¹⁷ General Mejen utmärkte sig i det nationella kriget under Kosciuszko. Ännu visas Mejens löpgravar utanför Wilna. *Förf.*

¹⁸ Känd genremålare. Några år före sin död började han måla landskap. Han dog nyligen i Petersburg. *Förf.*

¹⁹ Mindowe eller Mendog († 1263) betraktas som grundare av det litauiska riket. Witenes, en annan krigisk litauisk furste, som gjorde täta infall i Polen († 1315). — Av de uppräknade platserna är Bialowieza, den väldiga urskogen, känd även utanför Polens gränser. Switez, en vacker sjö i trakten av Nowogrodek, har Mickiewicz gjort namnkunnig genom en ballad av samma namn, Ponary är ett skogklätt berg utanför Wilna, Kuszelewo är namnet på en by i det flera gånger i P. T. nämnda distriktet Oszmiana.

²⁰ Enligt sägnen hade storfursten Gedymin en dröm på berget Ponary om en järnvarg och grundade staden Wilna på inrådan av vajdeloten Lizdejko. *Förf.* — Vajdeloter kallades de litauiska hedniska prästerna och siarna. Lizdejko uppges ha varit den siste. Gedymin († 1351) utvidgade betydligt det litauiska riket genom att införliva stora delar av Vitryssland med det. G. hade sönerna Olgierd och Kiejstut. En son till Kiejstut var Witold, berömd som krigare och regent. Olgierd hade sonen Jagiello, som genom sitt giftermål med Jadwiga av Polen blev polsk konung och grundläggare av den polsk-litauiska unionen.

²¹ Sigismund August (1548—72) upphöjdes på storfurstendömet Litauens tron enligt urgammalt ceremoniel, han omgjor-

dade sig med svärd och krönte sig med kolpak. Han var ivrig jägare. *Förf.* — Kolpak, en hög pälsmössa med fjäder eller agraff.

²² På landssekreterare Paszkiewicz egendom i Rosieny växte en ek med namnet Baublis, en gång i världen, i hednisk tid, ansedd som helig. I den murkna jättens inre anlade Paszkiewicz ett litauiskt antikvitetsmuseum. — Icke långt från Nowogrodeks sockenkyrka växte åldriga lindar, av vilka många nedhöggos omkring 1812. *Förf.* På sin resa till Odessa 1825 hade Mickiewicz besökt Holowinskis i Ukraine.

²³ Jan Kochanowski († 1584), polsk poet. Berömda äro hans psalmer och än mer hans sorgeskväden vid den lilla dottern Ursulas död. Han tillbragte en stor del av sitt liv på sin gård Czarnolas och har besjungit linden som skuggade hans hus.

Barden — se Goszczyńskis dikt "Kaniows slott". *Förf.* — Severin Goszczyński († 1876) publicerade 1828 dikten med detta namn. Mickiewicz hänsyftar antagligen på följande ställe: "Viskar den talande eken i hans öra dystra sägner om detta lands olyckor, när, under dess himmel, krigets hemska gam bredde sina blodiga vingars skugga och svärmar av tatarer följde honom i spåren?"

²⁴ Kolomyjkor äro ruteniska sånger liknande de polska masurkorna. *Förf.* — Namnet kommer från den galiciska staden Kolomyja.

²⁵ Dombrowskimarschen — "Än är Polen ej förlorat". Jfr anm. 4.

²⁶ Pokucie, hedersplatsen, där fordom husgudarna ställdes och där ryssarna fortfarande hänga helgonbilderna. Där placerar den litauiske byamannen den gäst han vill hedra. *Förf.*

²⁷ Syftar på den ryska ortodoxa kyrkan, som efter Litauens införlivande med Ryssland sökte utbreda sitt välde, särskilt bland Vitrysslands s. k. unierade, vilka erkände påvens överhöghet men hade ortodox ritus.

²⁸ Maciej Strykowski (1583), författare till en berömd krönika, en av källorna för Litauens historia.

²⁹ Sukman är den långa bonderocken, i detaljer varierar dess utseende alltefter olika trakter; särskilt bekant är allmogedräkten i trakterna kring Krakau. Taratka bars allmänt på 1700-talet;

det var en ytterrock som räckte till knäna. Czamara var en lång ytterrock som knäpptes upp till halsen.

⁸⁰ De stora rovfåglarnas näbbar krökas alltmer med åren och till sist böjer sig den övre näbben så att gapet stänges och fågeln måste dö sväldöden. Denna folkliga föreställning omfattas även av en del ornitologer. *Förf.*

⁸¹ I buteljerna med Danzigbrännvin brukar det ligga bladguld på botten. *Förf.*

⁸² Karl de Nassau-Siegen, i P. T. genomgående kallad Denassow († 1808). — En på den tiden beryktad äventyrare och krigare. Han var rysk amiral och slog turkarna, men blev sedan själv slagen av svenskarna. Han vistades någon tid i Polen, där han erhöll medborgarrätt. Prins de Nassaus envig med tigern utbasunades på den tiden i Europas alla tidningar. *Förf.*

⁸³ General tribunalski, "tribunalgeneral", var enligt Mickiewicz rättsbetjäntens, *woznys*, officiella titel.

⁸⁴ *Dziady*, förfäderna, en fest av hedniskt ursprung, som ännu på Mickiewicz tid firades i Litauen till de dödas minne. Man samlade sig i närheten av kyrkogårdarna och mat och dryck dukades fram åt de döda. Mickiewicz stora ofullbordade dikt *Dziady* anknyter sig till denna tradition.

⁸⁵ Konfederatka, en hög fyrkantig mössa.

⁸⁶ Furst Josef Poniatowski, konung Stanislaw Augusts brorson, nationalhjälten som deltog i Polens frihetsstrider, kämpade under Napoleon och slutligen fann sin död i Elster 1813.

⁸⁷ Litauens vapen är en ryttare i full karriär med lyftat svärd. Samogitien, norra delen av Litauen, har en björn i vapnet.

⁸⁸ Louis Bignon, fransk statsman, publicist och historiker, var 1810—12 Napoleons representant i Warschau.

⁸⁹ Då konungen skulle samla allmänna uppådet, lät han i varje socken uppsätta en hög stång med en kvast eller spöknippa i toppen. Detta kallades att sända ut spöknippan. Varje vuxen man av riddarståndet var vid adelskapets förlust skyldig att genast ställa sig under vojvodens banér. *Förf.*

⁹⁰ I Masurien, själva centrum av Polen.

⁹¹ Oöversättlig ordlek. *Krolík* betyder både kanin och "liten kung" (diminutiv av "krol").

⁴² Greve Alexander Pociej, som efter kriget återvände till Litauen, hjälpte landsmän att komma över gränsen och skickade ansefliga summor till legionernas kassa. *Förf.*

⁴³ Kiev- och Minsk-"kontrakten" voro vida bekanta möten, som på vissa bestämda tider höllos i dessa städer för ingående av överenskommelser av alla slag.

"Babinregeringen" — *Babinrepubliken* kallades ett satiriskt sällskap, som en polsk adelsman vid namn Pszonka 1568 grundade på sin egendom Babin. Det gjorde narr av de mänskliga svagheter och dårskaperna genom att till republikens ämbeten kalla personer med egenskaper motsatta dem som ämbetena krävde: en pultron kallades till general, en kvacksalvare till läkare, en slösare till finansförvaltare o. s. v. Babinrepubliken blev vida beryktad i Polen.

⁴⁴ Lägsta klassen i skolan.

⁴⁵ Biflod till Niemen i trakten av Grodno.

⁴⁶ Lele och Polele eller Lelum-Polelum, ett tvillingpar i den polska mytologien.

⁴⁷ "Berenices hår."

⁴⁸ Davidsvagnen, den konstellation som astronomerna kalla Ursa Major. *Förf.*

⁴⁹ Det var brukligt att i kyrkorna upphänga lämningarna av fossila ben, som folket anser för jättars ben. *Förf.*

⁵⁰ Den ovannämnda fru Puszynin av magnatsläkten Oginski († 1767) var en berömd donatrix till Wilnas observatorium. Om Poczobut anmärker förf.: Pater Poczobut, ex-jesuit, berömd astronom, utgav ett verk om Denderahs zodiak och hjälpte genom sina observationer Lalande att beräkna månens lopp. Se hans biografi av Jan Sniadecki. — Jan Sniadecki, ryktbar astronom, professor vid Wilnas universitet och i åtta år (till 1815) dess rektor. Studenten Mickiewicz tyckte illa om honom, och man kan förstå att han skulle ställa sig kritisk mot en lärare, som t. ex ville förvisa de historiska studierna, såsom blott och bart "minnessaker", från universitetet.

⁵¹ Xawer Branicki, storkronhetman, general i rysk tjänst († 1819), jämte Felix Potocki och Sewerin Rzewuski ledare av den landsförrädiska konfederationen i Targowica.

⁵³ *Fulmen Orientis Joannes III, rex Poloniarum ter maximus.* (1684.)

⁵⁴ Rubinowski Jan. Kaz., *Janina zwycieskich triumfow Jana III. Poznan, S. J.* 1739. — Jan III, turkarnas besegrare, mera känd i Sverige under namnet Johan Sobieski.

⁵⁵ Furst Adam Kasimir Czartoryski, vanligen benämnd blott och bart "general (ungefär landshövding) ziem podolskich", en av Polens mäktigaste magnater, framstående statsman och skriftställare († 1823).

⁵⁶ Se anm. 32.

⁵⁷ Då adliga ynglingar eller adelsmän överhuvud underkastades kroppsaga, hade de prerogativet att få stå på en matta.

⁵⁸ Gula boken, så kallad efter omslaget, är den barbariska ryska krigslagen. Ofta i fredstid förklarar regeringen hela provinser i belägringstillstånd och ger i kraft av Gula boken befälhavarna obegränsad makt över invånarnas egendom och liv. Det är bekant att från 1812 ända till revolutionen (1831) hela Litauen var underkastat Gula boken, vars exekutor var storfursten tsarevitsj (Konstantin). *Förf.*

⁵⁹ Jozef Baka, jesuit († 1780) skrev *Reflexioner över den oundvikliga döden, för alla gemensam.* Det är en samling korta, otympliga, jovialiska rimmerier, som gjorde stor lycka på sin tid.

⁶⁰ Den litauiska klubban tillverkas på följande sätt: En ung ek utväljes och skalas med en yxa nedifrån och upp, så att bark och bast avflås och träet lätt såras. I skårorna instickas vassa flintor, som med tiden växa in i träet och bilda hårda knölar. Under hednisk tid utgjorde klubborna det litauiska fotfolkets förnämsta vapen. De brukas ännu understundom. *Förf.*

⁶¹ Efter Jasinskis resning, då de litauiska trupperna retirerade till Warschau, ryckte ryssarna an mot det övergivna Wilna. General Dejev tågade in genom Ostra Brama i spetsen för staben. Gatorna voro tomma, invånarna hade stängt in sig i husen. En borgare, som blev varse en övergiven, med kartescher laddad kanon i en gränd, riktade den mot porten och fyrade av. Detta enda skott räddade Wilna den gången. General Dejev jämte några officerare stupade, de övriga retirerade från staden av fruktan

för ett försåt. Jag vet ej med säkerhet namnet på borgaren i fråga. *Förf.*

⁶¹ Även senare förekommo inritter, som, fastän icke så ryktbara, dock voro rätt omtalade och blodiga. Omkring 1817 nedgjorde egendomsägaren U(zlowski) i vojevodskapet Nowogrodek på en inritt Nowogrodeks hela garnison och tog befälhavarna till fånga. *Förf.*

⁶² Säkerligen Preussisch-Eilau. *Förf.*

⁶³ Jan Tenczynski, det polska sändebudet i Sverge, som friat till Cecilia Vasa. På återresa till Sverige tillfångatogs han av danskarna (1562) och dog i fängelse i Köpenhamn påföljande år. Han har besjungits av Kochanowski bland andra.

⁶⁴ Rätta titeln på denna bok, som Mickiewicz förde med sig i sitt resebibliotek och ofta studerade, lär vara *Compendium ferculorum*, författad av Stanislaw Czerniecki, kungl. sekreterare och köksmästare hos furst Lubomirski, utgiven första gången i Krakau 1682. De uppräknade rätterna och kryddorna äro delvis ordagrant anförda efter denna bok.

⁶⁵ Karl Radziwill, *Panie kochanku* kallad efter ett favorituttryck han använde, litauisk storhetman (1734—1790), var den rikaste magnaten på sin tid i Polen och oerhört populär bland szlachtan. 1785 gästade honom konung Stanislaw August på hans namnkunniga slott Nieswiez, och han lär ha givit ut millioner på festerna med anledning av besöket.

⁶⁶ Då de franska och polska trupperna intågat i Litauen bildades en konfederation i vojevodskapen och det valdes ombud till riksdagen. *Förf.*

⁶⁷ Som bekant avgjorde den polska kåren under general Kniaziewicz segern vid Hohenlinden. *Förf.*

⁶⁸ *Militem* betyder här en adelsman med gamla anor, *Skartabell* kallades en nybakad adelsman, som ännu ej kommit i åtnjutande av ståndets alla privilegier.

⁶⁹ Det skämtsamma uttrycket syftar på ett palats i Warschau, som tillhörde general Pac och som var det praktfullaste i staden.

⁷⁰ Av vapnet Leliwa finnas fyra varieteter, men alla ha en halvmåne och en sexuddig gyllene stjärna.

⁷¹ Mikolaj Krzysztof Radziwill kallad *Sierota* (övergiven, för-

äldralös), litauisk stormarskalk, förtjänt medborgare, företog talrika resor, bl. a. en till Det heliga landet och Egypten, som han skildrade i en bok. Han dog 1616.

⁷² Kontus är en sorts korv, arkas en pudding av mjölk, grädde och äggulor, blemas en förvrängning av blancmanger.

⁷³ I 16: de och början av 17: de seklen, under de sköna konsternas blomstringstid, arrangerades till och med gästabuden av konstnärer och överflödade av symboler och teatraliska scener. På en ryktbar fest i Rom för Leo X förekom en bordsuppsats som föreställde de fyra årstiderna i deras växling och som säkert tjänat som mönster för den Radziwillska. Bordssederna ändrades i Europa ungefär vid mitten av 18: de seklet, i Polen vidmakthöllos de längst. *Förf.*

⁷⁴ En över hela Polen beryktad taskspelare; när han gästade oss är mig ej bekant. *Förf.*

⁷⁵ Dembinski, Henrik, polsk general († 1864), tog del i Napoleonskrigen, polska resningen 1830—1831 och ungerska resningen 1849. Dwernicki, Jozef, kavallerigeneral, legionär († 1857), deltog i fälttåget 1812 och i resningen 1830—31. Rozycki, Samuel, deltog i samma strider som den föregående, dog i Schweiz.

⁷⁶ Alla de här nämnda voro kända Bar-konfederater.

⁷⁷ Piast var namnet på den första polska konungadynastien, och namnet brukades sedan för att beteckna alla infödda konungar.

⁷⁸ Historien om grälet mellan Rejtan och prins de Nassau, som kommissarien aldrig berättade till slut, finnes bevarad i traditionen. För den intresserade läsarens räkning meddela vi här slutet. — Retad av prins de Nassaus skryt tog Rejtan plats bredvid honom på en jakt. I samma ögonblick kom en väldig vildgalt, retad till ursinne av skott och drevskall, rusande mot deras pass. Rejtan ryckte bössan ur prinsens hand, kastade sin egen på marken, grep ett spjut och räckte ett åt prinsen med orden: "Nu få vi se vem som är skickligast att hantera lansen." Vildgalten skulle just anfalla dem, då kommissarien Hreczecha, som stod ett stycke ifrån, fällde djuret till marken med ett välriktat skott. De båda herrarna blevo först förargade, men försonades sedan och belönade Hreczecha frikostigt. *Förf.*

⁷⁹ Gerwazy kastar om härledningen, säkerligen ett ofrivilligt misstag.

⁸⁰ Ryska regeringen erkänner inga fria män förutom szlachta. Bönder som frigivits av egendomsägaren införs genast i registren över kejsarens privata domäner och måste betala ökad skatt i stället för gälderna till husbonden. Som bekant stadfäste egendomsägarna i guvernementet Wilna på lantdagen 1818 ett förslag till frigivning av alla bönder och ville skicka en deputation till kejsaren i detta ärende; men regeringen befallde att förslaget skulle återtagas och aldrig mera få nämnas. Det finns ingen annan utväg att göra en människa fri under rysk spira än upptaga honom i sin familj. Många ha också blivit adlade på detta sätt av ynnest eller för penningar. *Förf.*

⁸¹ Polkożic, den halva bocken, som så ofta har omtalats. Leliwa, se anm. 70.

INNEHÅLL.

Första boken. Gården	7
Andra boken. Slottet	39
Tredje boken. Kurtis	67
Fjärde boken. Diplomati och jakt	93
Femte boken. Slagsmålet	127
Sjätte boken. Adelsbyn	157
Sjunde boken. Rådplägningen	178
Åttonde boken. Inritten	198
Nionde boken. Bataljen	226
Tionde boken. Emigrationen. — Jacek	252
Elfte boken. År 1812	283
Tolfte boken. Älskom varandra	306
Den historiska bakgrunden till "Pan Tadeusz"	335
Förklaringar	341
